

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

Nº Curent 18530 Format 8º
23805
Nº Inventar ~~Q. 1499~~ Anul 1915
Secția _____ Raftul _____

2090/94 III

B. P. HASDEU

DIN

ETYMOLOGICUM MAGNUM
ROMANIAE

FUNDAT DE M. S. REGELE CAROL I

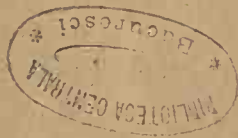
BUCĂȚI ALESE ȘI ADAPTATE PENTRU CLASELE SECUNDARE SUPERIORE

EDIȚIUNEA III.

BUCURESCI
EDITURA LIBRĂRIEI E. GRAEVE & Comp.
70, CALEA VICTORIEI, 70
1894.

HASDEU

ROMANIA

~~nr. 2090/11.1.10/3894~~

Inw. cl. 1499

~~18050~~

B. P. HASDEU

~~1781~~

DIN

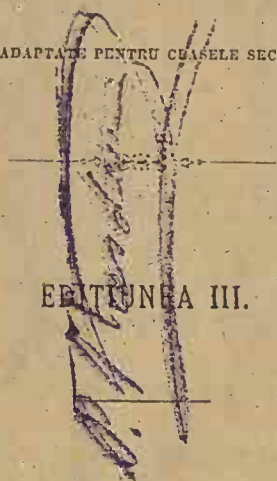
ETYMOLOGICUM MAGNUM

ROMANIAE

327525

FUNDAT DE M. S. REGELE CAROL I

BUCĂȚI ALESE ȘI ADAPTATE PENTRU CLASELE SECUNDARE SUPERIORE

EDIȚIUNEA III.

23805

H. S. CURESCI

EDITURA LIBRARIEI E. GRAEVE & Comp.

70. CALEA VICTORIEI, 70

1894.

459.0

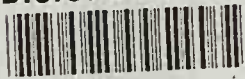
18030

1955

NC 103/06

1961

1

B.C.U. Bucuresti

C23805

DICȚIONARE ȘI DICȚIONARE

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. 2, P. IX—XVIII.)

— O're pînă la ce literă ai ajuns? mă 'ntreba într'o di un bărbat cu vedă în lume.

— Hm! răspusei eū printr'o altă întrebare — pînă la ce literă ai citit?

Aci, firesee, o mare încurcătură, căci omul meu cunoscea cartea numai din svon. Românul însă nu se pré încurcă mai nici o-dată. Prefăcându-se că n'a audīt întrebarea, el se apucă, cu o măiastră ușurință, a mă lăuda pe mine, a lăuda Etimologicul, a lăuda Academia, a lăuda câte în lună și în sóre, dară — fără un «dară» nu se póte — își încheiă acatistul printr'un adânc suspin și o duiósă urare:

— Numai să'ți dea Dumnedeū anī mulți ca să poți isprăvi!...

A! iată ce-va care trece peste competența mea, și chiar peste votul unanim al înaltului Corp Academic. Ar fi de minune, negreșit, dacă Stăpânirea ar poté să vină în Parlament cu un proiect de lege, prin care să mă opréscă de a muri pînă la

terminarea Etimologicului, ba încă să-mi mai lungescă dăilele și peste litera *z* pentru ca să fac un suplement. Nu știu, dacă țera ar câștiga prin această; eu însă unul aș fi pe deplin mulțumit. Dar fericitele timpuri, când se potcoviau purecii, au trecut de mult. E foarte cu putință ca eu să mor mâine sau poimâine, și într'un asemenea cas, fără îndoială, nimeni nu va dice: după ce a murit, câte dăile a mai trăit ca să isprăvescă?...

Ceea ce mă liniștesce întru cât-va, este că paguba n'ar fi tocmă mare. În adevăr, dacă lucrarea mea nu e nici caldă nici rece, așa și așa, cât duce cîrurul apă, lesne se vor găsi mulți ca s'o urnescă mai departe: dacă însă, din potrivă, ea ar fi cum-va atât de bună încât anevoiă să se găsească cineva ca să mă înlocuască la muncă, atunci, ori-cât va rămâne dela mine, un volum, două sau trei, va fi un dar bine venit, o pîrgă nu de prisos pentru știința în genere și pentru românime în parte. Punându-mă la mijloc între ambele ipoteze, eu îmi permit a crede că opera mea, fără a fi ce-va de toate dăilele, nu este totuși vre-o grozăvie peste puterile orî-cuî va întruni în sine un temei de cunoștințe istorice și filologice cu un dram de bun simț și de bună voință.

Cu asemenea cunoștințe filologice și istorice pe de o parte, cu bună voință și bun simț pe de alta, nu va avea cine-va, ca să pôtă merge înainte cu desăvîșirea lucrării, decât să se pătrundă de planul general, de mărginile în cari el se desfășoră,

de cugetarea cea călăuză pe calea ce 'l duce la capăt.

Al meu, în totă puterea cuvîntului, este numai acest plan, prin care — după disa d-lui Dimitrie Sturdza — cu isbutii «a cuprinde înţelesul intim al ideii M. S. Regelui» şi pe care din capul locului îl încuviinţase Academia. În tomul I, pe cele 1,120 de colóne, se vede deja destul de limpede chipul de realizare al aceluï plan.

Dar ce dic? Nici acest plan, cu a cărui paternitate aş vré să mă fălesc, nu este al meu. El rezultă aprópe întreg din starea actuală a Ştiinţei limbei. De nu l'aş fi zămislit eu, trebuia s'o facă astădi sau mâine un X sau un Y. Prioritatea este aci o simplă întâmplare; iar zăbava din partea altora nu e de mirare, de óră-ce însăşi Linguistica s'a născut abia de jumătate de secol. Câte şi mai câte de dres îi mai rămâne de aci încolo!

Dacă sarcina mea ar fi de a lucra un Etimologie al limbei franceze sau al celei germane ori italiene, este învederat că aş avé la îndemână un material însutit mai mare, studiat mai dinainte de o pleiadă de cărturari; povara, prin úrmare, ar fi nespus mai purtăreţă; dar să nu se cređă că atunci eu aş procede alt-fel decât acuma; să nu se cređă iarăşi că alt-fel aş procede, când mi s'ar da vre-un graiú sălbatec din Africa sau din America, lipsit de ori-ce monumente, de ori-ce cultură, de ori-ce năzuinţe literare; nu alt-fel aş procede, nu şi nu, căci planul — încă o dată — nu este o nepregetată nă-

scocire a creerului meu stăruitor, ci mi se impune vrând-nevrând din afară prin Știința limbii.

Dela Bopp și Diez, dela Schleicher sau dela Curtius încôce, nici chiar un mic manual de gramatică pentru clase primare nu se mai scrie așa cum se scriea altă-dată. Cu atât mai virtos, este un abis între cea mai voluminoasă gramatică a orî-cărîi limbii de pe la 1800 și între orî-ce gramatică științifică de astăzi, fie ea și mai mititică decât cea a lui Brachet. Cum dară se întâmplă, că numai Dictionarul n'a făcut în principiu aprôpe nici un pas înainte?

Nu vorbin nemic despre acele dicționare așa dișe practice, pe cari Francesul pretinde a le purta în busunar: «dictionnaire de poche», iar Némțul le ține în mână: «Handwörterbuch», uniș și alții servindu-se cu ele pentru a'și tălmăci bine-reu o frașă sau o vorbă străină; acele vocabulare elementare, cu ajutorul cărora nu este de mirare dacă la noi unul din vulgarisatoriș romanșurilor parisiene de pe la 1850 tradusesse pe «plateau de Waterloo» prin «talerul dela Waterloo». Despre asemeni ABC ai lexicografiei nu se vorbesce. Nu vorbin iarăși despre acele dicționare, așa dicând imperative, prin cari un areopag oficial, o Academiă Francesă sau o Academiă della Crusca, se crede în drept a legifera asupra limbii curat literare a unei nașioni, făcând din graiū un fel de selecțiune nu naturală, ci de tot artificială, cel mult artistică. Este un gust, iar despre gusturi nu se dispută. Noi avem aci în ve-

dere numai *Lexica totius linguae*, numai *Thesaurus*, numai acele repertorie colosale, pe cari Littré le definește: «un enregistrement très-étendu des usages de la langue, enregistrement qui, avec le présent, embrasse la passé.»

Să luăm excelentul dicționar latin al abbatelui *Forcellini* din secolul trecut și să'l punem alături cu cea mai nouă mare operă lexicografică: «*A new english dictionary on historical principles*», pe care dela 1884 încôce a început a o publica James Murray, după ce în curs de 25 de ani o societate întregă îi adunase și'i grămădise materialuri peste materialuri.

Înțelegem ca *Forcellini* să nu ne dea alt ce-va decât clasicitatea latină, căci «*populus romanus*» nu mai trăesce; graiul lui cel viu s'a metamorfozat de vécuri în dialectele romanice de astăzi, fără a ne fi lăsat mai nici o urmă propriă; cântecele sale, poveștile, ghicitorile, bécetele, rîsurî și plânsurî, totul s'a prăbușit, acoperindu-se cu giulgiul uitării. Dar ôre în aceeași pozițiune se află Murray? El are a face cu cea mai jună din națiunile cele mari ale Europei, o națiune plină de suc vietei, o națiune cării i se datoréză însuși cuvîntul *folklore*, care însemnéază tôte prin câte se manifestă spiritul unui popor, obiceielê lui, ideile 'i despre sine și despre lume, literatură lui cea nescrisă, miș și miș de trăsurî caracteristice cu rădăcinî în inimă și cu mugurî în graiū. Ei bine, cărturăria englesă, veche

și nouă, se găsește la Murray, dar poporul engles — nu.

Popor! iată, ceea ce deosebesce pe Știința limbii, născută în secolul nostru, de acele studii lingvistice de altă dată, cari n'au lipsit pe ici pe colea nici chiar în negura vécului de mijloc. Óre de ce nu s'a putut plásmui acéastă știință în mințile cele semi-deesei ale unor uriași ca Aristotele sau ca Bacon? De ce? — fiind-că oricare națiune ce-va mai înaintată se credea pe atunci a fi prę superióră celor-lalte mai puțin dezvoltate, și fiind-că în fruntea fie-cării națiuni se páuna câte o clasă socială rădicată cu mult mai pe sus de straturile cele de jos, cređându-se datóre a le desprețui și a nu le bága în samă, după cum strălucitul páun — se dice — nu se uită nici o dată la piciórele sale, căci sînt aspre și întunecóse. Sub o asemenea aristocrația între națiuni și sub o asemenea aristocrația între clase, orice altă știință sau artă putea să propășescă, dar nu Linguistica, al căriia material brut se află mai-mai întreg în cătunc, în colibe, în bordeie, nu în palaturi.

Se crede, cum că creștinismul ar fi dat naștere Științei limbii. O spuseră o dată Pott și Max Müller; de atunci o tot repetă alții. În adevăr, neminea înainte de Crist n'a șters deosebirea dintre om și om, înfrățind pe șerb și pe stăpán, pe Elin și pe barbar. Dar vorba Románului: Vodă vrea, Hâncu ba! una a fost cugetul Mântuitorului, și alta a hotărít Papa. În locul graiurilor celor viue, pe

cară erau trimiși să le învețe apostolii, eclesia ulterioară a încărcat omenirea, ca un soiu de monopol, cu câte-va limbi morțe și prohodite, mai ales ebraica, grăea și latina; în locul frăției evanghelice, cărja Sfântului Petru a concurs la desfășurarea și creșterea aceluși feudalism, care turtia sub călcăie elementul poporan; contra limbilor celor răposate, contra nimicirii morale a glótelor, dacă protesta cine-va, apoi numai dóră ereticii, numai dóră acei pretinși schismatici, pe cari îi spulberău fulgerele Vaticanului. Este adevărat, de trei ori adevărat, lui Crist i se datoréză principiul metafisic al Sciinței limbei; născerea ei însă, întruparea-i cea pipăită, nu putea fi opera Papilor, ci este rezultanta spiritului celui egalitar, care de un véc și mai bine pregătise Revoluțiunea francesă și pe care Revoluțiunea francesă l'a transmis înjghebat și întărit secolului nostru. Și fără a se fi desgropat limba sanscrită, deși póte ce-va mai anevoia, Linguistica trebuia să se nască din dată ce a devenit egale de'naintea sciinței limbile cele mai culte cu graiurile cele mai necioplite, iar toți cetățenii, de la vlădică pînă la opineă, egali pe tărîmul politic. Linguistica fusese prevădută abia pe la începutul secolului trecut de cătră marele Neapolitan Giambattista Vico, care trăsese cel de'ntăiu luarea aminte asupra literaturii poporane, asupra idiotismilor vulgului, asupra acelei împregiurări că fiecare popor posedă câte o enciclopediă a sa, o geografă, o cosmografiă, o astronomiă etc., cari tóte

constituă o neprețuită comoră a cugetării sub învâlișul grafului.

Un mare dicționar, în care poporul nu este cuprins e el puțin tot pe atâta pe cât se cuprinde acolo statul major al națiunii; în care o odă sau un sonet nu primesc în clubul lor un cântec bătrânesc sau o doină; în care citațiunile dintr'o nuvelă s'ar crede pângărite alături cu citațiuni dintr'un basm; în care ar fi un scandal nesuferit de a se întâlni la o-laltă un vers din «Vicleem» cu o strofă dintr'o tragediă, și'n care se descrie muenetul, dar nu se pomenește «ca la ușa cortului»; un asemenea mare dicționar este un anacronism astăzi, căci Știința limbei urmărește cu stăruință evoluțiunea vorbei nu într'o samă de capete alese, nu în individualitatea cutare sau cutare, nu în cercuri sociale restrânse, ci tocmai în popor mai pe sus de toate.

Să constatăm însă că Linguistica este orecum ea însăși de vină, dacă Gramatica a mers cu mult mai repede decât Dicționarul. Preocupățiunea aprăpe exclusivă a coriteilor științei a fost în trecut, și nu încetăză încă de a mai fi, curat gramaticală. După așa dîsa «școlă gramaticală veche» urmăză așa dîsa «școlă gramaticală nouă»; dar «alt-grammatische Schule» și «neu-grammatische Schule» sînt ambele de o potrivă «grammatische Schule». Mulțumită acestei griji unilaterale, Gramatica a făcut pași giganticî; Dicționarul însă a rămas departe în urmă, profitând întru

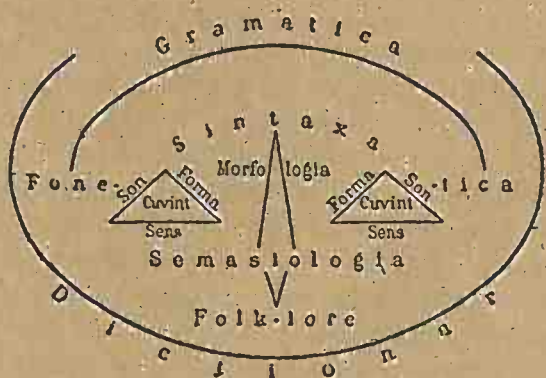
cât-va abia-abia sub raportul fonctic și morfologic. Lexicografii au început a întemeia derivațiunea materială a vorbelor pe corelațiunea regulată a sonurilor, și au început a da loc printre cuvinte elementelor celor formative ca prefixuri sau sufixuri; dar atâta e tot. Modelându-se Dicționarul după Gramatică, s'a scăpat din vedere că sfera Dicționarului e cu mult mai vastă decât cea a Gramaticii.

S'a dis adesea că cuvântul rezultă din trei factori quintesențiali: son, formă și sens. Când noi rostim «fae», înșirăm sonurile f, a, e, a cărora unire formeză un verb la prima persoană a presintelui indicativ, având sensul cutare. Din cei trei factori, cu sonul se ocupă în același grad Gramatica și Dicționarul, căci el este rudimentul oricum zoologic al graiului, prin care limba umană nu se deosebesce în principiu de miorlăitul pisicii sau de ciripitul vrăbiei. Rămân forma și sensul. Gramatica are a face în specie cu forma, iar cu sensul numai întru cât se atinge de relațiuni logice între o formă și alta. Cele două ramure proprii ale Gramaticii sînt morfologia și sintaxa, ambele avînd de obiect forma și iarăși forma, căci ori-ce categoriă morfologică, bună-ora «j'ai dit», este identică în fond cu o construcțiune sintactică: «ego habeo dictum». În opozițiune cu Gramatica, Dicționarul are a face în specie cu sensul, obiect al doctrinei numite semasiologie; însă aprópe tot pe atâta și cu forma, fără care rare-

orî se pôte limpedi înțelesul unui element lexic. Sensul cuvîntului isolat este pururea șovăitor. Orecce însemnăză «scap»? Negreșit nu tot una în «scap teler din foc» și în «scap căciula în puț». Sensul particular al lui «scap» în cazul cutare său cutare se cunósce numai în irasă, în propozițiune, în întrebuintărea'i cea sintactică. Totuși Dicționarul nu se mărginesce cu atâta, ci sgândăresce mai departe. El caută sensul cel fundamental, din care să se pótă desfășura divergința între cele doē sau mai multe sensuri particulare, și 'l găsesce în prototipul latin vulgar «excapare», compus din prepozițiunea «ex» și din «capa = mantă», de unde derivă atât românul «scap», precum și francesul «échapper», spaniolul «escapar» etc. «Excapare» însemna literalmente «a eși din mantă», adică pe de o parte: «a se desbăra de ce-va», pe de alta: «a lăsa jos»; în primul cas: «scap din foc», în cel al doilea: «scap căciula». Dar la Stockholm sau la Moseva, într'o climă vitregă, acolo unde nici chiar cojocul nu ajunge pentru a înfrunta năvala crivățului, s'ar fi desvoltat orevre-odată ideia de «scăpare» din acea de «eșire din mantă»? Ea nu putea să se nască decât într'o țeră dela amiădi-đi, unde mantaua este bună din când în când la nevoiă, dar mai adesea e nesuferită în toilul căldurei. La Romani «capa» înfășura tot corpul omului: «totum capiat hominem» după expresiunea lui Isidor. O purtau mai ales călătorii plecând la drum; și pe dată

ce sosiaŭ la cine-va, era obiceiŭ ca gazda s'o iea de pe umerii óspeluŭ, sã 'l scape de o asemenea belea: «aufertur capa». Iatã-ne darã, pentru ca sã putem înțelege pe al nostru s'cap, siliŭi a ne strãmuta în traŭl intim al strãbunilor, în dactinele lor, în folklor'ul Romei antice. Și așa este aprópe tot-d'a-una.

Gramatica cuprinde o parte dintr'o sferã fórte întinsã, pe care Dicționarul o îmbrãțișeazã întregã. Raportul sinoptic dintre ambele s'ar puté reprezenta prin urmãtoarea figurã, din care vedem tot o-datã cã Gramatica nu numai se intercaleazã órecum în Dicționar, dar încã — chiar când o considerãm în deosebŭ — se întemeieazã pe el:

Prin «folklore» se înțeleg aci nu acele texturi poporane, cari sînt nu mai puțin trebuincioase Gramaticii, fiind o prețioasă fântână pentru Lingvistica peste tot; ci se înțelege întregul traiu presinte și trecut al unui popor, viața lui materială și morală în treptata și deslășurare, cu toate ale ei, multe și mărunte. Cu cât acest traiu ne este mai cunoscut, cu cât noi ni-l putem înfățișa într'un chip mai intuitiv, mai vădit cu ochii, cu atîta mai limpede ne dăm samă de sensul cel mlădios al cuvintelor. Cine oare n'ar pricepe și mai bine născerea logică a lui *s e a p* din «*excapo = es* din *mantă*», dacă ar avea dinaintea-i chiar imaginea acelei mantale, care înfășura pe drumetul roman obosit? Un dicționar e dator, după putință, a și împinge cercetările pînă la acea margine extremă, căci ținta lui, în starea actuală a științei, este de a ne împărtăși în istoria fie-cărui cuvînt genesa totală a unei asociațiuni de idei.

Pe lingă «*capa*», poporul roman mai avea și alte feluri de mantale, numite «*lacerna*», «*birrus*», «*sagus*», «*mantum*» etc. Putem noi oare cunoaște cu deplinătate pe una din ele, dacă nu o știm deosebi de cele-lalte? Și nu numai când e vorba de lucruri, ci nu mai puțin și în privința cea imaterială a simțimentelor și a speculațiunilor intelectuale, ori-ce grai, fie cât de necăpilit sub raportul literar, posedă pentru ori-ce categorie o samă de sinonimi, pe cari le distinge unele de altele, fie-care din ele avînd o nuanță proprie și dînd na-

scere unor derivate diferite, une-orî chiar divergenți. Alt-ceva este «scap» și alt-ceva sinonimul «mântuese», derivat din «mantum», adecă din aceeași noțiune fundamentală ca și «capa». Deminutivul «mantellum» ne apare deja la Plaut (Capt. III, 3 v. 5-6) cu sensul de «scăpare» :

Nec mendaciis subdolis mihi usquam mantellum est
[meis.
Nec sycophantiis, nec fucis ullum mantellum obviam
[est. . .

«Mântuese», care n'are a face cu maghiarul «menteni», este format din latinul «mantum» și însemnează literalmente «copër cu o mantă», de unde pe de o parte sensul de «sauver», pe de alta — la Moldoveni — acela de «achever», nici o-dată «laisser tomber», căci la Romani «mantum» era scurt și ușor, «breve amictum», nu supărăcios ca lunga «capa.» Fără sinonimică, accepțiunea celor mai multe vorbe ne apare într'o umbră, în care ochiul zărește figurele, dar confundă tețele.

Dela Festus pînă la Suidas, dela Suidas pînă la Henricus Stephanus, dela Henricus Stephanus pînă mai în zilele noastre, dicționarele cele mari se mulțumesc cu arătarea sensului imediat vechi sau nou al unui cuvînt prin întrebuintarea-i curat literară într'o construcțiune sintactică. Dar pînă și acastă citare a texturilor este generalmente pré trunchiată, uitându-se că adesea înțelesul cel intenționat al cuvîntului nu se lămuresce fără

5085

un lung pasagiū reproduc in-extenso. Littré cel d'întâiū a sciut să citeze, și tocmăi de aceea cel d'întâiū el a reușit să indice într'o mulțime de cazuri nu numai sensurile, dar pînă și nuanțele celo mai fine ale fie-cărui sens în parte. Grațiā citațiunilor bine alese, bine cumpenite și bine clasificate, grațiā tot-o-datā unei pētrundētore și interesante sinonimice, opera lexicografului frances este nu numai un registru de consultat, ci pînă la un punct o carte de lecturā; pe cānd publicațiunea Englesului Murray se asemēnā mai mult cu o diagramā: pe una o poți primi ca pe acel tovarăș cu care vorbesci fără să ți se urască și — după dicētorea romānă — vorba vorbā aduce; cea-laltā este un fel de schelet, un specimen anatomic, o hîrcă cu osciōre numerotate într'un mod fōrte simetric, pe care trebuie s'o studiezi cāte o datā, dar cu care unei firī nervōse nu'ī prē vine la socotēlā a rēmāné singurā în odaia.

Orī-ce mare dicționar al unei limbi ar trebui să fie cartea de lecturā cea mai răspānditā, cea mai atrāgētore, căci acolo și numai acolo se aflā deplinul γνῶσις ζωτῶν al unei națiūni: «cunōsce-te pe tine însăși». In loc de acēsta, ni se dā mai tot-d'a-una o stenografiā de abreviațiuni peste abreviațiuni, un nāmōl de terminologiā scolasticā, un laconism pe care nu'l întrece nici chiar stilul telegramelor, nisece litere microscopice menite a face economiā de hārtiā și a da ochilor orbul gănilor, ș'a-poī unul și același tipic monoton aplicat la biografia

fie-cării vorbe, deși fie-care vorbă trăesece ca o individualitate proprieă. Tóte astea sînt nisce pécate moștenite, în cari se resfață de bună-voe Murray, de cari într'o parte s'a scaturat Littré, și de cari n'a putut să scape ilustrul Iacob Grimm în monumentalul seü dicționar german, deși ne spune el-însuși că ar fi dorit să'i dea caracterul unei cărți de lectură, ast-fel încât să pótă fi citit ca o petrecere de familiă serile pe la gura sobei. Toemaî acésta aș vré și eü, dar străduința e cam anevoiósă, căci isbânda atîrnă nu dela talentul cel problematic al autorului, ci mai cu samă dela temperamentul națiunii cu care are a face. Un Engles sau un German citese césuri întregi, fără a moțai, aceleași pagine cari ar adormi într'o clipă pe un Frances, pe un Italian, pe un Român; iar ceea ce place naturei vioi și neastîmpérate a ginții latine, póte să se pară nu sciü cum și nu sciü ce duhurilor născute și crescute într'o alt-fel de atmosferă. Eü unul am lucrat și lucrez între Români.

Carte de lectură pentru toți fiii națiunii, un mare dicționar, zămislit și săvîrșit după planul de mai sus, ar púté și'n școlă să înlocuescă acele compilațiuni adesea insipide, mai tóte indigeste, prin cari un spirit, fraged încă, se desgustă de citire, de parte de a se instrui petrecînd sau de a petrece instruindu-se. Incepînd dela clasele cele mai elementare și pînă la bacalaureat, fie pentru băceți, fie pentru fete, ar fi lesne de a spicui, potrivit cu vîrsta fie căruia, câte un șir de cuvinte de o

varietate extremă, cari nu numai să placă și să învețe, dar în același timp să atingă o țintă cu mult și mai înaltă: a sădi pînă în baicrele inimei cultul raționat al graiului părintesc...

La întemeierea Etimologicului, dorul Augustului Suveran, rostit de pe tribuna Academiei, a fost de a mântui din peire: «tote cuvintele vechi, cari altmintrelea vor fi perdute pentru generațiunile viitoare. . .»

Orî-ce cuvînt oglindesc un lucru, o ființă, o ideiă, o datină; aceste lucruri, aceste ființe, aceste idei, aceste datine, eu m'am încercat și mă încerc a le apuca căne-cânesce din ieri și din astăzi al poporului român; dar pentru ca ele cu adevărat să nu fie perdute, pentru ca să pôtă rodi cu îmbeșugare în brasdele cele adânci ale țilei de mâine, mă tem a le da seci, sarbede, rețedate, ci m'am silit și mă voi sili a le aduce palpîtânde de vi-
eță pe ogorul nêmului românesc.

STRAT ȘI SUBSTRAT

GENEALOGIA POPÓRELOR BALCANICE

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III, P. V—XXXVII)

Dela secolul VII pînă astăzi	GRECII	SERBII	BULGARII	ROMÂNII	ALBANESII
Dela secolul III pînă la secolul VII		LATINII			
Dela 1500 înainte de Cr. pînă la sec. III		TRACII			
Circa 2000 ani în- nainte de Crist		PELASGII			

Cine sînt Grecii de astăzi?

De unde vin Albanesii?

Bulgarii și Serbii sînt ei óre, în adevăr, înrudiți mai de aproape cu Rușii decît cu cei-lalți Slavi?

Românii din Carpați venit'aú ei de peste Dunăre în vécul de mijloc, după cum ne asigură unii? și dacá n'aú venit de acolo, atunci cari anume sã fie legăturile lor de nēm cu Macedo-Românii și cu Istriano-Românii?

In fine, Grecii, Albanesi, Serbii, Bulgarii și Românilor, grămădiți toți pe aceeași Peninsulă Balcanică, sînt ei ore în realitate nise deosebite naționalități străine una alteia, după cum s'ar părea a fi la prima vedere?

Acestea sînt problemele cele mari de limpedit în studiul de față, probleme pe cari de-mult le-are fi deslegat știința, dacă într'una, pe fel de fel de căi piezișe, nu s'ar fi silit să le tot încurce politica.

Negreșit, politica unui stat pôte și chiar trebuie să se folosească de istoria la așezarea instituțiilor interne și a raporturilor externe ale națiunii, tot așa precum profită de astronomia pentru marină sau de geometria pentru cadastru; dar o politică uneltind falsificarea verității istorice este ea și când ar cere să dispară din spațiu planeta Marte sau să se schimbe proprietățile triunghiului.

Eu unul, dacă aș ști că Românii sînt Țigani sau că Ungurii au descoperit America, 'm'ar părea reu, foarte reu, din punctul de vedere al simpatiilor și al antipatiilor mele personale; totuși nu m'aș sfii o singură clipă de a spune adevărul în fața tuturor.

După această profesiune de credință, care nu e de prisos, întru d'a-dreptul în materie.

Orî-unde istoria ne arătă vre-o ginte temeinic așezată, pretutindenea sub această ginte ea ne lasă a vedea, sau măcar a zări pe furis, nise rămășițe

mai mult sau puțin stăruitoare dintr'o altă ginte mai veche, cucerită sau cotropită. Orî-ce ginte se compune, ca terenurile în geologie, dintr'un strat actual și din substraturi succesive anteriore.

Pe Peninsula Balcanică, întru cât ne putem urca ce-va mai sigur pe scara timpului cu ajutorul scriitorilor și al monumentelor, cinci-șese-șapte vécuri înainte de Crist, ne întimpină doă straturi etnice învecinate: ginta grécă și ginta tracică, ambele suprapuse unui substrat comun pelasgic.

Cine anume să fi fost Pelasgii, acei autoctoni între Marea-Négră și Marea-Adriatică, mai presărați ore-când în Italia, póte și în Spania, și din cari în epoca lui Herodot abia mai rămânea licărind o urmă? Acéstă întrebare este, fără îndoială, mai întunecósă decât aceia despre originea Bascilor de astăzi; dar cum-că Pelasgii au existat într'o vreme, e tot așa de pozitiv ca și existența în timpul nostru propriu a enigmaticului element bascic.

Este probabil că Pelasgii n'au fost nici Indo-Europei, nici Semiți, ci mai curând Hamiți. Aședă-mintele lor în Asia-mică și apoi în Europa sudică sînt în dreptul continentului african, unde Egiptul strălucia ca centru al hamitismului. Zidurile ciclopice ale Pelasgilor par a fi surori piramidelor egiptene, cu cari le și asemăna în vechime Pausanias, pe când Semiților, și chiar Indo-Europeilor, nu le plăcea nici odată construcțiunile gigantice. Dacă Pelasgii au fost Hamiți, după cum credem noi, atunci o personificațiune mitică a lor pe Peninsula

Balcanică ar fi Egipténul Danaos, fratele lui Aegyptos, cu vr'o 1500 de ani înainte de Crist, — să dicem cu 2000 de ani, — acel Danaos al căruia ném clădi minunata cetate dela Tiryns.

Ori-cum, fie Hamiți, fie Semiți, fie Indo-Europei, Pelasgii n'aũ fost Greci și n'aũ fost Traci; însă Tracii și Grecii, descălecând în Europa, găsiseră pretutindenı o grósă pătură pelasgică și pretutindenı s'aũ amestecat cu ea, ast-fel că ei scieaũ că nu sınt Pelasgi, dar scieaũ tot-o-dată că se trag din Pelasgi, de unde aserțiunile cele contradicctóre în aparință la scriitorii anticı, carı deosebesc fórte lămurit pe Pelasgi, pe Greci și pe Traci unii de alții, și totuși adesea îi împleticesc la olaltă.

Cu acest prim raport de strat și substrat se începe istoria Peninsulei Balcanice, și se desfășoră apoi de atunci, la intervaluri depărtate, prin alte doë raporturi analóge:

1) peste cea mai mare parte din stratul tracic, devenit la rındul seũ substrat, se aședă Latiniı, dând nascere naționalității traco-latine a Românilor;

2) peste cea mai mare parte din stratul român, devenit la rındul seũ substrat, se aședă Slaviı, dând nascere naționalității româno-slavice a Serbilor și naționalității româno-slavice a Bulgarilor.

Din prima amalgamare — latinisarea Tracilor — se sustrage numai némul albanes, unicul supraviețuitor nemijlocit al stratului ante-latin și acela mulțumită căruia noi putem sci astăzi cam ce fel de ginte a fost acea tracică, ceea ce n'am sci a-

própe de loc după puținele date lingvistice și etice, împrăștiate pe ici-colea în literatura clasică.

Din amalgamarea a doua — slavizarea Latinilor — s'aú sustras numai Românii din Dacia. Repetăm încă odată: *numai Românii din Dacia*, căci așa numiții Macedo-Români și Istriano-Români, *Armânii* din Pind și *Rumerii* din Dalmația, după cum ne vom încredința mai la vale, nu se pogóră din Latinii de acolo din epocă cea ante-slavică, ci se trag din numeroase cete de *D a c o - R o m â n i* din Carpați, trecute peste Dunăre abia în secolul X.

Pe Grecii, din cauza înaltei lor culture literare, de'naintea căriia se închinau cu entusiasm Scipionii și Cesarii, Romanii n'aú putut și chiar n'aú vrut să-i latinizeze. Din ce în ce mai scăpătați sub raportul moral și intelectual, Grecii totuși și-aú păstrat astfel străvechea lor naționalitate, o păstrază și o vor păstra și de acum înainte. Amestecul medieval cu Slavi, cu Albanesi, cu Români, cu cine mai scie cine, — un amestec care făcea pe al-de Fallmerayer să tăgăduască elenismul palicarilor de astăzi, — acel amestec grecesc pe cei ce se însoțiau cu dînșii, dar pe dînșii nu i-a românizat, nici albanizat, nici slavizat. Ca naționalitate, Kir-lane se trage d'a-dreptul din Leonidii și din Aristotelii, din Temistoelii și din Platonii, din acea pleiadă de capete sublime și de inimă uriașe, a căroră răsărire pe un petecuț de spațiu într'un petecuț de timp este un fenomen fără păreche în istoria omenirii. Grecii actualii sînt

o continuitate directă a vechilor Elini, tot așa precum Coptii actuali, fără graful căroră nu s'ar fi putut descifra hieroglifele, sînt o continuitate directă a vechilor Egipteni.

Numai și numai legionarii romanii ar fi fost în stare să desnaționalizeze pe Grecii, și ei n'aũ făcut'o. În Grecia cea cucerită — observă Mommsen (Röm. Gesch. V. 249) — se învăța mai puțin latinesce, decum se învăța grecesce în Roma cea cuceritoare. Mai mult decăt atîta: Romanii îngăduiau de bună voe Grecilor să grecesce întregă parte meridională a Peninsulei Balcanice, în care de altmîntrelea procesul de grecesare se începuse deja sub Filip și sub Alexandru cel Mare. La umbra aquilei capitoline, această propagandă grecescă se întindea pînă la Balcani. În Tracia propriu' zisă, devenită provincie romană cu un secol înainte de cucerirea Daciei, inscripțiunile pînă la Traian, sub Traian și după Traian sînt aproape tôte grecesce; ba chiar și legionarii cei mai curați Romani, bună-ora un *Aurelius Mucianus*, cum s'ar dice la noi un «Aurel Mucenu», își făceau sală de a nu scrie în latinesce, ci: *Ἀρχελίδος Μουζιανῶς πραιποσίτου κωρύτης τρίτης πραιποσίτου*, etc. (Dumont, Inscr. de la Thrace p. 11; cfr. Heuzey et Daumet, Mission de Macédoine, Paris 1864; O. Антошинъ, Поѣздка въ Румелию, Petersb. 1880). Este arheologicesce absurd de a crede, că Românii de astăzi din Macedonia, din Epir, din Tesalia, s'aũ format acolo în acea epocă; și vom vedé mai jos că această este ab-

surd nu numai archeologicesce. La nord însă, între Balcani și între Dunăre, apoi pe întregul teritoriū iliric, ocupat astăzi de elementul serbo-croat, cu atât și mai virtos în Dalmația cea pe atunci privită ca o parte a Italiei, cultura latină și numai latină se lăția fără nici o pedecă de-asupra substratului tracic, pe care'l metamorfosă și prin care se metamorfosă ea însăși într'o naționalitate românească trans-danubiană, paralelă cu naționalitatea românească cis-danubiană din Carpați, născândă ce-va mai târziu din aceleași doē ingrediente — din Latină și din ramura tracică a Dacilor. În Epir, grația unor fericite împregiurări topice excepționale, Tracii-scăpaū și de Greci și de Romani, însă numai acolo.

Românii și Grecii împărțiau dară atunci, între secolii III — VII, în doē jumătăți aprōpe d'o potrivă întinderea Peninsulei Balcanice: unii la nord de Balcani, cei-lalți la sud. Grecii mai aveau pe de-asupra insulele și fășii grecisate din Asia și din Africa, ba încă și orașele din Dobrogea și de lângă Dunăre, iar Românii, pe lângă Oltenia, Banat și o parte din Ardél, își tindeau ramure peste Pannonia, unde mai în urmă îi găsi năvala maghiară. Cât se atinge de Muntenia propriū disă și de Moldova, să nu căutăm acolo pe Romani în acea epocă, în care vijia pe termul nordic al Mării-Negre rostogolirea hōrdelor răsăritene spre gurile Dunării. Dela Nistru și pînă la Olt era o adevărată vale

a plângerii, de unde nu scăpai decât numai dără
înfundându-te în creerii Carpaților.

E comic, și totuși este foarte adevărat, că cel
mai vechiu monument al limbei române, un mo-
nument istoricesce mai prețios pentru noi decât
însăși Columna lui Traian, se datorază unui ca-
târ, «*τῷ ἡμίονο*», despre care vorbește pe larg doi
scriitori bizantini din secolul VI: Theophanes în
Ἱστοριῶν βίβλοι δέκα, și Theophylactus Simocatta
în *Ἱστορία οὐκουμηνική*. Incepând dela Thunmann
și pînă la Cipariu, începând dela Cipariu și pînă
la mine, toți pe rînd sîntem nevoiți a încăleca pe
acel năsdrașan catâr, fără care n'am fi în stare
astăzi a dovedi printr'un text neîndoios vechea la-
tinisare a Tracilor între Balcani și între Dunăre.
Era pe la anul 580, sînt acum trei-spre-dece vé-
curi. Chaganul Avarilor pustiea Imperiul Oriental.
Doi hatmani romani, Comențiol și Martin, ascunși
în codrii Balcanilor, aū năvălit de acolo pe ne-
așteptate asupra barbarilor. Isbânda era sigură, să
nu se fi întîmplat catârul de mai sus, care purta
o povară. Povara alunecând și cădënd de pe ca-
târ, fără ca s'o bage de samă stăpânul dobitocului,
un alt ostaș strigă, cât îi ținea gura, să se întorcă
ca s'o rădice: *τόρα, τόρα φράτρε* = *t ó r n ă, t ó r n ă,*
f r a t r e! Așa dice Teofane, și tot așa povestesc
Teofilact, la care însă este forma *ret ó r n ă*: *ῥε-*
τόρα, și se mai adaugă că aceste cuvinte erau în
limba țerii, adecă în graul locuitorilor din regiu-

nea Balcanilor : «ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ». Intréga óste a lui Comențiol și a lui Martin fiind compusă din Români, țipétul «tórna, fratre!» produse între dînșii o mișcare de spaímă, căci el însemna retragere : înturnare sau re'nturnare. Români dară aũ fugit, însă «tórna, tórna, fratre» ne-a remas, încât istoricul trebuie să bine-cuvinteze acea fugă, datorită unui catâr.

Acésta se petrecea, încă o dată, în a doua jumătate a secolului al VI-lea.

Precum la nord în Dacia peste substratul tracic se așternuse stratul latin, tot așa dară aũ dispărut Tracii sub Latini și la sud în antica Mesia, iar cu atât mai virtos nu puteau să nu dispară în regiunea Iliriei, unde elementul tracic fusese cel d'în tãi cucerit și latinizat.

În locul număróselor dialecte tracice de altă dată, trebuiaũ să se formeze trei mari dialecte traco-latine : dialectul daco-latin în Carpați, dialectul meso-latin în Balcani și dialectul iliro-latin spre Adriatică; trei dialecte cari, dela apus spre răsărit, alcătuiau o prelungire organică a grupului dialectelor italiene.

Afară din Epir, Traci nu mai era nicăiri, adecă nicăiri nu se mai vedeau pe de-asupra.

Acum, în secolii VI și VII, se arétă un nou strat : stratul slav. Într'un mod sporadic și fără a rămâne pe loc, ci numai năvălind, prědând, învîrtindu-se și apoi întorcându-se, Slavii făcuseră cuno-

scință cu Peninsula Balcanică deja cu mult mai dinainte, mai ales amestecați printre Goți, printre Huni, printre Avari. In deșert însă slaviștii de altă dată cu generalul Čertkow în frunte, și d. Drinow mai încóce (Заселение Балканскаго полуострова Славянами, Moscva 1873), și-au bătut și-și bat capul de a găsi locuințe compacte statornice de Slavī în Dacia pînă la secolul VI, iar peste Dunăre pînă cu un secol mai târziu.

Pentru a ajunge la scopul lor, Čertkowi și Drinowii sînt siliți a alerga la următoarele mijlóce :

1. Dînșii ieaū invasiunile momentane de Slavī, și chiar aparițiunile individuale de câte un Slav, drept aședăminte etnice permanente, ca și când — de pildă — ar susține cine-va că România a fost colonisată de Germani, fiind-că armate austriace au trecut pe la noi nu o dată, sau fiind-că un Winterhalder a fost sub-ministru la Finance, iar un Van Saanen la Externe;

2. dînșii restălmăcesc prin lexiconul slavie vechea nomenclatură topică și personală a Peninsulei Balcanice, adecă nescce cuvinte al căroră sens nu se scie și, prin urmare, e lesne ori-și-cuī, când apucă o vorbă *en bloc* fără s'o descompună în tul-pină și 'n sufix și fără a se întemeia pe vr'o lege fonetică, să-ī dea tot felul de sensuri cu ajutorul unor asemnări curat materiale, de exemplu un *Hasdeū* prin cele trei sonuri *h-s-d* póte să devină latinul *Hosidius* sau evreul *Khisdaī* sau olandesul *Heusde*;

3. în fine, dinșii resping mărturia contrariă a texturilor celor mai necontestabile, bună-ora a împăratului Constantin Porfirogenet, și se întemeiază pe vre-o interpolațiune posterioară dintr'un text indiferent, bună-ora pe pasagiul despre cele «șapte némuri slavice» în Tracia la Arménul Moise de Choren, scriitor din secolul V, dar a căruia cronică a fost relăcută în secolul X, când s'a și intercalat în ea pasagiul în cestiune, luat din Anastasius Bibliothecarius, scriitor din secolul IX.

Nici o dovadă serioasă despre aședarea Slavilor pe Peninsula Balcanică înainte de secolul VII nu există.

Cele «șapte némuri slavice» ne întimpină pentru prima ora la Bizantinul Teofane sub anul 678, o sută de ani după «tórna, tórna, fratre.»

Pe când Românii din Balcani strigau: tórna tórna, fratre, — tot atunci trăia Gotul Iornande, ajuns episcop al Ravennei în Italia, și trăia Grecul Procopiū, devenit prefect al Bizanțului, cele mai sigure doă isvóre despre începuturile Slavilor pe Peninsula Balcanică, cele mai sigure nu numai prin aceea că erau contimpurani, dar mai ales prin călătoriile lor și prin înalta pozițiune politică a amîndurora. Pe timpul lui Procopiū și a lui Iornande, adecă în secolul VI, la mēdi-đi de Dunăre nu se află încă nicăiri nici un aședămînt slav, ci numai la nord, și anume în sus dela gurile Dunării. Iornande, mai ales, descrie pe cât

se pôte de limpede marginile topografice ale celor două mari ramure slavice orientale de atunci: Anții și Slaviniî. Slaviniî — ȕice el — se întind dela Dunăre pînă la Nistru și apoi spre nord pînă la Vistula, iar Anții dela Nistru spre răsărit pînă la Nipru.

Noî am tradus din textul lui Iornande numai partea care se cuprinde în tôte edițiunile și în tôte manuscrisurile. Am lăsat fără traducere pasagiul, pe care slaviștii, cu Schaffarik în cap, îl tăgăduesc sub cuvînt că: «n'are nici un înțeles» (Abkunft d. Slawen, 115.) Acel pasagiû însă se găsește atît într'un manuscript foarte important, precum și în primele edițiuni, și dacã el nu avea nici un înțeles pentru Schaffarik, l'a cãpëtat totuși pentru Zeuss, iar dela Zeuss încóce se mai întărește printr'o descoperire archeologică. Pasagiul în cestiune sună într'un manuscript: «a civitate novi et Slavinarum unniense et lacu qui appellatur Musianus»; în primele edițiuni, începënd dela a lui Bonaventura Vulcanius: «a civitate nova et Slavinarum unniensi et lacu qui appellatur Musianus.» «Lacus Musianus» se scie că este lacul Ramsin în Dobrogea. Aci se împacă toți comentatorii. Ceea ce nu plăcea lui Schaffarik este anume: «Slavinum Rumunnense». Zeuss, un cap genial ca linguist și ca istoric tot-odată, acela care — după expresiunea lui Rösler (Ub. d. Zeitpunkt d. slaw. Ansiedlung, în Sitzungsber. d. wien. Akad., phil-hist. Cl. t. LXXIII p. 96) — «ne minu-

néză cu atât mai mult cu cât mai bino îl cu nôscem ;» Zeuss, reproducând pasagiul de mai sus (Die Deutschen u. die Nachbarstämme p. 593 — 4), constată că «Civitas Nova» se numia la Bizantinî oraşul Nicopole, iar «Sclavinum Rumunnense» — dice el — ar puté să fie actualul sat Slăveni în districtul Romanaţi, astfel că textul întreg din Iornande însemnéză că: «locuinţele Slavinilor se întindeau în jos pînă la gurile Dunării şi pînă la Olt.»

Şi când dicea acestea pe ghicite prin puterea geniului său, Zeuss nu sciea că satul Slăveni de lângă Olt a fost în adevăr un punct foarte însemnat deja în epoca romană. Cu alte cuvinte, Zeuss nu putea să scie ceea ce va vorbi în urmă despre Slăveni d. A. Odobescu bună-ora, când — profitând de săpăturile altora de mai înainte — ne dă în studiul său despre «Antichităţile din Romanaţi» (Serieri t. II, p. 414, 447) următoarea notiţă: «Mai spre nord la Slăveni, alături cu calea lui Traian, este o cetate pătrată cu şanţ întreit şi cu un turn «lângă dinsa, aşezate drept pe malul înălţat al Oltului. În rîpa de sub cetate şi sub curtea d-lui «Murgăşenu s'a deschis la 1837 o boltă subterană, «din care s'au scos mai multe tăbliţe de pîtră sculptate cu icónele deului Mitra şi cu inscripţiunile: «SOLI. INVICTO. MITHRAE., şi un altar purtând «cuvintele: ARA. SOLIS...» Şi apoi mai jos adaugă: «Iată acum informaţiunile ce ne veniră «dela Slăveni (plasa Ocolului): în această comună

«Slăveni se află în centrul seǖ ruinele unei *vechi* «cetăți», care, după cercetările făcute prin bătrânii «comunei, nu se scie de când și de cine este zidită, ale cării șanțuri se vǈd a fi fost numai de «pămînt, iar nu de pǈtră sau de cărămidă. *Bănuși* «cu *inscripțiuni* foarte vechi s'au găsit adesea de «docuitori pe ruinele acestei cetăți. Se mai află încă «prin această comună, ruinat, un *drum așternut cu* «*pǈtră* mărunță, avǈnd direcțiune dela miǈdi-nǈpte «spre miǈdi-đi prin comună, care se đice a fi fost «făcut de împǈratul Traian (subscr. P. Ionescu...)»

În România sînt mai multe sate numite «Slăvesci», dar — afară de acel sat de lîngă Olt — nici o localitate nu pǈrtă numele de Slăveni, în care se păstrează atît de viu «*Sclavinum*» al lui Iornande, «*Sclavinum Rumunnense*», adică «*Slăvinul Românesc*», marginea cea apusǈnă a stăpînirii slave la noi în secolul VI. Sufixațiunea romănescă cea mai obiǈnuită a nomenclaturei de sate fiind în «-esci» și în «-eni», *Slăveni* este o formă posterioară analogică în loc de vechiul *Slăvin*, «*Sclavinum*», în care ne întîmpină sufixul «-in», un sufix mult mai rar, dar foarte caracteristic în numiri topice oltene: Severin, Marotin, Potopin, Scorcodin, Robotin, Sămbotin etc., și în cele personale ca: Tudorin, Florin, Sorin și altele. Fie topic, fie personal, sufixul nostru «-in» este vechiul latin onomastic -inus, -ina, -inum, mai adesea numai amplificativ, ca în «*Severinus*» din «*Severus*», «*Justinus*» din «*Justus*», «*Constantinus*» din

«Constans», «Paulinus» din «Paulus» etc. Topicul «Slavin» cată dară să se fi născut din personalul «Slăvin», o amplificațiune printr'un sufix curat românesc din numele «Slav», foarte întrebuițat altă dată la toți Slavii: Slavata, Slavek, Slavko, Slaven etc. (Морозкинъ, Именословъ, p. 179—85; cfr. Венелинъ, Граматы p. 348). Româniî, ca și alte popore, împrumutău numi personale de pe la toți vecinii, adesea fără nici o schimbare; pe «Slav» însă el l'au românizat în «Slăvin» printr'o sufixațiune de tot romanică. Mai este de observat că *v* între doă vocale s'a conservat în «Slăvin» ca și în «Severin», căci fonetica numirilor topice și personale diferă în acéstă privință de fonetica vorbelor comune, în cari un asemenea *v* tinde a se vocalisa ca în «cal = ital. cavallo». Identificarea între Slăvenii de astăzi și între «Selavinum» din secolul VI, bănuită de Zeuss printr'o interpretare exclusiv istorică a textului lui Iornande, se confirmă dară pe deplin prin archeologiă și prin lingvistică tot-o-dată.

Intregul pasagiū: «Selavini a Civitate Nova et «Selavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Musianus usque ad Danastrum et in boream Viestula tenus commorantur; hi paludes sylvasque «pro civitatibus habent», însemnăză ast-fel: «Hotărele Slavilor se încep în centru dela Dunăre «în fața Nicopolei, apoi la stânga dela Olt în dreptul Slăvinului românesc, iar la dreapta dela lacul Ramsin în Dobrogea, mergând de aci spre

«nord și spre răsărit pînă la Vistula și pînă la «Nistru, pe unde nu sînt orașe, ci numai bălți «și păduri.»

Cele trei puncturi sudice, Iornande le înșiră în ordinea importanței lor relative: Nicopole, Slăvin, Ramsin; iar la «Sclavinum» el adaogă epitetul «rumunnense», «românesc», tocmai pentru a se feri de confusiune, de oră-ce în pasagiul întreg e vorba de poporul Slavinilor, cărora «Sclavinum» nu le aparține, ci aparține Românilor.

Acest «rumunnensis» ne aduce aminte că sufixul «ensis» devenise așa zicînd specific pentru numirile etnice din Dacia: *Αλβοζήρσιοι*, *Πιαθήρσιοι*, *Τριζοθήρσιοι*, *Ποτοβλατήρσιοι*, *Σαλδίρσιοι*, *Καυζοθήρσιοι*, *Κοθήρσιοι*, *Ψαταθήρσιοι*, Amicenses, Picenses etc. la Ptolemeu, la Dione Cassiū, la Ammian Marcellin și la alții. Cătră aceste «numiri etnice din Dacia», după expresiunea lui Pott (Personennamen, p. 459), se mai adaogă acum: *R u m u n n e n s e s*, — prima mențiune textuală a formei *R o m â n* sau *R u m â n*.

Pe când d. Gr. Tocilescu scormolește cu sapa în mână și descopere în Dobrogea orașul roman Tropaeum, despre existența căruia nu mai o chip a ne îndoi, îmi pare bine de a descoperi și că, la un alt capăt al lumii românești, orașul oltenesc «*Sclavinum rumunnense*»; totuși, mai puțin norocos decât vechiul meu elev și acuma iubit coleg, această descoperire eă cată s'o împărțesc cu răposatul Zeuss, ba încă trebuie să-i las lui par-

tea cea mai frumoasă. Merg cu altruismul și mai departe: îmi pare rău că împărțela nu s'a făcut mai de 'nainte între Zeuss și între d. A. Odobescu, căruia un Zeuss ar fi trebuit să nu-î scape din vedere, când scriea tocmai despre Slăveni.

La Iornande ramura Slavinilor se întindea dela Dunăre în sus pînă la Vistula, pe când la răsărit de dinșii locuia ramura Anților dela Nistru pînă la Nipru. Acastă prețioasă indicațiune «Vistula» ar fi ea singură de ajuns pentru a ne arăta, că Slavinii erau anume Poloni, iar Anții erau Ruși sau mai bine Ruteni. Polonii dară au fost aceia cari în secolul VI ocupaseră întreaga Moldovă cu Muntenia pînă la Olt și cari — cu câte-va decimii de ani mai în urmă — s'au revărsat peste Dunăre pentru a da acolo naștere naționalității bulgare. La acest polonism al Bulgarilor noi vom reveni mai jos. De-o-cam-dată să trecem la Serbi.

Ceea ce Procopiū și Iornande sînt pentru începuturile Bulgarilor, pentru începuturile Serbilor este Impăratul Constantin Porfirogenet. Nimeni nu era mai în pozițiune decît dînsul de a cunoșce tot ce se petrecea, sau ceea ce se petrecuse într'o epocă destul de apropiată, în margnile și la hotarele imperiului. Ei bine, el ne spune foarte limpede, că întreaga gîntă serbescă, Serbii proprii și Croații cu diferitele lor subdivisiuni, s'au așezat pe teritoriul spre Adriatică în secolul VII, sub împăratul Eracliū, adecă ce-va înainte de anii 640, și că se pogorise acolo din părțile Bavariei (*Bayrēa-*

ρεια), învecinate cu Franconia (*Φραγγια* = Francia orientalis), deci nici de cum din Rusia, și nici din Galiția, după cum, unul după altul și unul dela altul, tot repetă slaviștii, ci anume din ramura cea mai occidentală a Slavilor, adevărat din ramura bohemă.

Se pare că însuși cuvântul *Serb* a fost într-o vreme óre-care un nume generic pentru întreaga ramură bohemă. Așa șișii Sorabii din Lusația, cari își dau ei-înșii numele de «Serbi» întocmai ca și Serbii din Peninsula Balcanică, vorbesc un dialect bohem, amestecat cu elemente polone. Nu e apoi fără însemnătate, că în cronica bohemă rimată a lui Dalimil, scrisă pe la anul 1300 pe baza legendelor poporane, ne întimpină următorul pasagiu despre «Ceh», fabulosul părinte al naționalității boheme: «In ginta serbă este o țără, care se numesce Croația; în acea țără era un boier, care se numia Ceh...» Scriind acestea pe la finea secolului XIII, Dalimil nu putea ave în vedere vre-o altă Serbiă sau vre-o altă Croația decât singurele cari existau atunci și cari există pînă astăzi. Prin urmare, unicul sens legendar, care se pôte da într'un mod firese pasagiului de mai sus, este că la Bohemii era încă prospătă în secolul XIII tradițiunea despre strînsa lor legătură de nēm cu Serbii și cu Croații și despre vechea respândire a numelui «Serb» peste întreaga ramură bohemă. Dalimil se împacă pe deplin în acéstă privință cu aceea ce ne spune Constantin Porfirogenet.

Bulgarii priviți ca o coloniă polonă și Serbii ca o coloniă bohemă, iată ce-va cu totul nou, deși rezultă d'a-dreptul din mărturia fântânelor istorice celor mai temeinice.

Acésta mărturiă atât de pozitivă n'o vedeau óre predecesorii mei, aceia cari citéză mereu pe Lornande și pe Constantin Porfiregenet? Negreșit că ei o vedeau, dar se sbuciumau a n'o vedé, adecă a o încungitura saú a o restălmăci prin fel de fel de tertipurí, numai și numai fiind-că pe cei tendențioși îi nemulțumia că Slavii nu sînt destul de vechi pe Peninsula Balcanică, iar pe cei nepărtenitori îi încurca o teoriă lingvistică cu desăvîșire falsă, pe care dînșii o îmbrățișară fără s'o fi cercetat mai de aprópe. Vom vorbi numai cu acești din urmă, a căroră rătăcire e de bună credință.

Dobrowsky împărția pe toți Slavii în două ramure: o ramură orientală, în care el bagă pe Ruși, pe Bulgari și pe Serbi, și o ramură occidentală, în care el pune pe Poloni și pe Bohemi. Criteriele acestei clasificățiuni, așa cum ni le dă Dobrowsky (*Institutiones linguae slavicae*, Vindob. 1822, p. I), sînt tóte fără nici o greutate. Primul criteriú este că Slavii orientali dic «razum», pe când cei occidentali «rozum»; ultimul criteriú este că Slavii orientali dic «desnitza», pe când cei occidentali «pravitza»; și tot așa sînt și cele-lalte opt din numărul total de zece criterie. După nesee asemenea criterie, Rutenii trebuese despărțiți de Slavii orientali, căci ei dic «rozum», nu «razum».

Nu după deosebiri lexică și nu după forme rare sau isolate se clasifică dialectele unei familii lingvistice, ci ele trebuie clasificate după trăsurile cele fundamentale fonetice. Ast-lel, de exemplu, ceea ce caracterisă graul rusesc și pe cel rutenesc după toate dialectele și în toate monumentele literare, întru cât nu s'a furișat în ele limba bisericăscă paleo-slavică, este așa numitul pleni-son (rusesce *полнозвучіе*), adică sonurile liquide *l* și *r* provocă o reduplicare vocalică a silabei, de ex.: «golovà» în loc de «glòva» sau «gláva», «gòrod» în loc de «grod» sau «grad», «koròli» în loc de «krolî» sau «kralî» etc. Acest pleni-son, cu care s'a bălăbănit toți slaviștii, începând dela Vostokov și pînă la Potebnia, este atât de esențial și atât de circulator în graul Rușilor și al Rutenilor, încât isbesce dela cea d'întâiu clipă urechea orî-cărui ne-Rus sau ne-Rutén. Nicî Poloniî, nicî Bohemiî, dar nicî Serbiî, nicî Bulgariî, nu cunosc cătuși de puțin acest fenomen fonetic, de ajuns el singur pentru a construi o unitate dialectală deosebită ruteno-rusă.

Unitatea ruteno-rusă este aceia pe care Iornande o numia *An țî*, «Antes», spunându-ne că ei stăpânesc dincolo de Nistru și că sînt ramura cea mai puternică a ginții slavice: «fortissimi eorum», ceea ce e adevărat pînă astăzi.

Alături cu unitatea ruteno-rusă, fără ca să vorbim aci despre dialecte mici, cari lesne își pot găsi locul intern sau intermediar din dată ce se

va stabili o adevărată clasificățiune a dialectelor celor mari, ne întimpină alte două unități slavice dialectale: unitatea polono-bulgară și unitatea bohemoserbă.

Pe Polono-Bulgari îi caracterisă:

1. Vocala nasală. În vechea bulgară, adică în așa numita paleo-slavică, această vocală se reprezintă prin literele cirilice Ѫ și ѫ, rostite ca *on* și *en* în francesul «*bon*» și «*fin*»; la Poloni ea se scrie astăzi prin *a* și *e* cu cedilă: *ą*, *ę*. La Bulgarii actuali vocala nasală s'a păstrat numai în unele localități sau în unele vorbe, dar totuși s'a păstrat cu o deplină certitudine. Fenomenul a fost indicat de mult de Grigorovič, apoi studiat de Miklosich (*Die Sprache d. Bulgaren*, Wien, 1858) și urmărit de Hattala (*Književnik*, t. II, p. 461 sqq.). Între vocala nasală polonă și între cea bulgară nu există cea mai mică diferență. Nici Ruteno-rușii, nici Bohemo-serbii nu cunosc această particularitate, atât de caracteristică pentru fonetismul polono-bulgar. Luând exemple din textul publicat de Hattala, noi vedem bulgărește «*enzik*» = polonul «*język* (*ien-zyk*)», pe când rusesece, rutenesce, bohemesece și serbesce cuvântul sună «*iazik*» sau «*iezik*» fără nici o nasală; bulgărește «*rānkā*» = polonul «*reka* (*renka*)», pe când rusesece, rutenesce, bohemesece și serbesce: «*ruka*». Vorbele noastre «*poruncă*», «*rând*», «*muncă*», «*răspintie*», «*oglinďă*» etc., noi le-am împrumutat anume din vechea bulgară, și sub aceeași

formă nasală le-am fi putut împrumuta dela Poloni, numai dela Bulgari și dela Poloni, nici-o-dată dela cei-lalți Slavi. La cei-lalți Slavi vocala *ou* și *eu* nu ne întimpină nici în graiul de astăzi, nici în monumentele lor cele mai vechi, afară numai de dialectul sloven, despre care vom vorbi mai jos.

2. Sonul *dz* pe lingă *z* nu există nici la Rutheno-ruși, nici la Bohemo-serbi, ci numai la Polono-bulgari. În grafica cirilică *z* se scria *з* și se numia «zemlia», iar *dz* se scria *ѕ* și se numia «dzialo», fie-care son posedând câte un semn grafic deosebit. Câte un semn grafic deosebit au ambele sonuri și în alfabetul slavie cel numit glagolița. Miklosich a dovedit de-mult că litera *ѕ* și cea corespunzătoare din glagolița exprimă tot-d'a-una a-nume sonul *dz* (Rad jugoslov. Akad., IX, 11—16). Tot așa în texturile cirilice românesce *ѕ* se rostese tot-d'a-una *dz*, și este mai cu samă des în cele moldovenese: *радъ* = radzâ, *бръдъ* = brândzâ etc., dar *зълъгъ* = zalog. Polonesce se scrie *z* și *dz*: «ziemia» și «dzien.» La Bulgarii de astăzi sonul *dz*, ca și vocala nasală, nu se mai aude pretutindenea, dar pe unde s'a păstrat, acolo sună curat polonesce (frații Tzankof, Gramm. d. bulg. Spr. 7). În bulgarul *dzvănec* «clopoțel» *dz* sună întocmai ca în polonul *dzwónek* «clopoțel», rusesc *zvонok*, bohemesc *zvonec*. Nemic analog la toți cei-lalți Slavi, afară de Slovaci, la cari cătră elementul bohem s'a adaos cel polon. Belo-rușii sînt pe jumătate Poloni prin consonatismul lor. La Ru-

tenă *dz* sună numai în cuvintele împrumutate dela Poloni sau dela Moldoveni; iar la Muntenegreni este un italianism: «*z* dulce» ca în «*razzo*» sau «*pranzo*».

3. În fine, Polonii și Bulgarii se întâlnesc în sunul *ia*, pe care Ruteno-rușii și Bohemo-serbii îl rostesc *ie*. În alfabetul cirilic acest *ia* e reprezentat prin litera *ѣ*, numită «iatî». Împrumutând cirilica dela vechii Bulgari, Românii au conservat lui *ѣ* valoarea-i cea adevărată, pe care Rușii și Serbii au schimbat-o în *ie*. Numai Bulgarii și Polonii dic: «*viara* = *вѣра*», nu «*viera*», «*gniazdo* = *гнѣздо*», nu «*gniezdo*», «*neviasta* = *невѣста*», nu «*neviesta*».

În acest mod, trei particularități fonetice de cea mai mare însemnătate: vocala nasală *on* și *en* (Ѡ, ѡ), duplul *z* și *dz* (з, с) și iatismul în loc de ietism, stabilesc o unitate dialectală polono-bulgară în opozițiune cu unitatea dialectală cea ruteno-rusă.

Unitatea bohemo-serbă, pe de altă parte, se caracterisă prin:

1. Funcțiunea vocalică a lui *r*. Bohemesce și serbesce se dic de o potrivă *trn*, *prst*, *krk* etc., acolo unde toți ceilalți Slavi trebuie să recurgă la o vocală propriu disă: *tern*, *perst*. Nici Ruteno-rușii, nici Polono-bulgarii nu cunosc acest fenomen.

2. Din toate dialectele slavice, numai Bohemii și Serbii posedă cantitatea prosodică: vocale lungi și vocale scurte în sensul cel clasic musical al

cuvîntului. O vocală lungă la Bohemii pôte fi scurtă la Serbii și vice-versa, după cum este chiar în unele dialecte boheme sau serbesci, dar fenomenul în sine e același, și el deosebesce cu totul unitatea bohemo-serbă de celelalte două unități: cea ruteno-rusă și cea polono-bulgară.

Despre accentuațiunea polono-bulgară și cea bohemo-serbă noi vom vorbi mai jos.

A pretinde că Rutenii și Rușii au avut și ei odată vocală nasală sau vocala liquidă și le-au perdut mai în urmă, sau că Polonii nu avuseseră dintru 'ntăiu pe *dz* și l-au căpătat mai târziu, este a confunda noțiunea concretă de un dialect național cu noțiunea abstractă de o limbă primitivă comună unei ginți. E vorba de Ruteni, de Ruși, de Poloni, de Bohemii, de când Rutenii sînt Ruteni, de când Rușii sînt Ruși, Polonii Poloni și Bohemii Bohemii, iar nici decum nu e vorba de o teoretică epocă anterioară unitară.

Ei bine, de când Rutenii sînt Ruteni și Rușii Ruși, adecă dintr'o perioadă cu mult mai veche decît secolul VI, — și numai acest secol ne interesează pe noi în studiul de față, — ei n'au nici o urmă de vocala nasală a Polono-bulgarilor, de vocala liquidă a Bohemo-serbilor, de *dz*, de cantitatea prosodică, etc.

Ori-care ar fi fost, sub raportul fonetismului, ipotetica «limbă primitivă comună» a Slavilor, ea se diferențiasse în câte-va dialecte mari dintr'un

timp immemorial, fie-care mare dialect dobândind un caracter propriu prin același proces prin care s'aū caracterizat mai încóce Bulgarii și Serbii: stratificațiune. Acéstă lucrare a substraturilor eterogene asupra diferențiarii Slavilor era cât p'aci s'o ghicéscă eminentul linguist rusesc Baudouin de Courtenay, elev al lui Ascoli; dar a trecut iute pe d'asupra-ī cu următórea observatiune nedesvoltată și neaplicată: «Probabil o inrīurire străină, de alt nēm, a comunicat deosebitelor grupuri de dialecte și sub-dialecte slavice caracterul «cel distinctiv al fie-cărui grup.» (Программа лекцій, Kazan 1881 p. 145.

Trei straturī de o potrivă slavice aședându-se fie-care în trei regiuni diferite peste câte un alt fel de substrat etnic, unul a devenit bohem pe Elba, cel-lalt polon pe Vistula, cel de al treilea ruteno-rus pe Nipru saū pe aiurea; și din același moment fonetismul fie-căruia din ele este un fonetism a-parte. Substratul Bohemilor va fi fost tătarese saū fines, nu se scie; cu mai multă siguranță se póte crede că substratul Polonilor a fost anume litvan, și numai asupra acestuia din urmă noi ne vom opri o clipă.

Litvanii nu sīnt Slavī, după cum nu sīnt nici Germani, ci o ginte indo-europeă separată. Prin încălcări succesive din partea altor nēmuri, ei aū ajuns a fi puțin numeroși, dar totuși se împărțese în doē mari dialecte: cel litvan propriu și cel letic, după ce un al treilea dialect, cel prusic, a

dispărut cu desăvîrşire. LeŃii sau Latişii sînt ramura cea mai nordică, lîngă Marea-Baltică; Litvanii propriu Ńişi, ramura cea sudică, sînt din vecii vecilor la cîsta Polonilor, în acelaşi chip în care Bascii sînt la cîsta Spaniolilor sau Bretonii la cîsta Francesilor, adecă: înghiŃind Spaniolii substratul iberic, au rēmas neînghiŃiŃi numai Bascii; înghiŃind Francesii substratul galic, au rēmas neînghiŃiŃi numai Bretonii; înghiŃind Polonii substratul litvan, pe care'l cotropiseră la aşedarea lor în regiunea Vistulei, numai o parte din acel substrat a rēmas neînghiŃită.

Accea vocală nasală, pe care n'o au Ruteno-ruşii şi Bohemo-serbii; pe care n'o are nici chiar ramura cea letică a Litvanilor, Litvanii propriu Ńişi o au pe deplin desvoltată, de unde dînşii, ca substrat, au dat'o stratului polon.

Lăsăm ca alŃii să urmărescă mai departe ceea ce noi ne mărginim aci a indica pe scurt, căci nouă ne ajunge a constata conformitatea faptului istoric cu faptul lingvistic. Când Iornande aduce pe Bulgarii dela Vistula, iar Constantin Porfirogenet pe Serbii din Bohemia, mărturia lor atît de ponderosă prin sine însăşi, nu numai că nu e în contradicere cu adevărata clasificăune a dialectelor slave, ci tocmai se controlază şi se întăresce prin acēstă clasificăune.

În invasiunile Polonilor peste Dunăre, înainte de aşedarea lor acolo, au participat une-orî şi cete

vecine de Ruteni de peste Nistru, adecă — în graiul lui Procopiū și al lui Iornande — pe lângă «Slavini» aū fost și «Anți», din cari unii n'aū putut să nu rămână și ei peste Dunăre. Pe de altă parte, la năvălirea Bohemilor în laturea superiōră apusēnă a Peninsulei Balcanice, i-aū însoțit o samă de cete învecinate de Poloni, după cum ne dă a înțelege însuși Constantin Porfirogenet, când ne spune că unul din principi serbesci era venit din regiunea Vistulei: «*εἰς τὸν ποταμὸν Βισλας.*» Dar grosul naționalității bulgare s'a format din Poloni, cu un amestec pré mic de Ruteni, iar grosul naționalității serbe s'a format din Bohemi, cu un amestec pré mic de Poloni; în ambele casuri fără nici un ingredient de Ruși propriū șiși.

Aceste doē strtauri slavice, cel polon de o parte și cel bohem de alta, s'aū suprapus d'o potrivă stratului anterior românesc, aședat el-însuși dela Marea-Nēgră pînă la Marea-Adriatică peste substratul primitiv tracic, adecă s'aū suprapus celor doē dialecte latine trans-danubiane despărute: cel meso-latin și cel iliro-latin. Români de peste Dunăre aū fost slavisați ast-fel pe de-asupra, ceea ce vrea să dică că Slavii de peste Dunăre aū fost românisați ast-fel pe de-desubt: raport de strat și de substrat.

Inainte de a trece mai departe, un cuvînt despre Slovenii cei din Carintia și din Stiria, căroră șeola lui Miklosich, saū mai bine a lui Kopitar, le

atribue limba paleo-slavică, dându-i numele de paleo-slovenică.

Strînsa înrudire dialectală a Slovenilor cu Serbii este mai pe sus de orî-ce îndoială, și totuși ei posedă pînă astăzi pe a-locuri vocala nasală ca Polonii și au avut-o deja în secolul X, judecând după textul așa numit frisingian. Vocala nasală nu este singura particularitate fonetică, care-i unesce cu Polonii. În același text frisingian, bună-ora, ne întîmpină contracțiunile *tra*, *me* pentru *troia*, *môie*, întocmai ca polonesce, și pînă astăzi la Sloveni, ca și la Poloni, circulază de o potrivă *člek* și *človek* = *człek* și *człowiek*. Numele lor medieval «Sclavini», identic cu numele medieval «Sclavini» al Bulgarilor, indică iarăși același dialect polon, despărțit în două ramure. Epoca despărțirii cată să fi fost secolul VI, pôte chiar secolul V, când dintr'un punct comun la nord-ost de Carpați, adecă din Galiția actuală, ramura cea mai orientală s'a pogorît spre gurile Dunării, unde ni-o arătă Procopiū și Iornande; cealaltă ramură, mai occidentală, rămasă d'întăiu în Galiția, a început apoi, prin trecătorile munților Tatra și Beskid, a străbate în Pannonia, nu înainte de finea secolului VII, după ce adecă o ramură a Bohemilor ocupase deja Iliria. Din Pannonia invasiunea maghiară împinse o parte din acești Poloni cătră Carintia și cătră Stiria, unde ei s'au amestecat cu Serbii.

Slovenii forméză ast-fel un dialect intermediar între unitatea polono-bulgară și între acea bohemo-

serbă. În timpul petrecerii lor în Pannonia — o vom vedea mai jos — Slovenii s'au întâlnit cu elementul românesc. Dela acești Sloveni, iar nu dela Bulgari, au căpătat Ungurii cuvintele lor cu vocala nasală: *péntek* = ΠΑΤΚΚ, *rend* = ΡΑΔΚ, *szerentse* = CZPΛΠA, *parancs* = ΠOPΔYX, etc. Acești Sloveni, la rîndul lor, dela Români din Pannonia, iar nu dela cei din Dacia, au căpătat unele particularități lingvistice, bună-ora distongul nostru *oa* (Miklosich, Lautl. p. 228.)

Este de observat, că după cum trecerea Polonilor din Moldova în Bulgaria în secolul VII a permis Rutenilor a se așeza în urmă pe malul nordic al Dunării, tot așa Rutenii au profitat de pogorîrea celor-lalți Poloni în Pannonia pentru a urma și acolo după dîșii, prin aceiași cale a Tatrei și a Beskidului, așezându-se în unele părți nord ostice ale Ungariei, unde-i găsim pînă astăzi.

Cât se atinge de cestiunea, dacă limba paleo-slavică este vechea bulgară sau dacă e vechea slovenă, apoi pe noi — întru cât vechea slovenă și vechea bulgară represintă de o potrivă un dialect paleo-polon — ea ne preocupă foarte puțin în cazul de față: lăsăm pe slaviști să se certe ei-înde-ei.

Raportul de strat și de substrat constituă substanța unei naționalități. Cătră această substanță se adaogă pretutindenii din când în când accidente, adică o intervenire superficială a unor elemente etnice străine, deja după formarea definitivă a unei

naționalității. Fenicienii au fost un accident la vechii Eleni. În Tracia occidentală a fost un accident elementul celtic al Scordiscilor sau al Tauriscilor; în Tracia orientală elementul german al Bastarnilor. Goții, Gepizii, Longobarzii, apoi Hunii, Avarii și câți alții, au fost accidente pe întreaga Peninsulă Balcanică. La Neo-latini din Apus n'a fost decât un accident revărsarea elementul germanic peste stratul latin cel suprapus acolo substratului celtic, iberic, etrusc, pe a-locuri chiar pelasgic. Din strat și substrat se naște organismul unei naționalități; prin accidente se preînoesc moleculele acestui organism, se activează circulațiunea, dar organismul rămâne același.

În dezvoltările de mai sus noi n'am vorbit nimic despre elementele cele accidentale turanice pe Peninsula Balcanică. Bohemii găsiră în Iliria stoluri de Avari, cari au perit fără a lăsa mai nimic sino-tătăresc în naționalitatea serbă. Asupra Polonilor, abia așezați în Balcani, năvăliră alte stoluri sino-tătăresci, așa numiții Bulgari din părțile râului Volga, cari se arătară din când în când și mai înainte în imperiul bizantin, atârnați la hórdele cele cotropitoare ale Hunilor (Zeuss, op. cit: 710—727), și cari de astă dată, devenind stăpâni, detără «Slavinilor» lui Iordan și ai lui Procopiū, pînă și numele de «Bulgari». Un nume și nimic mai mult. Bulgarii sînt Tătari numai prin nume, după cum numai prin nume sînt Germanii Francesii: «Franken»; după cum numai prin nume «Anții» lui Procopiū și ai

lui Iornande sînt Scandinavi, căci «Rus» era numele Varegilor celor veniți în Rusia din Suedia. De aceeași natură ne-reală este numele de «Români», «Ρωμῆοι», pe care și-l dau Grecii moderni.

Tătărese între Greci, Slavi și Români nu e aproape nimic pe Peninsula Balcanică, afară numai dora de unele figuri cu nasuri turtite sau de unele căpășine brachy-cephalice, pe cari le studiază antropologii, dar cari nu dovedesc nimic, chiar dacă ele s'ar pute supune unui serios control statistic. La Serbi, la Bulgari, la Români, pretutindenî nămurile turanice se desnaționalisau, din dată ce se vedeau isolate de restul Tătărimii. Oare unde mai sînt astăzi Cumanii din Moldova?

Pentru Peninsula Balcanică întregă, Tătarii au fost ca o vijeliă care trece înainte, iar Slavii — Poloni spre răsărit, Bohemi spre apus — au fost o mănăsa ploia care, intrând adănc în pămîntul cel românesc de mai înainte, a făcut să rodăscă acolo două naționalități nouă pline de viitor: naționalitatea bulgară și naționalitatea serbă.

Fîind vorba despre numele «Bulgar», pe care și-l au însușit mai tărdui Slavini lui Iornande și ai lui Procopiu, aci este locul de a observa în trecet, cū pînă în timpii de tot nou, el era cu desăvîrșire necunoscut Romănilor. Moșii și strămoșii noștri numiau tot-d'a-una pe Bulgari *Șchiai*. Așa, de exemplu, despre cucerirea Bulgariei de cătră Turci cronicarul oltén Moxa (Hasdeu, Cuv. d. bătrani, I,

402) dice: «Baĭazitŭ prinse pre Șușmanŭ domnulŭ Șchĭailorŭ de-lŭtăe, ani 1395, atunce luară Turcii țara Șchĭailorŭ cu totulŭ . . .» Cuvîntul «șchĭaŭ», ca simplu epitet, căpătase în gura poporului român înțelesul de «naiv» sau «rustic.» Mitropolitul Dosofteiu dice într'un loc (Synaxar, 1683, Dec. 29, f. 244 a): «om prostacŭ și șchĭaŭ și cu totulŭ țără-natecŭ». Să se bage de samă că în «Șchĭaŭ», nefiind un nume personal sau topic, ci un termen comun, s'aŭ păzit cu rigore legile fonetice: «Șchĭaŭ» derivă din «Selavum» prin aceiași trecere a lui *cl* în *chĭ* și prin aceiași vocalizare a lui *v* între vocale ca în «chee» vechiŭ «chĭae» din «clavem», «chĭamă» din «clamat», «rĭŭ» din «rivum» etc. Româniŭ dară nu cunosceaŭ decât numele cel primitiv al ramurei polone aședate în secolul VII peste substratul meso-latin: «Selavini» la Iornande, «Σχλαβηροὶ» la Procopiŭ. Albanesiŭ, al cărora fonetism se apropie în acăstă privință și în altele multe de cel românesc, nici dinșiŭ nu numesc pe Bulgari alt-fel decât Ștĭa, Bulgaria — Ștĭinică.

Despre rolul substratului românesc în nascerea și în desvoltarea Slavilor transdanubianiŭ aŭ vorbit mai mult sau mai puțin uniŭ și alții, mai ales rĕposatul Miklosich, și eŭ însumi în studiul meŭ: «O pagină din sintaxa româno-albanesă» (Cuv. d. bătr., II p. 611 — 687.) Va fi mult, mult, fôrte mult de vorbit de acum înainte. Aci noi vom atinge un singur punct, care va întregi celeĭdise mai sus despre polonismul Bulgarilor și bohemismul Serbilor.

Cele trei unități dialectale slavice se deosebesc una de alta nu numai prin fonetism, dar și prin accentuațiune. Ruteno-rușii au o accentuațiune de tot liberă: accentul poate să cadă pe oricare silabă a cuvântului. La Poloni și la Bohemi, din contra, accentul este nestrămutat, și anume: la Poloni tot-d'a-una pe silaba penultimă, la Bohemi tot-d'a-una pe prima silabă. Așa, de exemplu, numele râului Ialomița poate să fie accentat rusesc în patru feluri: Iălomița, Ialômîța, Ialomîța și Ialomîța; polonesc numai: Ialomîța; bohemesc numai: Iălomița; — trei sisteme de accentuațiune cu desăvîrșire deosebite.

De aci urmăm că la Bulgari, după cum este la Poloni, accentul ar trebui să cadă tot-d'a-una pe penultima, iar la Serbi, după cum este la Bohemi, pe prima; și întocmai așa ar fi fost, dacă substratul românesc cel trans-danubian n'ar fi sguđuit accentuațiunea celor două straturi slavice de acolo. Românii, ca și Italienii, având o accentuațiune pe deplin liberă, au altoit-o Serbilor și Bulgarilor. Această libertate de accentuațiune s'a socotit pînă acuma la Serbi și la Bulgari ca un semn de unitate dialectală cu Rușii, pe când în saptă Rușii, precum am vedut, n'au avut de loc a face nici cu Bulgarii, nici cu Serbii. Inșă accentuațiunea românească n'a putut să distrugă peste tot la Serbi și la Bulgari cele două sisteme anteriore, ast-fel că sistema penultimară, cea polonă, se mai recunoșce pînă a-

stădî la Bulgari, iar sistema primară, cea bohemă, se mai recunoște pînă astădî la Serbi. Și iată cum:

1. Unele sub-dialecte bulgare, bună-ora Zagori-ceni și Costurenii, accenteză tot-d'a-una pe penultima întocmai ca Polonii: *èdno*, *mòmce*, *râkă*, *ženă*, *dète*, *òvčar*, *ùmrel*, *galèno*, *étiri*, *zatvorèni*, *npravila*, *mescčina*, *babičkă*, *golèmo*, *kraliřă* etc. etc., mutând accentul în flexiune iarăși întocmai ca Polonii, de exemplu: din *òvčar* «cioban» *ovčàrkă* «ciobancă» = polonesce din «*òwczarz* — *owczàrka*» (Tzonev, *Za udarieneto v bălgarski ezik*, în *Sbornik* t. 6. Sofia 1891, p. 23.)

2. La Serbi, sdruncinându-se accentuațiunea bohemă prin înrîurirea substratului românesc, a rămas totuși tendința de a accentă pe cât se poate mai sus, ast-fel că la auz se pare ca și când accentul ar fi tot-d'a-una pe prima silabă. Din această cauză, ca o dovadă de tendința cea generală, când un nume se construesce cu o prepozițiune numele poate să devină atonic, urcându-se accentul pe prepozițiune, bună-ora: *nà ranu*, *nà vodu*, *prèko brda* etc. (Miklosich, *Lautl.* I, 320), întocmai ca bohemesce: *òb den*, *pòd nohou* etc., ceea ce, la numi disilabice sau polisilabice, e peste puțință în celelalte dialecte slavice.

Cunoscutul profesor dela Belgrad, d. Stoian Boškovič, actualul ministru al Serbiei în România, mî-a observat într'o di, că din toți străinii, Slavii și ne-Slavii, Bohemii sînt aceia cari învătă mai lesne și vorbesc mai bine serbesce. Și nu e de mirare,

de vreme ce numai pe Bohemii nu-î pôte încurca vocala *r*, cantitatea prosodică și accentuațiunea serbescă.

În acest chip băgarea Serbilor și Bulgarilor în unitatea ruteno-rusă a fost pînă acum că un fel de iluziune optică, datorită împregiurării că Rușii, Serbii și Bulgarii au același alfabet și aceeași limbă bisericească.

Limba bisericească mai cu deosebire, adică vechea bulgară, a servit a formă limba rusescă cea literară, dându-î un aspect foarte depărtat de graiul rusesc poporan și apropiând'o într'un mod artificial de graiurile slavice trans-danubiane; și aceeași limbă bisericească a fost în curs de secolii limba oficială și literară a Serbilor, ast-fel că — la prima vedere — rusesc, serbesc și bulgăresc se pare a fi mai-mai tot una, deși în realitate aceste trei graiuri aparțin la trei unități dialectale diferite.

Prin fonetism, pînă și prin accentuațiune, întrucât nu s'a amestecat în ele substratul cel românesc, bulgara este un vechiu dialect polon, serba un vechiu dialect bohem.

La Bulgarii, fără îndoiclă, înriurirea românească se resimte mai puternic decât la Serbii, ceea ce înseamnă una din trei:

1. sau că stratul serbesc a fost, în provinciile pe cari le-a ocupat, mai numeros decât stratul bulgar în cele-lalte provincii;

2. sau că Meso-latiniî aũ fost mai compacti și mai energici sub Bulgari decăt Iliro-latiniî sub Serbi;

3. sau că Serbiî n'aũ încetat mult timp de a fi în contact cu dialectele cele înrudite dela Iliria în sus pînă la Bohemia, pe când Bulgariî s'aũ vëdut de odată despărțiți de trunchiul Polonilor, așa că cei d'întăiu aũ putut să reziste mai bine decăt cei-lalți acțiunii substratului românesc.

Câte trele cauzele aũ putut să concurgă la producerea efectului; cauza a treia însă ni se pare a fi fost cea mai decisivă: grabnica isolare a Bulgarilor de elementul polon și prelungita comunitate a Serbilor cu elementul bohem.

Indată după trecerea și aședarea Slavinilor peste Dunăre, fôstele lor locuințe dintre Olt și Nistru aũ fost ocupate de cătră porțiunea cea mai apusénă a Anșilor, anume de cătră Ruteni, cari s'aũ grăbit a apuca Moldova, unde aũ și rămas în curs de mai mulți secolî, luptându-se sau înfrățindu-se acolo cu Pecenegii, cu Cumanii, apoi cu Româniî. Pe lângă Ruteni, cată să fi fost și stoluri de vechii vecini ai Polonilor Litvani, polonesce «Litwa», un ném mult mai sêlbatec decăt Slavii și a căroră atingere de atunci cu Româniî, deși fôrte scurtă, totuși ne-a lăsat o amintire supărăciósă în cuvîntul «listă» sau «litfă»: «listă rea», «listă spurcată». Acéstă «listă» sau «litfă» la Moldoveni și la Munteni nu se pôte trage decăt numai din acea epocă, de óră-ce cu Litvania propriu disă

Românii dela Dunăre n'au fost nici odată în vecinătate. Prin Ruteni dară și prin cei-lalți, continuitatea între Slavini, adecă vechii Bulgari, și între Poloni a fost ast-fel ruptă pentru tot-d'a-una. Substratul românesc a putut să lucreze fără nici o pedecă asupra stratului bulgăresc, și a lucrat atât de viguros, încât nu numai a modificat gramatica și a sgduit accentuațiunea, dar încă a transmis Bulgarilor trăsurile cele mai caracteristice ale vocalismului românesc: pe *ea*, pe *oa* și pe vocala obscură mobilă. Despre *ea* și *oa* la Bulgari noi nu vom vorbi aci; despre vocala obscură mobilă vom constata numai că Bulgarii, întocmai ca Românii și contra tuturor legilor foneticeii slavice, lasă pe *a* a trece în *ă* de câte ori *a* perde accentul: *slătka* și *slătka*, ca la noi *bărbă* și *bărbăt*.

Incepând de pe la finea secolului VII și pînă pe la începutul secolului X, adecă într'un interval de cel puțin două sute de ani, s'au cristalisat naționalitatea polono-română a Bulgarilor și naționalitatea bohemo-română a Serbilor, deja după ce se tradusese Sânta Scriptură în vechea bulgară, de vreme ce în limba acelei traduceri nu se recunoșce încă puternica lucrare a substratului românesc asupra stratului slav. In acel interval de timp, la finea secolului IX, cade năvălirea Ungurilor în Pannonia, — un eveniment care a dat nascere Moravo-românilor pe de-o-parte, pe de alta Macedo-românilor și Istriano-românilor.

Noi înlăturăm cu totul pe faimosul *Notarius a-*

nonymus Belae regis și cele-lalte fântâne, în cari se afirmă că Maghiarii la intrarea lor în Pannonia au găsit acolo pe Slavi, mai corect pe Sloveni, și pe Români. Acele fântâne pot fi criticate, pot fi bănuite, pot fi spulberate, pot fi hunfalviste, — puțin ne pêsă. Ca punct de plecare nouă ne ajunge un text istoric mai pe sus de toate texturile: existența Românilor în Moravia. Este un text, pe care o mie de Rösleri nu vor fi în stare să-l răstörne și nici măcar să-l restălmăcescă în felul lor. Acei Români cum óre ar fi putut ei să nemerescă în Moravia, dacă nu i-ar fi împins într' acolo din Pannonia năvălirea Ungurilor?

90 *Y* Astăzi, în urma cercetărilor lui Miklosich și ale lui Bărtoș (Moravské Valašsko, în Osvěta, 1880, p. 369—386), nimenea nu se mai îndoesce că Valachii din Moravia sînt adevărați Români, cu desăvîrșire slavisați de nu se mai scie de când, dar mai păstrând încă multe cuvinte românesci, unele sub forma românescă cea mai veche, de exemplu «glag = chiag» din latinul rustic «clagum = coagulum» cu nemuiarea lui *cl* în *ch*, sau «merenda = merindă» = latinul «merenda» cu netrecerea lui *e* în *i*. Moravo-românii au conservat chiar unele vorbe romanice despărute din graiul românesc, bună-órá «tropa» = francesul «troupe» = spaniolul «tropa». Un Moravo-român, Beneš Kulda, a publicat în doé tomuri basmele româno-morave (Moravské národní pohádky, Praha, 1874—75), în

cară cetitorul se isbesce mereu de asemeni româ-nisme. Epoca slavisirii acestor Români din Mora-
via este așa de veche, încât nici un document mo-
rav nu-î deosebesce de cei-lalți Slavi de acolo. In
actele morave din secolul XI abia se mai găsesse
câte-va numi personale românesce, precum «Cri-
san», «Bukan filius Neg» și «Kokor» într'un act
din 1052 (Boczek, Cod. Morav. I. 125), cari însă
nici acelea nu sînt pe deplin sigure. Aședarea dară
a acelor Români în Moravia trebuie urcată cu vr'o
doi secolî mai sus, întălnindu-se ast-fel din punct
în punct cu năvălirea Ungurilor în Pannonia.

Năvălind în Pannonia despre nord și orient, Un-
guriî aū trebuit firesce să împingă pe Româniî de
acolo în cele doē direcțiunî opuse puncturilor de
întare, adecă spre occident și spre sud. Spre occi-
dent aū fost împinși Româniî pe cari îi găsim apoi
în Moravia, cu totul despărțiți de restul Româniimî
și slavisați fără nici o greutate; spre sud, adecă
peste Dunăre, a fost împinse alte cete de Români,
din cari unii, cei din Bosnia mai ales, și-aū păstrat
mult timp naționalitatea și s'aū serbisat d'abia după
secolul XV (Miklosich, Wander. d. Rumunen, 3
— 6), alții — Istriano-româniî — aū nemerit tocmai
pe la Triest, unde aū putut să reziste bine-reu
serbisării, mulțumită stăpănirii italiene de acolo;
in fine o samă, numărul cel mai mare, trecēnd prin
elementul serbesc și prin cel bulgăresc, s'aū străcurat
în Macedonia, în Epir și în Tesalia, unde nu s'aū
desnaționalisat din causă că acolo se începuse deja

lupta între Greci și între Slavi, ast-fel că nici Grecii nu mai erau tari, nici Slavi nu se întăriseră încă. Profitând de acest antagonism, Români scieură cu dibăciă a se însoți: când cu Grecii contra Slavilor, când cu Slavi contra Grecilor, căutând mai pe sus de tôte a se consolida ei-înșiși, iar după ce se consolidară, peste vr'o doi secolii și mai bine, ei au isbutit a funda imperiul româno-bulgar al Asanilor.

Așa dară nascerea Macedo-românilor, a Istriano-românilor și a Moravo-românilor datéză de o potrivă din secolul X, nefiind ei toți alt-ceva decât nisce Daco-români împinși din Pannonia spre sud și spre apus prin năvălirirea maghiară. Tocmai acésta resultă și din cronica ruséscă a lui Nestor, scriitor din secolul XI, care dice sub anii 886 — 898 (ed. Miklosich p. 12): «aũ trecut lângă Kiew «Ungurii, pe délul ce se numesce cel unguresc, și «ajungênd la Nipru aũ aședat corturile lor, căci «umblă și ei cu corturi ca și Cumanii, și venind din «părțile răsăritului s'aũ repeđit peste munți mari «și aũ început a face răsboiu cu Români și cu «Sloveni cari locuiaũ acolo, fiind-că d'intăiu locuiseră «acolo Slovenii, apoi Români aũ cuprins pămîntul «Slovenilor, de aci Ungurii aũ gonit pe «Români și aũ rămas cu Slovenii, pe «cari i-aũ supus, și de atunci se chiamă Țera-Un-«guréscă, și aũ început Ungurii a face răsboiu Gre-«cilor, prêdând Tracia și Macedonia pînă la Tesa-«lonica, și aũ început a face răsboiu cu Moravii și

«cu Bohemiî ...» În acest prețios text nu numai se constată că Ungurii au găsit pe Români în Pannonia («počaša vojevati na živuščaia tu Vlahy») și că i-au alungat de acolo («Ugri prognaša Vlahy i naslědiša zemliu»), dar se mai constată tot-o-dată că mișcarea cea centrifugă a Ungurilor s'a făcut anume în cele două direcțiuni, spre sud către Balcani și spre apus către Moravia: prima mișcare ne-a explicat deja mai sus originea Românilor transdanubiani de astăzi, iar a doua mișcare pe aceea a Moravo-românilor.

În cronică lui Nestor trebuie despărțită cu stăruință partea cea dela început, în care nu se află nici o indicațiune cronologică, de partea cea următoare, unde evenimentele sînt înșirate an după an, anume dela anul 852 încóce. Prima parte, o stângace țesătură de legende, n'are aprópe nici o valóre istorică. Acolo, bună-óră, Nestor ne spune d'întăi că «Vlachii» au alungat pe toți Slavii din regiunea Dunării, făcându-i să plece spre nord; apoi mai jos ne povestesc că apostolul Andreiu a găsit pe Slavi tocmăi la Novgorod; de unde rezultă că acea alungare a tuturor Slavilor din regiunea Dunării se întâmplase cu mult timp înainte de Crist, de vreme ce pe timpul apostolilor ei erau deja așezați la Novgorod, iar prin urmare numele «Vlachilor» nu se mai póte aplica nici chiar la vechii Români, astfel că școla lui Schaffarik se vede silită a preface pe acei «Vlachii» în Galii și a născoci o fantasmagoriă a unor lupte pre-istorice între Slavi și Celți.

Încă odată, prima parte a cronicii lui Nestor e aproape o galimatiă. Cu totul alt-ceva este partea cea cronologică. Aci călugărul dela Kiew, înșirând lucruri apropiate de timpul seü și despre cari el avea informațiuni precise, devine unul din isvórele cele mai prețioase pentru istoria medievală a Europei orientale. De acéstă natură este și relațiunea de mai sus a lui Nestor despre mersul Ungurilor pe lângă Kiew, despre trecerea lor prin Carpați, despre intrarea în Pannonia, despre lupta cu Slovenii și cu Români, despre gonirea Românilor. Acéstă relațiune resistă oricărei restálmăcirii rösleriane.

Primul text, care menționează pe Macedo-români, este din anul 976, adecă numai vr'o opt-șeci de ani după năvălirea Ungurilor în Pannonia. Acel text se cuprinde anume la Bizantinul Kedrenos (II, 435) și ne spune, că atunci un principe Bulgar a fost ucis de «nesce drum a și I români»: «παρὰ τινῶν Βλαχῶν ὁ δειτῶν». Români, cei fugăriți din Pannonia nu erau încă așezați nicăiri într'un mod statornic, ci alcătuiau d'o-cam-dată cete de bejenari fără adăpost.

Peste un secol lucrurile se schimbă. La Bizantinul Kekaumenos, scriitor de pe la 1070, al căruia text s'a descoperit abia de vr'o șeci ani, ne întimpină următorul pasagiu:

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν
καὶ τοῖς ἑξ ὑμῶν τοῦτο·

Să sciți dela mine,
voi și ai voștri, că al

ἔπει δὲ τὸ τῶν Βλάχων
γένος ἁριστόν τε παν-
τελῶς (ἔστι) καὶ διεσ-
τραμμένον, μήτε εἰς Θεὸν
ἔχον πίστιν ὁδοῖν μήτε
εἰς βασιλεῖα μήτε εἰς συγ-
γενῆ, ἢ φίλον, ἀλλὰ ἀ-
γορίζομενον πάντως κα-
ταπραγματεύεσθαι ψεύ-
δεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπ-
τει πάντ' ὀμιλοῦμενον καὶ ἑ-
κάστην ὁρῶντος φοικωδεσ-
τάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ
φίλους καὶ ἀδικοῦν ῥα-
δίως ποιοῦντες ἀδελφο-
ποιήσεις καὶ συντεχνίας
καὶ σοφίζομενοι διὰ τοῦ-
των ἀπειτῶν τοὺς ἀπλου-
στέρους· οὐδέποτε δὲ ἐφύ-
λαξεν πίστιν πρὸς τινα,
οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιο-
τέρους βασιλεῖς τῶν Ρω-
μαίων. Πολεμηθέντες
παρὰ τοῦ βασιλέως Τραϊ-
ανοῦ καὶ παντελῶς ἐκ-
τριβέντες ἐάλωσαν, καὶ
τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δε-
κεβάλου ἀποσφαγέντος
καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν
Δεκεβάλου ἀποσφαγέν-

Vlachilor nēm e necre-
dincios la culmo și stri-
cat, nici lui Dumnezeu
ținând credință dréptă,
nici împăratului, nici
rudei saũ amicului, ci
silindu-se a-i amăgi pe
toți. Mari minciunoși și
tălhari vestiți, ei sînt
puruera gala a jura pri-
ctenilor cele mai gro-
zave jurăminte, și a le
călca apoi cu ușurință,
făcînd frații de cruce
și cumetrii, meșteri de
a înșelă prin ele pe cei
proști. Nici o dată n'au
fost ei cuiva cu cre-
dință, nici chiar vechi-
lor împărați ai Roma-
nilor. Impăratul Traian
îi atacase, f-a strivit de
tot și i-a robit, ucidînd
pe împăratul lor De-
cebal, al căruia cap a

τος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ
 δόρατος ἀναστρεφέντος ἐν
 μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων.
 Οὗτοι γὰρ εἰσὶν οἱ λε-
 γόμενοι Δάκαι καὶ Βέσ-
 σοί; ὥρουν δὲ πρότερον
 πλησίον τοῦ Δαρουβίου
 ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου,
 ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν
 καλοῦμεν, ἔθθα Σέρξοι
 ἀγρίως οἰκοῦσιν, ἐν ὄχυ-
 ροῖς καὶ δυσβάτοις τό-
 ποις. Τούτοις θαρροῦν-
 τες ἔπερσίνοντο ἀγάπην
 καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς
 ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς
 καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὄχυ-
 ρομάτων ἐληίζοντο τὰς
 χώρας τῶν Ῥωμαίων
 ὄθεν ἀγαρακτεῖσαι καὶ
 αὐτῶν, ὡς εἶρηται, διέφ-
 θειραν αὐτοῖς. Οἱ καὶ
 ἐξελθόντες τῶν ἐκείσε
 διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ
 Ἡπειρῷ καὶ Μακεδονίᾳ,
 οἱ δὲ πλείους αὐτῶν
 ὄκησαν τὴν Ἑλλάδα... (1)

tost înșifit într'o sulită
 în mijlocul orașului Ro-
 ma. Ei sînt așa numiți
 Daci și Bessi. De 'ntălu
 locuieră în vecinătatea
 Dunării și a fluviului
 Saū numit astăzi Sava,
 unde acum locuiesc Ser-
 bii, în locuri tari, grele
 de străbătut, pe cari
 rețemându-se, fățariaū
 iubire și supunere că-
 tră vechii împărași, pe
 cînd din întăririle lor
 năvăliaū și pustiaū pro-
 vinciiile Romanilor, în-
 cătaceștia, perçînd răb-
 darea, precum am spu-
 s'o, i-aū strivit. Atunci
 fugind de acolo, ei s'aū
 răspândit în tot Epirul
 și Macedonia, cei mai
 mulți s'aū aședat în E-
 lada...

În acest pasagiù, este o parte, pe care Kekaumenos a luat'o din lecturile sale clasice, bună-
 óră despre Bessi din Strabone (VII, 5 § 12) și de-
 spre lupta lui Traian cu Decebal din Dione Cassiù
 (ed. Gros, IX, 419); este o parte însã, în privința
 căriia el nu putea să aibă decât informațiuni per-
 sonale, și anume:

1. în secolul XI Româniï locuiaù în Epir, în
 Macedonia, și fórte mulți în Elada;

2. acei Româniï scieaù să ametească și să înșele
 prin violențiã pe toți dușmanii lor;

3. ei venirã acolo, fugind dintr'o regiune înve-
 cinatã cu riul Sava, adicã nu din Dacia, ci din Pan-
 nonia.

De cãtrã cine fuseserã alungați Româniï din Pan-
 nonia? Acesta Kekaumenos n'o sciea, și de aceea
 el o atribue într'un mod vag «vechilor împãrați»,
 cãdënd ast-fel în douë nepotrivelii:

1. ar fi fost absurd ca «vechiï împãrați» să fu-
 gãrească pe Româniï din Pannonia tocmãi în inte-
 riorul imperiului, adicã să-i adãpostéscã în loc de
 a-i goni;

2. din cauza acelei fugãrii Româniï veniserã a
 se aședa pînã în Elada, unde iarãși ar fi absurd
 de a-i cãuta sub «vechiï împãrați».

Pasagiul din Kekaumenos se póte înțelege pe
 deplin numai întregindu-se prin cronica lui Nestor:
 invasiunea maghiarã a fost aceea care alungase pe
 Româniï din Pannonia.

Tuturor istoricilor noștri a rămas necunoscut un prețios chrisov dela împăratul bizantin Basiliu Bulgaroetonul, care — după ce nimicise primul imperiū bulgăresc — ne spune în anul 1020 că: «în întreaga Bulgaria se află împrăștiați Români, iar «lîngă riul Vardari, adică în Rumelia, locuiesc o «samă de Unguri»: τῶν ἀρὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τοῦρκων (Голубинский, История церкви, Москва 1871 p. 263.)

Acei Români din 1020 nu erau Meso-latinii cei găsiți de Slavini în Balcani în secolul VII și despăruți apoi prin amestec cu dînșii, ci erau Româniī cei alungați de cătră Unguri din Pannonia pe la 900 — 950, pe cari gonindu i Maghiariī, „Тоῦρκοι“ în cronicile bizantine, o samă din acei Maghiariī aū remas și ei în Rumelia.

Mențiunea Ungurilor la un loc cu Româniī în chrisovul împăratului Basiliu Bulgaroetonul e fôrte caracteristică. Prétinde-va un Hunfalvy, pentru a nu-și perde procesul cu Româniī, cum că și acei Unguri locuiaū peste Dunăre tot din epoca lui Aurelian? ca și colonia cea unгурéscă de lîngă Ochrida, pe care o menționéază Anna Comnena: «οἱ περὶ τὴν Ἀχριδὰν οὐκοῦντες Τοῦρκοι»?

Despre acești Unguri vorbesce și Anonimul regelui Bela, când ne spune că în invasiunea peste Dunăre, perđénd pe căpitanul lor, ei din prostiă nu s'aū mai întors în Ungaria: «stultus populus, quia mortuo domino suo viam non dilexit redire ad patriam suam.» Dînșii aū rămas dincolo de

Balcani din prostiă, fie și așa, de oră-ce nu avem nici o probă contrariă; Români însă, alungați din Pannonia de nēmul acestui «stultus populus», au trebuit să rămână peste Dunăre de nevoie.

Năvălirea Ungurilor a avut o importanță extremă pentru istoria Peninsulei Balcanice în vécul de mijloc. Pe Români din Dacia, tari prin cetatea munților, Arpad și urmașii sei n'au fost în stare să-i sfărâme sau să-i gonéscă, ei chiar din contra au fost aproape tot-d'a-una bătuti de dinșii; pe Români însă cei de pe șesul Pannoniei, reu adăpostii și pôte și reu organizați, Maghiarii i-au alungat, și de aci următorele doé consecințe:

de'ntăiu, cătră naționalitatea serbă, plămădită din amestecul Bohemilor cu Iliro-latinii, s'a mai altoit acum un element daco-latin, de astă-dată nu ca substrat, ci numai ca accident, dar accident foarte însemnat prin înrudirea sa cu substratul;

al doilea, s'a născut naționalitatea macedo-română, care în curs de vr'o doé-sute de ani, de la secolul X pînă la secolul XII, n'a încetat de a se tot lăți, de o parte pînă la pôlele Balcanilor, de alta pînă la nordul Eladei.

Calea fiind odată deschisă, din când în când puteau a se mai adăuga cătră acei Macedo-români cete noue de Români, sau din Dacia, sau din cei eșiți cu dinșii tot din Pannonia și cari se opriseră printre Serbi.

Să nu fi fost năvălirea Ungurilor, nu s'ar fi născut acel puternic imperiū româno-bulgar al lui Ioniță

Asén, care dete Bizanțiului prima adevărată lovitură de mörte.

Când alăturéză cine-va dialectul daco-român saü al *Românilor* propriü diși cu dialectul macedo-român al *Armânilor* și cu cel istriano-român al *Rumerilor*, nu pöte să nu constate următorele:

1. Aceste trei dialecte diferă între ele mai puțin decât dialectele provinciale din Italia și din Franța, iar prin urmare e peste puțină ca rumperea continuității între ele să fie veche. Separațiunea s'a operat târdiü, după ce totalitatea unei singure limbï românesci fusese deja pe deplin formată, crescută și consolidată, ceea ce s'a întâmplat anume între secolii III — IX, în curs de șese-sute de ani, în țera unde Traian își pusese piciorul trecënd podul dela Severin, și de unde apoi elementul românesc s'a întins treptat în Ardeal, în Banat, în Pannonia.

2. Dialectul daco-român presintă o dezvoltare liniștită organică, în care nu ne întâmpină contrastul între un pré mare conservatism pe de o parte și între o pré mare desfigurare pe de alta, ca la Macedo-români și cu atât mai mult la Istriano-români. Un asemenea contrast este rezultatul unei sguduirï. Ori-ce sguduire disequilibréză. Dialectul macedo-român și cel istriano-român s'aü sdruncinat prin colindările lor, pe când cel daco-român s'a mișcat simetricese, rămânënd nestrămutat în aceleași condițiuni teritoriale, climaterice și etnice.

Faimósa teoriã a lui Rómanianii,
 lingvisticã și anti-istoricã to
 de vreme ce ea se întemeie
 a legilor de formațiunea dia
 fiind-cã ea uitã, în genere, că
 de mijloc se împingeaú dela n
 odatã dela sud spre nord, și uitã în spec
 mânií erau atunci ciobani, iar migrațiunile cioba
 nilor sînt tot-d'a-una iarãși dela nord spre sud,
 nici-odată dela sud spre nord.

Când e vorba de începutul popórelor și de e
 poce întunecóse din viața lor, orî-ce studiu exclusiv
 istoric duce la încheieri greșite; la încheieri greșite,
 nu mai puțin, duce orî-ce studiu exclusiv lin
 guistic. Pentru a nemeri adevêrul, saú încaí a ne
 apropia de adevêr, trebuie neapêrat un studiu pa
 ralel istorico-lingvistic. Când un text istoric se întã
 resce printr'un fapt lingvistic saú vice-versa, ambele
 urmãrite pe o cale strîns metodicã, atunci și nu
 mai atunci adevêrul e gãsit.

Isprãvind, mē întreb acuma : isbutit'am óre a lim
 peđi problemele cele mari, puse în capul studiului
 de față?

Primul strat etnic cunoscut al Peninsulei Bal
 canice întregi aú fost Pelasgií, o gînte ne-semiticã
 și ne-indo-europeã, sēmênând la apucãturi mai ales
 cu vechii Egipteni.

Peste substratul pelasgic, amestecãndu-se cu el,

Asu aşdat, cu vr'o 2000 de ani înainte de Crist, toă gini indo-europée deosebite: Elenii şi Tracii.

Grecii de astăzi, cu tôte ingredientele străine primite în cursul vécurilor, sînt o continuitate directă a anticilor Eleni; iar o continuitate directă a anticilor Traci sînt Albanesii de astăzi, cari însă represintă numai unul din numerósele dialecte tracice.

Afară de Albanesi, toţi cei-alţi Traci, împărţiţi într'o mulţime de popóre mari şi mici, au fost desnaţionalisaţi sub dominaţiunea romană, şi anume Tracii cei sudici, dela Balcani în jos pînă la Elada au fost grecişaţi, Tracii cei nordici au fost latinisaţi.

Latinisarea Tracilor nordici, făptuită între secolii III — VI, a produs trei dialecte traco-latine: dialectul meso-latin între Dunăre şi între Balcani, dialectul iliro-latin între Balcani şi între Adriatica, dialectul daco-latin în Carpaţi.

În secolul VII, aprópe în acelaşi timp, un popor slav de ramura polonă s'a aşdat peste Meso-latină, cu cari amestecându-se, a dat nascere naţiunii româno-slavice numite mai târziu Bulgari, iar un popor slav de ramura bohemă s'a aşdat peste Iliro-latină, cu cari amestecându-se, a dat nascere némului româno-slavic al Serbilor.

Înainte, şi în tot timpul acelor mişcări polono-boheme, Daco-latinii locuia în neturburaţi în Oltenia, în Banat şi într'o parte a Ardélului, de unde cu încetul îşi întinseră crengile asupra Pannoniei, pe când în Moldova şi pînă la Olt se învârtia —

parte Tătari, parte Slavi — Pecenegii, Cumanii, Rutenii și chiar Litvani.

Năvălirea Ungurilor în secolul X n'a putut să nimicéscă sau să alunge pe Români cei din părțile Daciei propriu zise, dar a reușit să împingă o samă de Români din Pannonia spre Moravia, unde ei n'au întârziat a fi slavisați, iar pe cei-lalți Români tot din Pannonia i-a gonit peste Dunăre, unde dinșii parte s'au slavizat, parte s'au păstrat în Istria, partea cea mai mare a alcătuit simburile Macedo-românilor de astăzi.

În acest mod, după secolulul X, afară de Dacolatini cei vechi remași în Carpați, cari au păstrat numele de *Români*, menționat deja la Iornande, s'au ivit două odrasle ale lor peste Dunăre: *Armânii* la sud de Balcani și *Rumerii* lângă Triest.

Sînt acum trei-deci de ani și mai bine de cînd, printr'o monografie despre *Io* în titlul Domnilor români și bulgari și printr'un studiu intitulat «*Perit'au Dacii?*», eu începusem un șir ne'nterupt de cercetări analitice asupra istoriei române. Lucrarea de față, o scurtă sintesă a acelei lungi analise, este ultimul cuvînt al meu asupra unor mărețe nedumeriri, cari m'au sbuciumat peste un pătrar de secol. Căutînd tot-d'a-una adevărul numai pentru adevăr, fără nici un folos egoist și fără nici o tendință șovinistă, sînt fericit de a constata că nu m'am contrașis nici-o-dată în trăsurile cele fundamentale, deși mi-a plăcut tot-d'a-una a mă completa, și une-

orî a mă rectifica eă însu-mă, în amărunte. Dar fericirea mea cea măi mare este, că rezultatul definitiv al muncăi mele nu împinge la desbinare, ci îndemnă la înfrăţire. Tóte popórele balcanice, Români, Greci, Albanesi, Serbi şi Bulgari, ne apar acum ca o singură familiă strîns înrudită, ca un *συνπόσιον* de fraţi, de veri şi de cumnaţi.

A J U N G

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I, P. 617—636)

Ajung s. agiung (*ajuns* s. *agiuns*, *ajungere* s. *aggiungere*), vb.; rejoindre, réunir; atteindre, saisir; arriver, parvenir, recourir; devenir, se réduire; suffire, assez. Nu cunoşteam pentru acest verb, din texturi său din popor, sensurile: «fournir, gagner, regagner, passer» (Cihac); chiar fără ele însă, ca activ, neutru, reciproc şi reflexiv, *ajung* are o mulţime de înţelesuri său sub-înţelesuri, circulând foarte des nu numai în graiul obicinuit, dar încă în proverbi şi'n idiotismă. Sensul fundamental este latinul *adjungo* = *ad* + *jungo* «unesc la o-altă prin capete un ce cu un ce». Dar de aci, punctul de plecare aprópe de tot ştergându-se, pornesc şi une-oră se încrucişeză diferite sensuri secundare şi terţiare, pe cari nu le are prototipul latin şi cari, dintre dialecte romanice, ne întimpină întru cât-va numai în italianul *aggiungere* său *aggiugnere*, mai ales în vechea italiană.

Tóte sensurile lui *ajung* se explică prin corela-

țiunea sa cu întind. Prin întindere, două capete se *ajung* = «se rejoignent»; prin întindere, cine-va sau ce-va *ajunge* = «atteint, saisis»; prin întindere, noi *ajungem* = «arrivons, parvenons, recourons», și așa mai încolo. De aceea, când *ajung* figurază într'o frază legat cu întind, este a-nevoia adesea de a'i lămuri sensul precis. Așa în doina :

Se'ntindea și n'ajungea ...

(Jarnik-Bărsan, Transilv. 430)

ajung înseamnă tot-o-dată: «rejoindre, atteindre, parvenir, suffire.»

I^o. *Ajung* «rejoindre, réunir.»

Cu sensul fundamental a d + j u n g o, al nostru *ajung* s'a păstrat abia în forma reciprocă: a se *ajunge* «rejoindre l'un l'autre.»

Proverb: «Rótele se gonesc una pe alta și nu se *ajung* nici o dată» (Pann, II, 80).

Altul: «Dél cu dél se *ajunge*, dar încă om cu om» (Conv. lit. 1877, p. 174), unde ar fi mai logic: «dél cu dél nu se *ajunge*», după cum este același proverb în mai toate limbile (Düringsfels); în dialectul sicilian: «munti cu munti nun si junci mai.»

Un cântec basarabian blăstemând Prutul:

Mal cu mal nu se zărésă,
 Glas cu glas nu se lovésă,
 Ochī cu ochī nu se *agîungă*
 Pe-a ta pânză cât de lungă...

(Alex., Poes. pop., 233)

Printr'o tranzițiune semasiologică imediată : «re-joindre l'un l'autre = tomber d'accord, s'entendre», reciprocul «a se *ajunge*» înseamnă a se înțelege unii cu alții.

Lexicon Budan: «*Mă ajung* eu cine-va în ce-va sau despre ce-va, adică *mă așed, mă năra-ve se, congruo, convenio, consentio cum quopiam super re quadam.*»

De aci idiotismii:

«A se *ajunge* eu tîrgul = faire un marché.»

Alexandri, Pétra din casă, sc. 18: «Ei caută să găsescă cele două sălaşe de Țigani, pentru care d-vă-ștră, ca nîsce părinți buni, nu v'ați putut *agiunge* eu tîrgu . . .»

Același, Păpușariul: «dacă Turcu și Cazacu, Pilaf Aga și cu Moscov Ghiaur, dușmani de mörte, cari luaseră deprindero a'și giuca calu pe pămîntu nostru, de câte ori nu *s'agiungeau* eu tîrgu . . .»

Se dice și: «a se *ajunge* din preț». Laurian-Maxim: «Nu ne-am putut *ajunge* din preț = nu ne-am putut învoi asupra prețului.»

«A se *ajunge* din destre = când părinții părechii se învoesc asupra destrii» (G. Țuțuianu, Muscel, c. Valea-mare; S. Istratescu, Dimbovița, com. Cobia).

«A se *ajunge* la cuvinte» (Baronzi, Limba p. 45).

Fiind însă că atunci când unii se *ajung* fără scirea altora este mai tot-d'a-una spre paguba sau vătămarea cui-va, expresiunea a căpătat un sens

pejorativ, cu care ne întimpină des în vechile texturi.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): «Deci socotiți binișor, că de nu sînt acolo acele doaâ jiganii, filul adecăte și inorogul, să nu cum-va prin scrisori cu lupul să se *ajungă*...»

N. Muste, Letop. III, p. 15: «Atunce Petriceico Vodă și cu Grigorie Vodă s'aũ sfătuit să se închine la Leși, să stea cu toții să bată pre Turci, să nu se așeze Pașă în cetatea Hotinului; și *ajungându-se* cu Leși, i-aũ chîemat să vie mai curând...»

Același, p. 42: «Mazepa Hatmanul Căzăcesc, om și cap a toată țara Căzăcescă, vrând să violenescă pre Moscal dela care avea milă și cinste, s'aũ *ajuns* cu Craiul Șvedului...»

Neculce, Letop. III p. 300: «Slătuit'aũ atunce [hatmanul Sinavski] pe Craiul Avgust de s'aũ *agiuns* cu Moscul...»

Același p. 269: «s'aũ *agiuns* hatmanul și cu Iordachi visternicul și cu toți slujitorii să ridice pe Dimitrașco Beızadé, feciorul lui Cantemir Vodă, Domn în locul tătăne-său...»

Același p. 305: «*Agiunsu-s'aũ* Constantin Duca Vodă atunce cu Capigi-bașa...»

II° *Ajung* «atteindre, saisir».

Pentru ca să *î n t r e c î* pe cine-va care este înainte, saũ pentru ca să *a p u c î* ceea ce nu se află lîngă tine, ori pentru ca să *n i m e r e s c î* unde ai vré să fii, trebui mai întăiũ să te mișci ca să *a j u n g î*. În acest sens, *ajung* se învecinează cu *î n*

trece, cu *apuc*, cu *nimeresc*, dar anume ca un moment imediat anterior. E sinonim cu *ating*, deosebindu-se în două privințe: pe de o parte, *ating* nu presupune osteneală, pe când *ajung* rezultă tot-d'a-una, mai mult sau mai puțin, dintr'o mișcare oboșitoare; pe de alta, *ajung* nu implică neapărat un contact direct, fără care nu se poate *atingere*.

Din cauza elementului material al lui *ating*, care lipsește în *ajung*, între ambii termeni poate fi chiar un fel de antagonism. Așa, de exemplu, «*ating* cu cuvîntul» este ce-va dușmănesc: «blesser par un mot», pe când «*ajung* cu cuvîntul» exprimă noțiunea aprópe prietenescă de «grăesc cătră cine-va, *adpello*, *adloquor*, *adfor*» (Lex. Bud.), mai ales atunci când chiămăm pe óre-cine de departe și isbutim, în sfîrșit, ca să ne audă.

Ajung cu sensul de «atteindre, saisir» se nuanțează în circulațiune: 1º. ca termen comun; 2º. ca termen de blăstem; 3º. ca termen juridic.

1º. În accepțiunea ordinară.

a) *Ajung* «atteindre».

O ființă alergând *ajunge* pe o altă.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: «ci-au căutatú numai a da dosú ș'au începutú a fugi, iarâ celalalt l'au *agunsú* și l'au omorátú. . .

Dosofteiu, 1673, f. 23 b:

Datu-mi-ai vîrtute și mi-ai lărgit pașii
Să poe călea iute să mi-*agung* pizmașii;
Deca'i voi *agunge*, să fac într'inș cărduri...

Balada «Fată cadiului».

Ș'așa bine că fugea
Maî că maî il *agiungea*...

O doină:

Apucaî pe drum la vale
Ș'*agiunsei* pe Lena'n cale...

(Alex., Poes. pop. 2., 237)

În sens figurat, dar presupunându-se tot-d'a-una muncă sau stăruință, dacă nu alergătură materială, o ființă *ajunge* pe alta în știință, în meșteșug, în putere, în bogăție, etc.

Tot figurat, personificându-se o abstracțiune sau un ce neînsufletit, dar susceptibil de mișcare:

Mă tot uit ultare lungă,
Dór norocul să m'*agiungă!*
Și norocul nu m'*agiunge*,
Și mijlocul mi se fringe
De greul păcatelor,
De sarcina armelor...

(Alex., Poes. pop. 2., 255)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73: «...ce cuget pre elu 'l va *ajunge*, când mulți părăși vor pune înnainté acelui judecătoriu jeluire sa spre el...?»

Doină ardelenescă:

Serie doč-trei rindurî,
Și'l *ajung* niște gândurî;
Țipă condeul pe masă
Și mi se plimbă prin casă...

(Jarnik-Bărsanu, 120)

I. Văcărescu p. 66 :

*Ajunge-o, riule, curgând !
 Fă-o să vie mai curând !
 Spune-i strigând'o că'm remas
 Pe marginea ta fără glas...*

Tot așa *ajunge* o săgétă saú un glónte: «l'ăú *ajuns* togma în inimă = în ipsum ejus cor collineavit» (L. B.).

Ajung «atteindre» se construesce de regulă cu un nume pus în regim direct.

Legenda Sf. Parascheve, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov p. 65): «nu vru să mai aştépte mai multă să se chinuîscâ, ce toate împreună lăsâ-le de se luo de fugi, şi pustiia *ajunse*...»

Moxa, 1620, p. 400: «(Otmanú) au luat multe ări despre răsăritú de le-au robitú şi le-au pridăditú, până ce *ajunseră* c e t a t é Brusa...»

Asemenea la Anton Pann, Prov. I, 79:

Doi cu piclóre ológe
 Mergénd ş'*ajungénd* un dél,
 Unu'ncepu să se róge...

Aci aparţine şi:

Trimise la malmuţă, vestitá vrăjitóre,
 Ce spun că sciea multe şi că proorocía
 Intâmplările tóte, după ce se trecea ;
 Trimise, dic, la dinsa, să'i facă întrebare :
 Cum póte să *ajungă* sfirşitul ce doresce...

(Gr. Alexandrescu, Dreptatea leului).

Lexicon Budan: « Rele t i m p u r i a m *ajuns* = în mala tempora viximus.»

În toate aceste exemple, dacă n'ar fi regim direct, *ajung* n'ar mai însemna «atteindre», ci «arriver». Cu regim indirect, *ajung* își păstrează sensul de «atteindre» numai când arătă o înaintare în spațiu: fără un punct bine hotărît, sau o mișcare a unui ce ne'nsufleșit.

N. Muste, Letop. III p. 14: «Turcii cum au trecut Nistrul, au început a prăda și a da foc, cât au putut *ajunge* prin țara Leșescă...»

Doină din Basarabia:

Moscălesce-o!u învăța
Când cu limba mi-o!u ulța,
Când a crește grâu'n tindă
Ș'a *ajunge* spicu'n grindă,
Când a crește grâu'n casă
Ș'a *ajunge* pâine'n masă!...

(Alex., Poes. pop², 404).

«Imi *ajunge* veșmîntul la călcăe = mein Kleid reicht bis an die Fersen» (L. B.).

În proverbi, locuțiuni proverbiale și idiotismă:

«Despre un om nenorocos se dice: nu pôte *ajunge* la crénga verde» (Preut G. Trailă, Temișóra).

«Vulpea dacă n'*ajunge*, dice că pute» (C. Negruzzi, Scris. XII), — proverb născut din vechea fabulă.

«Cine pléacă de diminéță, departe *ajunge*...» (Pann, I, 151); în Bucovina: «cine mânecă mai desdiminéță...» (Marian, Descântece, 7).

Légă sacul pină e rătund,
Nu când *ajunge* la fund.

(Pann, III, 72)

Când e omului să'î vie
Vre un reū fără să'l scie,
Or zăbovesce
Pină'î sosescce,
Or dă lugă
Să'l *ajungă*...

(Ib. I, 144)

Sub forma reflexivă:

Cuvintul
E ca vintul:
Nu se *ajunge* nici cu armăsarul,
Nici cu ogarul...

(Ib. I, 21)

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănică p. 10:
«nu dóră c'ar fi fudulă să nu'î *ajungî* cu stră-
murarița la nas...».

Se dice cu același sens: «a *ajunge* cu prăjina la
nas.»

«*Ajunge* cu țitul la os», când suferința nu
mai e de răbdat.

I. Văcărescu p. 540:

Milă să cer, sint fricos;
Reul mi-a *ajuns* la os...

In balada «Balaurul»:

Sai, bădiță ortomane,
Că m'*ajunge* la ciolane!
Sai, bădiță, de mă scóte
Că m'apuc fiori de mórte!...

Idiotismî:

«Vorbesea fie-care cum îl *ajunge* mintea», sinonim cu «cum îl taiă capul», în ambele cazuri cu sensul de: «cum o nemeresce.»

Legenda Sf. Parescheve, sec. XVI (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 70): «a merge la lăcuia cea ce nimé e u m i n t e nu o poate *ajunge*...»

Alt idiotism: «a *ajunge* di n urmă» sau: «a *ajunge* d u p ă urmă».

I. Créngă, Cinci pâni (Conv. lit. 1883 p. 485): «Toemaî când scóseră pânilé din traiste, iaca un al treile drumeţ necunoscut îi *ajunge* din urmă şi se opresce lângă dînşii...»

A. Pann, Prov. III, 82:

Când plecâ ca să se ducă, după dinsul s'a luat,
Ş'ajungéndu'l după urmă, ce faci, fine? l'a'ntrebat...

Alt idiotism: «pe unde *ajunge*, g e m e p ă m î n t u l.»

Zilot, Cron. p. 85: «era, pociu dice, curată cétă de tâlhari, că pe unde *ajungea* gema pămîntul...»

b) *Ajung* «saisir».

Coresi, 1577, ps. VII: «de să m â n e amu draculú sufletulú meu şi să *ajungă*», acolo unde la Dosofteiu, 1680: «ca să g o n ă s e ă amu vrăjmaşul sufletul meu şi să'l *agjunga*», iar în Vulgata: «p e r s e q u a t u r e r g o i n i m i c u s a n i m a m m e a m e t c o m p r e h e n d a t...»

Samuil Clain, Invěşături (Blaj 1784) p. 9: «cum pentru tine tot-dé-una în nevoi şi în primejdii

mi-am pus viața, iară astăzi, *ajungându-mă* nevoia,
îmi trebuie ajutoriu dela tine. . . »

Cu același sens de «apucă», *ajunge* pe cine-va
bóla, oboséla, grija etc.

Balada «Blăstemul» :

De mergea ce mai mergea,
Greú zăduf il a p u e a,
Ostenéla 'l *ajungea*
Și el, măre, se culca...

(G. D. T., Poes. pop. 433)

În poesia poporană e mai cu samă des: *ajunge*
dorul, în loc de: «apucă.»

O doină din Ardel:

Când m'*ajunge* dor de ducă,
Mě due la dél ca pe luncă;
Când m'*ajunge* dor de mers,
Mě due la dél ca pe șes...

Doină din Bucovina:

Duminecă pe la prânz
M'a *ajuns* un dor cu plâns:
Cum am fost și ce-am *ajuns*...

(Marian, Buc. II, 150),

unde primul *ajung* înseamnă «saisir», iar al doilea — «devenir».

2°. *Ajung* «atteindre, saisir» în blăstemuri, jurăminte, ocări.

În popor se aude la tot pasul:

Să n'*ajung*î Pascile!

Să n'*ajung*î sfinta ți de mâine!

N'ai mai *ajunge* să vezi sfântul sôre mîni di-
minéța!

«N'ai mai *ajunge* să'ți cînte cucul la anul!» (I.
Mironescu, Némț, c. Negresci).

La a treia persónă: să n'*ajungă*... n'ar mai *a-
junge*...

Din dată ce în loc de a doua sau a treia se pune
prima persónă, tóte acestea trec din blăstemuri în
jurăminte: să n'*ajung* Pascile, n'aș mai *ajunge* etc.

A. Pann, Prov. III, 84:

... ca să urmez lor și eũ,
Iar de nu, să mă *ajungă* blăstemul lui Dumneđeũ...

În poesia poporană:

Să te-*ajungă*, bade, *ajungă*
Dorul lung și jalea lungă...!

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 263)

Bădiț bădișorul meũ,
Ajungă-te dorul greũ
Pe șesul Sibiiului,
Pe spatele murgului...

(Ibid.)

Du-te, bade, ducă-te,
Dorul meũ *ajungă*-te?...

(Ibid.)

Că eũ știu de ce nu vine,
Că nu'l lasă maică-sa,
N'ar *ajunge*-a'l însura
Nici nepoți a legăna
Nici nepóte-a desmierda...

(Marian, Bucov. II, 169)

Mă uscă, mă face iască
 Și mă dă'n bóla cânéscă
 Să n'ajung să mănânc pască!...

(Ibid. 96 II).

Agiungă-te voe rea
 Und'ți-a fi calea măi grea!
 Agiungă-te ahtul meū
 Und'ți-a fi păsul măi greū!...

(Caranfil, Valca Prutului, 75).

Balada «Blăstemul» :

Să te-agiungă dorul meū
 Unde-a fi drumul măi greū!
 Să te bată jalea mea
 Unde-a fi calea măi grea!...

Balada «Mogoș vornicul» :

Noă ani să'i tot alungī
 Și cu mórtea să'i agiungī!...

«Horia și Cloșca» :

Ungurén, mustéță lungă,
 Țis'am morțiī să te-agiungă!....

(Alex., Poes. pop 2, 238)

Românul e atât de obicinuit cu rolul imprecativ al lui *ajung*, încât i se pare că cine-va jură sau blastemă pe dată ce resună acest cuvînt; bună-
 ôră în următórea glumă poporană din Moldova :

Să n'agiung sórele
 Cu piciórele
 Și luna
 Cu mâna!

(Preot C. Gervescu, Némț, com. Roznovu)

De aci apoi, prin antitesă, «nu *ajungă* . . . » se iese ca o apărare de blăstem sau chiar ca o formulă de bine-cuvîntare.

Doină ardelenescă :

Codrule, frunză rotundă,
Pice bruma, nu te-*ajungă* !
Codrule, frunđuță lată,
Pice bruma, nu te b a t ă ! . . .

(Reteganu, Poes. pop. 39)

În idiotismă : a *ajunge* pe cine-va păcatul, césul reu, osînda, cîuma, etc.

Balada «Badiul :»

Turcii săria și fugea,
Dar păcatu'î *agiungea* !
Care scăpa de stilpan,
Nu scăpa de buzdugan . . .

Zilot, Cron. p. 113 : «primiți dela Mateiă-vodă încóce, mai virtos némul Cantacozinilor, pentru milostivire a se chivernisi aici, încă și rudindu-se cu Români, cî nu s'aă mulțumit pe atăta, ci aă rîvniť și la Scaunul Domniei, pe carele în cea din urmă l'aă și dobândit, călcând facerile de bine și păinea Românilor și nesocotind că păcatul nemulțumirii îi va *ajunge* vre-odiniórá. . . »

Beldiman, Tragod. v. 4021 :

Muierî ce avea prin casă, pe tóte le-aă desbrăcat ;
Cea mai mare osândire, la purces ele-aă cercat ;
Pe tóte-aă *ajuns* osinda, sfișitul a fost urit,
Căci câte-aă fost burduhóse pe tóte le-aă omorit . . .

Moxa, 1620, p. 398: «(Isachie Comnenŭ) domniia înțelepțește, ce curând l'ajunseră boale grôle...»

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 166): «nu faceți rău, să nu vâ *ajungă* rău...»

Basmul «Tinerete fără bătrânețe» (Ispirescu, Leg. 5): «blăstemul părinților le-a *ajuns*, și d'aia s'au făcut lighioi așa precum le vești...»

Un cântec poporan:

Vai Român de capul teŭ,
Cum te-*agiunse* césul reŭ!...

(Alex., Poes. pop. 3., 238)

său :

Frunda verde de negară!
Vai sârmană blată țeră,
Cum te-*agiunse* focul érá!...

(Ibid. 24)

3°. *Ajung* «atteindre, saisir» ca termen juridic.

Lexicon Budan: «*ajung* pre cine-va cu procesul, adică îl înving, causa vinco quemquam, Jemanden den Proces abgewinnen.»

E fórte des în prețioasa Condică de Judecări a lui Constantin Brâncovan, 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.); de exemplu :

P. 91: «Deci au fost rămas Șerbu cu fii-său Manole de judecată dinainté boiărilor domnii-méle ce scriu mai sus, și au luat Vasilie vel căpitan și carté boiărilor domnii-méle ce sânt mai sus ziși de judecată și de rămas la mâna lui și iar au

stăpănit acéste vii pre séama lui, precum le-au cum-părat și precum l'au *ajunsu judecata*...

P. 151: «când s'ar evi acéle cărți veri la ce judecată, să se ia dela mâna ei și să se dé la mâna Neculii Banul și a nepoșilor lui, după cum au *ajunsu judecățile*...»

P. 211: «dar Lilé și Ilie și Matei săș ție numai parté lor ce le-au rămas nevândută, pentru că așa au *ajunsu judecata și dreptaté*...»

P. 192: «Ștefan Aprodul ne-având putére ca să întoarcă banii înapoi lui Istratie, precum l'au *ajunsu judecata Divanului*...»

În vechea francesă, același înțeles avea «*atteint et convaincu*», «*atint de la justice li roi*» etc.

Tot aci vine proverbul: «Satul mic îl *ajunge* podvóda des» (A. Pann, I, 113).

III°. *Ajung* = «arriver, parvenir, recourir».

1°. *Ajung* «arriver».

Când e vorba de *mers*, deosebirea între *ajung* «arriver» și *ajung* «atteindre» stă numai în regimul indirect al celui d'întâiu față cu regimul direct al celui-lalt. Ast-fel: „*ajunsei satul* = j'atteignis la campagne», dar „*ajunsei la sat* = je suis arrivé à la campagne».

E sinonim cu *sosesc*; *ajung* însă cuprinde în sine elementul unei dificultăți, pe care nu 'l are *sosesc*. Așa: «aū *sosit* óspeșii» nu este tot una cu «aū *ajuns* óspeșii», căci numai în cazul din urmă se exprimă o îndoială că puteau să fie împedecați de a veni.

Ion din Sân-Petru, Alexandria, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 13): «merse spre răsăritu 10 zile și *ajunseră* la un câmpu mare și frumos...»

Noul Testament 1648, Act. Apost. XXI, 7:

. vânslămū
dein Tirū, *agiunsemū* în
Ptolomaida...

. navigatiōne
expleta a Tyro, de s-
c e n d i m u s Ptol-
maidam...

Balada «Iordachi al Lupului»:

Și la Eși cât *agiungea*,
Iordachi la Domn mergea...

O doină:

Tiū, tiū, tiū, murgule! sborā
Pin'la verdea dumbrăviōrā,
S'agiungem încă cu sōre...

(Alex., Poes. pop. 2, 248)

O frumoasă gradațiune la Costachi Negruzzi, «Șa-
lul negru»:

Sbor, *ajung*, descalec rece ca de mōrte,
Și intru la ea...

Proverbi:

Țiganul când a *ajuns* la mal, atunci s'a înecat
(Pann, II, 86.)

Aū *ajuns* și ei săracii
După ce-a 'mpărțit colacii.

(Ibid. II, 68)

A pornit în cale lungă
Și va 'ndată să *ajungă*.

(Ibid. I, 82)

N'a ajuns pîn' la piriū
 Și și-a ardicat pólele 'n briū.

(Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșanu)

«La riū n'a ajuns, și pólele și-a ridicat» (Baronzi, Limba p. 55.)

Locuțiune proverbială: a ajuns la spartul tîrgului
 = pré târđiū.

Figurat: a ajunge la bătrînețe, la nevoe, la lipsă, etc.

Inventarul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: «jupănésa Despa ajungându la adănci bătrînețe...»

Constantin Brâncovanu, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 190): «mumă-sa Sméda ajungând la lipsă și la sărăcie, au fost vândut acéste case...»

2°. Ajung «parvenir».

Neculce, Letop. II, 395: «Vremea viitoare va arăta, cine-va ajunge să trăescă...»

Urare la cununiă cătră nași: «Cum ați ajuns să cununați, să ajungeți și să botezați, să vă faceți hini din hini și să vă fie chefu deplin...» (A. D. Holban, Fălciū, c. Albesci).

Proverb: «Armăsarul când îmbătrânesce, ajunge la rișniță...»; sau simplu: «a ajunge dela móră la rișniță» (Pann, II, 64; III, 105).

«Scărăbuș, p'a cui mână ai ajuns!» (Baronzi, Limba p. 52), locuțiune proverbială, când cade cine-va în puterea unui om crud sau nevrednic.

3°. Ajung «recourir».

Proverbi:

«E anevoc când *ajunghi* să cumperi ord dela găsce» (Pann, III, 72).

«*Ajunghi* în casa altuia, nu poți ședé cum îți place; *ajunghi* la masa altuia, nu mănânci după cum îți-e gustul; *ajunghi* în patul altuia, nu poți dormi cum îți-e voia» (Ibid. I, 136).

Nic. Muste, Letop. III, p. 20: «*ajungând* și Turcii cu daruri la Ramadanovski...»

Ibid. p. 31: «*Agjuns'au* dară și el la Poartă, și au trimis pre Panaitaki Postelnicul și au scos فرمان...»

Ibid. p. 41: «și cât cheltuia Basarab vodă, Domnul Muntenesc, nimică asupra lui Mihai-vodă nu putea isprăvi, ce înzădar își cheltuia banii, și *ajungea* pe la toți Pașii, dându-le bani să fie întru ajutor să maziléscă pre Mihai-vodă...»

Ib. p. 44: «Dar n'au lăsat loc Brăncovénul Domnul Muntenesc să nu *ajungă* cu pîră și cu daruri pre la toți Pașii...»

IV°. *Ajung* «devenir, être réduit».

1°. *Ajung* «devenir.»

Balada «Movila lui Burcel»:

De-atunci n'am ce să mă fac,
C'am *agjuns* un biet sărac...

Beldiman, Tragod. v. 557:

Se deșteptă boierimea, începe-a se sfătui,
Ce chip să 'ntrebuințeze răul spre a 'l lecu,
C'acum *agjunsese* rana cangrenă desevirșit,
Nu se mai aștepta alta decât un cumplit slirșit...

A. Pann, Prov. I, 62 :

Lăsându'î intr'a lor voe, pină se fac mari ştrengari
Ş'ajung in cele din urmă desfrinaţilor stegari...

In proverbi :

Țiganul când a ajuns împărat,
Întâiu pe tată-seu a spințurat.

(Pann, III, 28).

Ajunge din cal măgar
Și catâr din armăsar.

(ib. III, 70).

Maî adesea se ȃice simplu: „ajunge din cal măgar» (ib. II, 64.)

«A ajunge la sapă de lemn = cu totul lipsit» (L. M.)

Vai când ajunge cȃda cap ! (Pann, II, 55.)

Vai când ajunge lupul sameș la oi ! (ib. II, 52.)

Omul pină nu slujesce, stăpân nu ajunge (ib. II, 47.)

Stăpân nu poți ajunge, dar slugă când vei vré (ib. II, 86.)

Să nu te blesteme cine-va s'ajungi slugă la caî albî (ib. II, 52.)

In locuțiuni proverbiale :

A ajunge de poveste în țeră (Pann, III, 128.)

Zilot, Cron. p. 117.

Săracul vultur românesc, cum s'amăgi de vulpe
Cuibșorul lui cel strămoșesc in gura ei să 'l surpel.
Pre totă hîlara și pre leu făcutu-le-au să crape,
Iar d'ale vulpii lingușeli nu au putut să scape!
O ascultă la sfat viclen aripele să 'și tac,
Iată acum că au ajuns al ei de joc bătae!...

Ibid. p. 118: «scădură de tot și *ajunseră* batjocură Grecilor . . .»

Idiotism: «*ajunge* tr é b a = es so weit kommen, darauf ankommen» (Dr. Polysu).

A. Pann, Prov. II, 144: «Să n'*ajungă* tréba singur cu paraoa să 'mă găsesc beléoa . . .»

Alt idiotism: a *ajunge* cal de poștă = a nu mai avé odihnă.

Alexandri, Barbu Lăutarul: «Sărmane bîcte Barbule! ai *agiuns* cal de poștă împregiuru horii . . .»

A *ajunge* o Joimăriță:

Foia verde peliniță!
Mărită-mă, măiculiță,
C'am *agiuns* o Joimăriță . . .

(G. D. T., Poes. pop. 337)

«*Ajung* b i n e, *ajung* d e p a r t e = weit kommen, es weit bringen, Fortschritte machen; *ajung* r e ũ = ins Unglück gerathen, verarmen, sich zu Grunde richten» (Dr. Polysu).

Cu același sens, *ajung* fără determinare:

Vai de mine, ce-am *ajuns*!

(Jarnik-Bărsan, Transilv. 81)

Reduplicat pentru mai multă energie, la Zilot, p. 12:

N'ai gândit, sărace, n'ai gândit, eú sciú fără a'mi da
[respuns,
Că de ai fi găudit în adevăr, n'*ajungeai* cum ai *ajuns* . . .

2' *Ajung* «être réduit».

Locuțiune proverbială: «am *ajuns* să ne ȳea copii în picior» (Pann, Prov. III, 150).

Zilot, p. 56:

Acești doi ticăloși, din butcă, din odihnă,
Din așternut cu puț, din veri-ce altă tiena,
S'*ajungă* — o, ce foc! — călări pe deșelate,
Să dormă pre pământ, veți acum de se pôte!...

V°. *Ajung* = «suffire, assez.»

Pravila Moldov. 1646, f. 34: «de va fi om bun și cu nume bun, *ajunge* gūrământulū, iarā de nu, trebue altā grātare mai bună...»

1°. Proverbī:

Ajunge un ciomag la un car de ôle (Pann, III, 133.)

Jocă danț pe mămăligă
Și 'i *ajunge* cât câștigă . .

(Ibid. I. 106)

Bună e măneca lungă,
Dar pânza nu v'a s'*ajungă*...

(Ib. I, 161)

Intinde-te cât îți *ajunge* plapoma; adecă: trăesce după mijlôcele tale.

Jipescu, Opincaru p. 132: «Pě câți nu mi i-au vėdut ochi în slava cerului douo-trei lūni, și pē urmā darā tōtā ghiāța dē cōdā 'n vale, pîntru că s'aū întins mai mult dēcāt le *ajungea* țolu...»

2°. Locuțiuni proverbiale:

a) *Ajunge* de glumă, *ajunge* de șagă, — când gluma sau șaga se pré-lungesce orī nu mai place.

Balada «Mănăstirea Argeș»:

Ajungă'i de șagă,
Că nu'i bună, dragă...

b) «Cale lungă să *ajungă*,» despre o forțe lungă călătorie.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit 1877 p. 178:) «Și merg ei și merg cale lungă să le *ajungă*, trecând peste nouă mări peste nouă țări...»

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănică p. 258: «Apoi cale lungă să'i *ajungă*, întâlne un călugăraș, îi dădu veșmintele ei și îi luă rasa și caucul lui; plecă înainte...»

c) Tot așa despre o luptă forțe lungă:

Se luptară
Di de vară
Pină'n sară:
Luptă lungă
Să li-*ajungă*...

(Marian, Bucov. I, 167)

3°. Imperativul *ajunge* sau *ajungă*, întrebuințat în locul adverbului *de stul*.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): «... nici în Ritorică tropul în *destulirii* au ascultat, nici în Gramatică graiul fără chip și cuvântul *ajunge* au învățat...»

Costachi Negruzzi, «Alexandru Lăpușnénul», II: «*Ajungă* atâta sânge vërsat, atâte văduvii, atâția sărimani...»

A. Pann, Prov. II, 102:

Më rog, bărbățele, dă puțin cu milă,
Că nu sciu bătăe de mică copilă,
Aoleo, *ajunge*!...

I. Văcărescu, p. 62:

Ah! *ajungă* dar, *ajungă*
Atâta mână lungă!...

4°. Forma reflexivă: a se *ajunge*.

Lexicon Budan: «el nu se *ajunge* cu léfa sa = non sufficit ei salarium.» Laurian-Maxim: «el nu se *ajunge* cu venitul ce are.»

Impersonal:

Caragia, Legiuire 1818, p. 84: «cât nu s'ă *ajunge* din averé muflujilor spre plata împrumutătorilor...»

Un ban pe di de ne vine,
Cheltuim cincî și mai bine;
Pe unde nu se *ajunge*,
Scim și cu vorbe a unge...

(Pann, Prov. II, 154)

Zilot, Cron. p. 47: «și fiind-că oștașii se îmulțiseră în urmă după ce s'aũ ars Craiova, și ludele țerii se îpuținaseră, măcar de și era dăjdiile grele, dar iar nu se *ajungea* cu venitul visteriei a se răspunde lefile...»

VI°. Particularități fonetice și morfologice.

1°. Istorice.

a) -n- în *ajung* se rostia ca vocala nasală francesă; de aci une-orî scris prin п : ажс.прс , alte-orî vocalisat de tot: ажсрс .

Pravila dela Govora, 1640, f. 109 b: «era și tineri amândoi, și *ajuinseră* (ажс.псєрж) până în sâmbăta cé mare...»

Act oltenese din 1591 (Cuv. d. bătr. I, 56): «*ajugându'l (аѡѡѡѡѡѡѡѡ) vrême de lipsă și de nevoe, el se-au dus încâtroo au putut...*»

b) La perfect simplu se conjuga: [eu] *ajunșu* sau *ajunși* (= lat. *adju[n]xi*), [noi] *ajunsemu* (= lat. *adju[n]ximus*).

Legenda Sf. Maria Egiptenă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 371): «*mâ priânse un cutremurū și frică, decă ajunși la ușa ce mi se închidē mainte și fără de grētă intrai în lăuntru...*»; și mai jos, p. 373: «*iară apuindū soarele, ajunșă la besérecă sfântului...*»

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III, p. 6: «*cătră ușa postului ajunsemū și nevoînța sufletéscă înnainte zace...*»

Pînă astăzi așa se conjugă la Macedo-români.
2°. Poporane.

În limba poetică, *ajung* pôte să-și asocieze pe *d*, ca în «*dalb = alb*».

O baladă din Ardel:

Déc'acolo *dajungea*,
Străjile nu'l slobodîa,
Mâna'n buzunariu băga,
Galbenî jos le arunca...

(Reteganu, Poes. pop. 72.)

O colindă muntenescă:

De departe ce'mî vedea?

Pe arhangelul Gavril
Și pe sfântul Mihail
Că'mî venîa, mereu venîa
Și la mėsă *dajungea* ...

(G. D. T., Poes. pop. 33)

A L B I N A

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I P. 741—752)

Albină (plur. *albine*), s. f.; abeille. O gongă de felul celor hymenoptere, care produce miere și ceară, trăind în cete compuse fie-care din câte o singură *albină* femeie și din mai multe *albine* lucrătoare și nelucrătoare, aceste din urmă bărbați, cele de'ntăiu neutre.

Omul domesticesce, îmbunătățesce și întrebuințază pentru folosul seă pe *albina*, care altfel ar fi remas numai în stare selbatecă.

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 280): «... miară sălbatecă, zie, care fac *albinele* sălbateci, care se află în lémne și în pietri...»

O frumósă descriere poporană a domesticirii *albinei*. la I. Créngă. Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): «Și mai merge el cât merge, și numai écă se aude o bázăitură înădușită. Se uită el în drepta, nu vede nimica; se uită în stânga, nici atâta; și când se uită în sus, ce să vadă? Un

roiu de *albine* se învîrtia în sbor pe deasupra capului seǔ și umblău bezmetice de colo pînă colo, neavînd loc unde să se așeze. Harap-alb vedîndu-le așa, i se face milă de dînsese, și luându'și pălăria din cap, o pune pe erva la pămînt, cu gura în sus, și apoi el se dă într'o parte. Atunci bucuria *albinelor*; se lasă jos cu tótele și se adună cîotcă în pălăria. Harap-alb aflându-se cu părere de bine despre asta, alérgă în drépta și în stînga și nu se lasă pînă ce găsesce un buștihan putrigăios, îl scobesce cu ce pôte și 'i face urdiniș; după aceea aședă niște țepuși într'însul, îl frécă pe dinăuntru cu cătușnică, cu sulcină, cu mătăciune, cu póla-sântă-Măriei și cu alte burueni mirositoare și prielnice *albinelor*, și apoi luându'l pe umér, se duce la roiu, restórnă *albina* frumușel din pălăria în buștihan, îl întórece binișor cu gura în jos, 'i pune deasupra niște căptalaní ca să nu resbată sórele și plóia înlăuntru, și apoi lăsându'l acolo pe cîmp între flori, își caută de drum. Și cum mergea el mulțămít în sine pentru acésta facere de bine, numai écă i se înfățișeză înainte crăésa *albinelor*...

Din acest pasagiú se vede deja, că creșcerea *albinelor* are în popor o bogată terminologiă propriă, care câte-o-dată se deosebesce după localități. Așa:

Albina în genere se chiamă m u s c ă, și când sporesce bine: «are multă m u s c ă» (Iași); iar în

Banat se dice: *biză* (com. Visagu) sau *bază* (com. Bouțar);

albina femeie: *mateă*, pe a-locuri *albină* lucrătoare (Brăila, c. Cécăru), *împărătesă* (Mehedinți), *albină împărătească* (L. B.);

albina bărbat: *trântor*, iar figurat: *lăutar*, fiind că nu face altă treabă decât *bâzăc*, cântă și joacă (Iași);

albina selbatecă — *bânzar* (Covurluiu) sau *bărzăun* (Buzeu);

vasul sau butucul găurit în care se adăpostesc *albinele*: *uleiu*, *stup*, *ștubeiu* sau *știu-beiu*, *mateă*, *coșniță* sau *cușniță*;

bortecică în *stup* pe unde intră și es *albinele*: *urdiniș*;

ceea ce se pune pe *stup* ca să'l apere de ploie sau de arșiță: *căptar*, *căptan*, *căptalan*;

stratele unde se aședă miera și din cari se face *cără*: *fagur*, peste Carpați *fagor*, la Coresi 1577 ps. CXVII:

. . . . încungurârâ-
mă ca *albinle* stre-
diia...

. . . . circumdede-
runt me sicut apes fa-
vum ...

chilioarele în cari se reproduc *albinele*: *boteă* (Nemț, Sacéva);

țepușele de lemn prin cari se susțin *fagurii*: *trepce*, în Oltenia precî (Mehedinți);

locul unde se țin *stupii* *văra*: *prisacă* sau

stupină ori stuchină (Ialomița), érna: tem-
nic sau tévnic;

păzitorul *albinelor*: stupar sau prisăcar;
scóterea mierii și a cerei din stup: rețezare
sau rețezat;

exterminarea trântorilor: trântorit sau bă-
tut;

instrumentul cu care «se rețeză»: custură;
înmulțirea *albinelor* eșind pentru a căuta un
un nou locaș: roire, roit, «ese musca»
(Iași);

stupul vechiu cu *albine* — roiu sau mateă
ori pârva e, ér noul stup căpătat din cel vechiu
— paroiu, de unde apoi verbi: roesce și pá-
roesce sau roșesce;

stupul care nu roesce: buhăiu (Iași);

un mic stup purtăreț, în care se prinde noul
roiu — roiniță;

un mic roiu — sfirlac (Dorohoiu);

oul sau puil de *albină* — cățel, iar produ-
cerea lui: cățelit, cătelesce;

materia vîscósă din care se nutresce cățelul —
păstură;

materia din care se forméză cățelul: plămadă;

fagurul liert din care se scosese cêra — hoștină,
jintiță, băbaș (Tutova);

apa prin care a trecut miere — mid sau niid
(Némț).

Despre sonul care 'l scóte *albina*, generalmente
se dice: bâzăe, une-ori: bombânesce sau

bombăesce (Transilv., Sibiiu) orî bombănéză (Deva), zuzăe (Făgăraş, Huniadóra), vijăesce (Banat), sbârănăe (Teleorman).

Albina se resfaţă printre flori, pe al-căroră suc îl preface în faguri.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII p. 9: «Căti amu toemêlei lu Dumnezeu cu dragoste nevoescu-se, trudei cêia draga a *albinelor* închipuescu-se, că cum zboară acélé pre câmpure şi deîn toate erbile şi deîn toate florile adună caré e cu frâm-sête şi cu folos, așa şi aceşte. . .»

Legenda Sf. Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 71): «ca o *albină* strângé deîn toate florile primăvârie. . .»

In colinda «Plugul»:

Şi se légă de feciori
Ca *albinde* de flori. . .

(Alex., Poes., pop. 391)

Donici (1840), I, 1 :

Vulturul pe o *albină*
Aû zărit'o în grădină
La răvârsatul de zori
Biziind pe lingă flori. . .

In proverbi şi locuţiuni proverbiale :

«Ca *albinde* la fag s'adună» (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 73).

«*Albina* în gură ţine mîerea cea măi dulce, şi în coddă acul cel măi otrăvitor. . .» (ibid. p. 69).

Vine binele
Ca *albinele*. . .

(Pann; Prov. II, 21).

«*Albina* vine încărcată de cêră și mîere pe picîore, pe spate, pe burtă; de aceea se dice despre om strîngător: vine încărcat a-casă ca o *albină*. . .» (S. Stănescu, Dîmbovița, c. Bileiurescii).

«Aduce ca o *albină*, sau încărcat ca o *albină*, se dice de omul care îngrijesce bine de casnicii seî, îndestulindu'î de nu le lipsesce nemic. . .» (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

«... harnic ca *albina*, strîngător ca furnica. . .» (S. Negoescu, Rîmnice-Sărat, c. Bogza; Gr. Gheorghiu, Botoșani, c. Călinesci).

«Unui om ce umblă de colo 'n colo, i se dice: ce umbli, mă, ca un roi u fără mateă? Unui leneș: mă trântore, ce nu te apuci de trebă. . .» (S. Tacu, Covurluiu, c. Braniștea).

O înjurătură cătră cai la Alexandri, Surugiul: «Perire-ar *albinele* care or strînge cêra de făcut lumînare celui ce vê are!...»

În cosmogonia poporană romană, *albina* și ari-
cîul jîcă un rol fôrte interesant, care ne aduce
a-minte că în mitologia elenică *albinele*, *μέλιττα*,
sînt dădacele lui Zeus, êr după Virgiliu:

Esse apibus partem divinae mentis. . .

Iată o narațiune în graiul din Vâlcea:

«La început cînd a zîdit D-đau lumea, a făcut
măi întăi ceri u și pă urmă pămîntu. Dar cînd a

făcut pământu a avut de ajutori pă arici. D-đau a deslășiurat după un ghem ață cât crea țancu ceriului și pă urmă a dat ghemu ariciului. Ariciu șiret, vrînd să facă pă D-đau să greșescă, când vedea că D-đau să apropie de el cu zidirea pământului deslășura câte puțin câte puțin ață după ghem; așa că tomnai la urmă când D-đau a văđut că pământu iese măi mare decăt ceriu, a priceput că ariciu i-a stricat țancu. Atunci ariciu a fugit și s'a pitulat în iarba. D-đau după ce s'a gândit și răsândit și n'a aflat nici un mijloc ca să facă pământu să nu fie măi mare decăt ceriu, a trimes *albina* ca să caute pă arici și sa'l întrebe. *Albina* găsînd pă arici l'a întrebat, dar el a đis că știe și nu vrea să spună. *Albina*, și ea șirétă, s'a prefăcut că plécă. Ea însă depărtându-să puțin s'a ascuns într'o flóre. Ariciu credënd că e singur, a đis: «Hei! nu să pricepe D-đau atăta lucru! Să ia pământu în mîini pe margini, să'l strîngă, și așa o să să facă munți, văi și deluri». Cum aude *albina* lucru, sbóră din flóre, și ariciu aude dînd'o i-a đis: Eii...! aci ai fost, hóto! mânca-ț-ar ce nu se mănâncă cin'te-a trimes! — Și de atunce *albina* face miere în loc de alt-ceva...» (I. Nisipenu, c. Nisipii).

Tot așa se povestesc de'ncóce de Olt (P. Diaconescu, Muscel, c. Godeni; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna de sus; P. Michăescu, Brăila, c. Cécăru).

În acest mod poporul își explică, pentru ce nu măi la *albine* se mănâncă «ceea ce nu se mănâncă»,

fiind-că blăstemul ariciului silia tocmai pe Dumne-deu vrând-nevrând s'o mănânce.

Fiind că se pituleză atât de mâlcom într'o flóre și apoi sbóră bázâind numai după ce o supsesse bine, *albina* caracteriséză adesea în legendele poporane pe iscódă.

Basmul «Țugulea» (Ispirescu, Legende p. 315): «... priponi caii, apoi dându-se de trei orî peste cap, se făcu o *albină* și plecă înspre mędă-nópte încotro ședeá Smeóica pámîntului. După ce ajunsse acolo, sbárn! în sus, sbárn! în jos, intrá în casa Smeóiceí și ascultá ce vorbía cu Smeí...»

Pe lîngá numele seú de iscódă, *albina* mai are și pe acela de o gângónă reutációsă.

Se seie că *albinele* cele lucrátore ínghimpá lóрте dureros cu așa numitul a e, pe care'l are și matea, deși ea nu'l íntrebuintéză nicí o datá, astfel că poporul crede că dinsa nu'l are.

O legendá din Ardél:

«Când a făcut Dumne-deu tóte victáțile, a întrebát pre fie-care ca ce putere voesce sá aibá. *Albina* a respuns cá: pre cine volu ímpunge cu acul meú, sá și mórá. Atunci Dumne-deu a díș: mái bine sá morí tu! Și așa se vede pîná în díua de astáđi, cá índatá ce ínghimpá cu acul seú *albina* pre cine-va, móre ea-ínsăși...» (G. Dobrin, S. Gila, I. Munténu, Fágáraș și Huniadóra).

De asemenea se povestesse în Moldova (V. Mircea, Iași, c. Copoú; Dumbravá, Némț, c. Uscații)

și 'n Țera-Românească (P. Georgescu, Prahova, c. Provița; N. Călinescu, Brăila).

Și totuși pe această reutăciósă iscódă, poporul o privesce ca s fântă.

«Dracul se póte preface în ori-ce fěrá saú dobitoc, numai în óiă și 'n *albină* ba» (L. Iancu, Banat, c. Visagu; I. Vișoianu, Muscel, c. Mățâu; I. Bădescu, Muscel, c. Botenii etc.).

«*Albina* e privită ca sfântă, căci ea face cěrá pentru luminări de dus la biserică. Poporul crede că este păcat a da cu cěrá pe'n case, la podelá saú ceruit, după cum unii din hoieri aú obiceiul...» (Stareț G. Theodorescu, Galați, Mavromolu; M. Rădulescu, Dîmbovița, c. Finta; Cărare, Iași, c. Cucuteni; P. Pintea, Banat, c. Nevrincea etc.).

O rugăciune poporană din Banat :

Sânta Vineri a avut un fecior,
 Ca un mândru domnișor;
 Din ochi lacrimi îi mergea,
 Din inimă sânge'i curia,
 Nime'n lume nu sciea,
 Făr de Lină
 Magdalină
 Și surorile lui Lazar,
 Cari se duseră pe câmpul lui Iordan,
 Culegënd flori de amin,
 Și deteră cu picioru 'n spin;
 Ci acela nu fu spin,
 Ci fu *albin*,
 Din *albin* se făcu mîerea,
 Mîerea făcu cěrá,

Céra s'a aprins,
Rațul s'a deschis...

(S. Liuba, Banat, c. Maldan).

Din Transilvania:

Am plecat pe-o călicea,
Mă 'ntâlnii c'o a l g h i n e a,
Alghina a făcut céră,
Céra s'a făcut lumină,
Lumina s'a aprins,
Rațul s'a deschis,

Pomete

Influerete,

Dumnezeu sânt să ne ierte...

(I. Floca, Sibiu, c. Sina)

Din Dobrogea:

Albina face mîere,
Mîerea se face céră,
Céra se face făclia,
Făclia s'aprinde,
Rațul se deschide,

Maica Domnului pe toți în brațe ne copripde...

(N. Ludovic, c. Niculițel).

În Occident se dice că'n noaptea Crăciunului *albinele* cântă o minunată colindă despre nascerea Mântuitorului, și că ele nu înghimpă cu acul lor decât numai pe ómenii desfrînați și pe femei perdute (Rolland, Faune pop. III, 268); se mai dice că patria *albinelor* e paradisul, și alte legende analoge (Gubernatis, Zoologie. Mythol. II, 218); dar numai la Români, printr'o imagine de cea mai înaltă poezie, poporul ne asigură că:

«*Albina* este făcută din lacrămile Maicii-Domnului...» (Dumbravă, Némț, c. Uscățî).

De aceea e micrósă, dar și te dóre tot-o-dată.

În fine, nu lipsese o legendă comică:

«Poporul ȃice că la început *albina* a fost a Țiganilor, și ómenii aũ făcut schimb cu dînșii dându-le în loc nisce bãrzãuni mari, cari trãese sãlbateci și de cari s'aũ bucurat Țiganii, credẽndu se cãștigați, cãci *albina* e mult mai micã...» (Buzeu, com. Boziorul).

Cuvîntul s'a păstrat în tóte dialectele romãne: macedo-romãn *alghinã*, istriano-romãn *albirã*, la noi dupã localitãți: *albinã*, *alghinã*, *albghinã*, și chiar *albginã* (Nãsãud). Este latinul: musca a l v i n a, literalmente «mouche de ruche», de unde pe de o parte simplul m u s c ă «abeille», dupã cum se aude adesea pe la țerã, pe de alta — *albinã*, substantivãndu-se adjectivul ca în: «fãntãna = [aqua] fontana», «armasariu = [equus] admissarius», «ernã = [tempus] hibernum» etc., saũ precum în latina lui Plaut se ȃicea bunã-órá: «melina = [crumena] melina». Așa darã *albinã* este în cea mai strînsã înrudire cu a l b i ă (= lat. alveum), dupã cum se numia dentru'ntãiu stupul saũ ștubeiul (Cihac). Masculinul *albin* în poesia poporanã din Banat ar puté sã ne amintéscã cã la vechii Romani tocmai *albina*-femeiã era privitã ca bãrbat: «rex» saũ «regulus» (Virgil., Varr. etc.), astfel cã *albin* ar fi «[rex] a l v i n u s», «regele stupului»; e mai probabil totuși cã, dupã ce cuvîntul *albinã* fusese deja format,

poporul l'a apropiat apoi printr'o asociațiune de idei de adjectivul albîn = lat. albīnus, nu cu sensul de «blanc», ci cu acela de «candide». Prin aceeași asociațiune de idei s'a născut forma femească albiniță în loc de albineță într'o doamnă din Ardél:

Tot mă mir, mă mir drăguță,
Cum poți fi așa mândruță?
Nu sciū cum poți fi, leliță,
Chiar așa de albiniță?

și mai jos:

Frunđuliță dalbiniță...

(Familia, 1886 p. 227),

ca și când ar fi deminutivul albiniță din *albină*.

Cu mult înainte de colonizarea romană, Dacia era vestită prin albinele sale, căci deja pe timpul lui Erodot Traciī spuneaū cu emfasă Grecilor că pe aci nu poți străbate de mulțimea *albinelor*: «ὡς δὲ Θοῦρες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέριν τοῦ Ἰστρου, καὶ ἐπὶ τούτων οὐκ εἶναι διαλθεῖν τὸ προσωτέρω...» (Herod. V, 10; cfr. Aelian. d. nat. anim. II. 7). Sub dominațiunea Romei această industrie n'a încetat de a se desvolta. Pe lângă *albină*, termenii *mîere*, *cérah*, *fagur*, *păstură*, *cățel* etc. dovedesc temelia latină a apiculturii române. Peste această temeliă însă, fără a puté s'o ascundă, s'a aședat în vécul de mijloc un gros element slavie: *stup*, *ulei*, *prisacă*, *mateă*, *trântor* și altele. Causa e că vecinii nostri Slavi,

mai ales acei din Polonia, s'aũ îndeletnicit tot-d'una mai mult decât noi cu crescerea *albinelor* (Hehn, Kulturpfl. 2., 516). E interesantă în această privință legenda poporană despre deseãlecarea Moldovei, povestită de Evstratie Logofëtul, Letop. I, Apend. 5: «[Maramurășanii], mirosindu-le fum de foc și fiind locul despre apă, cu pădure măruntă, s'aũ pogorît pre mirodenia fumului unde este acum mănăstirea Ețcanii; acolo pre acelaș loc aũ găsit o prisacă cu stũpi și un moșnég bătrân prisacariu, de seminție aũ fost Rus și l'aũ chie-mat Iațeo; întrebându'l acei leciori de Domni, ce fel de omu'i și den ce țară'i, el aũ spus că este din țara leșéseă...»

Doę județe, Vasluu în Moldova și Mehedinți în Muntenia, privindu-se cu drept saũ cu nedrept ca cele mai bogate în stupi, pörtă imaginea *albnei* în chiar marea districtuală; dar nu numai ele, ci România întregă avusese altă dată un nume european sub raportul *albinăritulu'i*. Cel mai bun cunoscător al țerilor noastre din secolul trecut dicea: «Una delle piũ pregevoli e ricche produzioni delle due Provincie sono le Api, perchè la cera che danno è senza dubbio la piũ bella e ricercata di tutta l'Europa...» (Raicevich, Osservazioni 1788, p. 87).

Din *albină* se formeză cinei deminutivi. Ieromonahul Macarie, 1778, Dicționar slavo-român (Mss. în în Bibl. Centrală din Buc., v. *пчелка*): «*albinuța* or *albinuța*, *albinica*, *albinioara*...»,

afară de cari mai este *albinea*, ca într'o rugăciune poporană de mai sus. Augmentativ nu există, ci numai colectivul «*albinet*, eine Menge Bienen, lauter Bienen» (Budai-Delénu, Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), «o mulțime de *albine*», căruia corespunde *albiniiș* «*ein Ort voll Bienen*» (il id.), «loc plin de *albine*». Cel ce trăește din creșterea *albinelor* este *albinar*, iar însăși îndeletnicirea *albinărie* (Budai-Delénu), sau mai bine *albinărit* (Pöntbriant).

Maî multe localități în România se cheamă *Albină*: un munte în Argeș, un sat în Tutova, vr'o trei insule în Dunăre (Frunțescu, Dicț. top. 4). Satul *Albinescii* în Argeș presupune un nume personal *Albină*. Numele cătunului *Albinării* în Buzeu ne spune că locuitorii lui vor fi fost dedați oare-când cu creșterea *albinelor*.

A L E G

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I P. 799—809)

Alèg (*ales, alegere*), vb.; 1°. *a)* élire, choisir, d'òu: *b)* prèlérer, opter; *c)* favoriser, être partial; 2°. *a)* discerner, distinguer, d'òu: *b)* décider, trancher; *c)* délimiter, déterminer; 3°. *a)* ressortir, rester après, d'òu: *b)* paraître inopinément, surgir; *c)* taquiner, importuner. A *alege* este a lua o parte din mai multe, cele-lalte fiind înlăturate, ceea ce presupune de 'ntăiu o judecată a minții pe cât timp se face *alegere*, apoi scóterea la ivelă a lucrului celui *ales*. De aci cele trei sensuri fundamentale: «élire = discerner = ressortir», cari se împleticesc împreună și din cari se desfășoră numeroase accepciuni secundare.

1°. *a)* *aleg* = «élire, choisir».

Moxa, 1620, p. 350: «ei răspunseră: nice tu nu veri domni de acum, și-și *aléseră* pre o slugă a lui Solomonă pre nume Ierovoamă de și-l puseră domnă...»

Neculee, Letop. II p. 212: «eșind boierii înainté

Vezirului, se ținea cela de cela să'i *alégă* de Dominic. . . »

Dosofteiu, 1673, f. 79 b:

Direptăi să vor *allage*
Dintre cei fără de liage. . .

Beldiman, 'Tragod. v. 247:

Și băeți de prin dughene acei ce marfă purta,
Eteria nici pe unul n'*alegea* nici depărta ;
Tuturor le dau cocarde, pe toți îi împodobesc :
Uniforma Eteriei dându-le, stați de'i privesc. . .

Zilot, Cron. p. 3: «de voiu avé greșeli, d-vóstră iertând, *alegeți* ce este bun, și ce este reu în dreptați. . . »

I. Văcărescu, p. 120 :

Cu vină, fără vină,
Cerule acum n'*alege* :
Turbure colcăesce,
Arde și prăpădesce. . .

O doină, în care se cuprinde o ciudată «electivitate a magistraturei» :

Lăsa-m'oiu de rezeșie
Să apuc în hafducie,
Ca să'mi fac sfinta dreptate
Cu cea ghiógă de pe spate,
Să'mi *aleg* giudecători
Cei stejari nestrâmbători. . .

(Alex., Poes. pop. 2., 227)

Proverbi și locuțiuni proverbiale:

«Oile grămadă merg, iar caprele se *aleg*» (Pann,

II, 28); adecă: cei buni toți, iar din cei rei numai cine e mai puțin deochiat.

Și pentru *alegere*, cată să scim a o face la timp, căci:

Mălura din grău
S'alege la riū...

(Ibid.)

«*Alege* pînă culege» înseamnă a se păcăli din lăcomiă de a apuca ce-va. prè-bun, sau din despreț pentru cele ce se pot lua mai cu ușurință.

I. Créngă, Stan Pațitul (Conv. lit. 1877 p. 29): «Apoi dă, măi Chirică; în dioa de ađi, nu seiū deū care a mai fi cu crucea 'n sîn, cum cauți tu. Eū gândesc că tot om *alege*, om *alege*, pîn'om culege...»

«Multe fetițe or *aleg* pînă culeg, or staū pînă le-*alege* moșu ăl din gröpă...» (Jipescu, 128).

Figurat, «vîntul *alege* = le vent emporte», când se spulberă numai o parte din ce-va.

Balada «Marcu Vitézul»:

Óse ce mai remânea,
El în piuă le pisa
Și în vînt că le sufla:
— Na, *alege* vîntule,
Ingraș'-te pămintule,
Că din ce n'*alege* vîntul
Mi se ingrașă pămintul...

(G. D. T., Poes. pop. 669)

1°. b) *aleg* = préférecer, opter».

Costachi Negruzzi, «Aprodul Purice» :

Nădejde de mântuire de nicăieri așteptând
Și decât traîu cu rușine, mörte mai bine-*alegând*...

I°. c) *aleg* fața = «favoriser, être partial».

Noul Testament din Bělgrad, 1648, Luc. XX, 21 :

... știmă că
derept zic și înveț, și
nu *alegi* fața, ce într'a-
devără calia lui Dum-
nezău înveți...

... scimus quia
recte dicis et doces,
et non accipis per-
sonam, sed viam Dei
in veritate doces..

Tot acolo, Paul la Rom. II, 11 :

... nu iaste la
Dumnezău *alégere* de
față...

... non est ac-
ceptio persona-
rum apud Deum...

unde grecesce: *προσωποληψία*.

Pentru idiotismul: *alég* din resboi, *alég*
cu floră etc., se va vorbi la cuvîntul alesă-
tură.

II°. a) *aleg* = «discerner, distinguer».

Lexicon Budan: «*aleg* ce-va price, adecă desfac,
aşed, ausmachen».

Dosofteiu, 1680, ps. XLII:

Gîudecă-mă, Dum-
nădzăule, și *aliage* pâra
mă...

Judica me, Deus, et
discerne causam
meam...

unde în contextul grec: *δίξασον*.

Ureche, Letop. I, 95: «Létopisetul nostru cel moldovenese așa scrie de pe scurt, că nice de vișața Domnilor care au fost toată cărma nu *alége*, necum lucrurile den lăuntru să *alégă*...»

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268, 391): «*aleg* cu eugetul, s e m u e s e, j u d e e, s o c o t e s e . . . »

Moxa, 1620, p. 364: «adună săborū în Nichei de *alése lége* creștinéscă . . . »

I. Văcărescu, p. 280:

Ale muierii voinđ s'*alégă*,
Ce duh, ce fire să le 'nțelegă?
Subțire fórte e a-lor minte
Și pe om lesne femeia minte . . .

Descântec bucovinén de «Spălarea urei»:

Să mă *alégi* dintre tóte cele-lalte fete,
Cum se *alege* păunul din pene
Și busulocul din burufene . . .

(Col. I. Tr. 1882 p. 331)

Jipescu, Opincaru p. 151: «Puțcana a auđit cu urechili íei dēla un boier bătrán, că parte din ghi-suri sînt adevērate, parte nu, ca și vorbili: unili seci, altili pline. Dumneđeū s'*alégă*!...»

În Moldova «Dumneđeū» e înlocuit printr'o ființă mitologică B a l a n u l. Așa la I. Créngă, «Stan Pă-țitul» (Conv. lit. 1877 p. 25): «B a l a n să'ți *alégă* din gură ce spui, dacă nu vorbesci deslușit . . . »

Proverb: «Nu se *alege* căștigul din pagubă» (Pann, II, 85), când folosul e cu îndoelă.

II°. b) *aleg* = «décider, trancher».

O veche dicțoare: «la tôte urma *alege*» (Pann, II, 87) = «finis coronat opus».

Dr. Polysu: «a se *alege* la un fel, într'un fel = ein Ende nehmen».

Nu ne putem înțelege,
Un fel nu ni se *alege*...

(Pann, II, 158)

saù:

Vo!u prin judecată ca or eù or el,
Să ni se *alégă* dreptul la un fel...

(Ibid. I, 124).

«... Tari'i bolnav seracu; ha! să chemâm niște poch! să'i facă niște masle, că pe urmă or! s'a îndrepta, or! a muri, încalea să i se *alégă* din doč una...» (Corciövă, Tecuciù, c. Răchitósa).

O doină:

Arde-mi-te-ai, codri des!
Ved bine că s'aù *ales*
Din tine să nu mai es!...

(Alex., Poes. pop. 2., 252).

Donici!, «Lupul la peire»:

Lupul cinchit într'un colț
Cu och! crunți, cu pèr pe dos, clănțăia din dinți la toți;
Dar vedënd că nu'i de șagă, că peire'i s'aù *ales*:
— Ómen! bun! le zisè, stați!
Și voi cănl! ce 'm! sinteți frați!...

Pravila Moldov. 1646, f. 86: «cândù-să va în-părți muțaria de bărbatu's pentru frica vrăjmășic-lui, cade-să giudețului să întărăscă acestù lucru nu numai cu zapisù saù cu chizésù, ce încâ trebuie

să o pue la un locū ca acela cu credință, să șadză acolo cu cheltuiala bărbatului, până să va *alége* ce cum va fi . . .»

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): «Cu toții priimiră mărturia brebului, și cu toții într'un sfat *aliasără*, ca vidra dintr'amândoă Mō-narhiile afară să se gonéscă. . .»

Ibid. p. 138: «și așa or-ce au poruncit și au *ales*, bine au poruncit și înțelepțește au *ales*. . .»

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 113): «dece judecata și Divanul așa s'au *ales*: rămăind el platnic, au dat satul Săleuța la mâna fečorilor Mantii Vistier. . .»

II°. c) *aleg* = «désigner, délimiter».

A *alege* în scris = «préciser, déterminer», de ex. în Pravila Moldov. 1646, f. 33: «de vor lăsa cui-va dreptū sufletū, nu va putia el sângurū cu voia sa să ia, ce trebuiaște ispravā dela giudețū, alegāndū acelū lucru č'au lăsatū dreptū sufletū: Iaste învățatura să facā beséricā, sau bolniță. sau ospătārie ce se dzice casā de streini, sau grobūnicū, sau altā asēmenia acestora? pentru că atunci poate să ia sângurū cu voia sa și nu-i trebuie nice unū giudețū, și încă poate să ia sângurū cāndu-i va *alége* stăpānulū în z a p i s ū; iarā de va fi într'altū chipū etc.»

E mai cu samă des în vechile procese teritoriale «a *alege* partea cui-va» sau «a *alege* moșia», fie după o hotărnicia de mai 'nainte, fie după mărturia veci-

nilor său prin operațiunea geometrică la fața locului, fără care pământul rămâne «ne-ale s».

Act muntenească din 1606 (Cuv. d. bătr. I, 155): «parte lu Streze câtă se va *alege* de peste tot hotarul...»

Moșe-vodă Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72): «câte părți să vor *alége* p r e z a p i s e în satu Săpoteni...»

Act muntenească din 1638 (A. I. R. I. 23): «dél-nița lui, câtă să va *alége* parté lui, den câmpu, den pădure, den apă...»

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, 250): «să mérgeț acolo la acel loc și să socotiț cu oameni buni dinprețur precum va hi cu dreptate, pre câtă va avé dumnélui parte de ocină acoló într'acel sat, să'i *alégeț* din tot locul cu tot venitul...»

Inventarul mănăstirii Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 13: «au luat din Divan 24 de boiari pre răvașe domnești și cu om domnescu împreună de au mersu toți la acest sat Pietrile de au *ales* toată parté Doamnei Elinii și o au hotărât dă cătră Nica slugiariul de Grădiște...»

Antioh Cantemir, 1706 (A. I. R. III, 270): «să aibă Lupașco aș ține moșie cu bună pace despre ginerii Stroescului, până or veni la Divan, și atunci precum va *alege* Divanul așa va hi...»

III°. A s e *alege* = «ressortir, surgir, importuner»,

Maî nicî o dată nu se întrebuintează sub forma activă, afară numai de «lăpturi» sau «brânțeturî»,

când *aleg* are sensul causativ de «faire ressortir»: *aleg* unt, *aleg* zăr, *aleg* urdă etc.

III°. a) «ressortir, rester après».

Dr. Polysu: «a se *alege* cu ce-va = einem etwas übrig bleiben».

Lexicon Budan: «se *alege* = se arată, se vede, de ex.: la slirșit se va *alege* = in fine a d p a r e - bit».

A. Pann, Prov. II, 115:

Unde vede vr'o figură, vr'o tinără, vr'un pantof,
Stă, se ăltă, cască gura, și se *alege* cu of!

Jipescu, Opincaru p. 143: «Romănu cu ce pörtă
și cu ce bagă 'n gură, cu aia s'*alege* pė lumea
asta...»

Doină muntenescă:

Firicel de ărbă negră,
Dintr'atata lume largă
M'aleset c'o puică dragă...

(G. D. T., Poes. pop. 325)

Act moldovenese din secolul XVII (A. I. R. I, 105): «ăcasta el o au vândut dumisale lui Drăgan din Filipești fecőorul Nechitei dreptu cincizăci taleri bătuț bani gata, ca să-i fie lui diréptă ocină și cumpăratură în viaei, lui și cuconilor săi și a tot rodul său cine să va *alége*...»

Zilot, Cron. p. 103: «Așa dar fu săvîrșirea acestei răsmirițe a Rosilor cu Turcii, care ținu 5 ani și 10 luni; și din tötă ostenéla, vărsarea de sânge și prăpădenia, se *alese* Rosiil cu 5 județe din țera Moldovei pînă la Prut și cu Basarabia,

iar Țera Românească, săraca, [so *alese*] cu titlul Domnului ei ca să fie de aici și cu primirea Rosiei...»

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 378): «... ești cu știu ești: degéba mai bați apa 'n chiuă să s'*alégă* unt, că nu s'*alege* nică o dată...»

«Zărul se ferbe și se *alege* din el urdă dulce; din acésta, băgată în bādău sau hurdoiu, se *alege* untul; din zărul ce rămâne după *alegerea* untului, se face urdă bătută...» (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Intr'un descântec bucovinén de lîngóre:

Lungóre de noé feliori,
Lungóre de noé némuri,

Alege-te,

C u l e g e - t e

Din crierii capului,

Din fața obrazului,

Din auzu urechilor,

Din virfu degetelor,

Din inimă,

De sub inimă,

Din tóte clolánelele,

Din tóte 'ncheieturelele;

Alege-te,

C u l e g e - t e,

Că ești nu te-oști *alege*,

Nică nu te-oști c u l e g e,

Ci cu secerea te-oști *secera*...

(Marian, Descânteco p. 145)

unde «a se *alege* și a se c u l e g e» înseamnă: «ressortir et disparaître l'un après l'autre jusqu'au dernier».

E foarte poporană mai cu samă locuțiunea proverbială: «nu s'a ales nemic», «s'a ales praf» și o mulțime de alte variante.

«Când din întâmplare va intra noaptea în casă o brăscă, atunci femeia saă alt cine-va degrabă o caută la gură și la partea de dinapoi, ea să vadă dacă nu e cusută, căci se crede că brăscăle se prind de fermecători și, după ce le cósă gura și partea de dinapoi, apoi le menesce și le trimite la cine are ciudă pentru a'i face de urit; deci găsindu-se brăscă cusută, o arde în foc, și cenușa o asvîrle în vînt dîcînd: cum nu se alege nimica de acéstă cenușă, așa să nu se alegă nimica de cel ce te-a trimes...» (Vasluîu, c. Laza).

Basmul «Inșir'te-mărgărite» (Ispirescu, Leg. 71): «Apoi legă pe Țigancă de còdele cailor împreună cu un sac de nuci și le dete drumul să se ducă în lume, și unde cădea nuca, cădea și bucățica, pînă ce nu se mai alese nici praful de dînsa...»

Jipescu, Opincaru p. 25: «pě unde răsbica óstea streină, nici praf, pârjol și cenușă nu s'alegea...»

Zilot, Cron. p. 7:

Precum curat se arată într'al țerei hronograf,
Că de toți Domniî aceștia nu s'aă ales stur și praf...

Alexandri, Haïmana: «... regia tutunului, din care s'a ales numai fum și scrum...»

III°. b) «paraître inopinément, surgir».

Dosoftciu, 1673, f. 23 a:

Cu pré curiosul curios ti'i face,

Cu nevinovatul ț' va fi vîțața 'n pace,
Iară cu aleșii bun te veși *altage*...

Dr. Polysu: «Toemaî tu te-ai *ales* să... = *gerade du willst*...»

In graul țeranului din Prahova: «Păi cum nu, tu iești măi bréză! Te-aleseși măi moțată?..» (Jipescu, Opincaru p. 43).

III°. c) «taquiner, importuner».

In Muntenia se aude adesea: «te *alegi* de mine» sau «te *alegi* de cutare» cu sensul de «superî pe cine-va».

Intră înjurăturile din Moldova: «*Alégă-se* Bala nu de capul lui!» (Iași, c. Șipotetele).

IV°. Originea și formele.

Paralelismul între *alég* = lat. *èlìgo* și «*culèg*» lat. «*còlligo*» înlătură ori-ce îndoelă asupra derivațiunii celui de'ntăiu, în ambele cazuri accentul latin suferind de o potrivă o scădere, ca și'n «*înțelèg* = *intèlligo* (*intèllègo*)». Același paralelism ne explică tot-o-dată netrecerea latinului *-l-* între vocale în *-r-*, după norma foneticeî române. Inrudierea ambelor cuvinte rămânînd bine simțită de cătră popor, acțiunea legii fonetice asupra unuia singur din ele era împedecată, căci ea nu putea să se întindă și asupra celuiialt, în care grupul latin *-ll-* trebuia să trecă la Români în *-le-*. E curioasă, în ori-ce cas, coincidința românului *alég* cu grecul *ἀλέγω*, cu care se 'ntâlnește și'n unele accepțiuni.

Perfectul organic pentru *alég* este *alèști* = lat.

vulg. *elèxi* (class. *elègi*), *alèsemu* = *elèximus* (elegimus), iar participiul: *alept* = lat. *electum*; în loc de actualele forme analogice: *alesei*, *aleserăm* și *ales*. Perfectul *alèsti* ne mai întimpină une-ori în vechile texturi, de ex. la Corosi, Omiliar 1580, quatern. XXXIII p. 13: «care e acésta, derep-ce căce'mi sinteti soți? derep-ce că așa *alesü* (ἀλέσω) pro voi. . .» Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Io. XV, 16: eu *alesi*
(ἀλέσω) voi și puși
voi . . .

eu a m ü *alesü* pre
voi și amü rânduitü pre
voi . . .

Macedo-romănesce se dice *alepsu*, latinul *x* fiind tratat nu ca în «șire = exire», ci ca în «copsă = coxa». La plural, în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 84): «abia *alèsemu* margiré = μόλις τε παραλεγόμενοι . . .» Participiul *alept* se mai conservă numai la Macedo-români, cari dic de asemenea *aleptor* = lat. *elector* în loc formațiunile daco-române analogice: *alegător* și *alesător*.

A M N A R

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I P. 1089—1098)

Amnâr s. amănâr (plur. *amnarî, amănari*, s. *am-nare, amănare*), s. f. ou m.; 1°. fusil à allumer, fusil à aiguiser; 2°. t. de Tissanderie: partie du métier à tisser servant à étendre ou à détendre la toile; 3°. t. d'Agric.: une partie du soc de la charrue; 4°. une partie de la ridelle du chariot; 5°. t. d'Archit.: poutre verticale soutenant aux angles la toiture d'un bâtiment, soliveau horizontal reliant les solives du plancher.

Afară de Dr. Polysu, care cunoşce forma *amânar*, şi afară de Costinescu, care indică *amiare* în arhitectură, celorlalţi lexicografi ai noştri au fost cunoscute pînă acum numai forma *amnar* şi numai sensul de «briquet», astfel că ei toţi pe rînd n'au pregetat a trage cuvîntul dintr'un prototip latin *igniarium* «instrument pentru foc». Negreşit, latinul *-gn-* trece la noi în *-mn-* ca în «lemn = lignum» şi n'altele; dar nici o dată grupul *-nia-* nu devine *-na-*. Un *igniarium*, din cauza celor

doi *i* urmași de vocale, a căroră proprietate după fonetica română este de a muia consónele învecinate, ar fi dat românesce pe un «*iaũ*», cel mult un «*iar*» sau «*iãr*», câtu-*i* lumea pe un *amnar*. Dar acéstă imposibilitate curat materială nu este singurã. Sub raportul logic, cum óre dela «*ignis*» sã ajungem la noțiunea de nescie stãlpi ai casei sau ai morii, cari toema¹ de foc trebuie sã fie feriti? Afarã de tóte acestea, se scie cã «*ignis*» n'a trecut nicãiri în vre-unul din dialectele neo-latine, pretutinden² fiind înlocuit prin «*focus*». In fine, lãtinesce «*igniarius*», în graiul vulgar «*locale*» sau «*lccaris*», se chiãma nu *amnarul*, ci cremenele: «*petra quae ferro percussa scintillam emittit*» (Du Cange).

Tóte sensurile cuvântului *amnar* și tóte dificultãțile fonetice se împacã din datã ce plecãm dela forma *amãnar*, fórte întrebuintatã în popor și de unde *amnar* vine prin aceiași scurtare ca în: destul = desãtul = lat. *desatullo*. Macedo-românesce *amnarul* se dice numai *mãnar* și *mãnare* (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom., I p. 16). Este latinul *manuale* sau *manuarium*, tot ce e la *mãnã* sau *îndemãnã* sau *camãnã*. In latina vulgarã (Du Cange, ad. voc.): *manaria* «*faucille, serpette, quod ad manum facilis*»; *manuales* «*forcipes ferrarii, longum ferrarii*»; *manualis* «*instrumentum medicorum sic dictum quod manu astringatur, dum plurima continet ferramenta*». De aci lesne putem urmãri tóte înțelesurile cuvântului românesce, cari nu sînt puține.

1°. *Amânar* sau *amnar* de scăpărat și de ascuțit. Este un oțel care, lovind în cremene peste éscă, scapără scânteii și aprinde, sau care prin frecare ascute un bricég, un cuțit, o aramă. În cazul de-ntâiu se dice: a da în *amnar*; în cazul al doilea: a da pe *amnar*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): «Au nu pricepi că scânteia *amnarului*, până a nu să stinge, ȳasea aprinde, iară stingându-să, a doa și a triia lovitură poștește?...»

Ghicitórea despre «éscă, *amnar* și cremene»: «Mirésa 'n pădure, ginerel e 'n Țarigrad și nuna 'n gârlă» (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 226), ceea ce presupune că *amnarele* ni se aduceau órecând de peste Dunăre.

«Hora vinului»:

Băgai mâna 'n posunare,
Găsił cremene ș'*amnare*...

(G. D. T., 332)

Balada «Enciu Săbienciu»:

Dar și Enciu ce 'mı făcea?
Din *amnarı* că scăpăra,
Ciubucul și'l aprindea...

(Buradă, Dobrogea, 178)

Puscele cele vechi, de cari se mai găsesco ici-colea pe la țără, în loc de piston aveau cremene și *amnare*.

Balada «Busuțoc»:

Dar Busuțoc ce făcea?

Mâna pe durdă puneă,
De *amnar* ml-o 'ntindea,
Cremenea că 'I potrivă,
Drept afară că 'm' eșta,
Potera se spăiminta...

(G. D. T., 665)

Locuțiunea proverbială «cât ai da în *amnar*» însemneză: într'o clipă.

Basmul «Voinicul cel cu carte» (Ispirescu, Legende p. 104): «li dete și pe vizitiul Curții, om vechiu, credincios și iute la slujbă, care să nu se deslipescă de stăpânul său nici cât ai da în *amnar*...»

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 83: «N'a trecut nici cât ai scăpăra din *amnar*...»

Povestea «Vlad și Catrina» (Tribuna dela Sibiu, 1885 p. 818): «Cât ai da o dată de două ori e u *amnarul*, puteai s'o duci cu loc cu tot...»

Un idiotism:

«Zama acră se dice la noi zama de *amnar*u...» (D. Pop, Transilv., Făgăraș, c. Copăcel); pe la Năsăud: «zama de cute» (A. Pop, c. Sân-Georgiū); în ambele casuri, ca ce-va sec, ca și când ar fi fiert cu fer sau cu pētră în loc de carne.

Amnarul de ascuțit pōte să fie același care servă la scăpērat, orī este ce-va mai mare, mai ales când e vorba de a ascuți o sabiă; când însă e de pētră, atunci nu se mai dice *amnar*, ci c u t e sau g r e s i ă.

I. Crēngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 381): «[Stricându-se un capēt dela căruță și nea-

vînd seure ca să taie un gârneț, moș Nichifor] scóte bulicherul din t́ecă, îl dă pe *amănar* și începe a cîocărti un gârneț...»

Balada «Balaurul» :

Când tinăr Husén,
Puîu de Moldovén,
Vitéz și hielén,
Paloșul scotea,
Pe *amnar* il da
De și'l ascuția...

(G. D. T., 450)

Balada «Marcu Vitézul» :

Paloș din t́ecă scotea,
Pe *amnar* că'l ascuția...

(Ibid. 665; cfr. 668)

Balada «Rusalín» :

Rusalín ce mi'și făcea?
Bagă mânia 'n busunarlu,
Scóte micutel *amnarlu*,
Bagă mânia pe turéc,
Scóte cuțit de casap,
Și se pune-a'l ascuți...

(Reteganu, Poes. pop. 25)

«Cuțit de casap» este acela pe care Italianii îl numesc *m a n n a j a*, la Sicilienii *m a n n a r a* (Tratina), adecă *m â n a r i u*, fiind că măcelarul îl pórtă tot-d'a-una cu sine, avendu'l purure la *m â n ă*; după cum țeranul român nu se desparte de *amnar*.

«Ceea ce pórtă cîobaniî la brău, sînt: cuțit, fluer, *amnarlu*, éscă și cremene» (A. Iliescu, Dîmbovița, c. Sârdanu).

Acéastă enumerațiune ne aduce amînte dintr'un text medio-latin: «accipiens de domo mannariam, asciam et cutellum, ascendit in montem ubi cedrina ligna caelebat» (Du Cange), unde mannariana nu pôte fi topor, dar nici cuțit, căci ambele se menționază alături, ci numai dóră *annar*.

După expresiunea Romînului, culmea sărăciei este atunci când remîne cine-va chiar fără *annar*.

O doină din Bucovina:

Să nu măi ajungă nime
Să bee 'n crișmă ca minel
Că 's fecior de gospodariu,
Ș'am remas făr'de *annariu*;
Și's fecior de gasda bună,
Ș'am remas cu bôta 'n mână...

(Aurora română, 1881 p. 16)

În adevăr, servind în același timp a scăpăra foc și a ascuți arma, *annariul* este pentru țeran unelta cea măi folositore, măi adunăm, măi trebuinciosă și măi purtăreță tot-o-dată, măi *amănar*.

II°. *Amănar* sau *annar* la țesut.

Termenul e fôrte respândit la toți Romîni din Dacia lui Traian. Nu scim dacă nu cum-va îl va fi avënd și dialectul macedo-român sub forma de *mânare*.

«Entre unelte de țesut, ca părți ale *resboiului*, una se chiamă *annar*» (A. Copuzén, Ialomîța, c. Copuzu; R. Simu, Transilv., c. Orlat; A. Bunea, Făgăraș, c. Vaidarecea; T. Crișianu, c. Cugieru, etc).

«La *resboiu*, *annariu* se dice acea parte cu

care se întinde pânza» (P. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Bâsca).

«*Amnarul* dela *resboiu* se mai numesce câte o dată și întindător. E lung dela una pînă la două palme. Prin el se fixază întinderea natrei, adecă a spațiului dintre cele două suluri. Spectéza servă de ajutor *amnarului*...» (C. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

«*Amnarul* dela *resboiu* stă în tot timpul țesutului în una din cele patru găuri a sulului de 'nainte, în partea dreaptă spre acela care țese. Prin ajutorul *amnarului* se ține întinsă partea țesăturii dela sulul de dinapoî pînă la cel de dinainte. Dacă partea țesută s'a pré lungit, atunci o strîngem pe sulul de dinainte, învîrtind sulul cu *amnarul*. Are forma unui diapazon său camerton, dar cu cele două extremități de sus unite. E de lemn...» (S. Mironescu, Némț, c. Dobreni).

În Dolj, *amnarul* dela *resboiu* se chiamă întorcătorul, fiind-că «prin învîrtirea lui se ține pânza întinsă» (N. Guran, Craiova).

În dialectul sicilian se chiamă «mânuță» o parte a *resboiului* prin care el se întinde său se strînge: «*manuzza*, regoli che servono ad allargare e stringere il telajo» (Traina), fiind-că facultatea de a strînge și a întinde aparține mai în specie mînei. Tot dela mîna și din aceeași cauză o parte a *resboiului* se dice românesc *amnar*, adecă *amănar*, unde noțiunea fundamentală nu mai este aceea de *ad-manum* ca în unelta

de scăpărat și de ascuțit, ci accia de manu: ceva care reproduce instrumentalitatea mânei.

Aprópe în același sens se chiamă:

III° *Amănar* sau *annar* la plug.

«La plug ferul lat este cel ce umblă prin pământ, iar *annariu* se dice o bucată de fer sau un fel de cuiu prin care se afundăză ori se rădică ferul lat...» (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

«... a n d r e a se chiamă un fer lung, care prinde ferul-lat de grindei, având în capul de sus un alt fer dis *annar*...» (Preut R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

Pentru a afunda sau a rădica ferul-lat, plugarul întorce sau învirtesce cuiul numit *annar*, după cum se întorce sau se învirtesce *annarul* dela resboi pentru a da pânzei trebuincioasa întindere.

Intre lucrarea ambelor *annare* este o deplină analogie.

Tot ca imitând instrumentalitatea mânei, se dice *annar* sau *amănar* la căruță o spetéză care, fără a se asemăna cătuși de puțin în formă cu unelta de scăpărat și de ascuțit, cu lemnul întințător dela resboi sau cu ferul cel mișcător dela plug, este un bêt ce ține sau susține capetele loitrelor:

IV°. *Amănar* sau *annar* la căruță.

«O căruță are doă părți de căpeteniă: coș și dric. La coș sînt patru drci: doi d'asupra și

doi dedesupt; drucii de asupra sînt uniți cu cei de desupt prin opt *speteze*, cari formeză draginile; cele patru speteze dela extremitățile draginelor se chiamă *amnarî...*» (Preut N. Sandovici, Dorohoŭ, c. Tîrnauca).

«Deosebitele părți ale carului, una câte una, se numesc: rôte, osii, perinóce, inimă, *amânare*, chisc, splină...» (G. Balaban, Putna, c. Răcăciuni).

Prin capetele de jos ale celor patru *amnare*, la unele căruțe numai doă, loîtrele saŭ draginele sînt aședate pe dricul căruței.

Pe la Năsăud aceste *amnare* se chiamă *mănușe*, iar spetezele loîtrelor în genere se numesc *brățare* (A. Pop, c. Sân-Georgiu).

Cele patru *amnare* dela căruță susțin loîtrele, formând din acestea ca doă garduri saŭ doi părți. Un rol analog de susținători, cam tot în număr de patru, distinge pe:

V°. *Amânar* saŭ *amnar* în arhitectură.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 115: «Stogul clădit și păluit bine opresce răsbaterea aerului într'însul, și așa nu se smintesce lînul. Nemții fac acoperișuri de pae, în alte locuri se lasă un ogég în mijlocul stogului, pe aiurea vîrfurile de pae a stogurilor se rădică și se pogóră cu scripti, pe unele locuri acoperișurile sînt puse pe 4 *amnare*; pe aiure numai pe unul în mijloc...»

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 456): «Am să durez o mănăstire pe pajistea asta, să se ducă vestea în lume; dise el. Și de o dată

se și apucă. Face mai întâiu o cruce și o înfigo în pământ, de înșamnă locul. Apoi se duce prin pădure și începe a chiti copacii trebuitori: ista'i bun de *amânare*, cea de tălpi, ista de grindii, cea de tumurugi, cea de costoróbe...»

«La mori, ca și la case, una din părțile de căpeteniă ale clădirii sînt *amânare* sau *amânari*. *Amânare* la móră se numesc acele lemne, cari sînt în colțuri în număr de patru, fiind dăltuite, iar prin dăltuituri întră pașanturile. La casă, *amânare* se numesc acele lemne cari se pun în colțuri, doé în față, doé în dos, apoi câte unul la coste, cu partea de jos fiind îngropate în pământ, iar pe vîrfuri d'asupra se rădică acoperemîntul casei» (C. Melinte, Covurluiu, c. Gânesci).

«C a s a m o r i i se compune din opt tălpi, pe cari se pun mai mulți *amunari* dăltuiți la doé părți, pentru a puté sta scândurile ce forméză părțile: în capétul *amunarilor* se pun opt *costoróve*, pe cari se face acoperemîntul cu stuh sau șindrila...» (Preut S. Vrâncénu, Iași, c. Bivolar).

«In *amunarele* morii sînt băgate a *repile*, înțepenite prin nescce *ieuri* ce se numesc *penca*...» (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

«*Amânare* la móră sînt un fel de furci, pe cari se forméză corpul morii, și sînt înșipți pe răscrecea dela *babaluca*...» (T. Coate, Covurluiu, Tîrgu-Beresci).

Amunarele în sensul de mai sus sînt verticale; tot *amunare* se chiamă la zidări nescce bârne ori-

zontale, «lemne scurte cu cărî se prind grin-
dile unui tavan» (Costinescu).

Ceea ce a concurs a da în zidăria românească unor asemenea bârne numele de *amânare*, este aceea particularitate că obicînuît ele se fac în furcă. Şi la Sicilienî o furcă se dice *manuzza* (Tratina). Din aceiaşi cauză macedo-romănesce se chiamă *mânar* sleşnicul cel mare dela biserică (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. II, 500), care în *mână* nu se pörtă, dar este făcut «à branches».

Töte sensurile cuvîntului *annar* derivă dară de o potrivă dela *mână*, dar se pot clasifica în două rubrice: 1° obiecte *îndemânate*, ca *annarul* de scăpărat şi de ascuţit; 2° obiecte în felul *mânei*, ca *annarul* dela resboiu, dela plug, dela căruţă, dela casă, dela möră şi — la Macedo-români — din biserică.

A N T I N A

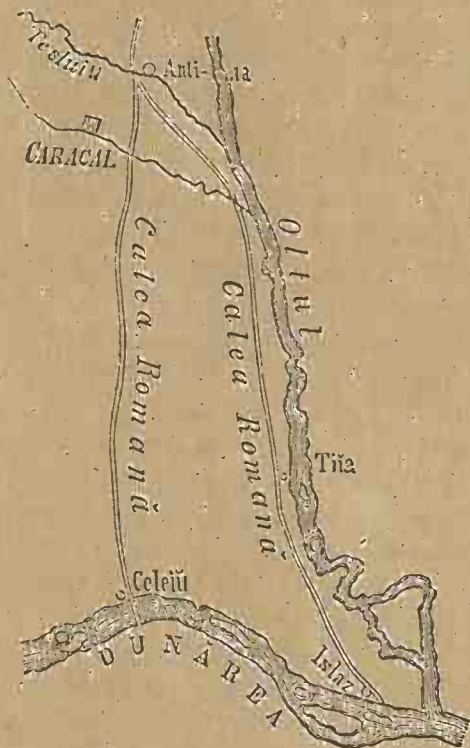
(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 1236—1243)

Antina, s. f. ; t d'Archéol. : 1°. ruines romaines près de Caracal dans la Petite-Valachie; 2°. brique que l'on retire de ces ruines. In districtul Romanai, la satul Reşca sau Recica lângă riuleţul Tesluu, se află urmele unui oraş din epoca Romanilor, pe cari poporul le numesce *Antina*. Deja în secolul trecut generalul rus Baur (Mém. sur la Valachie 1778 p. 198), menţionând Recica «village avec une église et un pont sur le Teslui», ne spune că: «on y trouve des débris des anciens retranchements». Mai târziu, o menţionează la 1818 Fotino (t. I p. 153). Nemine însă n'a făcut cercetări ce-va mai serioase la faţa locului înainte de colonelul Vladimir Blaramberg, care la 1836 a descoperit la Antina într'o movilă un sarcofag. După aceea, ruinele au fost studiate pe rând de Laurian şi Boliac, de dd. D. Sturdza, Papazoglu, Gr. Tocilescu şi V. A. Urechia, în fine de d. A.

Odobescu, care a resumat la 1878 în următorul mod toate datele relative la cestiune: «Comuna Re-cica saŭ *Antina*. Movila lui Alexandru și alte numeroase movile. Ruinele aparente ale unei întinse cetăți romane, cu ziduri de pētră și cărămidă, cu urlóc de lut pentru apeducte, cuptóre pentru cărămidă etc. Căi romane cu diferite direcțiuni. În sarcofage, pe lângă schelete, sînt vase, remășițe de veșminte și őrnamente, și monete romane dela Antonini pînă la Sever. Altar votiv al Nemesidei, al lui Jupiter tutator, al Dianei Latoide; stele funerare Claudiei Amba, lui Antonius Nicanoris» (Analele Acad. Rom. t X. sect. II p. 332—5).

Ceea ce dovedesce mai cu deosebire marca însemnătate în vechime a acestui punct geografic, este că toemaí aci se uniaŭ ambele căi romane, cări plecaŭ dela Dunăre spre Carpați, una din Celeiu, cea-laltă din Islaz, astfel că *Antina* formă un centru de comunicațiune. «Șanțurile cetății cari se ved — ȕicea reposatul Laurian (Magaz. ist. II, 96) — forméză un poligon cu opt laturi, al cărui diametru mai lung face aprópe la o mie de pași. Ríul Tesluú curge prin mijlocul cetății; în unele locuri ale lui se află un strat de cărămidă, ceea ce face să credem că a fost constrîns într'un canal, dară acuma curge după bună plăcerea sa fără vre-o silă artificială: Românií noștri nu sînt ómení cari să mai constrîngă ríurile. Chiar la podul cel zidit peste ríu se uniaŭ cele doč drumuri de pētră, unul

care venia dela Islaz și cel-alt dela Celeiū, și du-
ceaū cătră miēdi-nōpte la Rīmnic...»

O asemenea stațiune centrală nu putea să fie uitată pe Tabla Peutingeriană, itinerar oficial al tuturor stațiunilor Imperiului Roman în secolii III-IV; și s'a bănuit de de-mult, în adevăr, cum-că

anume aici a fost stațiunea *R o m u l a*, care se menționează și'n Geograful Ravennat sub forma de *R o m u l a s* (Tocilescu, *Dacia* p. 450, ed. Acad.). Această bănuelă s'a și verificat prin descoperirea la Recica a unei inscripțiuni din timpul lui Filip Arabul, unde localitatea se numește «*Colonia R o m u l a*» și se arată că «în anul 248 s'a construit un val-lum în gîurul zidului orașului» (Anal. Acad. Rom. Seria II t. 8, 1886, p. 14). Din *R ò m u l a* sau *R ò m u l a s*, prin trecerea lui *l* în *n* ca în «sémén = similem» și chiar lătinesce «*Ruminalis = Romularis*»:

Rumina nunc ficus, R o m u l a ficus erat...

(Ovid., *Fast.* II, 411)

s'a făcut *R ò m u n a*, de unde apoi numele districtului *R o m a n a ț i*, în vechile documente *R o m o n a ț i*, literalmente «locuitorii din Romuna», cu același sufix *-ați = ates* prin care se formă lătinesce numele etnic din numele unui oraș cu finalul *-na*, de ex. *Casinate* *Arpinate*, *Ravennate*, *Antinate* etc. *R o m o n a ț i = R o m u n a t e s*, cu un sufix etnic curat latin netrecut în graiul românesc, probéază existența formei *R o m u n a* sau *R o m u n a s* deja în epoca romană, pe lângă primitivul «*Romula*» cu etnicul seú «*Romulenses*»: «*ordo Romulensium*» în inscripțiuni (Mommsen). Dar de unde vine numele *Antina*?

Fotino susținea că pe lângă *Antina* ar fi locuit poporul slav *A n t a e* sau "*Ανταί*, despre ale

căruia lupte cu Imperiul Roman Oriental vorbese Iornande, Procopiū, Teofilact și alții. Schafarik (Slowanské starožitnosti p. 459, 462) a demonstrat însă prin analiza tuturor fântânelor istorice, cum că tribul Anților, cunoscut numai în secolii VI — VII, era așezat pe țărmul Mării-negre în regiunea Niprului, nu de 'ncóce de Prut, ér cu atât mai puțin la capétul apusén al Daciei. Afară de acésta, chîr dacă Anții ar fi înaintat într'un moment pînă aprópe de Olt, totuși din termenii etnici limba română nu forméază nici o dată numiri topice prin sifixul -ina. După cum nu există «Serbina», «Bulgărina», «Turcina», «Grecina», «Ungurina» etc., tot așa din Anții nu se putea nasce *Antina*.

Cuvîntul sună de tot lătinesce. Treccem cu vedere peste derivațiunea propusă de Vaillant: *Antina* = *Constantina* (La Romanie, I, 88); dar ne vom opri o clipă asupra unei alte etimologii mai discutabile. Incepënd dela Blaramberg, generalmente se crede că *Antina* este *Antonina*, după numele împăratului Antonin Caracalla (Xenopol în Tocil., Rev. II, t. I pag. 292—3). Netrecerea silabei *an-* în vocală nasală obscură n'ar fi tocmai o pedecă fonetică, căci în numiri topice latine inițialul *a-* derivă une-orî din prepozițiune, ca în: *Ad-mediam*, *Ad-pontes*, *Ad-aquas* etc., adecă: *Antina* = *Ad-antoinam*, cu o contracțiune cam violentă, dar nu peste putință; există însă o altă dificultate mai specifică. Latinul *Antonina* tre-

buia să devină la Români *Tiia*, după cum din «Vidin» s'a făcut «Diu»; și localități numite *Tiia* se și află în România, ba chiar în Romanași, tocmai pe calea romană dela Islaz spre Recița. Fofino confundă pe *Antina* cu *Tiia*: *'Arriva Ń Tia*, după cum le confundă și Vaillant: «Antine ou Tia», deși sînt două puncturi geografice foarte depărtate unul de altul. *Tiia* poate fi «Antonina»; dar *Antina* — nu. Numai printr'un dublu *-i n n a* s'ar explica conservarea finalului *n* în *Antina*. Ei bine, în regiunea unde Tabula Peutingeriană pune pe Romula, tot acolo la Ptolemeu, care ne dă nomenclatura din epoca dacică, se află *'Aqzírva*, *Arcinna*. Unii archeologi o caută în Dolj (Rev. Română 1861 p. 421), alții în Gorj (Goss, p. 51), dar de o potrivă fără nici o probă, recunoscînd însă unii și alții că era în Oltenia. *Antina*, adică *Antinna*, si-va ôre numele cel vechiu dacic al Romulei, latinisat de cătră legionari? Se știe că în latinitatea vulgară *-ci-* și *-ti-* se confunda; iar la Români din Banat aceste grupuri fonetice se confundă pînă astăzi. Prin *Antina* = *Artinna* a se justifică atât conservățiunea finalului *-ina*, precum și nescăderea inițialului *a* la vocală obscură, de ôră-ce de'naintea lui *r* el se păstrează tot-d'una intact, fie tonic sau netonic. Mai rămâne o singură întrebare. De ce ôre *-r-* a trecut în *-n-*? Ar fi foarte legitimă influința finalului *-n-* pentru a prefăce pe *Artinna* în *Antina*, după cum s'a prefăcut *r* în *n* în «*cunună* = *coronam*»; «*senin* =

serenum», «minune» etc.; forma *Antina* totuși pare a se fi născut pe o altă cale. Coloniile romane își mai aduceau a-minte de străbuna cetate *Antinum* în Italia, astăzi «civitate d' Antino», nu departe de Roma în țera Marsilor, și astfel numele orașului dacic a fost modelat după o reminiscență italică. În scurt, *Antina* din *Artinna* nu e o tranziție curată fonetică datorită Românilor din epoca post-latină, ci este o latinizare din acele timpuri primitive ale colonizării, când era încă proșpetă în memoria legionarilor nomenclatura topică din Italia.

Așa dară aceeași localitate se cheama la Daci *Arcinna* sau *Artinna*, latinesce *Romula* sau *Romuna*. Din termenul latin supraviețuiesc «komanati = Romunates», ca nume al districtului întreg; din cel dacic — *Antina*, ruine ale vechiului oraș, la cóstele căruia mă trăsese abia un sătuleț numit măi târziu «Riușor», slavonesce *Reieca*, de unde se scot pînă astăzi — ne spune d. A. Odobescu — «acele late și masive cărămizi, cărora dialectul local al Romanatenilor le-a însușit denumirea topică a *Antinei*, dicându-le *cărămizi de Antina*». Ba ce-va măi mult; în Romanati se dice cu acest sens chiar simplu *cărămida -antina*, la plural *cărămizi -antina*, fără adjectivalul «de» (D. Radulescu, c. Amărescii de jos), cuvîntul *antina* ajungînd a exprime o cărămidă de calitate superioară și funcționînd invariabil ca adverbul «gata» în: lucru gata, trebă gata, bani gata.

R o m a n a ț i și *Antina* ar fi de ajuns ele singure pentru a dovedi nestrămutata stăruință a Românilor în Dacia lui Traian, spulberând așa numita teorie a lui Rösler. Dacă némul românesc ar fi venit de peste Dunăre abia în secolul XII sau XIII, vr'o șecce vécuri în urma lui Aurelian, atunci dela cine óre ar fi căpétat el o nomenclatură daco-latină atât de pipăită ca *Antina* și R o m a n a ț i ?

A P U C

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 1389—1416)

Apuc (*apucat, apucare*), vb.; saisir, empoigner, ravir, surprendre, atteindre, commencer, s'y prendre, s'acheminer, s'engager. Pe lângă *îea ũ*, care este expresiunea cea mai generală, se grupază noțiunile mai mult sau mai puțin speciale de *prind*, *dobândesc*, *capăt*, *răpesc*, *înhaț* etc., sinonimi cu *apuc*, dar de cari el se deosebeste mai ales prin nuanța fundamentală de ce-va neisprăvit, pe când în celelalte toate acțiunea ne apare ca terminată. Toemai de aceea ele își pot prepune pe *apuc*, când noi voim să arătăm anume că este abia un început sau o parte din lucrare: *apuc a lua*, *apuc a prinde*, *apuc a dobândi* și așa mai încolo; dar nu se poate dice: *îea ũ a apuca* sau *prinda apuca*. De aci se desvôlează apoi o mulțime de sensuri secundare, prin cari *apuc* se tot depărtază din ce în ce de sinonimiile șiși capătă pe deplin — nu *apucă a căpăta* — o individualitate bine definită. Intr'unul și a-

celași pasagiu, *apuc*, pôte fi întrebuițat în trei
 său mai multe sensuri diferite; bună-ură la Anton
 Pann, Prov. I, 62 :

Ca în loc să se *apuce* de negoț sau meșteșug,
 Ei, p'alți asemeni cu dinșii găsind, fac prieteșug
 Și *apuc* prin mahalale împreună inhăitați,
 Umblă, mirósă pe uliți, ca niște inviersunați:
 Or-ce zboră, li se pare că il vor puté mânca,
 Intind felurite curse în mână a'l *apuca*...

Cunóscem trei derivațiuni propuse pînă acum
 pentru *apuc*. Cea mai veche: «per metathesin a
 verbo o c c u p o» (Lex. Bud.), a fost susținută de
 Cihac prin următorul paralelism semasiologic in-
 genios: «spaîma *apucă* inimele = pavor o c c u p a t
 animas; a se *apuca* de ce-va = o c c u p a r i ali-
 qua re; a *apuca* pre cine-va = o c c u p a r e ali-
 quem». A doua etimologiă apropiă pe *apuc* de ter-
 menul juridic teodosian a p o c h o din ἀποχή «en-
 caisser» (Cipar). A treia, cea mai nouă și mai ar-
 gumentată, trage pe *apuc*, prin forma metatetică
 intermediară a u p u c = a u c u p, din latinul a u-
 c u p o (Burlă). Lăsăm la o parte ipotesa dela mijloc.
 Din cele-lalte două, prima admite trecerea inițialului
 netonic *o* în *a* și tot-o-dată *o* metatesă; cea a treia,
 corectă sub raportul vocalismului (*apuc* :: aupuc
 = ascult :: ausculto), necesită și ea totuși o me-
 tatesă nejustificată pe tărîmul specific românesc,
 de óră-ce din cele două exemple citate, unul — «ru-
 guma» (= it. rugumare) lîngă «rumega» (= lat.
 rumigare) — este latin rustic, nu românesc; ér altul:

«aștept = adspecto», chiar dacă ar fi sigur, nu cuprinde o metatesă, ci numai o ecuațiune fonetică disimilativă, căci din «adspecto» se face românesc «aspept», de unde «aștept» prin disimilațiunea «sp + p = st + p». Noi respingem dară câte-trele; și le respingem cu atât mai virtos, cu cât aceeași rădăcină ca în *apuc* ni se presintă în latinul *a p i s c o r*. Așa la Plaut:

Tace sis modo, sine me hominem a p i s c i...

(Epid. V, 2 v. 3)

este românesc: «Rogu-te să tacî pînă ce'l voiu *apuca!*» Aceiași rădăcină se regăsește în sanscritul *ā p* (*āpati*, *āpnoti*) și zendicul *a p* (*apāiti*) «atteindre, obtenir, acquérir»; apoi în grecul *ἄπτω*, de ex.: «ἄπτεσθαι ἀνθρώπου τινός = a p i s c i hominem».

Acum, fără a mai vorbi despre formele sanscrită și zendică, să constatăm că latinul *a p i s c o r*, greul *ἄπτω* și românul *apuc* se desbină numai prin elementul sufixal. De unde însă vine al nostru *-uc* în *apuc*? Pe de o parte, *apuc* se află atât în dialectul daco-român, precum și'n cel macedo-român; pe de alta, sufixul verbal *-uc* n'are o existență proprie la Români. Prin urmare, forma întregă *apuc*,  r nu numai rădăcina *a p*, trebuie să se tragă dintr'un prototip italian. In adevăr, latinul *a p i s c i* derivă din simplul *a p  r e*: «comprehendere antiqui vinculo *a p  r e* dicebant» (Paul. Diac.). Din acest *a p  r e* se dezvoltă o formă latină derivată *a p  c a r e*, întocmai după cum din *m n d  r e* vine *m n d  c a r e* și după cum din latinul vul-

gar *battëre* s'a născut *battūcare*, de unde portugezul *batucar*, în cari -*uc*- servă numai la întărirea noțiunii celei fundamentale. Raportul este matematicesce exact:

apūcare :: *apëre*
 = *mandūcare* :: *mandëre*
 = *battūcare* :: *battëre*.

Intru cât nu se pöte rădica în acéstă privință nici o obiecțiune fonetică sau morfologică, românul *apuc* reconstituă dară o vorbă italică rustică perdută *apūco*, strîns înrudită cu clasicul *apiscor* (ad-ipiscor, ind-ipiscor, red-ipiscor, ind-episci, ind-epto).

Diferitele sensuri ale lui *apuc*, mai mult sau mai puțin, se desfășoră și se înlănțuesc cam în următorul mod:

saisir = *empoigner* ;
empoigner = *ravir* ;
ravir = *surprendre* ;
surprendre = *atteindre* ;
atteindre = *commencer* ,
commencer = *s'y prendre* ;
s'y prendre = *s'acheminer* ;
s'acheminer = *s'engager*.

I^o. *Apuc* « *empoigner* ».

Proverbi și locuțiuni proverbiale:

Despre cei fățarnici, și mai cu samă despre femeii ipocrite: «Dioa fuge de bivol, și nóptea *apucă* pe dracu de córne (Pann, III, 65).

Amenințare pentru cei șovăitori pe calea cea bună: «Când te-a scăpa Dumnezeu, dracul te și *apucă*» (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

«Despre un om sgârcit: la acela nu'î *apucă* șorecele sfărmitura de pe masă» (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre morți: «Ce *apucă* pământul, lesne se uită» (I. Călugărenu, Tecuci, c. Movileni).

Din Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 71): «Aî *apucat* pisica de coddă, învîrtesce-o să nu te sgârie = pe vrăjmaș când îl supui, să te îngrijesci de el».

Proverb juridic: «Pînă nu *apuci* pe cel drept, cel strimb nu cese» (Pann, II, 30).

Despre cei nenorocoși:

Ce *apucă*,
Se usucă.

(Hîntescu)

Pentru francesul «ôte-toi de là que je m'y mette»:

De ar muri soerul
Ca să'î *apuc* locul.

(Pann, I, 103)

Cu același sens: «De ar muri moșul, să'î *apuc* toiăgul» (ibid.).

Doîna «Florica»:

Cin'o să'mi *apuce* locul
Să'și fericescă norocul?..

(Alex., Poes. pop. 2, 278)

«A *apuca* cap de fune = trouver un point de départ».

Cantemir, Chron. II p. 17, după ce citează un pasagiū din Iornande, urmază: «de aici vor unii să *apuce* cap de fune și să arăte, că acești Ostrogothi rămași să fie lăcuit pre locurile Dakiei...»

Altă locuțiune arhaică: «*apucă* ca gaia mașul» (Cantemir, Chron. II, p. 8) = «sans discernement».

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 83: «Românul dice: pentru asta aș pune mâna'n foc! sau: nu pot să'mi puu mâna'n foc pentru dînsul! In Moldova se'ntrebuințeză cu același înțeles expresiunea: *apuc* foc cu gura! ér în Muntenia: i e a ũ foc în gură».

In loc de «*apuc* cu gura», în graiul vechiu: «*apuc* cu rostul», literalmente «cu ciocul», «rostru», ceia ce este mai potrivit.

Dosofteiu, 1680, ps. XLIX:

. . . drep-ce tu pò-vestești îndereptările miale și *apuc* liagă mîia cu rostul tău...?

. . . quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum...»

unde la Coresi, 1577: «p r i i m e ș t i z i s a m é», iar la Silvestru, 1651: «i a i legătura mîia».

«A *apuca* pe-a-mânele = a se sili să iea care mai de care».

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 375): «pe vremea aceea era bine să fii hara-

bagiū în tîrgul Némțului, că te-*apucaū* p e - a m â
n e l e...»

«Cât *apucă* piciorul = în fuga mare».

Alexandri, «Românii și poesia lor»: «Cui nu' place să vadă alergând pe un șes întins o poștă românească cu opt cai? Cail alérgă cât le *apucă* piciorul...»

În agoniă, i se pune bolnavului o lumînare în mână. Așa fiind obiceiul, nu e bine să móră cineva fără lumînare. De aci, în balada «Corbea»:

Arnăuți că trimetea
Pe roșul a'ncăleca;
Dar cine'l încăleca,
La pămînt trântit cădea:
Lumînare n'*apuca*...

(G. D. T., Poes. pop. 530)

«Când cine-va se silește la mîncare, dice: *apuc* ce-oū *apuca*, și fug la trébă...» (I. Rugescu, Iași, c. Bădeni).

Între locuțiuni proverbiale, se mai aude în popor:

«P'ar'că a *apucat* pe Dumneđeū de p i e i o r!» cînd arétă cine-va o bucuriă necumpătată sau cînd se îngâmfa de o dată, credendu-se pré-mare, pré-fericit etc.

«Te *apuc* de cuvînt» = să nu uiți ce spui; să te ții de vorbă.

«Il *apuc* de seurt» = stăruesc să facă fără zăbavă sau fără șovăire.

«*Apuc pe cinc-va de ochi*» = vrău să'l fac a crede ce-va ce nu este...

Dosofteiu, 1680, ps. LXX:

. . . alerğaț de'lă *apucaț*, că nu iaste cine'l izbăvi..

. . . *persequimini et comprehendite* eum, quia non est qui eripiat...

unde la Coresi, 1577: «goniți și prindeți el».

Dosofteiu, 1673, f. 13 b:

Tupilă *s'apuce* și să căpuiască,
Pre mișel să tragă'n laț și să'l smerescă...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 220): «sabiia zavistiia mănunchiu: nu are, și oricine a-mână ar *apuca-o*, nerânit și nebetejit să rămâe nu poate...»

Nic. Muste, Letop. III, p. 17: «... l'au îmbrăcat pre dănsul (Dimitrașco Cantacuzino) cu caltan de domniea țării în locul lui Petriceico Vodă, fiind împărăția la Obluciță, și i-au dat poroncă să strice toate cetățile de aice din țară, să nu le *apuce* Leșii cu oști...»

Zilot, Cron. p. 31: «de mulți ani întrând supt jugul birului și al supunerii, și ne mai *apucând* arme, cursul anilor și împilarea ce au avut în totă vremea i-au desbrăcat [pe Români] de mărimea

inimei, care naște vitejia și îndrăzneța, și i-au îmbrăcat cu spaîma și cu frica...»

Beldiman, Tragod. v. 139:

Unuța îi sboră mâna, pe altul în cap lovește,
Și pe altul unde-*apucă*; mörtea cât pot prelungese...

A. Pann, Erotoerit, II, p. 86:

Insă amindoi stătură pe cai ca nisece voinici,
De care se îmbunără toți căli privia, mari și mici
Apucară alte sulii, și s'au repețit pe loc,
Căutând să se lovească tot la primejdios loc...

Balada «Mihu Copilul»:

Codrul mi'l lăsați,
Giugul *apucați*,
Că nu sinteți voi,
Nu sinteți ca noi
Omenii de mândrie,
Buni de vitejie...

Figurat: «*apuc* sborul = prendre l'essor».

Gr. Alexandrescu, «Meditația»:

Vara și *apucă* sborul spre țermuri depărtate,
Al tómnii dulce sóre se plécă la apus...

«A *apuca* pe cine-va pentru datorii, pentru bir, pentru pagube etc. = a'l trage la răspundere».

Dr. Polysu: «L'am *apucat* să'mi plătescă = ich packte ihn an, mich zu bezahlen...»

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 63): «au fost *apucat* datornicii și pre jupăneșa Mara sora lui Mihai Drosul...»

Același, 1694 (ibid. p. 89): «apucându'l Iorga Causul pentru acești bani ce scrie mai sus, ca să'i dé, și el neavând banii să să plătescă...»

A. Pann, Prov. III, 46 :

*Apucase pe ciobanul
Paguba să'l împlinască...*

În acest sens, *apuc* se p^ote construi cu *d e*: *apuc* de datoriă, *apuc* de chiriă, *apuc* de pagubă etc.
Cântec din Moldova:

Că te-a zări vr'un paștir
Și te-a *apuca* de bir
Și de posne ce-ai făcut
Din Vasluu și pină'n Prut!...

(Caranfil, Valea Prutului, 1)

«A *apuca* D o m n i a» sau «a *apuca* S c a u n u l» este a ajunge la tron prin mijl^oce piezișe.

Moxa, 1620, p. 376: «după Costantină *apucă* Martină domnița...»

Ibid. p. 391: «se rădică un^u fec^oru a lui Andronicu Duca de adună voinici și se ispitⁱ să *apuce* domnița, ce mainte'l^u *apucă* arma și i se v^orsă sângele...»

Zilot, Cron. p. 116: «mișcările Porței și ale Grecilor fanarioți, cariⁱ vⁱna de mult a *apuca* și Scaunul Țerei Româneșci cum *apucaseră* al Moldovei cu anⁱ mai nainte...»

Din activul *apuc* «empoigner», una și accia-și formă «a se *apuca*» funcționează în patru chipuri, pe cari nu trebuie să le confundăm: 1°. ca verb reflexiv, de ex.: «mă *apuc* de p^or»; 2°. ca verb re-

ciproc: «ei se *apucă* unul pe altul»; 3° ca verb deponent: «cū mă *apuc* de cutare»; 4°, ca verb pasiv: «el se *apucă* = este sau pōte fi prins».

a) Reflexiv: «s'empoigner soi-même».

Costachi Negruzzi, «Alexandru Lapușnénu», III: «Ah, ce foe simt că mă arde! — strigă bolnavul, *apucându-se* cu mânilor de pântee...»

b) Reciproce: «empoigner l'un l'autre».

Balada «Mihu Copilul»:

Ianuș Ungurén,
Mihul Moldovén,
De-o parte se duc,
La luptă s'*apuc*...

Balada «Vidra»:

Ei de brăe s'*apucară*
Și la luptă se luară,
Di de vară
Pină'n sēră...

Balada «Păunașul Codrilor»:

Ei de brăe s'*apucau*
Și la luptă se luau...

Balada «Tudor»:

Ei de brăe s'*apuca*
Și la luptă se'nclēșta...

(Marian, Buc. I, 164)

c) Deponent: «a se *apuca* de = empoigner, ne pas laisser tranquille».

Pravila Moldov. 1646, f. 11: «de va avia neștine un dulău tare și dărz și va mânca pre toțu dulăii,

și de să va *apuca* de vre unū dulău mai slabū și'l va birui . . . »

Nic. Muste, Letop. III, p. 13: «Boierii s'aū *apuc*at de Stefan Petriceico, ce era Clucer mare, fiind bătrân și boier de țară, numai să'l rădice Domn . . . »

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 198: «Constantin Vodă în Moldova domnia cu pace, *apucându-se* de capul preoților săi învețe carte . . . »

d) Pasiv: «se laisser empoigner».

I. Văcărescu, p. 64:

Când s'o *apuc*, sboră;
Când staū, se scoboră;
Nici va să se ducă,
Nici nu se *apucă* . . .

II°. *Apuc* «r a v i r».

Dicționar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): «*Apuk*. Rapio. Apprehendo».

Despre ómenī lacomī se ȃice: «*apucă* ca lupul» (D. Negoescu, Dîmbovița, c. Pietroșița),

«iii! ala e scii ca lupul: umblă numai s'*apuce*!» (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Varlam, 1643, II f. 45 a: «să ne oprimū urechile de-a ascultarē cāntece lumești de iuboste, mǎnule de-a *apucaria* și de-a prădarīa . . . »

Indreptarea legii, 1652, p. 360: «atuncea'l *apucară* diavoliī deîn mǎnile părinților lui și periră cu dînsulū . . . »

Dosofteiu, 1680, ps. CIII:

Țâncii leilor scâncindū să *apuce*...

Catuli leonum rugientes ut rapiant...

unde la Coresi, 1577: «răcăița să răpescă...»

Arsenie din Bisericanii circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXXI:

... *apucați* pre cel méser și pre cel mișel diîn mánule păcátosului...

... eripite pauperem et egenum de manu peccatoris...

la Coresi, 1577: «du ați méserulū și mișclul»; la Silvestru, 1651: «scoateti surmanulū și lipsitulū...»

Dosoșteiu 1673, f. 10 b:

Dobitoc sălbetec de câmp și de luncă,
Jigánii siríape ce strică ș'*apucă*...

III°. *Apuc* «surprendre».

Când voim a apesa asupra elementului de «ceva neașteptat», se dice: *apuc* fără veste.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: «de va lua bărbatul pre muiare numai cu voia sa, ce să dzice să o *apuce* fără de viaște cu arme sau și fără de arme...»

Când e vorba de a prentimpina pe alt cine-va, se dice: *apuc* înainte, o expresiune care se întrebuintează mai adesea într'un alt sens, după cum vom vedé mai jos.

Biblia lui Șerban-Vodă, 1688, f. 625 (Judith. VII, 17):

Și s'au rădicat tabăra fiilorū lui Amonū și înpreună cu ei 5000 den fiii lui Asurū, și s'au tăbărât în vale, și au *apucat* în a in te apeleși izvoarāle apelorū fiilorū lui Israilū . . .

Et promoverunt castra filiorum Ammon, et cum eis millia quinque filiorum Assur; et castrametati sunt in valle, et praeeoccupaverunt aquas et fontes aquarum filiorum Israel . . .

Maî obicînit însă se întrebuinteză simplul *apuc*.
A. Pann, Prov. I, 108:

Și'n sat la zapciū se duce.
Grăbind din somn să'l *apuce* . . .

Balada «Codrēnul»:

Vr'un creștin de'l întâlniam,
Averile 'i împărțiam:
Cu doi cai de'l *apucam*,
Unu'i dam, unu'i luam . . .

I. Văcărescu, p. 198:

Al nostru cēs și el sosescce;
Orī-cum il vom *apuca*,
Indrăznēla izbutescce
Cāt cu minte vom umbla . . .

Dosofteiu, Liturgiar 1674 (Molitve la pīatdesiat f. 115 a): «carele nī-ai șpodobit, pre nește păcătoșū, și la această dzâ să *apucām* cu ispovēdanie și cu rugā fața sfintiei tale . . .»

Șepte-taine, 1644, p. 17: «Pentru prunculū de să va prileji spre moarte, și va vrē preutul să'l

botédze, și să va téme că nu'lă va *apuca* cu s u-
flet ũ să-î cetéscă molitvele . . .»

Despre locuțiunea «*apuc Domnia*», care póte
să însemneze: «surprende le trône», veđi mai
sus.

Cu sensul de «surprendre», *apuc* se întrebui-
țézá mai ales în privința bólelor celor náprasnice
și a tot felul de dureri sau suferințe.

A. Pann, Prov. III, 68:

Te miri ce își fac năluca
Și frigurile 'i *apucă* . . .

Ibid. I, 121:

Ei mă venineză cu spirtosul duh,
Și pe loc m'*apucă* tusea cu năduh ..

Balada «Năluca» :

Inghița de doă ori
Și'l *apuca* reci fior i . . .

I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p.
341): «Și bocesce el, și bocesce, pînă îl *apucă* l e-
șin . . .»

Tot așa despre factorii cei mitologici ai bólelor,
de ex.: «il *apucă* I e l e l e» sau: «il *apucă* din I e l e».

Alexandri, Haïmană: «..am ajuns a fi nervos
de când mă aflu în serviciul Statului. Sciŭ că mă
apucă năbădălicele când ved un plic mini-
sterial . . .»

«Intre blăsteme se aude: să'l *apuce* Rusa-
liile!» (G. Maŭor, Tutova, c. Plopana).

Tot așa, ba încă mai pe neașteptate, *apucă* pe om mórtea.

Balada «Balaurul»:

Săi, bădiță ortomane,
Că m'agiuje la ciolane!
Săi, bădiță, de mă scôte,
Că m'*apuc* fiori de mórte!..

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

. . . *apucară*-me cur-
sele morții...

. . . *praevene-*
runt me laquei mor-
tis...

unde la Silvestru, 1651: «*luar*ă-mă pre dinainte», iar la Dosofteiu, 1680: «înainte mă sãrguiră», și numai în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: «*apucatu*-m'ău».

Moxa, 1620, p. 360: «zicia toți: până nu vomă vedea fața împăratului (Tit), să-nu ne întoarcem întristați și măhniți; ce'l *apucă* moartia mainte de vreme, numai ce domni doi ai...»

În același mod ne *apucă* frica, spaîma, gróza, tot ce ne speria.

Costachi Negruzzi, Zoe, III: «Une orî un tremur fioros o *apuca*, alte-orî radica frumoșii sei ochi spre cer și suspinând își frângea mâinele...»

A. Pann, Prov. III, 67:

C'un cuvint, e o nălucă:
S'o veđi gróză te *apucă*...

De la Vrancea, Sultănică p. 229: «și tot răcnia
d'o *apucau* grózele, măi ales când scrișnia din
dinți și învirtia sabia...»

Balada «Doncilă»:

Dar un plâns m'aū *apucat*,
Că pe fetele din sat
Grea urgie aū picat...

Despre suferințe măi mărunte:

M'*apucă* dor și suspin...

(J. B. 31)

saū:

Intru'n casă, o aud,
Și m'*apucă* dorul crud...

(Alex., Poes. pop. 2. 303)

Intr'un sens glumeț:

Alexandri, Florin și Florica, se. 1: «de când nu
măi am pe nime în capu meu ca să mă siléscă
la trébă, m'o *apucat* o sfântă delene de mi
se rup fălcile...»

Ca o necesitate fatală, cu voe saū fără voe, ne
apucă somnul.

Balada «Corbea»:

De când, maică, am intrat,
Pie de vin n'am măi gustat,
Somn nu m'a măi *apucat*...

(G. D. T., Poes. pop. 508)

Mânia fiind privită ca un fel de bătă, când vedem pe cine-va supărat, mai cu samă fără temei, șicem cu ironiă; «l'a apucat!» sau: «cărăși il apucă!» ori il întrebăm în bătae de joc: «când te-apucă, mult te ține?»

După bóle, dureri, suferințe sau alte neajunsuri, o mare sferă în care se întrebuintează *apuc* «surprendre» sînt schimbările timpului; ast-fel se dice că: ne *apucă* ziua, ne *apucă* noptea etc., mai ales însă atunci când ne temem de o asemenea *apucare*.

Balada «Chira Chiralina»:

Marfa ce-o avem
In curși s'o băgăm,
Căci ziua ne-apucă,
Potira ne'neurcă...

(Burada, Dobrogea, p. 110)

Doîna «Decât ruda și vecinul»:

Fie noptea cât de mare,
Că tot mică mi se pare:
Trece 'ngrab ca o nălucă,
Ziua'n brațel te apucă...

(Alex., Poes. pop. 2. 336)

Zilot, Cron. p. 33: «zăbovindu-se ore și-ce și apucându'i ziua, i-aū vėđut unii-alții...»

Ibid., p. 111: «când se apropie de ziua, începėnd a cānta cocoșii des și jiganiile temėndu-se să nu le apuce lumina zilei prin locuri primejdióse pentru dınsele, pe unde ele noptea umblă deși agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuină...»

«Primăvara ómenii ñie: ha! la plug, cã ne-a *apucat* cîo cîrli a tot în sat» (P. Mihãescu, Braila, c. Cécãru).

Doîna «Drum la dél»:

Ostenit mereu de ducã,
Nóptea 'n codri mẽ *apucã*...

(Alex., Poes. pop. 3. 277)

Altã doîna:

Nóptea 'n drum o *apucã*,
Ea mergea, calca'și perdea
Și 'ntr'un riú adine cãdea...

(Ibid. 49)

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 97: «Or fi cãlãtori și i-o *apucat* nóptea pe drum...»

În Dolj, în loc de «ne *apucã* nóptea» se ñie: «ne *coprinde* nóptea» (N. Guran, Craiova).

Balada «Darie și potira»:

Cãci pe mine mẽ vor duce,
Sera ca sã nu m'*apuce*,
Sus la locul de pierðare,
Locul de spîndurãtore...

(Marian, Eucov. I, 15)

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 253: «într'acia dzi pãnã în sarã cãlãtorînd, unde în t u n é r e c u l î l *apucã* acolia popasul și masul își fãcu...»

Nic. Muste, Letop. III p. 54: «*apucãndu'l* vremea acolo tãbãrit, n'ãu cutezat sã éșã...»

Din *apuc* «surprendre» se desfãșorã dela sine *apuc* «atteindre», ambele sensurî confundãndu-se une-orî, de pildã:

Nic. Costin, Letop. II p. 103: «când au sosit boierii la Țarigrad, n'au *apucat* pe Vezirul acolo, fiind acum eșit și purces la Odriiu...»

Balada «Blăstemul»:

De mergea ce măi mergea,
Greū zăduf îl *apuca*,
Ostenéla l' a j u n g e a
Și el, măre, se culca...

(G. D. T., Poes. pop. 433)

IV°. *A p u c* «atteindre».

Sinonim cu *a j u n g*, dar numai în timp, anume la viitor sau la trecut, nici o dată în spațiu. Se construiește cu relativul «de», cu acuzativul, cu «pînă», cu «din» sau «de la».

1°. Cu «de»:

Pravila Moldov. 1646, f. 15: «el va *apuca* ma-
inte de toțu de va ținea acelū locū...»

Ibid. f. 92: «*apucă* de le află firia, și de-aciia le
scoate den minte...»

Miron Costin, Letop. I p. 240: «Schindir-pașa
tot cu acea năvălă au lovit la bașca cea den jos,
și îndată au întrat Enicerii în bașcă; sărit'au Leșii
de lângă șanțuri, și au *apucat* de au scos o samă
de pedestrime ce era în bașcă, érá măi mulți au
perit...»

Nic. Costin, Letop. II p. 13: «Leșii *apucase* de
pusese oaste de a lor prin cetăți: la Némț, la
Sucéva...»

Ibid. p. 83: «Inchisăse pe Rugină Sulgerul și
pe Ștefan Luca Visternicul pentru banii năpăștilor

în Visterie; ce Rugină *apucasă* de grabă de întorsăse oamenilor...»

Neculee, Letop. II p. 267: «Deci el [Dediul Spătar] într'o noapte aŭ îmbătat pre Siimeni, pe străjării ce'l păzia, și s'aŭ slobozit cu o frânghie pe o ferăstră din turn până gîos, și aŭ *apucat* de aŭ încălecat pre cal și cu doi feciori și aŭ fugit...»

Același, p. 280: «[Constantin Vodă Duca] aŭ trimis noaptea un stég de Lipeani să ia pe Turculeț din mîna oamenilor Caimacanilor să'l ducă la Iași; iar până a merge Lipeanii, Turculeț aŭ *apucat* de aŭ scăpat...»

2°. Cu acusativul și cu «pînă»:

«Intre juraminte: să n'*apuc* Pascele! să n'*apuc* Crăciunul!» (G. Poppescu, Ialomîța, c. Brosceni-noi); ér ca blăstem: «să nu *apuci*...», «să nu *apuce*...»

Cu același sens: «să n'*apuc* pînă la...», după cum se dice: «se n' a j u n g pînă la...»

Dr. Polysu: «bolnavul n'*apucă* pînă mîne = der Kranke erlebt nicht die Nacht», ceea ce și mai bine se exprimă prin acusativ: «bolnavul n'*apucă* diua de mîne».

Tot noțiunea de «atteindre» este atunci când, vorbindu-se despre un om din trecut, de care nu mulți își mai aduc a-minte, dar care ne fusese cunoscut întru cât-va, noi dicem: «l'am *apucat* încă».

Jipescu, Opincaru p. 58: «Tăica bietu — că voi

nu l-ași *apucat* — iera Rumân dă 88 dă anî fără doi . . .»

Ibid. p. 132: «Nevoia duce pē Rumân mai mult cum nu vrea iel. Cum a fost și i să'ntâmplă răposatului Barbu Pisău — că par'că știî, or l'ai *apucat*? — țaran dēla munte, d'încolo . . .»

De asemenea se pōte dice: am *apucat* un lucru, am *apucat* un obicei, am *apucat* un port, când e vorba despre ce-va vechiu, care nu se mai întrebuintează.

Miron Costin, Letop. I p. 28: «chivere, care am *apucat* și cū și la boierii țării noastre . . .»

Pravila Moldov. 1646, f. 59: «cine va îngropa pre mortū ce va fi otrăvit, și nu va socoti toate lucrurile și obyčeele ce s'aū *apucatū* într'acel locū de să, fac, face prepusū cum să'l fie el otrăvitū . . .»

Proverb:

Fie-care cum *apucă*,
Ast-fel trebuie s'o ducă . . .

(Pann, I, 72)

A. Pann, Prov. II, 12:

. pré mult e răzgăiat:
El de vorbă nu se bate, ține ce a *apucat* . . .

De la Vrancea, Sultănica p. 217: «. . . le spuneau cāte în lună și în sōre: ba de Turcî, ba de Tătari, ba de Calmuçi, ba de căpcăunii cu doē gurî, ba de Muscalî, ba de Nemții cu cōdă; mă rog, din cāte omul *apucă* și vede, aude și nu uîță . . .»

Se dice mai ales: *apuc* din bătrâni etc., în gra-
tul actual mai adesea: *apuc* dela...

3°. Cu «din» și «dela»:

Act moldovenese din 1656 (A. I. R. III p. 233):
«nič l'au ținut [acel sat] Stoian ușeriul nič dă-
năoară, ce l'au *apucat* încă den părinții lor c'au
fost domnescu până la Ștefan-vodă Tomșé...»

Altul din 1657 (ibid. p. 238): «să caute acei
oameni buni cu sufletele lor cum or ști cu dreptul
de rândul acelu sat Mihalcîul, a cui au fost, și
cum au *apucat* ei din moșii lor și din parinții
lor...»

Cantemir, Chron. I p. 292 «pre malul Oltului să
să fie văzând niște temelii ca de cetate, cărora
țărani de pre acolo lăcuiori, din bătrânii lor *a-
pucând*, le zic Curțile lui Ler-împărat...»

Același, Ist. Ieroglif. p. 25: «Povesté Vidrii noi
Brebii din moșii-strămoșii noștri așa am *apucat*'o,
așa o mărturisim și așa o întărim...»

Neculce, Letop. II p. 203, vorbind despre o tra-
dițiune istorică: «letopisețul de acésta nu serie ne-
mică, érá oamenii așa vorbesc că au *apucat* unii
dintru alții...»

De la Vrancea, Sultânica p. 9: «Pêrul lins, cu
unde albăstrui, îl pôrtă 'n tâmple; așa a *apucat*
dela mă-sa și mă-sa dela mă-sa: obiceiul adus
de pe obârșia Ialomiței...»

Când însă *apuc* se construiesc cu o locuțiune
infinitivală, noțiunea de «atteindre» se plécă cătră

acea de «commencer», fără totuși ca trecerea să fie deplină.

De aci :

V^o. A p u c «commencer».

Exprimă ce-va mijlociū între încep și a jung, ast-fel că adesea e aprópe peste putința a deosebi nuanța cea hotărîată.

A. Pann, Prov. II, 83:

Ca doă oă când s'alérgă
Și a se cíoeni *apucă*,
Un' din cí o să se spargă
Și trebuie să se ducă...

Ibid. III, 79:

Vedënd dar Ovreiul, stând, se socoti
Cu înșelăciune dulap a'nvirti;
Apucă și díce unuí alt hamal:
Voínice...

Jipescu, Opincaru p. 27: «Uni dulăi, măgulitori lingăriți domnești; nici n'*apucă* să să crape bine dē diuă și merg la Dómn cu zîmbiet prefăcut, cu trupu 'mlădiat către la pămînt, și'í tócă la urechío Domnului câte ale tóte...»

Doína lui Petrénu:

N'*apucăi* să'mbuc o dată,
Cíocoíul imí face plată
Și mă íe la schingiuit
Că nimic nu í-am cosit...

(Alex., Poes. pop. 2. 259)

Moxa, 1620, p. 376: «domni numai unū anū și nu *apucă* să facă ce-va ca să se cunoască...»

Pravila Moldov. 1646, f. 1: «de va fi *apucat* celalalt să fie sămănat pământul . . .»

Ibid. f. 37: «cela ce să va svătui să ucigă pre vre un diregătoriu dela vr'un târgü, și de nu va fi *apucată* să facă moarte, să nu să cërte ca cela ce suduiaște domniia, iară numai să i să tac capulü . . .»

Miron Costin, Letop. I p. 257: «Aū căutat Radul vodă la boierii și le-aū zis: aū nu v'am spus că acest om de boierie nu este? Iară cătră dănsul aū zis: eū, măre, încă pe boierie n'am *apucat* a'ți zice; și așa aū zis Armașului: ieī gărbaciul! și aū pus de i-aū dat 300 de toiege . . .»

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I p. 140): «ne am învoit și ne am așăzat tot pre această tocmală să fie dumniului locul dela mine carele serie mai sus, și eu să fiu locul acesta pre lângă locul meu, giământate de locul Ciutei ce-i dispre femeia lui Antimiia; și eu n'am fost *apucat* a face zapis ca să hie de credință . . .»

Constantin Brâncovenu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 177): «pentru că lui întâmplându-i se moarte de grab, n'au fost *apucată* să lase și să dé danii și mile . . .»

Neculce, Letop. II p. 232: «[Antonie Rusăt] zidit'aū și la mănăstirea sfântul Sava zidul împregiur, ce n'aū *apucată* să'l istovescă . . .»

Nic. Costin, Letop. II p. 34: «Doamna Ducăi Vodă venise la Focșeni ca să mērgă și ea la Dom-

nești, ce n'aŭ *apucat* a trece, că ătă și aŭ venit perirea...»

Nic. Muste, Letop. III p. 8: «și acolo la Leva aŭ bătut Nemțul pre Turci și i-aŭ răsipit, că n'aŭ mai *apucat* să dea ajutor Vezirului...»

Zilot, Cron. p. 25: «n'aŭ *apucat* să'i căpătuască pē toți...»

Ibid. p. 49: «s'aŭ sfătuit cu ministrul fii-seŭ Grigorie Beizadé și aŭ luat sfat fôrte — n'ar fi mai *apucat* să-l facă!...»

Caragea, Pravila 1818, p. 5: «Orî-ce lucru nu este al nimunuî, acela să face al celui ce va *apuca* să 'l ia înainte...»

Costachi Negruzzi, «Alexandru Lăpușnénul», III: «Puțini care scăpară cu viață, *apucând* a sări peste ziduri...»

Același, «O alergare de cai», III: «m'am culcat, însă de abia *apucasem* a adormi, și un vis fantastic veni șiși puse asupra'mi negrele sale aripî...»

A. Odobescu, Mihnea-Vodă p. 20: «abié *apucaseră* să ıea în gură și s'amestece...»

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): «Par'că dracul vrăjesece, de n'*apuc* bine a scăpa din una și daŭ peste alta. Se vede că m'a născut mama într'un cıas reŭ...»

Doină oltenésă:

Frunđă verde mēr creșesc,
 Staŭ în drum să mă gândesc:
 Ce s'*apuc*? ce să muncesc,
 Pânce să'mi agonisesc?..

Sub forma reflexivă, *apuc* «commencer» capătă nuanța de «s'y prendre», pe care une-orî o are și sub forma activă; de ex. A. Pann, Prov. III. 60:

Dacă e așa, respunse bărbatul ei, bine dar,
Apucă de te gătesce, șterge'îl ăl cojoc murdar...

unde însă pôte să fie o disimilațiune sintactică pronominală în loc de: «te *apucă* de te *gătesce*».

VI°. Mă *apuc* «s'y prendre».

În acest sens, alături cu noțiunile de *ajung* și de *încep*, ba mai pe sus de ele, figurază noțiunea de *încece*, care exprimă căutarea sau găsirea unui mijloc de a face ce-va.

Fabula lui Donici:

Racu, bróscă și o ștucă
Intr'o di s'aũ *apucat*
De pe mal în laz s'aducă
Un sac cu grău încărcat...

Proverb: «Când te *apucă* la vr'o trébă, n'o lăsa fără ispravă» (Pann, II, 48).

«A se *apuca* de să nătósa», une-orî sub forma activă: «a *apuca* să nătósa», însemnăză: «a fugi».

Dionisie Ecclesiarh, Cron. (Papiũ, Monum. II p. 177): «Mavrogheni prin cercetare vędęnd cum-că Nemții fără apestire vor să între în țeră, și ordii de óste a mai face nu putea, că Turcii se spăimintase de popara Nemților, s' aũ *apucat* de să nătósa, măcar-că'î era cam rușine, dar rușinea aũ dat'o într'o parte și aũ trecut Dunărea...»

Ibid. p. 179: «s' aũ *apucat* de să nătósa la fugă, ne mai stând de a se împotrivi cu răsboiu. »

Ibid. p. 213 (cfr. 206, 208): «vădând nevoia, așezit din cetate pe supt cumpăt cum aș putut, și aș apucat să nătósă de aș răsmaț'o la cetatea Buda...»

Urechii, Letop. I p. 120: «ei nefiind tocmiți de răsboiu, nemică de arme nu s'aș apucat, ce de fugă...»

Ibid. p. 153: «[Albu-Sultan] s'aș suit pân la Șerbanca, den sus de Ștefănești, și s'aș apucat a prădare țera...»

Ibid. d. 95: «și măcar că să află și de alții însemnate lucrurile țării Moldovii, apucatu-m'am și eu a scriere începătura și adaosul, mai apoi și scăderé care să vede că aș venit în zilele năstre...»

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 315): «la aciasta uleul cu ochii a clipi și din grumazi a adii începău, dulăii coada între piçoare și urechile pe spinare aș ciuli se apucară ...»

Nic. Costin, Letop. II p. 24: «acéstă toată cheltuclă s'aș apucat Duca Vodă să o scoată tot din spinarea țării...»

Balada «Niță și Petru»:

Tureul vesel s'apuca
Galbenii a număra.
Iar nevasta suspina...

(Pompiliu, Sibiu, 60)

A. Pann, III, 83:

S'apucară să mănânce, vorbe vesele spuind,
Și cu înzimbite fețe unii la alții privind...

Ibid. I, 66:

Dând bălatul socotela, ei pe loc s'aũ *apucat*
Și fiesce-care mâna în buzunar aũ băgat...

Mai adesea se construesce cu genitivalul «de».

Indreptarea legii, 1652, p. 291: «De să va *apuca* neștine de vre o curătură striină părăsită, să fie măracinosă și plină de pădure, de această de vreme ce să va afla că iaste a altuĩ lucrătoriu, atunci pentru truda ce va fi pusă acolo de o va fi curățitũ, trei ani să se hrănescă cu roada ei...»

A nu sci saũ a nu avé de ce se *apuca* = manquer de ressources; a se *apuca* de ale sale = revenir à ses propres affaires.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 247: «având mare trebuință de bani ca să deé la Poartă pentru Domnie, fiindcă din țară eșta banii cu greũ, și încă nu putea cuprinde cu banii ce eșta nevoile țarei, și datorica se înglotia, se mira de ce se va *apuca*...»

Nic. Costin, Letop. II p. 27: «uniĩ s'aũ făcut oameni răi și tâlhari, de mare nevoie ce le era asupra, că nu mai avea de ce se mai *apuca*...»

Ibid. p. 32: «Duca Vodă dela Trotuș aũ tras la Domnești la casele soacră-sa a Doamnei Dabijoaci, și s'aũ așezat acolo, și aștepta din zi în zi să mērgă la Iași să se *apuce* de ale lui...»

A se *apuca* de lucru în genere:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 169: «Muscele dar, ca nisce lighioi spurcate, mojiçose și în samă ne-

băgate, lasă-le să înble, iară noi de lucrul început apucându-ne, la sfârșit a' l duce nevoitori să fim...

A. Pann, Prov. I, 19:

Nu'mi veni să șed în casă,
Nici de lucru să m'apuc...

Alexandri, Scara mâtei, sc. 3: «Ei, de-acum, Mărinaș dragă, destulă vorbă, și mi te apucă de lucru...»

Balada «Movila lui Burcel»:

La Tătari că mă dusei,
Un plug mare că prinsei,
Și c'un bou il înglugai
Și de lucru m'apucai...

A se apuca de vre-o meserieă anume.
Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 285:

Acésta de nu le vine
Și vor să trăescă bine,
Apuce-s' de băcălie,
Că'i mai mare boțerie...

Costachi Negruzzi, «Aprodul Purice»:
Plugariul cu hărnicia s'apucase de arat
Pământul ce era încă d'al seū sânge rourat...

Colinda «Plugul»:

Și curând s'aapucat
Câmpul neted de arat
In lungiș
Și'n curmeziș;
S'a apucat într'o gioi
C'un plug cu doi-spre'ce boi...

A se *apuca* de resboiu, de vrajbă, de dușmăniă etc...

Nic. Muste, Letop. III p. 58: «[Carol XII] se *apucasă* de răsboiū din casele de unde ședea el, să nu se dea Turcilor să'l ducă la Țarigrad ...»

Neculce, Letop. II, p. 321: «Șveziī aū purces să se suie în vărvul delului Cernăuților să se *apuce* de bătăe, ce văzând că este mulțime de oaste, nu s'aū mai putut *apuca* de bătăe...»

În Pravila Moldov. 1646, t. 37: «aastă vrajbă ce s'au *apucatū* cu acel omū domnescū, nu s'au *apucatū* de cândū au fostū cu slujbă domnescă, ă'au fostū mai de multū învrăjbiț, drept acēia l'au suduit...» — construcțiunea: «vrajbă ce s'au *apucat* cu...» este un cas de atracțiune sintactică în loc de: «vrajbă de care s'au *apucat* cu...»

Tot așa în Indreptarea legiī, 1652, p. 39: «astă vrajbă ce s'au *apucat* cu acelū omū domnescū, nu s'au *apucatū* de cândū au fostū cu slujbă domnescă, ă'au fostū mai de mult învrăjbiți...»

A se *apuca* de vorbă.

A. Pann, Prov. II, 8:

Că ei dacă s'*apucară* de vorbă și de lung sfat,
De sluga lor își uitară că slujesc nemăncat...

Ca archaism juridic, este interesantă locuțiunea: «a se putē *apuca* de lege ca să jure», care ne întimpină foarte des în Condica Logofeției de sub Constantin Brâncovēnu (Mss. în Arch. Stat.) cu

sensul de «jusjurandum dare» sau «jurejurando stare».

Iată câte-va pasage:

p. 94: «am dat domniia mé Radului Știrbéiu légé țărăi cum să jure el împreună cu frate-său Constandin vel clucer și cu văru-său Cernica biv vel armaș, de cătră boiarinul domnii méle Șerban vel comis, că n'au luat nič un ban dela soacră-sa Ilinca vornicéasa pentru această moșie Negrénii; deč jurând într'acestaș chip, el săș ție moșiia, și fiind ispravnic la jurământ sluga domnii méle Hai-vaz vel portar, și după judecata domnii méle; iar Radul Știrbéiu el nič cum nu s'a u p u t u t *apuca* de l é g e ca să jure cu acești boiari ce scriu mai sus...»

p. 203: «domniia mé vrând ca să descoapere lucrul, să nu se facă acestor oameni înpresurare de rumănie, domniia mé am judecat cum să jure Oltat și nepotu-său Nistor cu 6 megiiăș lângă dănsii, cum nu sântu rumăni mănăstirii, ce sântu oameni slobozi megiiăș și bārséni den țara unгурéscă; deč acești oameni nič cum nu s'a u p u t u t *apuca* de l é g e ca să j u r e, ce rămăind ei de judecată...»

p. 246: «domniia mé am judecat împreună cu toț boiarii cei mari ai divanului domnii méle, cum să jure Mihail Săpunariul cu doi oameni lângă dānsul străini, anume Stančul Bujor i Radul sin, în sfānta besérecă cu mâinele pe sfānta evanghelie, cu sufletele lor, cum când au cumpărat Iane acéste vii n'au fost pren știré lor, nič pren știré rudeniilor

lui nič n'au știut până acum, deč jurând într'acestaș chip să aibă a întoarceré lui lane banii înapoi și să's ție ei viile, iar neputând jura să's ție lane viile cu bună pace, precum le-au cumpărat, și după judecata domnii méie; iar Mihail cu rudeniile lui nič de cum nu s'au putut *apuca* dă lége ca să jure, ce au rămas dă lége și dă judecată...»

În «*m'ă apuc*» se apesă asupra omului însuși ca instrument de a face cč-va: «*apuc p e m i n e* pentru a — »; înlăturându-se elementul reflexiv, avem în vedere mai ales ținta instrumentalității: «*apuc d r u m u l* cutare» sau «*apuc s p r e*». Ambele nuanțe sînt atît de apropiate, încât lesne se pot confunda, bună-óră în următórea doină:

Staū în codru și gîndesc,
Ce să fac ea să trăesc?
Să m'*apuc* de plugărie,
O'i s'*apuc* în haiducie?..

VII°. *A p u c* «s'acheminér».

Prin francesul «s'acheminér» nu se traduce toc-mai bine acest sens al românului *apuc*, care în fond este transitiv, ca în «prendre» când îi urméză «de chemin», «la direction», «la ligne» etc.

Poenar-Aaron-Hill: «Prendre le chemin des écoliers = a *apuca* d r u m u l cel mai lung».

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 57: «Chiajna, în fruntea oștírei sale, *apucă* d r u m u l înapoi cãtră Bucuresel...»

Basmul «Tínerete fără bătránețe» (Ispirescu, Le-

gende p. 4): «și *apucând* calea către răsărit, s'a dus, s'a dus trei zile și trei nopți...»

A. Pann, Moș-Albu, I p. 66:

. . . din voi fie-care câte un drum *apucând*
Și în trei părți ale lumii tot-d'o-dată toți plecând...

Balada «Voïna»:

Eū trebuie să mă duc,
Cale lungă să *apuc*...

(Pompiliu, Sibiu, 76)

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 229: «de Mi-
niștrii Măriei tale nu sântem mulțamiți, căci n'a-
pucasă drum bun...»

De aci, lăsând «drumul» său «calea» în sub-în-
țelegere, simplul *apuc* însemnăză «prendre telle
direction».

Construit cu spre:

Zilot, Cron. p. 99: «Iar Vezirul cu Murahazi și
Beizade Dumitrășcu Moruz abia scăpând, *apucară*
spre Șumla...»

Pann, Prov. III, 108:

Spre Giurgiu a *apucat*,
Și fugi! fugi! pogoră! urci!...

Balada «Iordachi al Lupului»:

Și de drum să ne cătăm,
Spre Bugéc să *apucăm*,
Pe Hanul să'l ridicăm...

Construit cu «în», mai rar cu «la»

Doïna oltenéscă:

- În nóptea sântei Mării /

S'au vorbit vr'o trei copii
 S'apuce 'n codru de tei
 Sa cerce de's voinicel...

(Alex., Pocs. pop. 2. 239)

sau intr'o doina haiducésca :

Si s'apuc in codrul mare,
 Pe cand mugurul resare...

(Ibid. 312)

Balada «Holera» :

Si pe cal incăleca,
 Drumul la vale-apuca,
 Apuca 'n călătorie
 Sa facă negustorie...

Nic. Muste, Letop. III p. 16: «Ruptu-s'au si podul pre Nistru de năvală; câti au apucat în cela capăt de pod, aceia au hălăduit, fugind la Cămeșiță...»

I. Văcărescu, p. 48 :

Cu totul m'am prăpădit,
 Mințile mi s'au zmintit:
 Es din casă să mă duc,
 Nu știu in cotro s'apuc...

I. Créngă, Stan Pășitul (Conv. lit. 1877 p. 21): «nu măi sciea ce să facă și în cotro să apuce...»; și măi jos (p. 22): «a dat [draeul] poroncă tuturor slugilor sale, ca să apuce care în cotro a vedé eu ochii, și pretutindene, pe mare și pe uscat, să vire vrajbă între ómenii...»

Balada «Mierla și sturđul»:

Ec de gura ta
 Și de-a măcă-ta,
 Unde să mă duc?
 Încotro s'apuc?... ,

(Burada, Dobrogea p. 129)

Apuc «s'acheminer», fie cu acusativil, fie în construcțiune prepozițională, e lörte des la cei vechi în descrieri topografice.

O hotărnică moldovenescă din 1644 (A. I. R. I p. 87): «am început dila pētrile-albe în stānca ăa mare, și pogori suptū piscul în dreptul locului în matca părăului ce vine despre hăreul, și de acolo dreptu în groapa mălaului ce ăaste în dreptul guri valii și de acolo suptu margine în capu chičorului din mijloc lângă mocirla într'o moviliță care ăaste suptu gropa-boului alătore cu vale, și acolo s'au făcut boor într'un ăugastru lângă cel vechiu, și *apucă* chičorul din mijloc la delū în pădure până ăasă în fântāna lui Vărlan, și din fântāna lui Vărlan în dreptul locului în fântāna Rogozăi, și din fântāna Rogozăi în lacul-poreului, și din lacul culmē delului Bānilă până într'un ștejar unde am ăilat boorul vechiu, și de acolo tot culmē în ăos pān' tr'un plop întru carele am ăflat boorul vechiu și pān' în băleul lui Balhic, și *apucă* chičorul din mijloc și pogoară în gura părăului-răchiții, și *apucă* părăul în ăos pān' în mitoh și pānă în matca Almașului în sus și ăasă în gura drumului...»

Grigorie Ghica 1753 (Cond. Mss. a Vieroșului 1780, în Arch. Stat. I. 221): «moșia Căpățāneni

despre Corbeni *apucă* din apa Argeşului spre apus pre viruga din sus de cireş pen pietri pre lângă sălaşul popei, şi *apucă* vâlcéoa în sus . . . »

Act oltenesc din 1775 (Cond. Mss. a Govorei No. 1, în Arch. Stat. p. 334): «am mersu dreptu în nucul costeliv, care ăaste în matea Orgovii-seci, şi de aci dreptu în piatra care ăaste (sic) să hotărăşte 3 hotară, însă hotarul Siliştenilor i hotarul sfintei mănăstiri i hotarul Dedoviţa al dumnélui căpitan Mihai Ştiucă, şi din pifatră au *apucat* matea api în jos pă lângă drumul bătrân până în gura Orgovii-seci . . . »

Construit cu p e:

Doîna «Lena»:

Apucai pe drum la vale
Ş'agîunseî pe Lena 'n cale . . .

(Alex., Poes. pop. 2., 237)

Balada «Inelul şi năframa»:

El pe cal a'ncălecat
Şi pe drum aū *apucat* . . .

Balada «Vulcan»:

Făcea mă-sa cum dicea,
În calie îl prefăcea,
El pe uliŃe-*apuca*
Crismele de le cerca . . .

Alexandri, Boierî şi ciocoî, act II sc. 17: «Dacă nu te-aş iubi, nu mî-ar pĕsa nici 'de cum să te vĕd *apucând* pe cărări unde nu trebuie să calce piciorul unei fete . . . »

In descântece:

Și apucați pe cale
Pe cărare...

Apuc lucrul spre:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): «mai multă sfadă și voroavă strânciunată s'ar fi scornit, și mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un čas mai înainte spre descoperirea adevărului *apucat* . . . »

Apuc d'a-lung:

Pann, Prov. II, 90:

Eū vrind să caut comoră
Și'n deșert să nu muncesc,
Cumpărai o moșioră
Dorința să'mi izbândesc,
Și o apucați d'a-lungul...

In balada «Dolca», ciobanul cătră cânele seū:

Inainte să apuci
Și la furî drept să mă duci,
Pe urmele oilor,
Prin pajiștea florilor!...
Dolca vesel se scula,
Câmpul de-alung apuca,
Botul prin erbă virind,
Urmele tot mirosind...

Apuc câmpii:

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 10): «dac'aî sta să faci voe rea de tôte, deū ar trebui dela o vreme s'apuci câmpii...»

Cu același sens *apuc* în lume:

Cântec din Ardeal:

Cucul cântă, miera dice:
 Nu'ți bé banii, măi voînice,
 Că și'i carul tot stricat,
 Și plugul neferecat,
 Și pământul nelucrat,
 Iar tu'n l u m e-ai *apucat!*...

(Familia, 1884 p. 601)

Apuc pe ușă:

Pann, Prov. I, 20:

Sare îndată cu berea
 S'*apucă* pe ușafară...

Apuc altă vorbă:

Hristachi Pitarul, Istoria lui Mavroieni (Buciu-
 mul 1863 p. 28):

Acum dar să mai lăsăm,
 S'*altă vorbă s'apucăm*...

Apuc în a i n t e:

Neculce, Letop. II p. 270: «mergând veste la
 Poartă că au murit Cantemir Vodă, Brâncovanul
 Vodă Domnul muntenească au *apucat* *î n a i n t e* și
 au isprăvit Domnia lui Constantin sãn Ducea Vodă
 celui bătrân...»

Costachi Negruzzi, «Sobieski»: «au trimis pe loc
 pe Căpitanul Turculeț c'o strajă de călărești, care
apucând *î n a i n t e*, au scos toți ômenii de prin-
 sate...»

Jipescu, Opincaru p. 29: «Meseriăși streini au
apucat *î n a i n t e* la ai noștri, și uni câștigă și se
 rumenesc, alți pierd și s'ngălbinesc...»

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 14: «nu așteptă pro judele gloateci să răspunză, ce *apucă* î n a i n t e de zise lui: nu te tême . . .»

I. Ruset, Sgârcitul de Molière (Buc. 1836), p. 10: «de aceia *apucă* î n a i n t e, ca să nu te mai încereî să mă îndupleci . . .»

I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 339):

«—Pot să am nădejde în voi?

«—Să n'ai nici o grijă, mămucă; *apucară* c u g u r a î n a i n t e ceî mai mari . . .»

Din *apuc* «prendre une direction» se desfășoră dela sine'sî «mă *apuc* = s'engager», când direcțiunea se resfrânge mai cu dinadinsul asupra celula ce o iewa.

VIII°. M ă *apuc* «s'engager».

Neculce, Letop. II p. 258: «Cantemir Vodă n'au ținut p a r o l a, cum s'au *apucat* când l'au pus Domn: să omoare pre Iordachi Rusăt . . .»

Același, p. 363: «Mai cerșut'au Turcii Azacul, și s'au *apucat* Moscalii să'l dee cu tot venitul și hotarul lui...»

Ibid. p. 233: «pe Stolnicul Constantin îl credea Duca Vodă, că'i era cumnat și s e *apuca* că va întorce pe frate-său dela Udriiu înapoi, și așa au amăgit și ei pe Duca Vodă...»

Ibid. q. 214: «Constantin Stolnicul s'au agiuns cu o slugă a lui Grigorie Vodă pre anume Ionașcu Cap-de-ghindă și l'au scos martor înaintea Divanului Impărătesc de au mărturisit cumeă l'au o-

morit stăpănu-său Grigorie Vodă fără de nici o vină pre Constantin Postelnicul; deci Grigorie Vodă dacă aŭ văzut că mărturisește așa sluga lui, n'aŭ avut ce m'ai răspunde, că se *apucasă* pe cap înaintea Divanului că'i este năpaste...»

Nic. Muste, Letop. II p. 17: «...aŭ venit Domn țării Dimitrașeo Cantacuzino, ce aŭ fost Capichi-hae lui Petriceico Vodă la Poartă, *apucându-se* el să strice cetățile țării, să nu între Leșii într'insele...»

Act moldovenese din 1703 (A. I. R. III p. 269): «Izvod de pre zapisul lui Toder Moțoc, cum s'aŭ legat să de unchiu-mieu lui Murguleț, părcălabul pentru vitele carile zice unchiu-mieu c'aŭ perit pentru pribegia tătane-mieu, să se știe ce s'aŭ *apucat* Moțoc: că va da doi boi și doă vaci...»

Dialog țăranese din Moldova:

« — Ci mai faci cumătru Vasile? Tot rău?

— Tot, cumătre! Nu'i mergi spri ghini di feliu. Nu. A mai adus acū o babă, cari s'a *apucat* că l'a'ndrepta...» (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănesci).

Doina «Cucul»:

Ba! in curte'ŭ n'oiu intra,
 Slugă nu m'oiu *apuca*,
 Ci mai bine m'oiu ține
 Cu hrana ce m'i-a plăcè...

(Marian, Bucov. II, 75)

De aci: «m'ă *apuc* cu cine-va pre remas, m'ă prind = paciscor, pactum in eo, pignore certo» (Lex. Bud.).

Un cântec din Moldova :

Iată mări cum ei beău,
 Remăşag că s'apucaă:
 Că celui ce s'a 'mbăta
 Frumos cap i s'a tăia...

(Caranfil, Valea Prutului, 34)

Costachi Negruzzi, Cărlani, sc. 4 :

«Terinte: Te'nşeli, cumătre! Ba eū m'aş *apuca*
 că dacă coconaşul ar îmbla, Domnica...

«Miron: Domnica? E, cerce D-lui, şi'i vidè:
 mi ți l'a lua cu prăjina. Dar Voichița... ha, ha, ha

«Terinte: Ha, ha, ha. Dacă ți'i așa povestea,
 p un rămăşag...»

IX. Particularități:

1°. Este a-nevoe a clasă în vre-una din rubricile de mai sus pe *apuc* urmat de partitivul la, bună-ora într'un cântec satiric din Ardél:

Doë rețe ş'un rătofu,
 Să' m'i *apuc* şi eū la boi;
 Doë rețe potcovite,
 Să' m'i *apuc* şi eū la vite...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 270).

unde «*apuc* la boi», «*apuc* la vite», adecă «*apuc* la avere», însemnă: cap ăt pu ți n ce-va.

În acelaşi sens, dar cu o nuanță morală, deja la Miron Costin, Letop. I p. 269: «de atunci cei-alanți boierii ce era închiși, și cei ascunși, mai aū *apucat* la suflete cu nădejde de viață...», unde în alte manuscripte (ed. Urechia, t. I p. 527): «aū *apucat* la suflet» și «aū *apucat* la fire».

Tot aci vine locuțiunea poporană: «lui îi *apucă* mâna la tôte», când cine-va se pricepe în multe lucruri măcar câte puțin.

2°. Compusul *a i n t e - a p u c* «prévenir» ne întimpină la Coresi, 1577, ps. LVIII:

Dumnezeulū mieu,
meseréré lui *a i n t e -*
apucă-mâ...

Deus meus, mise-
ricordia ejus *p r a e v e -*
n i e t me...

și aprópe tot așa în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom): «Dzeul mieu, meseréré lui *a i n t e apucă*-me...»

Ibid. ps. LXXVI:

. . . *a i n t e - a p u -*
cară strajă...

. . . *a n t i c i p a -*
verunt vigilias...

3°. *Apuc* pe cine-va cu făgăduințe, cu lingușire, cu vorbe:

Varlam, 1643, f. 213 a: «cu cuvente bune *a - puca*-i, și daruri mari le da, și domniū le ġuruia, pentru ca să să lópede de Hristos...»

4°. Forma poetică *dapuc*, cu *d* ca în «dalb = alb», într'o colindă din Ialomița:

Maica de veste *p r i n d e a*,
Fíu 'n brațe *c â ș i l u a*,
Cărăruia *d a p u c a*...

(G. D. T., Poes. pop. 26)

ARICIU

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 1648—1658].

¹. Ariciu (plur. *arici*), s. m.; t. de Zool.: hérisson. Mic mamifer insectivor; acoperit în loc de perî cu țepușe lungi și tari. Lat. *hericius* = ital. *riccio* = span. *erizo* etc. (Cihac). Pe a-locuri se rostesc aspirat: *hariciu* (Transilv., Făgăraș, c. Copăcel). La Macedo-români *ariciu* și *aritzu* (аѣиѣов).

Când își ascunde sub sine capul și picioroale, *ariciul* ne apare ca un mare ghem spinos, pe care nu poți pune mâna și de care se fereșe animalele. De aci:

Proverb: «*Ariciul* cu meșteșug se prinde și vrahia cu meu» (Pann, II, 125).

Locuțiune proverbială: «s'a făcut ghem ca *ariciul*» (Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

Cu același sens:

«s'a sguilit ca un *ariciu*» (R. Simu, Transilv., c. Orlat);

«s'a stârcit ca un *ariciu*» sau «s'a sgârcit».

Descântec de «vătămătură» :

Nu rage ca buhai,
Nu necheza ca cai,
Nu te sgârcei ca *aricii*,
Nu te sbate ca chiticil...

(Albina Carpaților 1979 p. 326; Marian, Descânt. p. 25).

Basmul «Piei, ramură» (Stănescu, Basme p. 17) :
«Ia spune și tu, măi ciobănaș, o poveste. Ce stai stârcit ca un *ariciu*, acolo?...»

«Par'căi un *ariciu*, se țice despre cel sficioș,
care vorbește fără a se uita în ochii omului» (S.
Stănescu, Dimbovița, c. Bileiuresei).

Când *ariciul* pășește, încet și mândru, nemic
nu'l zugrăvesce mai bine ca ghicitorea poporană:

Merge pașa pe ulițe
Cu trei mii de sulite...

(Revista populară, 1884 p. 45)

În Bucovina aceeași ghicitore :

Hanțul
Sbanțul
Cu o mie de sulii.

(Sbicra, Povești p. 321)

Altă ghicitore despre *ariciu* :

Am un unchiș mare
C'o sută d'araci în spinare...

(G. D. T., Poes. pop. 217)

său : «am un moș bătrân și urcă araci la del»
Ispirescu, Pilde p. 43).

Destul de apêrat prin puternica'i armură, *ariciul*
caută să se asigure și mai bine în cuibul ce'și sapă

printre buruienî sub pămînt, unde pare a fi atât de mulțumit cu al seû și numai al seû, încât proverbul dice :

Te reslață într'al teû
Ca *ariciu* 'n cuibul seû...

(Pann, I, 136)

Țepușele *ariciului* se chiamă *g h i m p i*, mai propriu însă *a r i c e*.

«Poporul crede că, dacă se împunge cine-va cu *g h i m p i i ariciului*, carnea cea rănită cõce de 9 ori pînă ce se vindecă» (N. Ghițescu, Teleorman, c. Pirlita).

În basme, matahala numită Mama-pădurii se descrie în următorul mod : «ea avea numai un ochiu cât un talger, capul ca o căpiță, coșile ca măturõiele, përul ca *a r i c e* le, dinții ca secerele, degetele ca țepõiele, unghiile ca cõsele, piciorõele ca rășchitõre...» (G. Teodorescu, Galați, Mavromolu).

Ariciul scõte un glas, despre care se dice că *p u f n e s c e* (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noû; Dumbravă, Némț, c. Uscații) ori *f o r c ă e s c e* (T. Ciobanu, Tutova, c. Frunțișeni; Fălciu, c. Iepureni) sau *f o r c o t e s c e* (Carare, Iași, c. Cucuteni). Tot așa se chiamă glasul viețurelui său bursucului, cu care vechile texturi și poporul confundă uneori pe *ariciu* :

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 310 : «*хупорна*, viezure, *aric*»).

«*Ariciul* și *viețurile* sînt piez reu» (I. D. Spinenu, Severin),—o credință poporană, care din-

tru'nțău trebuia să fi privit numai pe viedure, căci despre *ariciu* în specie se țice, din contră, că :

«*Ariciul* la o casă e cu noroc» (I. Neculaŭ, Némŭ, c. Serbeniŭ).

Românii nici o dată nu omóră pe *ariciu*, nu numai pentru că el stérpește unele insecte și prinde chiar șóreci, dar mai cu samă fiind că jócă un mare rol în cosmogonia poporană. Deja la vechii Greci *ariciul* era privit ca cel mai sciutor din tóte vietățile : *πολλοὶ δὲ ἀλώπηξι, ἀλλ' ἐξήρωσ ἐν μέγα* (Gubernatis, Zoolog. mythology, II, 11 ; cfr. Hahn, Alban. Mährehen, II, 103), încât nu e de mirare dacá Románul îi atribue, cel puțin în parte, zidirea lumii.

«*Ariciul* a urđit pămîntul împreună cu D-đeu» (M. Ștefănescu, Teleorman, c. Traian).

«D-đeu a trimes pe *ariciu* d'a urđit pămîntul» (P. Dobrea, Muscel, c. Dirmănesci).

«*Ariciul* se țice că ar fi urđit pămîntul cu D-đeu» (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăesci).

«*Ariciul* a fost întrebat de D-đeu la facerea lumii, și pentru aceea e păcat să se omóre» (C. Dermonescu, Prahova, c. Filipesci ; G. Voiculescu, c. Mălăesci).

«Pe *ariciu* ómenii nu'l omóră, căci e de când cu urđirea pămîntului» (I. Radescu, Dîmbovița, c. Titu).

«Fiind că *ariciul* a ajutat la urđirea pămîntului, este un păcat a'l bate saŭ a'l omori, ca și pe om»

(P. Michăescu, Brăila, c. Cécăru; I. Bujoescu; c. Tătaru).

P. Ispirescu, Snóve p. 92: «Spun, măre, că Dumneđeū, după ce a urđit pămîntul cu *ariciul*, avu poftă să facă și ómeni...»

Despre chipul acelei urđiri a pămîntului, legenda se desbină în mai multe varianturi.

«Poporul povestese despre *ariciu* că, atunci când a făcut Dumneđeū pămîntul, el a umblat cu un ghem și a urđit pînă unde trebuie să fie uscat și pînă unde trebuie să fie apă» (I. Popescu, Buzeu, c. Mărăcineni).

«Se dice că *ariciul* dintru 'ntălu mergea în piclóre. Când însă, la urđirea pămîntului, el a învęțat pe Dumneđeū să facă vâi și munți, ca să nu fie pămîntul neted, atunci Dumneđeū i-a dat *ariciului* să se pótă face ghem, și la vale să se dea de-a-róta» (Mironescu, Némț, c. Frumósa).

«Când a făcut Dumneđeū pămîntul, nu se pricepea cum să'l așede ca să'i facă loc, căci pămîntul era mult grozav. Așa i-a đis albinei să se ducă la *ariciu*, ca să'l întrebe pe el: ce este de făcut? Când a sosit albina la *ariciu*, i-a đis: Bună điua, cumetre! *Ariciul* a respus: Mulțumim d-tale, cumătră! Da ce vînt a bătut? — Am venit să'ți ceiu un lucru. — Ce? — M'a trămis Dumneđeū să'mi spu, cum să așede pămîntul, că e mult grozav și nu se pricepe cum să'l puie. — Da bine, cumătră, eū un biet ghiem ce să sciū?... Albina și-a luat điua bună ș'a plecat. Remas singur, *ariciul*

dicea: Veđi! Par'că el nu scie să facă vâi adânci și munți înalți!... Când a isprăvit *ariciul* vorba, albina sbărrr dup'o flóre de lubene, unde se pitise ca s'auđă ce va dice, și s'a dus drept la Dumneđeű să'í spuie...» (D. Basileseu, Prahova, c. Drajnade-sus).

Jipescu, Opincaru p. 117: «*ariciu* iera voinic, cu barba mare, când urđia Dumneđeű pămintu, și chiemându'l să'í ție doo ghiemuri, unu d' urđielă ș'altu d' bătătură, *ariciu* s'a 'nhiorat d' fața Domnului, a scăpat un ghiem din mână: din astă pričină pămintu din lat și șes cum iera să hie, s'a scovirdat și s'a prefăcut în mălușténuri, vâi, văgăuni, colnice, piscuri, munți, rîpi, măteț, și Dumneđeű s'a necăjit și l'a blestemat să rămăie ghiem, ș'asa stă d'atunci...»

O paralelă a legendei cosmogonice de mai sus se găsește și la Bulgari (Dragomanov, Malorusskija predaniia, Kiev 1876 p. 431); dar acolo personajele nu sînt Dumneđeű, albina și *ariciul*, ci Dumneđeű, albina și dracul. Dracul este acela dela care albina află pe furis și apoi destăinuesce lui Dumneđeű meșteșugul de a aședa pămintul. *Ariciul* dară ține la noi locul demonului dintr'un mit dualistic despre zidirea lumii; un mit al cărui urmărire metodică ne-ar duce, pôte, în Persia, urcându-ne pînă în epoca zoroastrismului. Remăne a se cerceta.

Din legenda despre bătrănețea și pricepera a-

riciului s'aũ nascut la noi unii idiotismĩ fõrte caracteristici.

«Asta'ĩ ca *ariciul* de cãnd a urdit Dũmneđeu pãmĩntul, — se đice de omul mic de stat, dar mare de vristã» (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Alexandri, Concina, sc. 2: «scii cu ce sameni de o õrã de cãnd te sbuciumĩ ca un õre-care fost orator la tribunã? Cu un *ariciu* de 60 de ani, ce s'ar rostogoli și și-ar însige ghimpii sei în tõte încercãrile timpului de fața . . .»

Basmul «Doẽ spre-đece fete de împãrat» (Ispirescu, Legende p. 240): «Flãcãiandrul însã se furișã și de astã datã de intrã-în cãmara fetelor ca sã asculte la sfatul lor. Pare-cã'ĩ spusese *ariciul* la ureche cã are sã se petrecã între ele ce-va pentru dinsul . . .»

Basmul «Copiĩ vãduvului» (ibid. p. 333): «A fost o datã un om. El avea o fatã și un bãiat. Și remãind vãdov de muma copiilor, il îndemnã *ariciul* sã se însõre de a doua õrã . . .»

În ultimele doẽ pasage, «spusese *ariciul*» și «îndemnã *ariciul*» însemnãzã întocmai ca: spusese **d r a c u l**, îndemnã **d r a c u l**.

Dintr'un alt punct de vedere, înțelepciunea *ariciului* este lãudatã chĩar de Sfinții Pãrinți.

Antim, Predice p. 119: «sã facem cum face *ariciul*, cã dupã ce merge la vie, întãiu se saturã el de strugurĩ, și apoi scuturã vița de cad brobõnele jos, și se tãvãlesce pre dĩnsele de se însig în ghimpii lui, și duce și puilor . . .»

Totuși Biserica numără pe *ariciu* între vietățile cele spurcate.

Pravila dela Govora 1640 f. 49 : «cine va mânca lupū sau vūlpe sau căine sau pisicā sau *ariciu* sau pālșū sau nevāstuicā sau véveritā și ș'altele altele câte sântū necurate...»

Și'n medicina poporană, *ariciul* ține un loc destul de însemnat.

«Pielea de *ariciu* se pune pe botul vițelilor ca să nu sugă» (P. Oltenu, Hațeg).

«Dacă se tund ghimpii de pre *ariciu* și se dau la oi în sare, oile nu mai căpiază» (același).

Intre fermece este și unul: «fapt cu sânge și cu mațe de *ariciu* (G. D. T., Poes. pop. 374).

Pe lângă sensul seū propriū zoologic și pe lângă cel mitologic, *ariciu* a dat nascere la o numerosă familiă de cuvinte, despre cari a se vedé la locurile cuvenite, precum: *ariciu* ca bōlă la om, *ariciu* ca bōlă la cai și la vite, *ariciu* ca bōlă la plānte, de aci verbul *aricesc* cu adjectivul *aricit*, apoi *ariciu* ca joc copilăresc și ca danț țerănese etc. etc.

2. *Ariciu*, s. m.; t. de choréogr.: 1° jeu enfantin; 2° sorte de danse populaire, imitant les mouvements d'un hérisson.

Ariciu l fiind simțitor la zingănitul metalului, care'l pune în mișcare ca și când ar danța, copiii leaū un elește și un vătraū saū o tingire, le lovesc cu sgomot și cântă:

Ariciu, ariciu,
 Pogonicu,
 Du-te la móră
 Și te'nsóră
 Și Iea fata lui Cicóră,
 Cu cercei
 De ghiocel,
 Cu salbă de noț lei,
 Și Iea zestre
 Noț țeste
 S'un ogar
 După car...

(G. D. T., Proverbé p. 97),

unde d. Teodorescu explică fôrte bine pe «Pogonicu» prin: «care mėsóră pogónele». Să adaugăm însă că acest epitet face alusiune anume la rolul cel cosmogonic al ariciului, care — după credința poporului — umbla cu ghemul la urdirea pământului de cătră Dumneđeu.

În loc de «Cicóră» în unele varianturi se ȃice:

Și Iea fata lui Necóră...

(I. Teodorescu, Ialomița, c. Petroiu)

Din acest joc copilăresc de-a ariciul (I. Maior, Tutova, c. Plopană) s'a născut între cei mari petrecerea numită *ariciu*, mai ales articulat *ariciul*, cunoscută pe la țeră în România întrégă.

«Între danțuri din popor este și *ariciul*» (I. Stănescu, Teleorman, c. Odaia; G. Ioachim, Covurlui, c. Tulucești; G. Al. Andreșcu, Vaslui, c. Tanguji; preut C. D. Gheucă, Iași, c. Galata).

Descrierea cea mai amănunțită a acestui danț țerănesc o avem din Oltenia:

«*Ariciul* se jocabă în două feluri: 1°. Flăcăii și fetele îl jocabă în chip de horă. 2°. La nunți, *ariciul* este un danț comic: dănuitorii, după ce prind pe chef, fac pe unul dintr'înșii a r i c i u, care se întinde imitând întogmai mișcările aceluși animal, iar lăutarul cântă aria și cuvintele, toți ceilalți privind și făcând haz...» (I. Popescu, Dolj, c. Băilești).

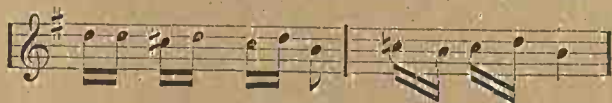
Iată și aria oltenescă a acestui danț:

A rici a rici po go nici ce-ai că tat p'a ici

a rici a rici po go nici ce-ai că tat p'a ic

dra cu te-a a dus p'a ici a rici po go nici,

dra cu te-a a dus p'a ici a rici po go nici a rici po go nici

Cuvintele acestei arie sînt:

<i>Ariciu, arici pogonic!</i>	}	bis
Ce-ai cătat pe-ai?		
Dracul te-a adus pe-ai?	}	bis
<i>Ariciu pogonic!</i>		
Frunză verde sălcioră,	}	bis
<i>Ariciu pogonic!</i>		
Plcă ariciul la móră,	}	bis
<i>Ariciu pogonic!</i>		

Apoi, cu același refren și cu aceiași repetițiune, urmază:

Plcă astădi că se'nsóră
 Și 'ica fata lui Cicóră;
 Frunză verde trei oglici,
 Cu plântiei de sire de bicu;
 Frunză verde dedetei,
 Cu cercei de ghiocci, etc.

(P. D. Ciocălteu, Dolj, c. Găliciunea)

Acest cântec învederă pe deplin nascerea danțului poporan din jocul cel copilăresc.

În Moldova, o variantă coreografică foarte interesantă a *ariciului*, însoțită de aceeași arie, se cheamă ș u b e t (T. Speranță).

³. Ariciu, s. m.; t. de Méd.: 1°. herpès, une espèce de dartre; 2°. verrue, durillon. O bôlă de pelé, care dă acesteia un aspect soldos.

Lex. Budan. 31: «*ariciu*, o sgrăbunță primejdiósă».

La Macedo-români *ariciu* însemnă neg sau ne-

gel, care prin formă, în adevăr, se asemănă cu un ariciu.

De aci adjectivul aricit «couvert de dartres» sau «couvert de verrues».

4. Ariciu, s. m.; t. de Vétérin.: 1°. mules, arêtes, queue de rat (des chevaux et des bêtes à cornes). Un fel de bôla de picîore la cai și la vite. Sinonim cu aric é lă, cu aceea deosebire însă că prin acésta se înțelege bôla în stare acută și care se vindecă, pe când *ariciu* e cronic, părul ne mai crescînd pe picîorul cel bolnav.

«*Ariciul* la cai vine din sudóre. Când calul a sudă tare, stînd în loc, sudórea curge pe picîore pînă la copită, acolo se strînge și, fiind foarte lute și sărată, intră prin pori împregiurul copitei, apoi se umflă piciorul la copită, pelea crapă și dă sînge, carnea se cangrenéză. *Ariciul* la vite cornute se face la iia picîorelor și la pîntece, de'ntăiu ca o nucă, apoi creșee ca un pumn legat de picie numai printr'o grosime de un deget; se vindecă lesne. Când la vite cornute se face *ariciu* la copită ca la cai, e mai primejdios (G. Constantiniu, Némț, c. Dómnă).

«Când calul se rănesce la picîore, se dice că are *ariciu*» (I. Demetriu, Vasluju, c. Mireesci).

«*Ariciul* e o umflătură ce o fac boii ce umblă mult la căraușia. Se face la câte un picior» (M. Lupescu, Sucéva, c. Broșteni).

«*Ariciul* la vite este un tel de sgaibă crescînd

jos lingă copită ca un burete» (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Să se observe că și Germanii au în veterinăria lor cuvântul «Igel» = a r i c i u; ba și italienește aceeași bôlă la cai se chiamă «ricciolo», literalmente a r i c e l.

Un cal bolnav de *ariciu* este a r i c i t; o vită — a r i c i t ă; iar ca verb, calul său vita se a r i c e s c e.

⁵ Ariciu, s. m.; t. d'Agron.: sorte de maladie végétale; rouille, surtout de la vigne. O bôlă a plântelor, numită încă t ă c i u n e și b u r e t e.

«*Ariciu* pe butucii de viiă = der Brand an Reben» (Sava Bărcianu).

De aci apoi verbul: a s e a r i c i și adjectivul a r i c i t, când o plântă capătă această bôlă sau — altfel dicând — s o b u r e ț e s c e.

G. Seulescu (Archiva Albinei, Suplem. la Gazetă No. 41, 1847): «Ciorlanii, ciriteie, tularii se dice când arboreii mâncați de vite aglung a s e a r e c i (cangrenă)».

⁶ Ariciu, s. m.; t. de Botan.: Echinops, boulette. Nume de plântă, întrebuințat mai în speciă la Români din Banat.

D. S. Mangiucă (Botanica românească, în Familia 1874, p. 586) constată existența și explică originea acestei numiri:

«In 23 sept. 1874 fiind cu într'o comisiune am

bulătoriă de pădure în procesul urbarial al comunei Gherliște, și ajungând comisiunea la punctul mai înalt în pădure la livăda numită Polumb, vedui în livădă un loc plin de această plântă. Deci întrebai pe 6 locuitori din Gherliște, cari așteptau acolo, cum se chiamă acea plântă, la ce ei răspuseră: *Ariciu*, de oră-ce este învălită ca un *ariciu* și dacă 'i rupi cода nu scii unde 'i este capul. De față au fost d. At. M. Marienescu, Ion Popovici, Ivașcu parocul, apoi Pavel Lepa judele comunal din Gherliște. La vre-o două zile după acesta venind înapoi la Oravița, am căutat în vorbariul etimologic botanic: ce însemnă grecesce *echinops*? și spre mare surprindere a mea am aflat, că *echin* însemnă *ariciu* și *ops* prospect, formă. Drept aceea numirea românească de *ariciu* a acestei plante trebuie să fie foarte veche și tradițională, de oră-ce corespunde conceptului vechiu grecesc, și nu poate fi numire de întâmplare...»

Să se noteze că și franțuzesce această plântă se chiamă «*tête hérissonnée*».

- A T E C

(ETYMOLOGICUM MAGNUM T. II, P. 2046—2049)

-*atec*, -*atecă*, sufixe servent à former des adjectifs, rarement des substantifs, dont le sens est généralement un peu péjoratif. Derivă din latinul *-aticus*, sufix compus din participialul *-at-* și deminutivalul *-ic-*, exprimând o noțiune mai mult sau mai puțin pejorativă, astfel că «*volaticus*» este mai rău decât «*volatilis*» sau «*volucer*», «*silvaticus*» mai rău decât «*silvestris*», «*fanaticus*», «*lunaticus*» etc. Românesce *-atec* rare-ori se acată la tulpino ne-latine, bună-ora: *prostatec*, *posnatec*, *pălăvatec*, *spănatec*. Mai tot-d'a-una cuvântul e luat întreg din lătinesc, sau cel puțin sufixul *-atec* se asociază cu elemente latine nominale: *selbatec*, *lunatec*, *umbratec*, *molatec*, *vînturatec*, *tomnatec*, *văratec*, *iernatec*, *bătrănatec*, *surdatec*, *roșiatic*, *nebunatec*, *fluturatec* sau *flușturatec*, *muieratec*, *îndemănatec* etc. Sufix

adjectival, numai prin excepțiune *-atec* formeză une-orî substantivî, de ex. *Iernatec*, care presupune însă pe latinul neutru *-aticum*: «hibernaticum = fr. hivernage»; iar de aci, prin analogiă, dintr'o tulpină slavică: *jeratec*. O formațiune de asemena analogică este *buratec* în loc de «brótec = brotăcel», ca și când s'ar trage din «bură», pe când în realitate cuvîntul «brotac» este înrudit cu vechiul grec *βάρραχος*.

Doë vorbe cu sufixul *-atec* merită o deosebită atențiune.

Moldovenesce *strulubatec* sau *sturlubatec*, alături cu formele «strlubat» sau «sturlubat», însemnăză «écervelé». Cihac (II p. 377) îl trage din paleo-slavicul «strêla = săgétă», fără a'și da ostenéla de a explica sufixul. Este învederat că acest sufix s'a acățat la *sturlub* prin analogiă cu *selbatec* sau cu *neburnatec*, cuvinte avênd un înțeles apropiat de *strulubatec*. Dar tulpina vorbeî să fie óre «strêla = săgétă»? Mai întâiu, sub raportul sensului, ce are a face *sturlubatec* cu noțiunea de «săgétă»? Un «săgetatec» ar însemna pe cine-va iute, energetic, mergênd drept la țintă, iar nici decum pe un om neastîmpêrat. Apoi, sub raportul morfologic, Românul nu pôte asocia pe *-atec* cu vorba slavică «strêla», de óră-ce acéstă vorbă n'a trecut de loc în limba românească. În fine, sub raportul fonetic, din «strêla» ar trebui să fie «strălatec»; ce să facem dară cu

elementul constitutiv *-b-*, care figurază în toate variantele cuvîntului? *Sturlubatec*, cu metatesa lui *l* ca în «culbec» din vechiul «cubele», nu este decât *tulburatec*. În latina vulgară aceeași noțiune se exprima prin «turbaticus» (Du Cange), acățându-se sufixul *-aticus* la «turbo». Din amplificatul «turbulo», de unde al nostru «tulbur» și francesul «trouble», trebuia să rezulte prin aceeași sufixațiune adjectivul «turbulaticus». Lingă «turbo» există o formă mai energică «exturbo»; prin urmare, lingă «turbulo» — «exturbulo», iar de aci — *exturbulaticus*, românește *stulburatec*. Varianturile *strulubătat* sau *sturlubătat* în loc de *stulburat* vin apoi din forma participială *exturbulatus*.

Este și mai interesantă vorba *zănatec*. Cihac (II p. 713) o traduce prin «lunatique» și o trage din grecul *σεληνιαζός*, de unde oricine vede că s'ar fi putut născе «selenéc», fie «seneléc», fie «seiac», dar numai *zănatec* — nu. În privința sensului *zănatec* nu este tocmai «lunatec», de oră-ce chîr în proverbul din Anton Pann (II, 142) citat de Cihac:

E nebună, lunatică,
Umblă ca o zănatică...

se stabilește o deosebire de nuanță între «zănatec» — «nebun» — «lunatec», o nuanță pe care Pann o mai lămurește prin următoarele două versuri :

De rea, câmpii nu o 'nceap,
 Iși ȳca pôlele în cap...

Nuanța propriă lui zănatec reiese și mai bine din cel-lalt pasagiu din Anton Pann (Moș-Albu, II p. 38), citat trunchiat de cătră Cihac, dar care în întregime sună așa:

Dacă amindoi sint ȳrăși zănateci, năbădăoși,
 Se bat apoi ca nebunii și trăesc tot mănioși...

De aci se vede că un zănatec n'are consciința de ce face, ca și lunatecul, dar pe când acesta din urmă e liniștit, cel de 'ntăiu ne apare, din contra, năbădăios, zurbagiu, bătăuș. Ei bine, acest zănatec este pe de 'ntregul, din punct în punct, latinul *dianaticus*, nu teoreticesce restabilit, ci existente într'un text foarte prețios, o predică a episcopului italian Maxim din secolul V, și anume: «Cum maturius vigilaveris et videris saucium vino rusticum, seire debes quoniam, sicut dicunt, aut *Dianaticus* aut aruspex est; insanum enim numen insanum solet habere pontificem: talis enim sacerdos parat se vino ad plagas Deae suae, ut dum est ebrius, poenam suam miser iste non sentiat. — Nam ut paulisper describamus habitum vatis hujusce, est ei adulterinis crinibus hirsutum caput, nuda habens pectora, pallio crura semicincta, et more gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore peior est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur» (Muratori, Anecd. Lat.

IV p. 99 — 100). Zănatec dară, adecă dianaticus, era la vechii Români un individ care, pretindând a serba pe deita Diana, se schimonosia la fața, se despuia la pele și, îmbătându-se, învârtea în mână o armă și se lovia pe sine însuși. Păstrarea acestui termen mitologic la Români, și poate numai la Români din toate popóarele neo-latine, este de o mare însemnătate.

- Ă E S C

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 2208—2219)

-ăesc (-ăit, ăire), suffixe servant à former des verbes pour exprimer une action diminutive et fréquentative à la fois. După cum sufixul - u e s c în vorbe ca «legiuese» se deosebesce numai prin elementul -u- de verbii obicinuiți în - e s c, și totuși capătă prin acest -u- o funcțiune specială de a formă verbii denominativă, în același mod sufixul -ăesc, deosebindu-se crăși de simplul - e s c numai prin elementul -ă-, are restrînsa specialitate de a formă verbii cu un sens deminutivo-frecventativ, mai ales dela nescie tulpine curat onomatopoeice. Ambele aceste sufixe verbale: - u e s c și -ăesc, sînt de o forțe mare însemnătate în morfologia specifică românească.

Vom înșira aci numai o mică parte din verbii în -ăesc, anume din cei mai siguri și cei mai răspândiți tot-o-dată:

bălălăesc sau bănănăesc «balancer, brimbaler».

- b e h ä e s c* «bêler».
b ä l b ä e s c «balbutier».
b ä z ä e s c «bourdonner».
b l e h ä e s c «japper, clabauder».
b o m b ä e s c sau *b o m b ä n e s c* «bourdonner,
grogner».
b o n c ä e s c «beugler».
b o r f ä e s c «dévaliser, filouter».
c ä r ä e s c, *c ä r c ä e s c*, *c h i o r ä e s c*, *g h i o -*
r ä e s c, tôte însemnând «grouiller, gronder».
c h e l ä l ä e s c sau *s c h i l ä l ä e s c* «glapir».
c ä r ț ä e s c sau *s c ä r ț ä e s c* «grincer, crisser,
craqueter».
c h i ț ä e s c «crier comme une souris».
c o v i ț ä e s c «crier comme un pourceau».
c i o f ä e s c și *c l e f ä e s c* «faire du bruit avec
la bouche en mangeant».
c i o r o v ä e s c «disputer pour des riens».
c l o n c ä e s c sau *c l o n c ä n e s c* «glousser».
c o t r o b ä e s c «fureter».
d ä n ä n ä e s c «trainer en chantant».
d ä r d ä e s c «trembloter».
f ä l f ä e s c «voltiger, flotter».
f i ț ä e s c «remuer la queue, dandiner».
f ä s ä e s c «ronfler».
f l e o r c ä e s c sau *f l e o n c ä n e s c* «habler,
jaser».
f o r ä e s c sau *s f o r ä e s c* «ronfler, haleter».
g ä g ä e s c «caqueter, crier comme une oie».
m ä c ä e s c «crier comme un canard».

- măcăcăesc* «crier comme une chèvre, chevrotter».
gălgăesc «glougotter».
găsăesc «siffler comme une oie».
găfăesc «haleter, panteler».
grohăesc sau *grohănesc* «grogner».
hămăesc «japper, clabauder».
horcăesc «râler, ronfler».
hupăesc «sautiller».
lehăesc «jaser, jaboter».
leopăesc «patauger, laper».
leorbăesc «bavarder, caqueter».
mormăesc «marmotter, marmonner».
miorlăesc «miauler».
miorcăesc «geindre, coasser».
moțăesc «tomber de sommeil».
ocăcăesc «coasser».
pălpăesc «flamber, crépiter».
pipăesc «tâtonner».
plescăesc «gargouiller, claquer des mains».
pospăesc «replâtrer».
răsgăesc «mignarder, droloter».
ricăesc «gratter la terre (en parlant des animaux)».
rîgăesc «roter, avoir des renvois».
ronțăesc «gruger, croquer».
sbărnăesc «tinter, résonner».
sgălțăesc «branler, secouer, remuer».
sicăesc «taquiner».

țocăesc «faire du bruit avec la bouche en baisant».

țîrăesc «ruisseler».

tropăesc «trépigner».

troncăesc sau *troncănesc* «radoter, bavarder mal à propos».

visgăesc «fretiller».

vîjăesc «tinter, bruire, siffler (en parlant du vent)».

zornăesc «tinter, (du tambour)».

zuzăesc «bourdonner, gazouiller»...

Majoritatea acestor verbî și a altora de aceeași formațiune sînt de tot onomatopoeice. Numai Cihac a putut să susțină că pe *bălbăesc*, pe *chițăesc*, pe *cloncăesc*, pe *măcăesc*, pe *gălgăesc*, pe *găfăesc*, pe *hupăesc*, pe *mormăesc*, pe *țocăesc*, pe *zuzăesc* etc. etc., Româniî au luat dela Slavî sau dela Ungurî, deși rădăcinele cele onomatopoeice ale unor asemenea se găsesc împrăștiate pe întrîga suprafață a pămîntului pînă la Irochesî și pînă la Hotentotî. Bróscele lui Aristofan *ocăcăia* ū întocmai așa ca și bróscele din Dimbovița. Luat'ău ore și Eleniî pe al lor *zoăș-zoăș* tot din rusescul *kvakati*? Varrone, când dicea că oițele sale *b e h ä e s c*: «vox earum *b e e* sonare videtur», va fi avînd în vedere, după Cihac, pe polonul *b e c z e c*!

Deja între exemplele de mai sus noi am vîdut că se dice de o potrivă: *bombăesc* și *bombănesc*, *grohăesc* și *grohănesc*, *troncăesc* și *troncănesc*, *fleorcăesc* și *fleoncănesc*, *cloncăesc* și

clone *ă n e s c*. Sufixul *-ă n e s c* funcționează apoi întocmai ca *-ăesc* în :

- bodog *ă n e s c* «grommeler»;
- cîond *ă n e s c* «se disputer pour des riens»;
- dănd *ă n e s c* «brandiller, balancer»;
- toroc *ă n e s c* «jaser, babiller»;
- țac *ă n e s c* «craquer, cliqueter»;
- zing *ă n e s c* «tinter, résonner»;
- etc.

Intru cât *n* între vocale s'a perdut în «friū = frenum», în «grăū = granum», în «brăū la plural «brâne» și «brăc» etc., se pöte conchidé că sufixul nostru verbal *-ăesc* s'a desvoltat dintr'o formă mai veche *-ă n e s c*, care tocmai de aceea s'a rărit apoi în graū, astfel că astăzi un verb cu *-ă n e s c* ne mai întimpină abia o dată la Țeece verbī cu *-ăesc*.

Pe de altă parte, cu același sens deminutivo-frequentativ, dar fără element onomatopoeic, ne întimpină mai mulți verbī cu sufixul *-l e s c*, precum :

- ciug *u l e s c* «becqueter»;
- coc *o l e s c* «mignoter, mignarder»;
- gug *u l e s c* «idem»;
- jum *u l e s c* «plumer, peler»;
- mânz *e l e s c* «barbouiller, mâchurer»;
- măzg *ă l e s c* «idem»;
- moz *o l e s c* «mâchonner, travailler lentement»;
- scorb *e l e s c* «fouiller, farfouiller»;
- scorm *o l e s c* «idem»;
- sgrib *u l e s c* «trembloter de froid»;

svîrcolesc «tortiller» ;

etc.

Căutând acum pentru *-ăesc* = *-ănesc* și pentru *-(ă, e, o, u)lesc* paraleluri romanice, noi constatăm că :

a) *lui tropăesc* îi corespunde francesul «tré-pigner» — vechiu «trépiner», *lui fițăesc* francesul «dandiner», *lui grohăesc* «grogner» — vechiu «groigner» — ital. «grugnire», *lui pipăesc* «tâtonner», *lui sicăesc* «taquiner» — ital. «taccognare», *lui băzăesc* și *lui zuzăesc* «bourdonner»; adică întredem la Neo-latiniî din Occident existența unui sufix verbal cu *-n-* corespunzător românului *-ăesc* = *-ănesc*, dar remas acolo fără desvoltare.

b) cât se atinge de sufixul verbal deminutivo-frequentativ cu *-l-*, apoi el se află deja în latinitatea clasică : «cantillare», «sorbillare», «vacillare» etc., propaginându-se apoi cu belșug în graiurile neo-latine : fr. «sautiller» — vechiu «sauteler» — ital. «saltellare», «grommeler», «harceler», «chanceler», «babiller», «tortiller», «brandiller», «ruisseler», «gazouiller», etc.

Nu aducem exemple din italiana, proventala, spaniôla și celelalte dialecte romanice occidentale, căci ele se apropiă de graiul nostru mai mult decât franceza, și prin urmare cuprind à-fortiori elementele lingvistice cele comune nouă și France-silor.

Cuvîntul românesc cel mai remarcabil cu su-

fixul *-ăesc* este *molfăesc*, nu numai pentru că ni se presintă tot-o-dată sub forma *morfolesc*, adică cu sufixul colateral *-lesc*, dar pentru că poate fi urmărit pînă și'n latinitatea rustică.

Forma *morfolesc*, uitată în dicționare, este tot atît de poporană ca și forma *molfăesc*. Vlăhuța o întrebuințează figurat :

Nevoașii noștri critici, spadasiinî damblagiî
Cariî neputënd să musce, *morfolesc* arta 'n
gingiî . . .

Morfolesc și *molfăesc* se trag d'o potrivă, prin cele doë sufixuri sinonimice, dintr'un prototip *morf*, în *molfăesc* trecënd *r* de'naintea labialei în *l* întocmai ca în «tulpină = trupină». Laurian și Massim (Gloss. 383) ne asigură că : «se aude fôrte des cu *r* în loc de *l*, *morfăire*, *morfăesc*, *morfăitor* etc., avënd sensul de *morfăire* cu adaos de a strica neteditatea veșmintelor, ședënd, călcând pe ele și strîngëndu-le în tot modul . . .» Acest «adaos de sens» este închipuit. Negreșit, s'ar puté dice «a *morfoli* sau a *molfăi* haine», atunci când le cocoloșim fără a le rumpe, după analogia aceluia care *morfolesc* sau *molfăesc* bucaté. Dar în privința hainelor cuvîntul românesc cel obicinuit este *mortolesc*. Dacă Laurian și Massim țineau atâta la pretinsul «adaos de sens», acésta a fost numai și numai pentru ca prin noțiunea de «diformare» să pôtä ajunge la etimologia dela grecul *μορφή* «formă». Ei nu s'au sfiit, cu acest scop, chiar de a plăsmui

substantivii *m o r f u* și *s m o r f u*, aducând drept specimene de întrebuințarea lor nesce frase ca : «*m o r f u l* fustelor noastre e de plâns», «*s m o r f u l* pruncului face să crape țiglele mamei» etc. Laurian și Massim au amestecat aci pe grecul *μορφή* «formă» cu italianul *smorfia* «grimasă», cari ambele au putut să se furișeze la noi în limba cărturarilor din epoca fanariotică și din acea a Văcărescilor, dar poporane n'au fost câtu-î lumea. Cihac, ca și ceilalți lexicografi ai noștri, cunósce numai variantul *m o l f ä e s e*, pe care'l traduce (Dicț. II p. 202) prin: «murmurer, mâchonner, grignoter, pignocher». Sensul «murmurer» figuréză pe prima liniă. Dar *m o l f ä e s e* nu însemnéză nici o dată «murmurer». Neapărat, prin analogiă cu *m o l f ä i r e a* bucateilor, se pôte dice metaforic: a *m o l f ä i* cuvinte, franțuzesce «mâchonner ses paroles»; însă Românul are pentru acéstă figură o mulțime de termeni proprii: a mormăi, a buigui, a bombăni, a bălbăi, a bolborosi, a găngăni etc. După cum Laurian și Massim au născocit un «adaos de sens» pentru ca să dea cuvîntului o paternitate grécă, tot așa Cihac a închipuit și el un alt «adaos de sens», cu ajutorul căruia să'l pótă slavisa. Înțelesul de «murmurer» îi trebuia cu orice pret, căci rusesece *m o l v i t i* însemnéză «parler». Printr'un adaos la ureche, din cal se face măgar; printr'un mititel «chiffoner» sau «murmurer», acățat la înțelesurile cele adevărate ale cuvîntului *m o r f o l e s e* sau *m o l f ä e s e*, îl faceți grecesc

său rusesc; procedura este aceeași. Se înțelege de la sine că «adaosurile de sens» sînt rele nu numai cînd ne duc la Greci și la Ruși, dar și atunci cînd ne împing cu de-a sila la Roma. Nu mai puțin vinovat decît Cihac este episcopul Bobb, cînd în dicționarul său din 1822 adaogă la *m o l f ă e s c* sensul de «a muia», prin care l identifică cu latinul *m o l l e f a c i o*.

De unde dară vine *m o r t o l e s c* sau *m o l f ă e s c*? Nicî cu grecul *μολγή*, nicî cu rusul *molviti*, nicî cu latinul *mollefacio*, nu se potrivește. Am spus că lexicografil noștri cunosc numai variantul *m o l f ă e s c*, pe care l explică în următorul mod. Lexicon Budan: «langsam essen, lente vel tarde edo»; Sava Barcianu: «langsam kauen, knaupeln»; Costinescu: «a mânca fără dinți, a mânca încet fără poftă»; Pontbriant: «grignoter, ronger, pignocher, manger lentement»; Polysu: «naschen, knaupeln, langsam essen»; Poienar și Aaron: «pignocher, a ciuguli, a m o l f ă i, a mânca fără poftă, luând bucățele foarte mici în gură». Așa dară sensul primar al cuvîntului este *m ă n ă n e*; sensul secundar: *m ă n ă n e* a - l e n e sau a - n e v o e; orice alt sens e figurat.

Alături cu al nostru *m o r t o l e s c* și *m o l f ă e s c* ne întîmpină în vechea francesă trei varianturi: «morfer, morlier, morfiailler», tôte cu sensul primar de *m ă n ă n e*, din cari la Littré nu s'a strecurat decît: «Morfer. Terme hors d'u-

sage. Manger goulûment», cu o citațiune din Charles de Sorel, Histoire de Francion, Paris 1622.

Afară de un pasagiū din Rabelais cu «morfiail-ler», Godefroy (Dict. de l'ancienne langue française, V, 408) citéză altele de prin diferiții scriitori din secolul XVI, și tot-o-dată substantivul «morfe = mâncare», bună-óră :

Tout se faict pour la morfe; on a beau estre
accort,
 Sans cela tout n'est rien, le plus vif semble
mort...

Godefroy a scăpat din vedere numai pe medic-
 valul «morfee = îmbucătură» într'un act al mă-
 năstirii de Pipriac: «Morphea panis et pintaphus
 vini = une bouche e de pain et une pinte de
 vin» (Du Cange, Gloss. Lat. ed. Carpent., IV p.
 550).

Cel mai vechiu mare dicționar al limbei fran-
 cese, publicat de Randle Cotgrave în London la
 1611, este foarte important prin amăruntele pe cari
 ni le dă asupra sensului lui «morfiail-ler» și al de-
 rivatelor sale, anume :

«Morfiail-ler, a mânca cu lăcomiă, a mânca saū
 a bé cu grabă, cu gura ne'ndemâna-
 te cã a mesteca și a înghiți (with the
 mouth illfavouredly in chawing, or in swallowing)»;

«Morfiaille, mâncare lacomă, ne'ndemâna-
 te cã saū ne mesteacă (ill-favoured or hastily
 devouring)»;

«Morfiailles, bucate mâncate lacom și ne'ndemânate (ill-favouredly taken in).»

Prin ne'ndemânarea mâncării, «ill-favourredness», asupra căriia Cotgrave insistă atâta, francesul «morfiailles» se identifică cu românul *morfollesc* nu numai în sensul primar, dar și în cel secundar. Ambele sensuri se păstrează și mai bine pînă astăzi în unele dialecte franceze. Iată, de exemplu, ce dice Godefroy din dialectul dela Hainaut în Belgia: «morfelier, mâcher une chose à demi en la mordant de tous les sens.» De asemenea în dialectul dela Franche-Comté «mourfiller» înseamnă a mânca des, dar câte puțin: «manger peu, mais souvent», tocmai funcțiunea cea deminutiv-frequentativă a românului *morfollesc*, care pînă și prin sufixul *-l-* se întâlnește cu francesul «morfélier, mourfiller, morfiailles».

Dacă Littré ar fi cunoscut vechimea, respândirea curat poporană și nuanțele lui «morfe» cu derivatele sale în limba franceză, ba tocmai în dialectele cele nordice ca Hainaut sau Franche-Comté, el nu l'ar fi crezut împrumutat din Italia, de unde împrumuturile franceze s'aũ făcut tôte mai târziu și prin canalul literar. Italienii, în adevăr, aũ și ei din vechime verbul «morfire» și substantivul «morfia», dar în nescie condițiuni mai puțin caracteristice decât acelea pe cari le-am vędut în varianturile franceze.

În dialectul venețian «morsir» înseamnă a

mâncă, iar «morfia» gură (Boerio, ed. 1867 p. 426). Ambele cuvinte sînt și mai familiare în Toscana. Din limba literară ele aū perit de-mult, conservându-se însă în vechile texturi. Ast-fel la Mattio Franzesi, Rime burlesque (Firenze 1555, II, 194), noi citim:

Mercore stemmo in Viterbo a' morfire,
E dopo pranzo alquanto dormire...

Iar celebrul istoric și poet florentin Benedetto Varchi (L'Hercolano, Vinetia 1580, p. 52) dice: «chiamano i Fiorentini Berlingaiuoli e Berlingatori coloro, i quali si diletmano d'empire la morfia, cioè la bocca, papando e leccando...»

Italienii dară aū reținut în varianturile lor numai sensul primar «mănânc», perdënd pe cel secundar «a-lene», care a ramas la Români și la Francesi. Dacă n'ar fi cunoscute decât tipul italian și tipul românesc, identificarea lor ar rămâne o simplă ipotesă nedovedită. Numai varianturile franceze, mai ales acelea din Cotgrave și din dialectele nordice, așcă o temelie seriósă și aduc o demonstrațiune sciintifică. Când o vorbă, sub același formă și cu același sens, ba încă cu cel primar și cu cel secundar tot-o-dată, trăesce în gura poporului, cu totul afară din sfera literară, în Dacia și 'n Galia, chiar dacă n'ar fi lăsat o urmă adâncă și 'n Italia, acésta ne-ar ajunge pe deplin pentru a constata că se trage dintr'un prototip latin rustic. Ce-va mai mult; noi putem afirma că prototipul a fost anume din dialectul umbric, care con-

serva pe *f* după *r*, pe când dialectul latin propriu Țis îl schimba în *b*, de exemplu: latinul «verbum»=umbricul «verf»; dar acesta ne-ar duce pré departe, și—fiind-că latinul *b* și umbricul *f* core-spond ario-europeului *dh*—cine scie dacã nu ne-am urca pe nesimțite la radicala sanscritã *mardh* «humidum esse, humectari», care în dialectul vedic exprimã toemã noțiunea de un act lenevos: «lässig werden» (Grassmann, Wtb. z. Rigveda p. 1060).

În prima jumãtate a secolului XVII, atãt la Italiani «morfire» și «morfia», precum și la Francesi «morfer, morfiailer, morfe» etc. au despãrut din limba literarã și din stratul cel burges. Atãta așteptau pungașii pentru ca sã introducã aceste vorbe în «argot» sau «gergo». Astfel în gergul italian *m o r f i a* însemnãzã «fóme», *m o r f i a* «gurã», *m o r f e z z o* «mãnãnc» (Fr. Michel, Dict. d'argot p. 279, 431); iar în argotul frances: *m o r f e* «mãnãncare», *m o r f a n t e* «farturiã» și *m o r f i e r* «a mânca». Chiar în Franța însã pungașii au uĩtat sau au nesocotit sensul cel secundar al cuvĩntului, lãsând numai pe cel primar. Furtișagul nu e vechiu. Epoca lui se pôte urmãri. Într'o carte fórt curiósã, întitulatã: «Le jargon ou langage de l'argot réformé, tiré et recueilli des plus fameux argotiers de ce temps», publicatã la 1634 (Nisard, Hist. d. livres populaires, II p. 404), noi citim: «Manger, c'était brifer ou gouffier, à présent c'est morfier». Prin urmare, pe când seria Rabelais și

chiâr Charles de Sorel, hoții nu întrebuițau încă această vorbă.

Diez (Etymol. Wtb.² II p. 46), cunoscând numai forma italiană și pe una singură din cele franceze, le trage din olandesul medieval *m o r f e n* «a mânca cu lăcomiă», pe care 'l găsește și 'n medio-germanul *m u r p f e n*. Față cu formele franceze dialectale și cu cele două forme române, este învederat că Olandesii din vécul de mijloc împrumutaseră acest cuvînt curat romanice dela Francesii din Belgia, și l'au dat atunci și Germanilor, dar unii și alții l'au perdut în urmă. Să amintim în trecét, că dacă vorba ar fi fost germană din baștină, ea neapărat trebuia să sune la Olandesi «*morpen*», nici odată «*morfen*», căci se scie că, după legile fonetice, un *f* sau *pf* german propriu țis nu pôte să corespundă unui *f* olandes.

TRECEREA LUI „BI“ IN „GHI“

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2228—2242)

Tóte dialectele române cunosc, mai mult sau mai puțin, trecerea labialelor în guturale de 'na-intea lui *i*, fie când labiala este inițială ca în: ghine din bine, ghie din vie, kicior din picior, hire din fire, nie (n⁷ie) din mie, — fie labială medială ca în: alghină din albină, cokil din copil, trandahir din trandafir, dornire din dormire, — fie labiala urmată de finalul *i* scăzut la *i* ca în: eerghî din cerbî, lukî din lupî, dornî din dormî, — fie, în slîrșit, vocala *i* trecută în *i* și apoi despărută ca în: kétră = klétră, herb = hîerb etc., cari în vechile texturi se scriu : $\mu\alpha\tau\rho\kappa$ sau chiar $\mu\mu\alpha\tau\rho\kappa$, $\phi\mu\epsilon\rho\epsilon\varsigma$. Trecerea cea mai importantă este a celor doă labiale explosive, *b* și *p*, fiind cea mai răspândită în graiu prin numărul cuvintelor în cari ne întimpină și cea mai variată tot-o-dată prin complicațiunii fonetice ulterióre: *bi-ghi-bghi-bgi*, *pi-ki-pki-pci* (bine = ghine = bghine = bgine; pi-

cior = kicior = pkicior = peicior = cicior). Ajungo dară a supune unui studiu critic pe *ghi* din *bi*, de care nu putem despărți pe *ki* din *pi*, pentru ca prin însăși acesta să se limpedească cestiunea celorlalte labiale guturalisate, cari sînt de o importanță secundară.

Despre acest fenomen, întru cât îmi pot aduce a-minte, aū scris mai pe larg Miklosich, Lambrior, Onciul și Șăinenu, din cari primii trei n'au cunoscut în privința'i prețiosisimul text al lui Cantemir, iar câte-patru nu puteau să cunoască adevărata măsură de circulațiune în totalitatea dialectelor românesce a formelor cele guturalisate. Lipsindu-le ast-fel punctul istoric de plecare, și mai ales statistica fenomenului, nu e de mirare că concludsiunile lor sînt cu desăvîrșire subiective.

Miklosich (Lautl. d. rum. Spr. Cons. II p. 14 sqq.; cfr. Schuchardt, Litteraturbl. f. german. u. rom. Phil. 1892 No. 9) în deșert caută pentru guturalisarea labialelor române paraleluri neo-latine occidentale. E cu totul alt-ceva cînd Neapolitanii sau Sicilianii dic «chianta» pentru «pianta» sau «ghianco» pentru «bianco», căci neapolitano-sicilianul *ghi* și *ki* nici o-dată nu represintă pe primitivul *bi* și *pi* ca la Români, ci tot-d'a-una pe *bl* și *pl*: ghianco = blanco, chianta = plantam, chiaga = plagam, chiano = planum, chiantu = planctum, chieno = plenum, chiu = plus, chiummo = plumbum etc. Guturalisarea grupurilor consonantice *bl* și *pl*, ba și *fl*, este romanică occidentală, fie italiană,

sie chiar spaniolă, dar tocmai Româniî n'o aũ de loc; pe când guturalisarea grupurilor consono-vo-calice *pi*, *bi*, *fi*, pe care o aũ Româniî, e tocmai ce-va cu totul necunoscut dialectelor romanice occidentale. Apoi Miklosich se înşelă (cfr. Rumun. Untersuch. II, 7) când atribue Românilor rostirea «diine» pentru «ghine» sau «tlicior» pentru «kicior», după cum se rostesc numai acolo unde elementul românesc este amestecat cu Ungurii, pe când Moldovenii, Muntenii şi Macedo-româniî rostesc foarte lămurit *ghi* şi *ki*, nu *di*, nici *ti*.

Lambrior (Romania 1877 p. 446) nu se sfiesce a ne asigura, că Româniî n'aũ pe *ghi*=*bi* şi pe *ki*=*pi* decât de pe la finele secolului trecut: «ils n'ont pu commencer que dans la seconde moitié «du XVIIIe siècle». Cu alte cuvinte, numai după 1750 toţi Macedo-româniî şi toţi Moldovenii aũ început de o-dată a dice *ghine* şi *kicior*! Apoi Lambrior sciea că acest fonetism nu este numai moldovenesc şi macedo-românesc: «Ce phénomène «s'observe dans tout le domaine roumain, «mais il n'est pas partout également développé; «en Moldavie, en Bessarabie et en Boukovine, c'est «l'état normal du parler populaire et même «de la conversation familière; on le trouve sporadiquement en Valachie et en Transylvanie et il est constant dans le dialecte «macédo-roumain...» Şi toate astea abia de un secol!

D. Onciul (Conv. lit. 1885 p. 594) îşi pune întrebarea, dacă nu cum-va o samă de coloniî ma-

cedo-române, un «adaos de populația română din peninsula balcanică», va fi altoit Daco-românilor guturalizarea labialelor; și această ipoteză suride de asemenea d-lui Șăineanu (Ist. filologiei p. 70—72), ambiî crezând că fenomenul e specific trans-danubian și necunoscând faptul statistic că pînă și între Macedo-români sînt unii cari nu guturaliséză labialele, anume sub-dialectul macedo-român din Meglen (Weigand, Vlacho-Meglen p. 16), unde se dice: bine, corbî, picîor, lupî, iar nu: ghine, corghî, kicîor, lukî.

Din punctul de vedere curat fisiologic, trecerea lui *bi* în *ghi* sau a lui *pi* în *ki*, palatalisate apoi în *gi* și *ci*, putea sã se 'ntâmplesc în ori-ce limbã. Așa, bună-órã, o aũ în extremul Orient Tibetaniî, la cari «*pia* se pronunță *cia* (tcha), *bia—gia* (dja)» (Abel-Rémusat, Recherches sur les langues tartares p. 340). Alt-ceva însã este o posibilitate abstractã, și alt-ceva realizarea concretã. În Europa întrégã, întru cât am putut cerceta, afarã de Peninsula Balcanicã nu se gãsesce nicãiri *ghi=bi* și *ki=pi*. Nu fisiologia darã, adecã nu elementul antropologic trebuî sã ne preocupe, ci urmãrirea cauzei locale etnice.

Cantemir (Descr. Mold., ed. Papiũ p. 151) dice: «Mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pronunciationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et «*vi* în *gi*, ut: bine (bene) =gine, vie (vinea)=gie; «*pi* în *ki*: pizna (invidia)=kizma, piatra (petra)=«kiatra. *Mi* initiale în *ng* literam, vix aliis pronun-

«ciabilem, ut : mie (mihi) = ngie etc. Qui semel e
 «viris etiam ei pronunciationi asvetus fuerit, vix
 «ae ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu
 «sorex suo ore semper prodit se nimis diu in ma-
 «tris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales
 «vulgo ficior de baba, filii vetulae, per contemptum
 «dicuntur.»

Cantemir dară constată, că atât *ghi* = *bi* și *ki*
 = *pi*, precum și *ni* = *mi*, era la Români un fo-
 netism străin grafului bărbătesc, caracterisând în
 specie graful femeiesc, așa că bărbații cari rostiau
 ast-sel erau porecliți cu despreț: «feciori de babă».
 Și aserțiunea lui Cantemir se întărește pe deplin
 prin faptul pozitiv, necontroversabil, că nu se află
 nici un vechiu text românesc, fie din orî-co pro-
 vincia și fie de o provenință orî-cât de rustică, în
 care să ne întimpine *ghi* pentru *bi* sau *ki* pentru
pi, ba nici *ni* pentru *mi*. Sînt texturi cu rotacis-
 mul *r* din *n*, sînt texturi cu duplul *z* (*z* și *s*) sau
 cu *r* și *rr*, sînt texturi cu *hi* pentru *fi*, sînt tex-
 turi cu *χ* și *rx*, dar texturi cu *ghi*, *ki* sau *ni* pen-
 tru *bi*, *pi* și *mi* — nu există, căci letopisețele, za-
 pisele, cărțile bisericesci, pisaniile de pe morminte
 etc. aũ fost scrise tóte de bărbați, nu de femei, nici
 de «feciori de babă».

Una din prę-putinele excepțiuni este actul mol-
 dovenesc din 1644 (Arch. ist. I, 1 p. 87), în care
 sînt descrise hotarele unei moșii: «și de acolo
 suptũ margine în capu k i e i o r u l u i din mijloc
 lângã mocirla într'o movilița, cari iaste suptũ

gropa bouului alături cu vale, și acolo s'au făcut bour într'un giugastru lângă cel vechiu, și apucă k i c i o r u l din mijloc la delu în pădure...» Să se observe însă că în acest text k i c i o r nu este un cuvânt comun, ci s'a stereotipat ca termen topic, încât trebuia scris întocmai, chiar dacă l'ar fi scris însuși Cantemir.

Datele statistice, culese prin învățători și prin preoții de prin sate, probază pe de o parte marea răspândire teritorială a acestui fonetism, iar pe de alta: originea lui cea femeiească p r e t u t i n d e n c a

În districtul Brăilei peste tot (comunele Cazas, Naziru, Slujitori-Albotesci, Lacul-Redii, Cotu-lung, Rusești, Tichilesci, Sutesci, Filipesci, Viziru etc.) se dice: ghine, kicior. În unele locuri fenomenul mai conservă caracterul său femeiesc, iar bărbații, printr'o reacțiune, prefac vice-versa pe *ki* în *pi*. Așa învățătorul I. Păișescu din comuna Stăncuța ne scrie: «La noi *ghi* pentru *bi* se rostesc mai cu samă de femei când ocăresc copiii: să'l mănânce corghii! Apoi *ki* se amestecă cu *pi* dicându-se nu numai kept pentru pept, dar și împide pentru închide, pin pentru chin, pirie pentru chiric.» În comuna Latinul bărbații au învins pe *ki*, încât toți dic picior, dar femeile la rîndul lor au învins pe *bi*, încât toți dic ghine, nu bine.

În districtul Ialomița dela un capăt pînă la celalalt (comunele Dudești, Periești, Coșereni, Ograda, Borănesci, Reviga, Grindu, Cosumbesci, Larga, Pioa-

Petrii, Poiana, Broșteni, Ciochina, Copuzu, Gârbovii, Slobozia, Pribegii, Iazu, Petroiu etc.) se dice ghine, kicior. O muștră de graiul țărănesc de acolo, comunicată de învățătorul Th. Theodorescu din comuna Lupșenu: «Da *ghine*, Marișo! tu stai și eu «nu mai poeiu dă lóme. Du-te și fă ce-va dă mân-care; hîerbe niște carne d'aia dă óie eu vardă; «da s'o hîerghi *ghine* că-i cam bătrână. — A cum-«părat arândașu nostru niște cai negri ca *eorghî*. «— Când am trecut lacu, ni-a vinit apa pîn'la «*kept*, ș'o scoică ni-a sgâriet *kelea* dâla *kicioru* «stâng. As-nópte a intrat *luch'en* zavadă . . . »

Nici aici totuși lupta între rostirea bărbătească și între cea femească nu s'a isprăvit încă de tot. În unele comune (Socariciu, Tândărei etc.) circulază de o potrivă la plural: *lupi* și *lukî*, *popi* și *pokî*, dar tot-o-dată reacțiunea bărbătească a înlocuit pe *ki* prin *pi* în rapiu (*rakiu*) sau pirie (*kirie*). În comuna Căcu se aude de o potrivă *kicior* și *picior*, *kept* și *pept* etc., dar se dice numai bine, nu ghine. În comuna Malu, după cum îmi scrie învățătorul Ion Căneiu: «*kicior* și *e n u m a i f e m e - c i l e*, când își mângâie copilul, iar ómenii mari «nu întrebuintează decât forma *kicior*», adică femeile, după ce altoiră bărbaților pe *ki*, s'au diferențiat ele înseși apoi mai departe palatalisându'l în *ci*.

În districtul Telcorman rostirea bărbătească a învins aproape pretutîndenea pe cea femească, dar lăsând urme de luptă. Sînt unele comune în cari

aŭ biruit femeile. Aşa învăţătorul Cr. Voiculescu din Viişóra ne scrie: «Pe la noi se dice: este «*ghine* se te duci cu *ghioli*, *corghi* sînt negri, tu «*sorghî* ciorbă, *lukî* mănăncă un *kicior* de cal, «*poki* cerşesc, *keptenele* meŭ este rar».

În districtul Rîmnic-sărat (comunele Sgârçiţii, Bălăcenu, Obilescî, Corbu, Jirlău, Dedulescî, Buda, Tâamboescî, Vişani etc.) guturalizarea labialelor e mai generală decît chiar în districtele Buzeu şi Prahova. În adevăr, în Buzeu sînt multe comune (Săgéta, Petrósa, Gherasenî, Lipia, Stălpu, Fundeni, Zernescî-Călnău, Tăbărescî, Boldescî, Pogónele, Cilibia, Sărulescî, Găvănescî etc.), în cari pe lingă formele *ghi* şi *ki* se aude tot-o-dată *bi* şi *pi*. În Prahova de asemenea; ba chiar pe a-locuria (Scăieni, Mălăiescî etc.) nu se află de loc *ghi* pentru *bi*, ci numai *ki* pentru *pi*.

În districtul Muscel formele *ghi* şi *ki* sînt foarte respândite (comunele Cetăţeni, Rădescî, Valea-mare, Nămăescî, Ţiţescî, Poienari, Voinescî, Bălilescî, Cotescî etc.), dar în acelaşi timp se aud şi formele *bi* şi *pi*, iar în unele locuri (comunele Băjescî, Măţău, Văleni etc.) există numai *ki*, nu şi *ghi*; apoi la plural nu se dice mai nici o dată cerghî, lukî, ci cerbî, lupî. În acest district, ca şi în nordul Moldovei şi în partea răsăritenă a Transilvaniei, lupta între elementul bărbătesc şi între cel femeiesc se manifestă mai cu deosebire prin forme de compromis, prin acel «*syllaxis*» despre care eu am vorbit cel de'ntăiu altă dată

(Cuv. d. bătr. II p. 218, 240) și am găsit apoi o confirmațiune la Weigand (Olympto-Walachen p. 44). Circulând în același timp femeescul *ghi-ki* lângă bărbătescul *bi-pi* și ambele fiind de o potrivă tari, din amestecul lor, ca un fel de împăcare, s'a născut *bghi* și *pki*. Invățătorul G. Tuțianu din comuna Valea-mare: «P'aicea se ro-
 «stesece *ghi* în loc de *bi* în multe cuvinte, așa se
 «dice ghine în loc de bine, cerghî în loc do cerbî,
 «corghî în loc de corbî, dar mai ales se aude și
 «*b* înaintea lui *g*, cari contopindu-se sună amîn-
 «doe slab, precum: *bghine*, *cerbghî*, *corbghî*,
 «*orbghî*, *neghîobghî* etc. Tot asemenea se întâmplă
 «și cu *ki* în loc de *pi*, așa se dice kicior în loc
 «de picior, kimniță în loc de pivniță, kept în loc
 «de pept, okincî în loc de opincî, dar mai ales se
 «pune *p* înaintea lui *k*, spre ex.: *pkicior*, *pkimniță*,
 «*opkincî* etc. La plural: *popki*, *lupki*, *vulŭki*.»

În districtul Dîmbovița *ghi* pentru *bi* se aude numai la cîșbanî (comuna Pietroșița), dar *ki* pentru *pi* se aude adesea și din gura țeranilor. De asemenea numai *ki* pentru *pi* se găsește în districtul Romanați. Invățătorul Marin Stănescu din comuna Leul ne serie: «Poporul din această localitate dice
 «kept, kepten, dar nu *lukî* sau *pokî*, ci *lupî* și
 «*popî*». Tot așa în districtul Dolj (comunele Ce-
 tatea, Vela, Ciuperceni, Țințăreni, Băilescî, Risi-
 pișî, Dobridor, Poiana, Coțolenii-din-față, Maglavit,
 Gubancea, Plosca, Pelescî, Brésta, Adunații-de-Ge-
 ormane, Plenița, Séca-de-câmp etc.). Alături cu *ki*

circulă în formă cu *pi* și cea silectică *pki*: *pkiatră*, *pkept*, *pkeptene*.

Din districtul Vâlcea, preotul Istănescu din Recea ne scrie: «Aici păstorii de oi țin ghine în loc «de bine, cerghă pentru cerbă etc. În glume țin și «sătenii kept pentru pept, kicior pentru picior». Adecă — după vorba lui Cantemir — bărbatul își bat joc de «feciori de babă», a cărora rostire femească a fost învinsă prin cea bărbătească.

Formele cele de compromis *bghi* și *pki*, adesea palatalizate apoi în *bgi* și *pci*, care rezultă, după cum am spus, din neputința formei femeiescilor de a goni cu totul pe cea bărbătească, sînt răspândite mai cu deosebire în districtele Suceava și Némț (comunele Farcasa, Tătăruși, Broșteni, Borca, Botesci, Bodești-Precistei, Șaru-Dornei, Dorna-Gura-Negrii etc.), unde se aude: *bghine* și *bgine*, *corbghi* și *corbgi*, *cerbghi* și *cerbgi*, *pkicior* și *peicior*, *opkincă* și *opcincă*, *pkiatră* și *peiatră*, *pkept* și *pcept*, iar în unele vorbe labiale se pierde: *corgi*, *cergi*, *cicior*, *ciatră*, *cept*; de asemenea *lupci* și *popci*. Cât se atinge de *lupki*, *popki*, *copkil*, *stupkină*, apoi așa se rostesc în Moldova întregă.

Același fenomen ne întîmpină și în Transilvania, nu numai în regiunea Năsăudului cea învecinată cu Moldova, dar și în părțile Făgărașului (comunele Voila, Vistea, Lisa etc.), unde se țin: *bghine*, *albghină*, *corbghi*, *cerbghi*, *pkept*, *pkicur*, *pkele*, *pkerd*, *popki* etc. Tot așa și în Maramurăș, în Selagiu, în așa numita țară a Oașului, unde totuși

guturalele tind a se palatalisa : bgine, peicăor (preut E. Bran, Selagiu, com. Bârsoul-de-jos). În regiunea Sibiului (com. Sina, Orlat, Vestem etc.) se aud numai formele nesilectice și nepalatalisate *ki* și *ghi*, ca și 'ntr'o mare parte din regiunea Făgărașului (com. Văldarecca, Ohaba, Mărgineni, Căpăcel etc.). Pretutindenea însă, cel puțin într'un mod sporadic, se aud și formele cele bărbătesci *bi* și *pi*.

În multe localități, după cum am vădut-o deja mai sus, femeiescul *ghi* pentru *bi* n'a putut să se impună, dar s'a impus totuși femeiescul *ki* pentru *pi*. Față cu acest fenomen, se naște o întrebare firéscă: de ce ôre *ki* a fost mai tare decât *ghi*? Răspunsul se cuprinde și se dă pe față dela sine în următorul șir de fapte decisive.

Într'o mare parte din districtul Dolj (comuncle Drănicu, Gogoș, Comoșteni, Bulzesci, Galiciuica, Vela, Ișalnița, Murgăș, Șimnic, Căpreni, Bodăesci, Calopăr etc.) nu se aude de loc *ghi* pentru *bi*, nici *pi* pentru *ki*, afară de un singur cuvânt: kept, une-orî pkept.

În comuna Ploiesciorii din Prahova labiala se guturaliséză numai în trei cuvinte: kept, kipotă și keptene, iar în comuna Mălăiesci numai în do ă: kept și keptene.

În comuna Bălțașii din Teleorman numai în singurul kept.

De asemenea în comuna Micloșani din Muscel.

Dialectul istriano-român nu cunósce de loc gu-

turalisarea labialelor, afară numai și numai în două vorbe: kiept și cîaptere = kîaptene (Miklosich; Rumun. Untersuch. I, 23—4).

Aceiași guturalizare este cu desăvîrșire necunoscută sub-dialectului macedo-român din Meglen, afară iarăși de cele două vorbe: kiept și kîaptene (Weigand, op. cit.)

Nemic mai femeiesc ca noțiunile de «pept» și de «peptene», și tocmăi mulțumită lor, în lupta cea seculară între fonetismul bărbătesc și între cel femeiesc, *ki* s'a arătat aprópe pretutindenea mai forte decât *ghi*, iar vorbele isolate kiept și kieptene au isbutit a se furișa pînă și la Istriano-români.

De aci rezultă că:

1. Guturalizarea labialelor există în toate dialectele române: cel daco-român, cel macedo-român și chiar cel istriano-român:

2. Ea este foarte veche, de óră-ce să urcă mai sus de formarea acestor dialecte, a cărora despărțire nici într'un cas nu póte fi mai nouă de secolul X;

3. În toate aceste dialecte ca ni se înfățișéza ca un element de tot femeiesc, persistând în cele două cuvinte kept și keptene chiar acolo unde nu s'a putut încuiba în restul graiului;

4. Ori-unde s'a întrodus la noi și s'a propagat acest element de tot femeiesc, el a întimpinat o crâncenă resistință din partea elementului celui bărbătesc a conservării labialelor.

Dar cum ôre să se explice o asemenea restrăbunescă desbinare lingvistică între cele doë sexuri în sînul unei singure națiuni?

Pretutindenea unde o naționalitate s'a născut prin cucerire, elementul cuceritor cel bărbătesc vorbîa la început o limbă cu totul alta decît elementul cucerit cel femeiesc. Dintre copiii născuți din căsătoriile cele bilinguice, băieții se deslipiau mai curând «a matris sinu» după expresiunea lui Cantemir, sustrăgându-se astfel înrîuririi mumelor, pe cînd fetele, rămânînd tot-d'a-una sub acastă înrîurire, conservaū cu stăruință tradițiunea graiului femeiesc, pe care vécurile o puteaū șterge numai treptat-treptat, așa că la urma urmelor — după ce se plăsmuise deja din amestec o singură limbă pentru bărbați și pentru femei — trebuia totuși să mai trecă mult timp pînă să dispară orice deosebire fonetică.

O divergență între graiul bărbătesc și graiul femeiesc se constată pînă astăzi pe o scară foarte întinsă la Caraibi, a căroră naționalitate se născuse sînt acum câți-va secolî prin cucerire, bărbații din tribul Galibilor căsătorindu-se cu femeile din tribul Arruacilor; și Adam Lucien (*Revue de Linguistique*, XII, 275—304) observă: «La science «saisit sur le vif, dans le double parler caraïbe ramené à ses origines, le phénomène instructif de la formation d'une langue par l'effet «d'une conquête qui, d'une partie des hommes de «la nation conquérante et d'une partie des fem-

«mes de la nation vaincue, fait une nation nouvelle».

Dintr'o cauză analogă la Eschimoșii din Groenlandia numai femeile schimbă pe *k* în *ng* și pe *t* în *n* (Sayce, *Introd. to the Science of language*, I, 205).

Tôte naționalitățile latine extra-italice s'aũ zãmislit din amestecul bărbaților romani cu femeile barbare. Despre Spaniolĩ, naționalitatea extra-italică cea mai veche, noi avem în acẽstã privințã un text special categoric la Tit-Liviũ (XLIII, 3): «Et alia novi generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus romanis et «ex hispanis mulieribus, cum quibus connubium «non esset, natos se memorantes, supra quatuor «millia hominum...»

La Romãni — pe cari Tit-Liviũ i-ar fi numit «novum genus hominum ex militibus romanis et dacicis mulieribus» — la Romãni elementul cuceritor, adecã cel bãrbãtesc, fiind Latiniĩ, iar elementul cucerit saũ femeiesc fiind Daciĩ, fenomenul lingvistic *ghi = bi*, *ki = pi*, *ni = mi*, intru cãt el este femeiesc, nu pôte sã fie decãt o remãșițã dacicã, nici decum latinã.

Și aci ni se presintã o dilemmã:

1. saũ cã în limba dacicã labialele se guturalizã saũ de nãntea lui *i*;

2. saũ cã în fonetismul latin grupurile *bi*, *pi*, *mi* se rostiaũ altfel decãt aceleași grupuri în fonetismul dacic, adecã se rostiaũ în așa fel încãt

pentru auzul Dacilor ele cuprindeau un element diferențial gutural.

Prima ipotesă trebuie înlăturată cu desăvârșire, de vreme ce în nomenclatura personală, în cea locală și în cea botanică a Dacilor ne întimpină foarte des labiale neguturalisate de 'nainte a lui *i*, bună-ură :

Berebistes, nu *Beregistes* ;

Bicilis, nu *Gicilis* ;

Pieporus, nu *Kieporus* ;

Clepidava, nu *Clekidava* ;

Tibiscum, nu *Tigiscum* ;

apoi *Capidava*, *Piroboridava*, *Pinum*, *caropithla*, *rhathibida* etc.

Tracii de peste Dunăre, despre cari noi știm că ei numiau tesaurul «pitu-», nu «kitu-» (Schol. Apollonii Rhodii I, 933: *Θαῦτες τὸν Ἰρσσυδὸν πικτὴν λέγουσιν*), de asemenea nu guturalisau labialele, după cum nu le guturalisăză nici posteritatea lor actuală Albanesii.

Remâne dară în picătoare numai ipotesa a doua, și anume: Dacii restiau pe latinul *bi*, *pi*, *mi* ca *ghi*, *ki*, *ni*, un pseudo-fonetism cam așa după cum Creolii prefac sunurile franceze, spaniole și portugese (Schuehardt, Kreol. Studien, passim), sau după cum Alsacienii, chiar când au învățat în școlă franțuzesce, totuși pronunță :

Mon bēti François

Toi fouloir que *che* t'apprenne

Comment audrefois

*Che falsais à la Prussienne
Ou pién à la Tyrolienne...*

(Nisard, Hist. d. livres popul. I, 73).

Fonetismul latin nu era tocmai ușor pentru o ureche ne-romană. Așa vechii Greci aveau pe *ti* (*τι*), și totuși pe latinul *ti* îl rostiau *tzi*: «optimus = optimus». Așa Celtii aveau pe *v*, dar pe latinul *v* îl amestecau cu *f*: «vulgor = fulgur», «sigil = vigilia» (Sittl, *Verschiedenheiten d. lat. Spr.* p. 51 sq.).

Intr'un singur punct, sub raportul guturalisării labialelor, fonetismul dacic se întâlnea întru cât-va cu cel latin. Se știe că Romanii confundați pe *f* cu *h*: *faedus* — *haedus*, *fordeum* — *hordeum*, *folus* — *holus*, *fariolus* — *hariolus* etc. (Corssen, *Ausspr.* I, 159 sqq.). Iată de ce *hi* pentru *fi* era nu numai dacic, dar și oarecum latin, încât a putut să se introducă fără rezistență în graiul românesc: el figurează adesea în vechea noastră literatură și nu se atribuie de cătră Cantemir «feciorilor de babă». În fond însă acest fonetism nu este la Români latin, ci dacic, după cum fonetismul analog la Spanioli în «*hierro* = *ferrum*», «*hacer* = *facere*» etc., nu este latin, ci iberic (cfr. Ascoli, *Due lettere* p. 29). Concordanța latino-dacică într-o parte, ca și concordanța latino-iberică în cea-laltă, a fost o simplă înlesnire de propagandă fonetică.

Aplicarea Dacilor, sau mai bine zicând a Tracilor în genere, de a guturalisa pe labialele latine de naintea lui *i* poate ea singură să deslege o enigmă

din Hesychius. Acest culegător de glose din secolul IV aduce pluralul: «serghi» în loc de latinul «cervi» sau «cerbi»: «σεργοί — ἐλαφοί», întocmai ca la Români în «cerghi», moldovenesce «șerghi». El nu ne spune de unde a luat'o, dar nefiind nici grecă, nici italică, este învederat că această glosă nu poate să fie decât tracică. Tot de provenință tracică, directă sau indirectă, ni se pare a fi guturalizarea labialelor de 'nainte a lui *i* în dialectul neogrecesc așa numit tzaconic, pe care însă aci noi ne mărginim a'l menționa numai.

B A

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2242—2251)

Ba, adv. et conj.; 1°. non, pas, point; 2°. mais, d'autant plus. În ambele sensuri *ba* exprimă o opozițiune, dar în primul sens opozițiunea este negativă, în sensul al doilea restrictivă, iar o restricțiune este o afirmațiune tot-o-dată. Din acest punct de plecare toate accepțiunile lui *ba* se pot reduce la patru: 1°. «— Te duci? — *ba*» este o negațiune simplă. 2°. «Te duci acuma? — *ba* mă voi duce mai târziu» este o restricțiune, în care se negă ducerea «acum», dar se afirmă ducerea «mai târziu». 3°. «Te duci? — *ba* nu», este o negațiune dublă. 4°. Contrariul: «nu te duci? — *ba* da» este o dublă afirmațiune, care însă, cuprindând în sine un element de opozițiune, e mai puțin categorică decât simplul *da*.

I. Negativul *ba* e tot-d'a-una mai energie decât sinonimul *nu*. Când e vorba de o alternativă, el se lăgă de afirmațiunea ce-i precede prin conjunc-

(iunea a ũ în graul vechiu, prin o r i în cel de a-
stădi, rare-orî prin s a ũ.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XXXVII, 32 :

. . . cunoaște de
iaste haina feçorului
tău au *ba*...

. . . agnosce si
tunica filii tui est, an
non...

Ibid. Numeri XIII, 21 :

. . . de sântu într'-
ănsulū copaci aŭ *bă* . . .

. . . si sunt in ea
arbores an non...

grecesce în ambele locuri: } *oŭ*.

Șapte taine, 1644, p. 15: «va fi lucrul cu pre-
pusū, oare botedzați sântu au *ba*...»

Pravila Moldov. 1646, f. 87: «stă pre sama giu-
defului să giudece acel lucru și acia vină de caria
să teme muîaria, poate să fie de chizeșie au *ba*...»

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 27 b: «au
putia-vii aceastăa tĂgădui? sau putia-vii că aceastăa nu
iaste așa să dzici *ba*?...», unde în contextul gre-
cese lui *ba* îi corespunde «*öxi*».

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p.
140: «Și cum eu singură numai tăcéria spre robie
și suppunere věčnică ne vom lăsa? *Ba*, fraților,
odată cu capul lucrul acesta neizbândit să nu lă-
săm...»

Costachi Negruzzi, «Sobieski și Români»: :

«— Incă o dată vă întreb, vă închinați ori *ba*?

«— *Ba*...»

Alexandri, Boieri și eiocol, act. III, sc. I: «Mojicul

nu p \acute{o} te s \grave{a} \acute{d} ic \acute{a} *ba*, c \acute{a} nd poruncesce guvernul...»

Basmul «Porcul fermecat» (Ispirescu, Legende p. 50): «de unde o s \acute{a} scie tata, daca noi am \acute{i} ntrat a \acute{u} *ba*...»

In basmur \acute{i} , c \acute{a} nd e vorba de ce-va peste m \acute{e} sur \acute{a} frumos, fie om, fie femece, fie lucru, este stereotip \acute{a} locu \acute{t} iunea: «La s \acute{o} re te po \acute{t} i u \acute{i} ta, dar la d \acute{i} nsul sau la d \acute{i} nsa *ba*».

Balada «Cucul \acute{s} i turturica» :

Pentru dumn \acute{e} ta
E \acute{u} n' \acute{a} ș \acute{d} ice *ba*,
Dar \acute{d} ic \acute{s} i \acute{d} ic *ba*
Pentru ma \acute{i} c \acute{a} -ta...

Do \acute{i} n \acute{a} din Ard \acute{e} l :

Strig \acute{a} m \acute{o} rtea la fer \acute{e} str \acute{a} :
Spoveditu-te- \acute{a} i, nev \acute{e} st \acute{a} ?
— Ce- \acute{a} i tu, m \acute{o} rte, a 'ntreba
Spoveditu-m' \acute{a} m ori *ba*?...

(S. Liuba, c. Ma \acute{i} lan).

Do \acute{i} n \acute{a} din Banat:

Pin' eram la ma \acute{i} ca fat \acute{a} ,
C \acute{a} ți vo \acute{i} nic \acute{i} m \acute{e} int \acute{a} ln \acute{i} au,
Im \acute{i} zimbia \acute{u} \acute{s} i m \acute{e} 'ntreba \acute{u} :
Ma \acute{i} sug \acute{i} tu ț \acute{i} ț \acute{a} ori *ba*?
D \acute{o} mne, alb \acute{a} ț \acute{i} - \acute{i} fața!
De c \acute{a} nd m' \acute{a} m instr \acute{a} inat,
C \acute{a} ți vo \acute{i} nic \acute{i} m \acute{e} int \acute{a} lnesc,
Cu to \acute{t} ii m \acute{e} jeluesc,
C \acute{a} tr \acute{a} min' aș \acute{a} gr \acute{a} esc:
Car \acute{i} tu petre, \acute{d} e \acute{u} , ori *ba*?
D \acute{o} mne, n \acute{e} gr \acute{a} ț \acute{i} - \acute{i} fața!...

(J. B. Traus. 177).

II°. *Ba* ca o restricțiune, prin care ce-va se mărginesce într'o sferă determinată.

Gavril Protul, Viața lui Nifon, 1652, ed. Erbicenu, p. 58: «boiarii nu se putia voi pre cine vor pune domnū, că unii zicia să fie cesta, iar alții *ba* e e l-a, și era gălăvă...»

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XIX, 2:

. . . abateți-vă la casa slugii voastre și odihniți și spălați picioarele voastre, și mâncându-vă veți merge la cale voastră; și ziseră: *ba* în uliță vom odihni...

. . . declinate in domum pueri vestri, et divertite, et lava minipedes vestros, et mane surgentes abibitis in viam vestram. Et dixerunt: *Neququam, sed in platea divertemus...*

în contextul gree: *οἰζή*.

A. Odobescu, Scrieri I, 162:

«— Dar ce, mare, să mai fie și asta?, strigău unii din drumeți, ne'ncercați la sama cailor. Or că strechiia a dat într'înșii?»

«— *Ba* așa's bahmeții dela noi; — răspunse cu mândria un bătrân lipcan tătar din Bugiac...»

Laurian-Massim: «Ast om nu pre vede. *Ba* e orb cum se cade. — Furi! te pradă. *Ba* te și omoră. — Nu'ți respunde datoria. *Ba* te și bate...»

Același sens are repetatul *ba*: «*ba* așa, *ba* altel», foarte obicnuit în graiul poporan și prin care lucrul nu se mărginesce într'o singură sferă, în mai multe sfere posibile, toate însă determ-

I. Créngă, Scrierile I p. 109: «aveai mușterei de nu erai bucuos: *ba* să'i duci la Pêtră, *ba* la Fălticeni, *ba* pe la iarmaróce, *ba* la mănăstirea Némțului, *ba* la Secu, *ba* la Rîșca, *ba* în tóte părțile pe la hramuri...»

Ibid. p. 139: «slujind cu credință, *ba* la unul, *ba* la altul, pînă la vrîsta de trei-deci și mai bine de ani...»

Jipescu, Opincaru, p. 115: «pě dracu l'au zărit ómeni ca o nălucă, *ba* ca o mogândetă, *ba* că era cu córne, *ba* că ședea în casă pustiie cu spahiile, cu muma păduri, cu joimărița...»

Th. Speranția, «Ițic gîndesce»:

Ba că'i trecă, *ba* că'i mERGă,
Ba că'i asta, *ba* cutare,
Ba chiar Ițic o să fie
 Un bancher, un lucru mare...

Basmul «Aleodor împěrat» (Ispirescu, Legende p. 43): «Aleodor voi să se codéscă óre-cum, *ba* că trebile împěrației nu'l iertă să facă o călătorie așa de lungă, *ba* că n'are călăuz, *ba* că una, *ba* că alta...»

Basmul «Inșiră-te mărgăritar» (ibid. p. 64):

«— Iată, stăpână, ce făcuși d-ta!

«— Cum se póte una ca asta? îi răspunse dómna.

«Și pângara de cioră începù a se ciorovoi cu dómna sa: *ba* c'o fi, *ba* că n'o fi...»

III°. *Ba* servind a mai întări o negațiune: *ba* nu, *ba* nici—*ba* *ba*...

Costachi Negruzzi, «Gelosia» :

Scii pentru ce? — *Ba* n u. — Ah! trebuî să ū-o spun,
Destul e de cînd chin în sufletu'mî adun!...

Același, «Cîrlanii», sc. 4:

«Miron: Ha! am înțeles. Îți temi nevasta?

«Terinte: Eū? *Ba* n i c i gîndesc...»

Basmul «Trei frați împărați» (Ispirescu, Legende
p. 270):

«— Poți tu să citești ce dice aici?

«— *Ba* n i c i bóbă...»

Țichindél, Fabule 1814, p. 228: «Dară ce se
adună cu Hristos? banî? *ba, ba*, că el nicî au a-
dunat, nicî au avut banî...»

Balada «Cucul și turturica» :

Ba, cucule, ba,
Nu te-oîu asculta...

A. Pann, Povestea vorbeî I, p. 83 :

Și altul are cap, da,
Dar ca-al meū *ba-ba-ba!*

Basmul «Ciobănașul cel isteț» (Ispirescu, Le-
gende, p. 246): «Mai vėduse el cai buni, înșelați
și înfrînați frumos; mai vėduse și fii tineri de bo-
ieri îmbrăcați cu haîne scumpe; auđise că unii
dintrînșii sînt limbuși, desmerdați, luători în rîs și
înfumurați de nu le ajungo cine-va cu strămurarea
la nas; dar ca și aceștiia, *ba, ba, ba!*...»

IV°. *Ba* întărind o afirmațiune, mai cu samă în
ba încă saū *ba* și saū *ba* chîiar «et mēme,

mais encore», și în *ba să Ți c Ți* sau *ba c Ță să Ți c Ți* «bien plus» etc. În genere însă, tocmai din cauza caracterului său fundamental restrictiv, *ba* dă afirmațiunii pe care o însoțește o nuanță ironică: *ba tocmai*, *ba cum nu*, etc.

Costachi Negruzzi, «Aă măi pățit'o și alții»: «se deprinde a bé cafea turcască și a fuma dintr'un oïbuc lung, *ba* în c Ță află multă poesiă în forma șlicului și a hănelor lungi...»

Ținchingél, Fabule 1814, p. 339: «pentru acéia nu mă muncéște cugetul, *ba* în c Ță din protivă mă bucur...»

Ibid. p. 18: «au văzut străgoae prefăcându-se în găini și strigonî în pricolici, apoi așa se duc noapte și mâncă inimele oamenilor celor adormiți, *ba* în c Ță să auzim ce povestéște și baba Socolana...»

I. Créngă, Scrierile I p. 4: «nunta se făcu, și baba își luă cămeșa de sócră, *ba* în c Ță netăiată la gură...»

Doină din Ardél:

Când eram la mama fată
Mă culcam destul pe vatră,
Pe vatră și pe cuptoriu,
Ba și jos a-uncorî...

(J. B., Trans. p. 443)

Cu și său în c Ță sub-înțeleș:

Frunță verde sălcioră,
Trage-o cătană să móră,
Ș'asa trage de cu milă

Că móre 'n țeră străină;
Ba móre fără lumină...

(Ibid. p. 320)

«In locuțiuni particulare *ba* sã *șici*, *ba* sã *mai* *șici*, cine-va adaoage la cele spuse, afirmând că acestea's și mai pe sus de ce spune. Ex. : Ce om învățat! *Ba* sã *șici*, frate. — Reu mai este domnul! *Ba* că sã *șici*, dëu!» (L. M.). In aceste locuțiuni se sub-înțelege: «și mai mult». Tot așa, cu sensul de «à-fortiori», în doina din Ardel :

Eu pe del, mândra pe vale,
Frică mi-i sã nu mă 'nșale;
Inșela-va pe dracul...
Ba pe badea săracul!

(J. B., Trans. p. 95)

In idiotismul *ba* cã *chiar*, fôrte respândit mai ales în Moldova, *ba* dă afirmativului «chiar» o accepțiune ironică: «à d'autres!»

Costachi Negruzzi, Cãrlani, sc. 4: «Miron: Par' cã'i numai Vochița în tot satul.

«Terinte: Vochița, femeea mea! *ba* cã *chiar*...»

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. I:

«Afrodita: Dumnëluî care se culcã o datã cu gãinile și se trezesc o datã cu cucoșii!

«Mândica: *Ba* cã *chiar*!... Mai diniorã s'o trezit și dumnëluî...»

Același, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4:

«Galița: Du-te de veđi paveoa cea nouã.

«Damian: *Ba* cã *chiar*! hodorone-trone...»

Cu același sens se aude în Muntenia exclama-

țiunea: *ba ce!* scurtată din: *ba ce se potrivește*.

«Ți-e frică de mine. — *Ea ce!*» (L. M.).

E de asemenea ironic afirmativul *ba* în construcțiune cu subjonctivul:

«De când am tăiat copilului bine nasul, *ba* să mai facă ce mai făcea, de atunci *ba* să mai dea pe la mine». (L. M.).

Aceiași accepțiune ironică în legătură cu afirmațiunea ne întimpină în «*ba aia' i vorbă*».

Basmul «Numai cu vitele se scóte sărăcia» (Ispirescu, Legende p. 209):

« — Da unde să mai mă dau? respunse sărăcia.

« — Eși afară, dacă n'ai loc, și te du în oțelele «puscei vr'unui vînător, că acolo ți-e locul.

« — *Ba aia' i vorbă!* mai pune'ți posta în cuiul...»

De asemenea afirmațiunea «*ba de ă*» e numai pe jumătate serioasă, une-orî de tot glumă, mai ales când se pune în formă interogativă.

Doină din Ardel:

Cât de mare'i pămîntul,

Ce'i mai reu ca uritul?

Ba de ă, mai rea'i dragostea,

Care uscă pajiștea...

(J. B., Trans. p. 9)

Alta:

Suflă vîntu 'n paie ude,

Eü strig, mândra nu m'aude.

— *Ba de ă*, bade, aud bine,

Dar nu pot veni la tine!

(Ibid. 56).

Filimon, Ciocoi vechi și noui p. 111:

« — Hei! dacă e așa, lasă-mă pe mine; o să te fac să mănânci un miel fript hoțesec.

« — *Ba d e ũ!* și ce fel frig hoții miei?... »

Alexandri, «Jorgu dela Sadagura», act. I se. I:

«Damian: Nu veți că cucóna Gahița 'i damă de moda nouă, care cu cât îmbătrânesc, se socote mai tînără? . . . Ce dracu 'i vorbesci tot de lécuri?»

«Gângu: *Ba d e ũ?*... Iaca dracul!...»

În Bucovina, pôte întru cât-va și pe așuri, sînt familiare idiotismii:

ea mai *ba* «pas du tout»;

niei mai *ba* «impossible!»;

ba cam da «tout de même».

Basmul «Iargatul năsdrașan» (Sbiera, Povești p. 243): «Preutul sări îndata-mare, și unde nu mi'l înhață pe lupul de morariu cu un par de pe cuptoriu, și mi'l fréca așa de tare încât abia aș scăpat numai cu un pic de suflet din mânia morșilor, și de-acu înainte ea mai *ba* să se iubească el cu cumătră-sa...»

Basmul «Sfînta Vinere» (ibid. p. 309): «După acésta, biéta fată niei mai *ba* să zoléscă ea spre diua de Vineri...»

Basmul «Cei trei tálhari» (ibid. p. 269): «Óspeții lui Petrea se cam pricepură ce făcu el, și de aceea dișe unul din ei cătră celalalt:

« — Niei mai *ba!*

« — *Ba cam da!* Tot om păpa-o... »

La Macedo-români *ba* se întrebuintează, deși mult mai rar decât la Daco-români (Dr. Obedenaru, Texte p. 133); cuvîntul însă, ori-cum ar fi, nu e de loc romanice, și n'are a face nici cu italianul *o i b o*, nici cu francesul *p a s*, cu care îl alătură deja Lexiconul Budan; tot așa n'are a face cu latinul *v a h* și cu francesul *b a h*, de unde îl trag Laurian și Massim. El este din punct în punct slaviceul *ba*, conjucțiune și adverb, cunoscut Rutenilor, Bohemilor și Polonilor (Cihac, II, 3). La Poloni și la Bohemi, mai cu deosebire, el funcționează întocmai ca la noi. Iată câte-va exemple polone după Linde: *b a bez mala nie prawda* = *ba* puțin lipsesce ca să fie adevărat; *b a latwo to mówić*, ale *trudno czynić* = *ba* e ușor s'o spuși, dar e greu s'o face; *nie wie, b a i wiedzieć nie chce* = nu scie, *ba* nici nu vrea să scie; *nowy smutek, b a nie nowy* = întristare nouă, *ba* nu nouă; *b a toć się nie godzi* = *ba* asta nu se cuvine; *b a prawie!* = *b a* ți-ai găsit! Exemplele boheme se pot vedé la Jungmann, care compară pe slaviceul *b a* cu latinul *v a h*, cu greceul $\beta \bar{a}$ și cu sanscritul *b a*, toate pré depărtate prin sens: așa sanscritul *b ā*, mai corect *v ā*, nu însemneză alt ce-va decât «său».

Pe lângă simplul *b a*, Polonii mai aű pe compusul *b a i*: «*b a i* *bardzo!*» «*b a i* *prawie!*» întrebuintat ironic cu sensul de «ce spuși!» sau «ce are a face!» Acest *b a i* a trecut și el la Români, în specie la Moldoveni, devenind negativul *b a i u*,

dissilabic, care funcționează ca un fel de verb cu înțeles de «nu pot» sau «nu vreau».

Basmul din Bucovina «Délul roșu» (Sbiera, Po-
vești p. 201):

« — Hai, întră de grabă în lăuntru! îi dișe dracul.

« — Ba i u! n u v r e u, ca să nu mă vadă...»

Basmul tot de acolo «Cucoselul și mița» (ibid.
p. 295): «Dar baba n'aũ vrut, ei i-aũ diș ba i u!»

Costachi Negruzzi, Cărlani, sc. 12:

«Lionescu: Ia stăi puținel, dragă Vochițo!

«Vochița: «Ba i u, ba i u, nu se póte...»

Acest ba i u se aude pe a-locuri și la Munteni
sub forma bă i e u, pe care Dr. Polysu a luat-o
drept compozițiune din *ba* și *e u*: «*ba e u* = *ich*
nicht».

BABA-NOVAC

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2256—2262)

Babà-Novac, n. pr. m.; 1° héros légendaire de l'épopée populaire roumaine, serbe et bulgare; 2° personnage historique, général roumain sous Michel le Brave. Baladele poporane române aũ amestecat la un loc, ca și când ar fi o singură individualitate, pe haiducul *Baba-Novac* și pe generalul *Baba-Novac*, între cari, în adevăr, este nu numai identitatea de numi, dar și alte puncturi de asemănare: amîndoi Serbi, amîndoi dușmani ai păgânilor; dar unul personagiũ curat legendar, care în orî-ce cas va fi trăit. cu mult înainte de anul 1500, iar cel-alalt un personagiũ de tot istoric, brațul drept al lui Mihaïu cel Vitez în luptele contra Turcilor, contra Polonilor și contra Ungurilor, prins și ars de viũ de cătră acești din urmă la 1601.

Balada «Novac și corbul»:

Fost'a, cîcã, un Novac,
Un Novac, *Baba-Novac*,

Un vitez d'ăi lui Mihailu
 Ce săria pe șapte cai
 De striga Craiova vai!
 El un fecioraș avea
 Și tot ast-fel îi dicea:
 Fecioraș Gruiuțul meu,
 Ascultă de ce îți dic eu! ...

Lăsăm la o parte pe *Baba-Norac* cel istoric, despre care se poate citi mai ales la contimporanul său Spontoni (*Historia della Transilvania, Venezia, 1638*), și ne vom opri o clipă asupra lui *Baba-Norac* celui legendar, care numai el aparține pe deplin literaturii poporane la Români și la Serbi, pînă la un punct și la Bulgari (*Miladinovtzi, Bălgarski narodni piesni, p. 209—11*), tot-d'a-una în însoțire cu fiul său Grue. Nici o baladă românească despre *Baba-Norac* nu este o traducere și nici măcar o imitațiune a vre-unei balade slavice transdanubiane, deși aceleași sînt caracterele celor doi eroi și motivele epice, adecă un fond comun pe care Serbii, Românii și Bulgarii l-au utilizat pe trei căi neatârinate una de alta. Să luăm, bună-ora, următorul fragment din balada română:

În muntele Catrinului,
 În pădurea Pinului
 Odihnița *Baba-Norac*
 La umbra unui copac,
 Și prin vis el tot vedea
 Pe feciorul său Gruța,
 Iată un corb că se ivia
 Și pe crângă se punca

Chiar d'asupra capului,
 Capului Novacului.
 Corbulețul ușurel
 Avea'n ciocu-î un inel,
 Care jos cădea din el
 Chiar în barba lui Novac,
 Lui Novac *Baba-Novac*.
 Adormitul se trezia,
 Și inelul-cât vedea,
 Scotea haîne novăcesci
 De punea călugăresci,
 Scotea cuca de Novac
 Și punea un comanae...

și apoi purcedea la scăparea lui Gruc. Să alăturăm
 acuma și un cântec bulgăresc din Macedonia, în
 care motivul și caracterul sînt aceleași, dar cu totul
 alt fel este modul utilizării: «Inflorice de timpuriu
 flórea trandafirului! Sub trandafir se așterne un
 covor, pe covor este pusă o perină albă, pe pe-
 rina albă șede moș Novac, bea și mănâncă,
 mielul rumen e fript, vinul galben e turnat. Iată
 însă că sosese trei porumbei, se lasă din sborul
 lor pe trandafir, cade jos flórea trandafirului, iar
 ei vorbesc așa: Ascultă, ascultă moș Novace!
 Tu bine mănânci și bine bei, mielul rumen e
 fript, vinul galben e turnat, pe când pieri scum-
 pul teú fiú, scumpul teú fiú de 'mpreună cu cea
 de 'ntâiu a lui iubită, de 'mpreună cu băiețelul
 lor...» (Verković, *Pesme Makedonski Bugara*, t. I
 p. 205). Caracterul lui *Baba-Novac* — căci fie-care
 erou din epopeea poporană presintă o figură ti-

pică a-parte — se zugrăvesce cu o deosebită plasticitate în următoarea baladă serbă: «Novac și Radivoic beu vin la recóre lângă fluviul Bosna la enezul Bogoslav, iar după ce beuseră în voc, etă că acesta începe a grăi așa: Spune'mi drept, färtate moș Novace, spune'mi pe față, de ce ore te-ai apucat tu, frate, toemaî la bătrânețe, când nu se mai cade, a'ți fränge gätul, a rätäci pe deluri, a duce traiul mișelese de hoț? Bätăränu Novac îi räspondere: ascultä-mä, färtate eneje Bogoslave, sä'ți povestese cu dreptate cruda mea nevoe, de vreme ce mäntrebä. Precum scii și'ți aducä aminte, când Irena zidia orașul Semendria, atunci mä'a pus și pe mine la muncä de i-am argätit trei anä, cäränd lemne și petre tot cu cäruța mea și tot cu boii mei, iar la sfirșitul celor trei anä nu aveam nici un ban în pungä, mäcar ca sä'mi poeiu cumpära nesece opineci. Acästa n'ar fi fost nemica, dar mäi este ce-va, frate. După ce isprävise cetatea, ea începu a mäi zidi și turnuri, cu porți și cu ferestre tot aurite, aruncänd bir asupra ömenilor cäte trei litre de aur de fie-care casä, ceea-ce face, frate, cäte trei sute de galbeni! Cine avea bani, îi da; cine da, rämäneä; numäi eü, särmanul, neavënd ce sä'i daü, mi-am luat tärnäcopul cu care argätisem, și luänd tärnäcopul mä dusei în häducia, cäci nu mäi era chip a mäi rämäne în țera afurisitei Irene. Și fugii spre Drinul cel rece, apoi spre Bosna cea petrosä, și când mä apropiäi de muntele Romania, iätä cä intälniä acolo în cale

nuntași Turci, ducând o fată Turcoică. Toți nuntașii trecură în liniște, numai Turculețul mire, care călăria pe un mare cal cam murg, nevrând să mă lase în pace, scose un biciu întreit, ferecat la trei capete, și mă lovi peste spate. De trei ori i-am spus chiar ca la un frate: mă rog ție, Turculețule mire, să aibă noroc și vitejiă, bucuriă și fericire, dar plecă înainte, cată-ți de drum, căci dóră mă veđi bine că sînt om sărac. Turculețul însă nu vru să mă asculte, ci mă bătea din ce în ce mai tare, pînă ce a început să mă cam dóră, și atunci furia mă cuprinse, apucaî tîrnăcopul de pe umăr, lovii pe Turculețul ce mi se gurguța călare, și'l potrivii atît de bine, încât cădu jos la pămînt. Apoi mă repeđii la dînsul, îl mai lovii de vr'o doă-trei ori pînă ce'l despărții de suflet, băgai mînilor în buzunarele sale, scosei trei pungii pline, le aședai la mine în sîn, îi descinsei sabia dela brâu, lul i-o descinsei și mie mi-o încinsei, îi pusei la cap tîrnăcopul meu, ca să aibă Turcii cu ce să'l îngrópe, încălecai pe murgul seú, și plecai drept spre muntele Romania; iar nuntașii Turci se ultau la mine și nu voiaú să mă iea la gónă, ori că nu voiaú, ori că nu cuteđau. De atunci, frate, sînt étă patru-deci de ani de cînd petrec pe muntele Romania mai bine decum petreceam a-casă; staú aici de pîndesc calea din dél în vale, aștept pe tinerii Turci ce vin dela Saraievo, le răpesc argint și aur, catifea și mândrul postav, cu care mă îmbrac apoi pe mine și pe tovarășii mei; sciú cînd să atac,

seiū când să fug, seiū când să mă bat, și nu mă tem de nimeni, afară numai de Dumnezeu...» (Karadžić, Spske narodne pjesme, ed. 1846, III p. 1—4.)

La Români, ca și la Serbi și la Bulgari, *Baba-Novac* este un tip de haïduc-patriarce, un haïduc pater-familias:

La grădina cu cerdac
 Lui Hagi-Baba-Novac
 Care pörtă comanac,
 Lungă mäsă e întinsă
 Și de óspeși mulți cuprinsă.
 Dar la mäsă cine șede?
 Pe 'mprejur cine se vede?
 Șede bătrânul Novac
 Ce trăesce-acum d'un véc,
 Cu cincî-deci de finișori,
 Tinerעי mândri bujori,
 Și cincî-deci de finișore,
 Tinerele garofiore.
 Toți cu bine petrecea,
 Pe Novac il ferița...

Vechiu de zile, dar de o putere gigantică; lung-rëbdător, dar gróznic la mânia; drept, dar rësbu-nător.

O particularitate interesantă este că numele de *Babă*, turcesce «tată», se dă lui *Novac* numai la Români, și nu la toți Români. In baladele serbe îi ține locul epitetul *Starina*, care e sinonim cu *Babă*, de vreme ce înseamnă «bătrân». In

baladele bulgare ne întimpină *Debel-Novak*, adecă «Novac cel gros». Acésta dovedesce că redacțiunile actuale ale baladelor române despre *Baba-Novac*, și 'n specie cele publicate de Alexandri, sînt tóte posterióre epoei lui Mihaiü-Vitézul, căci numai atunci s'a putut face o fusiune între legendarul haïduc și între *Baba-Novac* cel istoric. Pînă la acea epocă trebuia să fi fost în epopeea noastră poporană numai *Novac* fără *Babă*. S'ar puté bănui că pe *Babă* l'a adaos dela sine Alexandri, dacă n'am găsi acest epitet și în excelenta colecțiune bucovinénă a lui S. F. Marian (t. I p. 142):

La grădină, la cerdae
Lui *Hagi Baba-Novac*...

Fără *Babă* totuși sînt varianturile de peste Carpați, cele mai multe din Banat, ceea ce lesne se explică prin vecinătate cu Serbiï. Dr. At. Marienescu a cules peste 30 de balade cu *Novac*, în cari tóte lipsesce *Babă*. Una se începe așa:

Plecat'a Dómne! plecat
Un fecior de împërat
Și de viță de vitéz,
Cel *Novac* ca porcăraș
In cel codru 'ntunecat
Și de nime neumblat,
Porciï dinapoï minând,
Codru 'ntreg cutrierând.
N'a umblat o ñi saü doë
Ci-a umblat el, dëü, și noë

Dile mândre tot de veră,
 Și a noua di'n de-seră
 Cel N o v a e mult s'a mirat
 Că în codri el a dat
 De un lac cu lapte dulce,
 Ce tot crește și nu curge,
 Unde șoimii se adapă,
 Unde dînele se scaldă
 În tot anul de trei ori
 Când au ele sêrbători!...

(Col. 1. Tr. 1882 p. 354).

Chiar în unele varianturi din Țera-Românească ne
 întîmpină numai N o v a e, bună-ora în acele din
 Brăila :

În vremile de de-mult
 N'au fost pușcă nief săbii
 Pe N o v a e a l prăpădi:
 Sus la munte, la cerdac,
 La cerdacul lui N o v a e.
 La mėsă de os de pesce
 Bea N o v a e și libovesce.
 Numai Gruia 'i supêrat,
 Nebêut și nemâncat...

(Seșetorea 1892, p. 197).

În Oltenia, de asemenea, se conservă în graiu
 simplul n o v a e cu înțeles de «curiaș», un înțeles
 pe care cuvîntul nu'l are în limbile slavice, unde
 el înseamnă «tînêr», «recriaș», tocmai antitesă cu
 Babă și cu serbul Starina. În districtul Ro-
 manați circulă pînă astăzi legende despre un

gigant numit N o v a c, care cu un plug având în-
jugăți doi bivoli albi a tras o brazdă chiar prin
Olt, «mai adăugând că Oltul face și acum valuri
pe unde a trecut această brazdă» (A. Odobescu,
Serieri, II p. 420).

B A C Â U

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2288—2294)

Bacău, n. pr. m. loc.; ville en Moldavie, chef-lieu du district de même nom. Capitale districtului cu același nume în regiunea nord-vestică a Moldovei. Se rostese tot-d'a-una cu primul *a* clar: *Bacău*, în documente scrise în limbă străină: *Какоуз*, *Bakow*, *Bacov*, *Bacovia*, *Bacovium* etc. Deja la 1341. exista în Serbia un sat cu acest nume: *Бакоро* (Daničić, *Rječnik iz književnih starina*, I p. 22); de asemenea în Ungaria sînt o mulțime de localități numite *Bakó*, *Baka*, *Bák*, *Bakov* (*Hornyanszky*, *Geogr. Lex. d. Ung.*), dintre cari «claustrum de valle *Bakow*» se citează deja la 1411 (*Fejér*, *Cod. Diplom. Hung.* X, 5 p. 207); cu toate acestea vorba nu e de loc slavică, ba nici neapărat unghurească, dar tot-o-dată n'are a face nici cu zeul *Bacchus*, cu care o înrudiau la noi latinomanii de altă dată. Silaba *bae* se găsește în ori-ce limbă, și întru cât semnificațiunea *Bacăului* nu e cunoscută, o etimologie sigură e peste

putință. Singura ipotesă plausibilă se poate rădema pe următorul fapt istoric. La 1400 *Bacăul* era deja un oraș însemnat. Nemic nu arată și nu e probabil că el se va fi întemeiat în scurtul interval de jumătate de secol după descălecarea Moldovei în 1350. Înainte de venirea Românilor din Maramurăș, aci stăpâniău Cumani, pe când în partea orientală a Moldovei se întinseseră Rutenii. *Bacăul* dară ar pute să fi avut ca oraș o origină cumanică, și atunci numele lui s'ar explica prin dialecte turce. A se compara în acest cas orașul *Bakù* de lângă Marea-Caspică.

Prin *Bacău* se înțelege nu numai orașul, dar și districtul întreg, bună-ora la Ion Neculce, Letop. II p. 246: «aū vândut un sat la *Bacău* anume Fântănelele...»

Crisov dela Ștefan Vodă Tomșa din 1614 (Con-dica Doljescilor No. II p. 186 în Arch. Stat. din Buc.): «câmpia lui Dragoș voevod la *Bacău*» — o câmpie despre care a se vedé crisovul lui Alexandru cel Bun din 1419 (Arch. ist. I, 1 p. 111).

La 1646 episcopul italian Marco Bandini (ap. Kemény, Das Bisthum zu Bakov, în Kurz's Magazin, II p. 14) descria *Bacăul* și regiunea lui în următorul mod: «Orașul *Bacău* a fost într'o vreme reședința Domnilor Moldovei, mai ales atunci când trăia Margareta, fiica voevodului unguresc Ștefan din Transilvania și soția lui Alexandru-vodă (mórtă la 1410). Pe atunci se înălța în partea sudică a orașului un palat domnesc, care acum zace în ce-

nușă. Pozițiunea orașului e cea mai desfătă, scăldat la răsărit de riul Bistrița, care se revărsă cu violență din munții Ardélului, la mătă-di privind o întinsă câmpie acoperită cu dese sate romănesci, despre crivăț pînă la Carpați avënd vestita vale a Bistriței, numită astfel după riu, și 'n sine despre apus, la o depărtare de o legă, munți și dëluri, întreprupte prin văi, cale de trei zile pînă la Transilvania. Aerul e cel mai sănătos; păduri frumoșe prin natură și prin artă, stejărișe, fere sêlbatoc și paseri mulțime, riuri pline de pesci delicioși necunoseuți în Italia, apoi belșug de vite, de grâne, de pome, unt și miere...»

Despre Dómna Margareta, prima nevastă a lui Alexandru cel Bun și aceia sub care *Bacăul* ajunsese pe la 1400 la apogeul înfloririi, se vorbeșce la cuvîntul Baia.

Un alt moment important în istoria *Bacăului* a fost episcopatul catolic de acolo, «episcopia cé unгурéscă din tãrg din *Bacău*» după cum îl numesc Duca-vodă și Antonie Ruset (Fóia pentru minte, 1845 p: 25, 37), un episcopat fundat la 1401 de cătră papa Bonifaciú IX și despre care pe la finea secolului XVII Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 169) ne spune: «Biscopul de *Bacău* are titlul: al bisericelor catolice din tótă țera Moldovei. Autoritatea lui se întinde și asupra Bugiacului, unde locușce nu puțini catolici, anume în Cetatea-álbă, în Teghinea și în cele șapte sate hă-

nesci...» Lista episcopilor catolici dela *Bacău* se poate vedea la Benkö, *Milcovia*, II, 24 – 35.

În secolul XV *Bacăul* mai avea încă o altă însemnătate, cea mai mare din punctul nostru de vedere, fiind-că, după cum vom vedea mai jos, ea a lăsat pînă astăzi o urmă în graiu. Pînă la anexarea către Moldova în 1475 a districtului Putnei (Letop. I p. 128), *Bacăul* era oraș de hotar despre Muntenia și chiar despre Ardél. Aci trebuia să se vămuască mărfurile. În tratatul comercial cu Polonia din 1407 Alexandru cel Bun dice (Arch. ist. I, 1 p. 131): «Exportațiunea postavurilor la Unguri și la Munteni este slobodă, anume pentru exportațiunea muntenească se va plăti în *Sucéva* dela 1 grivnă 3 groși, și la frontariă la *Bacău* dela 1 grivnă 2 groși, și apoi la întorcere din Valachia cu marfă de acolo, fie piper, fie lână, fie orîși-ce, se va plăti în *Bacău* dela 12 cîntare $\frac{1}{2}$ rublă de argint...»; și mai jos: «importațiunea cereii muntenești și brașovenesci e liberă, plătindu-se vamă dela o pétră de cêră în *Bacău* 1 groș...» Tot astfel sună tratatul comercial cu Polonia din 1434 dela Ștefan-vodă (Kalužniacki, *Dokumenta moldawskie*, Lwów, 1874 p. 25) și dela Petru-vodă din 1456 (ibid. p. 37). Despre depositul mărfurilor străine în *Bacău* vorbește un crisov al lui Ștefan cel Mare din 1460 (Arch. ist. I, 2 p. 7): «orî-care negușitor va veni fie de orî-unde și-și va depune mărfurile în *Bacău*, să dea călugărilor (dela Tazlău) vama cea mare de grivnă, iar de

mărfurile trecătoare să se ȋea după lege vamă de car...», adecă o vămuire mare după valoare și o vămuire mică după greutate. Un alt crisov dela Stefan cel Mare din 1459 (Arch. ist. I, 1 p. 114) ne arată în *Bacău* o autoritate judiciară, compusă din judecători (sudtzi) având la dispozițiunea lor «globnici», și «slugi», agenți pentru executarea sentințelor.

Din acea epocă s'a născut și a rămas în graiul românesc o locuțiune proverbială foarte interesantă, pe care Cihac (II, 477) o scrie: «a'și găsi băcăul», o traduce prin: «trouver son diable» și o trage din cuvântul unguresc *bakó* «bourreau». Tot așa d. Șăinenu (Dicț. germ. 30): «a'și găsi băcăul = seinen Meister finden, ung. *bakó*, călău», precum și d. Măndrescu (Elem. unguresc p. 134). Acastă locuțiune, care nu însemneză nici odată «a perit» sau «a murit», ci numai «a pățit'o», «și-a găsit cine-va omul care să'l pună la loc și să'l învețe minte, a cădut cine-va într'o nevoe din care învețe minte» (Laurian-Massim, Gloss. p. 38), n'are a face de loc cu nici un fel de «calău». Apoi nu se rostesc «băcăul», ci tot-d'a-una «bacăul», cu *a* clar. Este o locuțiune de același natură ca și: «orbul cu întrebarea a nimerit Brăila» (Pann, Povestea vorbei II p. 4), a nimerit'o adecă măcar-că e orb și măcar-că «Brăila» e departe, ceea ce Cihac ar fi trebuit să scrie cu inițiala mică «a nimerit brăila», ș'apoi să' ȋ caute originea bună-ōră în germanul «Brille = ochilarȋ», tocmai ceea

ce caută un orb! «Și-a găsit *Bacâul*», nu «băcâul», vrea să dică pur și simplu: a mers pînă ce a dat de hotar, a ajuns la vamă, a fost oprit și scoto-cit, n'a putut să mai mîergă înainte. Născut în secolul XV, când pe călători și mai ales pe negustori îi îngroziau cele două vămi, «mî-am găsit *Bacâul*» este un adevărat monument istoric.

Chiar după ce *Bacâul* încetase de de-mult a fi oraș de margine cu cele două vămi, totuși apropierea acestei regiuni de hotar și pozițiunea-i cea foarte muntosă, care înlesnea hojiile de tot felul, făcea ca districtul întreg în curs de mai mult timp să fie organizat curat milităresce, cu sate scutite de dări și însărcinate a ține s t r a j ă.

Iată în această privință un act inedit din 1633 (Doc. Rom. I No. 88 în Arch. Stat. din Buc.): «Io Alexandru Iliăș voevoda etc., seriem domniia mé tuturor slugilor domniei méle, căți veți înbla cu slujbele domniei méle la ținutul *Bacâului*, dămu-vă știre, decă veți vedé carté domniei méle, iară voi să aveți a lăsa foarte în pace de toate angheriile satul Burlești, numai să aibă ei ași plăti cisla lor cât vor hi scriși la catastiv în vistérul domniei méle, nici ilîș să nu dé nici sulgîu nici unt nici čară nici lup, nici o angherie căte sint pre alți mișei a domniei méle, pentru căci domniia mé i-am lăsat să ție strajă pre apa Taslăului celui mare, cum țin și alte străji, și de toate să li se ție în samă de căte se țin și altor străji, și nime întru nimic să nu-i învăluiască preste carté dom-

nici măle, inak ne bădet. Sam gospodin vedel. Io Alexandru Iliș voevoda. (L. S.). u Ias lét 7141 márt 15. — Poľannă».

Bine scris și întrebuințat aprópe-aprópe în sensul seú cel adevărat, acest prețios idiotism ne în timpină la Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII: «Cahin-caha am trecut prin Roman, a m găsit *Bacăul*, și am înaintat spre Tîrgu-Ocnei...» Norocul lui Negruzzi că la *Bacău* nu mai erau vameșii de altă dată, ba nici măcar străjerii lui Alexandru-vodă Iliș, căci atunei el n'ar fi dis: «am găsit», ci: «mă-am găsit *Bacăul*».

«A'și găsi *Bacăul*» este ceea ce în folkloristică se numesce «blazon populaire»: porecle satirice sau ironice ce se dau de cătră popor diferitelor localități și a căroră origine se perde une-orî în vechimea cea mai depărtată. Un alt blazon al *Bacăului*, care n'a isbutit a se respândi și a deveni proverbial, se cuprinde într'o colindă «a plugului» din Moldova (Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 44):

Unî sintem dela *Bacău*,
 Unde mămăliga e un leú,
 Cea de făcăleț
 Un sorocovăț,
 Cea de pe căldare
 Doș-deci de parale! . . .

B A L Ș

(ETYMOLOGICUM MAGNUM T. III P. 2392—2395 ȘI ADDENDA)

Balș s. Bâlșe s. Bâlșa (plur. *Balși* și *Bâlșesci*),
1°. n. pr. pers. m.; 2°. une ancienne famille noble
moldave. Vom vorbi de'ntâiu despre nêmul boie-
resc al *Bâlșescilor*. Se rostesc nu numai monosi-
labic *Balș*, dar și dissilabic *Bâlșe* sau *Bâlșa*; bună-
ora:

Intr'un act din 1615: «Ghiorghie *Bâlșe* (КАЛУЕ)
vtorii logofet» (Arch. ist. I, 1 p. 158).

Intr'un crisov dela Grigorie Ghica din 1737
(Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t.
II f. 55 b): «vornicul Ion *Bâlșe*»; de asemenea
într'un zapis din 1667 (ibid. f. 78 b): «Măricuța
fata Lupului *Bâlșe* sulger».

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: «a trimis Pe-
triceico Vodă pe Neculai Răcoviți logofătul și pe
Ionașco *Bâlșia* (БАЛША) vornicul...»

După o tradițiune, care circula în secolul XVII,
Bâlșescii ajunseră la boieria mare pe la 1564.

Ion Neculce, Letop. II p. 202: «Dela a doua domnie a lui Alexandru vodă Lăpuşnénul a început Domniî a se aşaza mai cu temeiu în scaun în Iaşi; şi când a început dela Poartă cu a doua domnie, zice să'l fie învăţat Turcii să taie boierii săi slăbescă, şi pe cuvântul Vezirului a tăiat atâtea mulţime de boieri, şi a trimis şi a ales din curtenii de ţară pre Racovişteni şi pre Sturzeşti şi pre Bălşeşti şi pre alţii mulţi...»

Ca «curtenii de ţară», adevăraţii boierime districtuală, *Bălşescii* ne întimpină deja sub Ştefan cel Mare, care la 1490 întăreşte unuia din ei satul Drăguşanii: «ПОТВОРЪДАНІА САСЪК НАШЕАМЪ КАМИНЪ».

Genealogia regulată a *Bălşescilor* nu se începe decât dela 1598, când trăia marele vornic Cristea *Balş*, din ai căruia doi fii, Lupul şi Gheorghie, s'aşa tras cele două ramuri cunoscute lui Cantemir (Descriptio Mold. ed. Papiu p. 115): «*Balscestii, duplices*».

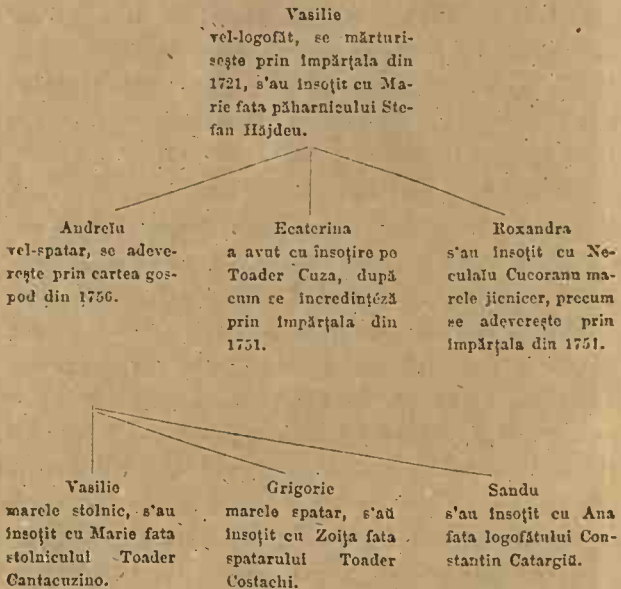
Din prima ramură era vornicul Ionaşco *Balş*, pe a căruia fetă o ţinea unul din fiii lui Brâncoven.

Ion Neculce, Letop. II p. 315: «iară în anul 7214 (1706) făcut'aşa nuntă Brâncovanul Vodă cu un fecior a lui anume Dinul în târg în Bucureşti de aşa luat o fată de aici din ţară dela noi din Moldova a lui Ioan *Balş* Vornicul, şi aşa dus'o acolo la Bucureşti...»

După genealogia autentică, pe care ne-a împărtaşit'o d. Mihail *Balş*, toţi *Bălşescii* de astăzi se trag din ramura a doua, şi anume din însoţirea lui

Vasile *Balș* cu Maria feta pãharnicului Ștefan Hasdeu, nepota lui Petriceicu-voda (cfr. Arch. ist. I, 1 p. 52).

Iată acestã parte a genealogiei:

Nemul *Bãlșescilor* este, negreșit, unul din cele mai vechi și mai istorice în Moldova, fãrã a avã nevoie de a'și cãuta un fantastic lãgãn nici în vechea familiã contalã unгурescã «Balassa de Gyarmath», nici în ilustra familiã proventalã «de Baulx», din care o ramurã se stabilise în secolul XIV pe teritoriul iliric și este cunoscutã în istoria serbã sub formele Балша și Баоша. Cu

tóte sbuciumările unora (cfr. Kanitz, Neue freie Presse 1888 No. 8583) a trage pe *Bălșesci* din «de B a u l x», acésta este tot așa de arbitrar ca și când i-ar aduce cine-va din orașul portuges B a l s a!

Istoricul serb Miătović, într'un studiū publicat englesesc (The eastern and western Review, 1893 January p. 96), ne spune că în arhivul particular al *Bălșescilor* se află următóarele trei acte: 1°. un chrisov moldovenesc din 1493, în care se dice că ei sînt «principi veniți din Serbia»; 2°. doē scrisori din 1490, prin cari împératul Frederic III recomandă Domnului Moldovei și Domnului Țerei-Romănesei pe «principii serbesci Teodor și Ivan *Balșa*». Putem asigura pe d. Miătović că aceste trei acte sînt cu totul imagine. De aceiași natură este împregiurarea că *Balșii* din Serbia purtaū în marea lor nobilitară o stea, și că tot o stea ne întimpină pe pecetea *Bălșescilor*, dar — numai dela anul 1800 încóce.

Balș, cu formele colaterale *Balșe* și *Balșa*, este un nume curat romănesc, derivat din vechiul nume fórté respândit *Bală* sau *Bale* prin același sufix onomastic - ș a ca și în numile proprii «Lupșa» din «Lup», «Popșa» din «Popă», «Capșa» din «Cap», «Comșa» din «Coman» etc. Intre Moții din Ardel există pînă astăzi numele de familiă *Balșa* (Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 117), care n'are a face cu *Bălșescii* din Moldova. Tot așa n'are a face cu dînșii satul *Balș* din Romanaiți.

Zapis oltenesc din 1636 (Doc. Rom. I No. 316

în Arch. Stat. din Buc.): «Radul căpitan din Fărcaș și Stan clucer din *Balși...*»

Altul din 1645 (Doc. Rom. II No. 5 p. 23 b, în Arch. Stat. din Buc.): «Dumitru postelnicul ot *Balși* i Preda postelnic ot Milești...»

Șerban-vodă, 1689 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 427): «precum au fost avut și mumă-sa Nidélia păra de față cu Vartolomeiu sluj. la conacul domnicei mele la pod la *Balși...*»

O altă formă colaterală a aceluiași nume este *Baloș*.

La 1433, între boierii lui Alexandru cel Bun era și marele pöharnic *Baloș* (Uljanitzki, Матеріалы для истории p. 35).

O hotarnică din 1689 pe mai multe moșii din Fălciiu (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 240 b): «Loghin fiċor Cărstei nepot lui *Baloș* și cu nepotu-său Iordache fiċor lui Gheorghie și cu nepotu-său Ion fiċor Uléchii, cum au vândut parte moșului lor lui *Baloș* giumătate de sat...»

O altă formă veche *Balașin* se cuprinde în numele satului *Balașinești*, menționat într'un crisov moldovenesc din 1442 (Arch. ist. I, 1 p. 74).

B A N

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2403—2415)

Ban (plur. *Bani*), s. m.; 1°. d'abord prince ou souverain de la Petite-Valachie, plus tard vice-roi de la même province, enfin le premier des boyards de la Valachie; 2°. dignitaire moldave, intermédiaire entre le grand-porte-épée et le grand-échanson. Se dicea generalmente vel *Ban*, slavonesce *князь Банъ* adecă «mare *Ban*», și așa deja în documentele cele mai vechi.

În Moldova boieria *Ban* sau vel-*Ban* se introduce abia pe la începutul secolului trecut sau cu puțin înainte.

Gheorgachi Logofăt, 1762, Letop. III p. 292 : «...vel Postelnic, vel Spătar, vel *Ban*. Însă această boierie a *Băniei* în vechile vremi n'a fost, și nu de mult s'a adăos și această boierie, făcându-se și venit un ban de drobul de sare dela ocnă. După vel *Ban*, vel Paharnic, vel Vist, vel Stolnic și vel Comis. Și fiește-care boierie se păzia și se cinstia la rânduiala sa... »

Introducerea cea statornică a boieriei de *vel-Ban* în Moldova datéză din anul 1705, cu a doua venire la Domniă a lui Antioh Cantemir, despre care Ion Neculcea, Letop. II, 313, dice așa: «pre Lupul Bogdan iar l'aŭ pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilié Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă *vel Ban*; și de atuncea se așază acéstă boierie cu temeiu în Moldova de este așezată la rând, că mai înainte vreme, deși era la vre-un Domn, une-orî ședea mai sus, iar alte orî mai gîos: dupre cum le fusăse alte boierii, așa ședé și cu *Băniea* la divan; iar de aci înainte i s'aŭ așezat rîndul după Spătarul cel mare, și i s'aŭ făcut și venit boieriei câte un ban de drobul de sare dela Ocnă...»

Era o imitațiune nominală foarte scădută a treptei de *mare Ban* din Muntenia, unde acéstă boieria a fost în adevăr «mare» și n'a încetat nici odată de a sta în fruntea tuturor celor-lalte.

Cantemir, Iron. II p. 372: «până astăzi *Banii* în țara Muntenescă, măcar că supt ascultaré și voia Domnului sânt, însă după privilegiile — poate fi — carile d'inceput au fost având, și la boierie sânt mai de frunte, și altă putere au peste Olt, nu numai a gîudoca, ce și cum oarte a pre vinovați a căzni, și tot ael vechiu titlu de *Ban*, își țân...»

Inlăturându-se inovațiunea din Moldova, istoria *Băniei* ne înfățișeză patru periode:

1°. Pînă pe la 1300 *Banul Severinului* era singurul suveran al Olteniei;

2°. De pe la 1300 pînă la 1600, de 'ntălu *Ban* al Severinului, apoi *Ban* al Craiovei (Ist. crit. ². I p. 81 § 21), une-orî *Ban* al Mehedințului ca în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: «Radulo Bano de Mehedince» (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 224), câte o-dată *Ban* al Jiului ca într'un crîsov din 1533 (Condicta Mss. a mănăstirii Govora 1753, în Arch. Stat din Buc. p. 111; cfr. Venelin, p. 164), *Banul* scădu la a doua treptă după Domnul Țerei-Românești, dar era mai tot-d'a-una din dinastia Basarabilor, rudă foarte de aproape al Domnului, care 'l numia și'l lăsa să fie stăpîn peste cele cinci județe ale Olteniei, avînd o curte a sa princiară deosebită la Craiova, o judecată, o armată etc.;

3°. De pe la 1600 pînă pe la 1700 *Ban* al Craiovei = un fel de vice-rege al Olteniei, numit de cătră Domn dintre omenii cei mai de frunte, mai ades dintr'o veche familie boierescă, rar din străini, exercitând în marginea celor cinci județe o autoritate administrativă și judiciară aproape suverană;

4°. De pe la 1700 încôce pînă la stîngerea vechii organizațiunii ierarchice, *Ban* al Craiovei = primul boier al Țerei-Românești, une-orî Fanariot, figurând în fruntea statului domnesc, reședînd tot-d'a-una în Bucuresci și bucurându-se de o au-

toritate curat nominală asupra Olteniei, unde administraŭ de fapt «ispravnicii» de judeŭe sub supremaŭia unui «caŭmacam al Craŭovei».

Cu t tă scăderea treptată a importanŭei politice, *Banul* remase p nă la urma urmelor un personagiu at t de mare,  nc t chiar în ultima perioadă dede nascere la locuŭiunea proverbială: «voia la dumn ta ca la *Banul Ghica*» cu sensul de: poŭi să faci tot ce'ŭi place.

O colindă muntenesc , în care se  nchipuiesce vorbind un «Lixandru-vodă» :

Slujesc' m , slujesc
Pin' la S n-v sii
Să 'mpart boŭerii,
Că te-o u ridica
Ban la Craŭova,
Ŗi tu că'i b n i
De te' i ferici...

(G. D. T., Poes. pop. 49)

unde e f rte interesant verbul b n e s e corespun-
d tor lui «domnesc».

Balada «Radu Calomfirescu» :

Banii S u v e r i n u l u i,
Caŭmacanii Oltului
Ŗi boŭerii tirgului
Sta  la drepta Domnului
Cam în faŭa cortului;
Iar la st nga Domnului,
Domnului Ŗi *Banului*
Ŗed Buzescii
Ŗi C plescii...

(Ibid. 478)

Sînt cazuri cînd au fost tot-o-dată doi *Bani* de Craiova, de și nu se scie cam ce fel anume să fi fost între dînșii despărțirea de atribuțiuni. Așa sub Vlad-vodă Tepeș, la 1486, erau *Bani* «jupan Dimitru Ghizdavăț» și «jupan Dêtco» (Col. I. Tr. 1876 p. 469). Așa erăși la 1602 sub Simeon-vodă Movilă Oltenia era administrată în același timp de «Voda logofăt» și de «Sidor», amîndoi de o potrivă *Bani* de Craiova: «Банн краюверки» (Cuv. d. bătr. I. p. 125). Este probabil că această reducere a *Băniei* se făcea numai în timpuri grele, atunci cînd unul din *Bani* trebuia să fie concentrat asupra administrațiunii ostășesci a Olteniei, pe cînd cel-alalt rămănea cu administrațiunea civilă, adecă cam în același mod cum se rînduiau în Moldova câte doi păcălabi la districtele cele importante din punctul de vedere milităresc.

Un specimen de «carte de judecată» dela un *Ban* de Craiova;

«† Jupan Dragomir v e l *Ban* cralevskii. Scriim carté noastră sfintei mănăstiri Tisménei și părintelui Stefan igumenul, ca să aibă a ține pre Radul de Tismana rumănū să fie sfintei mănăstiri și cu toț fecorii lui, pentru că acest rumăn Radul ce serie mai sus au fost de moșie al sfintei mănăstiri, iar Vintilă post den Glogova și Ghiné post den Cătun ei au zis că iaste rumăn al lor den Bae; de-acia s'au părăt acești boiari ce serie mai sus cu părinții den mănăstire în n a i n t é H r i z e i *Banul*, Dumnezeu 'l pomenéscă, de față, și

s'au adevărat că iaste rumăn sfintei mănăstire; iar de-acia l'au tot ținut mănăstiré cu pace; iar acum iar s'au sculat acești boiari ce scriu mai sus de-au venit în nainté noastră cu pără de față cu părintele Stefan igumenul, zicând că iaste rumănul lor, iar noi am căutat și am judecat pre lége deréptă și am adevărat cum iaste rumăn sfintei mănăstire și data fi rumăn și de H r i z a *Banul*; noi încă am dat să fie rumăn Radul și fecorii lui și tot némul lui sfintei mănăstiri în vécū neclătít, ș'au rămas Vintilă post și Ghiné post de lége și de judecată, ș'au zis și ei în nainté noastră cum să nu mai scornescă pără, ce să fie rumănū Radul sfintei mănăstiri, cum scrie mai sus; iar cine va mai scorni pără de acum înainte să nu se creze. Ačasta scriim, inak de nést po našemu rečeniŭ. Pis u Tismanâ iun 12 lét 7151 (1643). (L. S.)» (Doc. Rom. II No. 11 în Arch. Stat. din Buc.).

Nevésta saū văduva unui *Ban* se dicea Bănésă.

Un zăpis din 1656 (Doc. Rom. I No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): «scris'am eu Iléna Bănésa Buzasca împreună cu fiū-mieu Matei acesta al mieu zăpis ca să fie de mare crediință la mână Vladului spătar ot Oteteliș, cum să se știe că au botezat fiū-mieu Matei un cocon al dumnialui de ș'au pus numele lui Matei, deci cându au fost la tunsóre hărăzit'au coconului partia noastră de moșăe den Ciupercéni den vadul Diūului, moșăia

noastră den moș den strămoș al nostru dela *Banul* Vladul...»

Un zăpis din 1699 (Doc. Rom. I No. 190 în Arch. Stat. din Buc.): «Adecă eu jupăneșa Mariiă Bănésa, care au fostu a răposatului Barbului biv vel *Ban* Mileseul...»

De aci mai multe localități în România numite Bănésa, precum și satul din Teleorman Storo-bănésa, mai bine Stara-Bănésă «Bănésa cea bătrână».

Ierarhia curții princiare la Români era modelată întrégă după tipicul bulgar din epoca Asenilor, adecă după ierarhia bizantină slavizată: logofet = λογοθέτης, vornic = дворяникъ, spatar = σπαθάρις, stolnic = столъникъ etc. Numai *Ban* se sustrage acestei ierarhii, fiind o demnitate supra-ierarhică cu mult mai veche.

Intre anii 1350—1450 titlul de *Ban* al Severinului figurează câte o dată în titulatura Domnilor Țerei-Românești; bună-ora:

În crîsovul din 1360 dela Vladislav Basaraba, păstrat în arhivul municipal din Brașov (Marienburg, p. 189): «Weyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino», iar pe pecete: «WEYVODA TRANSALPINUS BAN DE ZEVRINO DUX DE FVGRVS», adecă «*Banul* de Severin» mai pe sus de «Duce de Făgăraș».

În două acte din 1390 și 1391 Mircea cel Mare se întitulază: «Woyuoda Transalpinus, Flogoras et Omlas Dux, Severini Comes», iar pe pe-

cete : «WAIWODA TRANSALPIN BAN DE CZWRINIO » (Docum. Hurmuzache p. 322, 334), unde este interesantă traducerea lui *Ban* prin «Comes» (cfr. ibid. p. 374).

Pe un alt sigil al marelui Mircea din 1411 : «BANI SEVERINIENSIS» (ibid. 473).

Tot dinsul, într'un crisov slavie din 1406 (Vencelin, Vlacho-bolgarskiia gramaty p. 22), își dă titlul : «stăpân al Băniei de Severin (СѢПАНЪ БАНІЕ СЕВЕРИНСКОМЪ БАНСТВЪ ГОСПОДИИЪ).»

La 18 Iuliu 1387 istoria ne arată pe un mare demnitar unguresc Stefan Losonczy întitulându-se «Banus Sewrinensis», fiind-că administra regiunea Mehadii și a Almașului din Temeșiana actuală (Kemény în Kurz's Magaz. II, 304); și 'n același an la 27 Iuliu, aprópe tot atunci, Mircea cel Mare hărăzia saú întăria mănăstirii Tisména mai multe proprietăți în Oltenia propriu zisă (Arch. ist. III p. 191), adecă era «Banus Sewrinensis» în totă puterea cuvîntului. Noi am explicat deja altă dată (Ist. critică I § 11) că întregimea stăpânirii *Baniului* de Severin înainte de 1400, și chiar ce-va mai încóce, era Oltenia și porțiunea orientală a Temeșianeii cam pînă la riul Caraș. Rare-orî însă, bună-órá în ultimul pătrar al secolului XIII și 'n primul pătrar al secolului XIV, apoi în al treilea pătrar din secolul XIV și 'n primul pătrar al secolului XV, afară de intervaluri de tot scurte, Basarabii reușiau a cuprinde întregul acest teritoriú. Cele mai de multe orî regiunea Mehadii și mai

ales al Almaşului rămânea sub stăpânirea Ungurilor, cari îndată rînduiau acolo pe un «Banus Sewrinensis» din partea lor, pe când altmintrelea diceau în diplomele lor că «honos Banatus Sewrinensis vacat».

Primul «Banus Sewrinensis» de acest fel al Ungurilor, întru cât se pòte constata prin documente, a fost un «Leukus» la 1233; şi apròpe la acelaşi timp se referă următorul pasagiù din cronica orientală a lui Fazel-ullah-Raşid (D'Ohsson, Hist. d. Mongols, I p. XXXV): «In primă-véra anului 1240 principii mongoli trecură munţii Galiţiei pentru a intra în ţera Bulgarilor şi a Ungurilor. Ordă, carele mergea spre dreapta, după ce a trecut ţera Oltului, îi ese înainte B a z a r a n b a m cu o armată, dar e bătut...» Adecă: dintr'o parte spre apus era *Banul* de Severin cel unguresc Leukus, iar de altă parte spre resărit era Românul *Basaraba-ban*.

Negreşit, nu atunci pe la 1230 în ajunul năvălirii mongole, ci cu mult mai de 'nainte se vor fi înfiinţat «*Banii* de Severin», şi anume cei românesci, de óră-ce cei unguresci n'au fost nicî odată decât un fel de reacţiune contra Basarabilor, un titlu așa dicînd de contrabandă. Nu este osocotélă încărcată de a crede că *Bănia* cea oltenescă trebuia să fi existat deja cel puţin de vr'un secol, cam de pe la 1100—1150.

Intre 1189—1378 principele Bosniei îşi dedea titlul de *Ban* şi de m a r c *Ban*: БАНЬ ВЕЛИКИ. Pe la 1253

ne întimpină un *Ban* la Ragusa (Daničić, Rječnik I p. 25). În Slavonia, Croația și Dalmația *Bani* apar pe la 1150; în Serbia, așa numiții *Bani* de Maciava, «Bani Machovienses», pe la 1270 (Fejér, Cod. Diplom. passim). Temeșiana n'a fost nici o dată *Băniă*, ci numai din cauza legăturii sale cu Oltenia, cărui îi aparținuse în parte din timp în timp, și-a căpătat numele cel modern de *Banat*, pentru prima oară abia în secolul XVI sub forma de «Banat de Lugos și de Caransebeș».

În Ardél, de asemenea, n'au fost *Bani*; Români de acolo cunoscău însă pe cei ungurești pe de o parte, bună-ora la 1275 «Alexander Banus Comes Scibiniensis et de Doboka» (Fejér, Cod. dipl. V, 2, 298), iar pe de altă parte cunoscău pe *Bani* Basarabi din Oltenia, ast-fel că suvenirea *Banilor*, ca și când ar fi existat chiar în Ardél, s'a păstrat în poesia poporană, de exemplu :

Eu sînt Nița *Banului*
Din țara Ardélului...

(Pompiliu, Balade p. 61).

«*Banul* din Ardél» e cunoscut și'n poesia poporană epică a Serbilor:

... b a n a Hrdelíca,
Herdelískoga b a n a...

(Bogisić, Narodne pjesme p. 93)

La Serbi însă titlul de *Ban* se putea aplica într'un mod onorific la orî-ce principe său om puternic, iar în Ragusa și'n Muntenegru el se întrebuintează pînă astăzi cu sensul de «seigneur» său «monsieur» (Karadžić, Lex. ad voc.).

Bulgarii n'au avut pe *Ban*, dar au cunoscut pe cei din Oltenia și pe cei din Serbia, încât în poesia epică bulgară *Ban* e aproape sinonim cu *Craiu*, bună-ora:

Sé sobrale, sé nabrale
Do tri Bana, do tri Kralia,
Vo grad Solun na Solunski
Na Solunski sedum kuli...

(Miladinovtzi p. 246)

saū:

Sednala Ie Kraliovitza,
Kraliovitza Banovitza
Na visoki-te palati...

(ibid. 268)

adecă: «s'au adunat, s'au nemerit vr'o trei *Ban*, vr'o trei *Crai*, la orașul Tesalonica, la cele șapte turnuri de acolo»; și: «ședea *Crăesa*, *Crăesa Bănesa*, în cele nalte palaturi...»

Dan Basarab, fratele marelui Mircea, trăesece pînă astăzi în poesia poporană bulgară, mai ales în colinde, sub numele de «Dan-*Ban*, Dan-*Vodă*»:

Dane Bane, Dan Voivodo...

(Sbornik, V, 12, etc.).

Din cele de mai sus rezultă că înființarea *Băniilor* peste tot se urcă istoricesce cel puțin la secolul XII, între 1100—1200.

Schafarik, și alții după dînsul, pretind a găsi pe *Ban* la Croați deja în secolul X în *βοάρος* și *βοεάρος* din Constantin Porfirogenet; dar elementul vocalic în aceste două forme indică învederat pe slavicul

βοιε· în βοιε-κατι «pugnare», κρη «miles», βοιεβολα «belli dux», de unde βοιανη = βοάρος, βοεάρος este o formațiune serbescă tot așa de corectă ca βοιανη «bellator» dela κρη «pugna». O observațiune analógă o făcuse deja Diefenbach (Kuhn's Zeitsch. XI, 287: «βοεάρος, βοάρος, deutet eher auf sl. v o j a n vgl. ngr. βοεβόδος».) Să mai adăogăm pe bohemul v o ě a n «ostaș» (Jungmann, v. Wogan). Constantin Porfirogenet dară nu vorbește de loc despre *Ban*, deși de altmintrelea *Banul* putea să fi petruns deja la Serbii de pe atunci.

La Bizantinii, prima mențiune despre *Ban* la Serbii ne întimpină abia în secolul XIII la Cinnam (Matzenauer, Cizi slova p. 104) sub forma μπάρος, singură care corespunde lui банк.

De unde ôre vine cuvîntul?

Pentru a'l latinisa cu ori-ce preț, Laurian și Massim (Gloss. 58) pe de o parte explică pe βοεάρος din Constantin Porfirogenet prin b o u a n «avut în turme de b o ĩ», iar pe de altă parte se acață de glossa lexicografului alexandrin Hesychius din secolul IV: «β ά ν ν α ς, βασιλεύς παρὰ Ἰταλιώταις, ὁ δὲ μέγιστος ἕρρων». Ei uită: că: 1. dintr'un latin b o v a n u s trebuia să se facă la Români b o u â n, nici o dată b o u a n; 2. βοεάρος din Porfirogenet, după cum am constatat' o mai sus, este v o ě a n, iar nu *Ban*; 3. «παρὰ Ἰταλιώταις» la Hesychius însemnăză pe Grecii din Italia sudică, nici decum pe Latini; 4. între epoca romană și între prima aparițiune istorică a *Banului* este o multi-seculară

întrerumpere, care nu p^ote fi nesocotită pentru simplul hatâr al unei etimologii de tot arbitrar.

Ban—latin nu este și nu p^ote fi. E adevărat însă că Serbiî l'au primit dela Români, dar pe o cale cu totul alta.

Cuvintele curat persiane, ca «cïoban» bună-^oră, străbătea^u în v^ecul de mijloc în regiunea dunărenă mai cu samă prin mijlocirea celor do^e mari popore turanice năvălitore, Pecenegii și Cumanii, cari venia^u în Carpați după o lungă ședere la c^ostele Persiei. Un vocabular cumanic din secolul XIV, ajuns din fericire pînă la noi, este plin de persianisme (Kuun, Codex Cumanicus, passim). Ei bine, nemic nu p^ote fi mai persian ca *Ban*: b ā n (= zendicul v a n) «possessor, dominus, vir magnus, illustris» (Vullers, I, 184). Dela Persiani b ā n a trecut la toți vecinii lor, Turani și ne-Turani. Așa la Armeni compusul m a r z - b ā n era titlul capului oștirii (De Lagarde, Abhandl. p. 64). Alaniî din Caucas, când au înaintat în Europa împinși de Huni, unul din principii lor se chiăma «Sangi b a n u s» (Jornand.).

Continuitatea teritorială dela Oltenia prin Serbia pînă la Adriatică este învederată. Pe acest spațiu geograficesce ne'nterupt, pecenegul său cumanicul *Ban* «Domn» nu putea să călătorească decât plecând din România, prima stațiune balcanică a Pecenegilor și a Cumanilor, ast-fel că după mine nu este nici o îndoelă că Oltenii avuseseră pe *Bani* înainte de a'i fi căp^etat Serbiî. Ce-va mai mult;

gonită prin invasiunea maghiară, ramura românească cea aşezată de vécuri în Pannonia, după cum am arătat'o aiuri, se revărsase în parte în secolii X—XI tocmai asupra Bosniei şi Dalmaţiei, adevă acolo unde ne întimpină cele mai vechi Băniile ale Serbilor. De aci rezultă că în acea epocă — o epocă în care o mare parte a României era cuprinsă de Pecenegi, ast-fel că contimporanul Suidas dice: «*Δάρες, οἱ τῶν Πατρῴων λέγόμενοι* — în acea epocă Oltenia avea deja *Bani*, titlul pe care prin Româniile ceî din Pannonia ea l'a transmis Serbilor.

Pe lângă titlul *Ban*, Româniile au avut din aceeaşi vechime numele personal *Ban* cu derivatele *Bănilă*, *Bănică*, *Bănău*, *Banciū*, *Băncilă*, *Banş* etc., despre cari se vorbeşte deosebit.

B A S A R A B Ă

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III)

Basarabă, articulat *Basaraba* (plur. *Băsărăbesci*, modern *Basarabi*); n. pr. pers. m.; 1°. nom ancien général de la caste nobiliaire dans la Petite-Vlachie; 2° nom spécial de l'ancienne dinastie princière.

Basarabă este cuvântul cel mai important din întreaga limbă istorică a Românilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate: cine a fost *Basarabi*?

de unde?

de când?

o întinsă lumină se va respândi asupra perioadei celei mai lungi și tot-o-dată celei mai întunecose din trecutul naționalității române.

I. *BASARABIÏ* N'AŪ FOST O FAMILIĂ, CI O CASTĂ.

Cantemir Ńicea cĂ pe timpul seŭ nu mai existaŭ de-mult *Basarabiï* (Gesch. d. osm. Reichs, 608).

Cantemir greşesce.

În adevăr contimpuranul seŭ Constantin Brancovénul nu era *Basarabă* în linia bărbătescă, măcar-că, după expresiunea cronicarului: «şî-au pus nume de domnie Constantin *Basarabă-vodă*» (Nic. Costin), măcar-că pe medalia sa gravéză cu litere mari: CONSTANTINVS BASSARABA, măcar cĂ înjurătura trivială muntenescă cu «*Basaraba* tatei» saŭ «*Basaraba* mamei» pare a se referi la dînsul, şî măcar-că sub acest nume se memoréză el pînă astăđi în jocul copilăresc Halea-malea din Moldova:

- De-a halea-malea
 Incotro ți-i calea?
- Deschide porți!
- A cui porți?
- A lui *Basarabă*.
- Ce-i dai vamă?
- Un cățel
 Ș'un purcel
 Și pe N. de-un picior...

(Th. Stamati, Alixandria 109);

în unele varianturi chiar cu numele de botez: «Costea *Basarabă*» (G. D. Teodorescu, Poesii populare p. 197). Tot așa de puțin *Basarabă* era celalalt contimpuran al lui Cantemir, Șerban Cantacuzin, măcar-că își da numele de: *ІОНЪ ШИЗРБАНЪ*

БАНТАКОЗИНО КАСАРАКЪ. Și mai puțin *Basarabă* este astăzi o ramură a Bibescilor, măcar-că 'și croșese o fantastică genealogiă tocmăi dela Radu-Negru în ridicula carte a contelui Amédée de Foras: «Notice historique et généalogique sur les Princes Bassaraba»! Prin urmare, se pôte dice că pe timpul lui Cantemir nu mai existau urmași recunoscuți din acea ramură a *Basarabilor* care, începând dela Mircea cel Mare și dela frate-seu Dan, își monopolizase, sic ca «Dănesci», sic ca «Drăculesci», tronul Munteniei; dar a dice că nu mai există n é m u l B ä s ä r ä b e s c i l o r e fals, fiindcă acel n é m u cuprindea nu o singură, ci o mulțime de ramuri, unele rămase în ființă pînă astăzi.

În secolul XVI numai dintre *Basarabi* se numău Marii Bani ai Craiovei, căci numai *Basarabi* aveau dreptul ereditar la Băniă, ca uni ce erau B a n o v e ț i, B a n i ereditari, Bani «de moșie», după cum ne-o spune lămurit pe la 1530 biograful contimpuran al patriarcului Nifon (ed. Erbicénu p. 60): «un n é m ũ carele era mai alesu și mai temătoriu de Dumnezeu, căruia era n u m e l e d e m o ș i e B a n o v e ț i, adecă *Bäsäräbeștiu*». Așa dară Buzescii, bună-ora, pogoritori din Marele Ban Vlad de pe la 1535, erau *Basarabi*; de asemenea *Basarabi* sînt Crețulescii, pogoritori din Marele Ban Dobromir de pe la 1565. Chiar Mihnea Turcitul, când numise pe la 1587 Mare Ban al Craiovei pe Grecul Iane (Venelin p. 225), putea să pretexteze nu fără temei că numesce pe unul din B ä s ä -

răbesci, căci acel Iane își măritase pe soru-sa după Petrașcu cel Bun și era unchlu al fiilor acestuia (cfr. Walther în Papiu, Tesaur, I p. 9: «matris frater gente Graccus, qui et ipse antea dicto Bahni officio functus erat»), deci nu un om străin némului Banoveților. Cel de 'ntăiu nepotul de soră al aceluși Iane, Mihaiu Vitézul, făcând Marii Banii pe Greul Manta și pe Serbul George Raț, îndrăznise a nesocoti pe deplin datina de a da Bănia Craiovei tot-d'a-una pe mâna *Basarabilor*. În acest chip, orî-ce familiă de astăzi va putea dovedi prin acte autentice, ca Buzescii sau Crețulescii, cumcă străbunul ei fusese Mare Ban al Craiovei înainte de anul 1600, este o familiă din «némul Băsărăbesc».

Alte ramure de *Basarabi* erau aședate de vécuri în Transilvania, anume în țera Hațegului. La 1398 un «*Bassarabe*» este acolo chinez la Riușor (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8 p. 447; cfr. ib. XI p. 504). În colecțiunile documentale ale lui Kemény, păstrate în Biblioteca Universității din Cluj, eu am găsit sub anul 1592 la marginea hațegană a Banatului pe nobilul «Franciscus *Bazaraba* de Karansebes» (Kemény, Cod. Dipl. MSS. literalium instrumentor. t. VI p. 111—118), iar la 1686, chiar pe timpul lui Cantemir, în orașul Hunyad trăia nobilul «Stephanus *Bazzarabai*» (Kemény, Regestra MSS. archivorum, t. II p. 263). Tot acolo un sat pînă astăzi se chiamă *Basarabésa* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 138), — și forma femească *Basa-*

rabésă, analógă cu «bănésă», «vornicésă» etc., este foarte remarcabilă prin aceea că presupune numele *Basarabă* a fi ca o demnitate sau un rang, pe când femininul dela numi proprii de familie se formeză obiceiuit prin -oia: Bălşoe, Sturđoe, etc. După datele oficiale adunate de cavalerul de Puşcariu (Familiele române p. 49 — 50), pînă astăzi există două familii nobile române *Basaraba* în Haţeg, una în comuna Pescéna, cea-altă în comuna Cornesci.

În fine, nu mult înainte de Cantemir, la 1649, în oştirea căzăcească, printr'o mulţime de Români cari îşi făceau acolo tot-d'a-una ca un fel de scólă militară şi une-ori ajungeau polcovnicii sau hatmani, serviaŭ cinei *Basarabi*, fie din Muntenia, fie din Haţeg (Ресерта вєеро воїска запорожєкаго, ed. Boliński, Moseva 1875 p. 73, 142, 148, 187, 208), şi anume: Sava *Basarab* în regimentul de Kaniew şi Mareu *Basaraba* în regimentul de Kalniça; apoi Vasile *Basarabo* în regimentul de Umanî şi Ion *Basarabéi* în acelaşi regiment, a căroră formă nominală cu -oi şi -ei nu este decât maghiarisatul *Bazzarabai* de mai sus, cu finalul -i nobilitar; în sfîrşit, Teodor *Basarabenco* în regimentul de Kiev. Se scie că Ruteniî acătaŭ pe atunci sufixul deminutival -enco la numele unui tînér care trăia pe lîngă tată-seŭ sau o rudă mai mare, aşa că *Basarabenco* presupune pe un bătrân *Basarabă* venit la Căzaei o dată cu tînérul.

În scurt, crengile «némului Băsarăbese» erau

förte întinse în afară din dinastia propriu disă: nu era o familiă, ci o colectivitate de familii cu tradițiuni comune, un fel de castă care 'și avea cui-bul în Oltenia și în Hațeg, nu mai departe, adevă cuprindea Dacia lui Traian în sensul cel restrins al cuvântului, acea Daciă unde se petrecuse lupta între Traian și Decebal și unde s'aü păstrat monumente din epoca cuceririi romane. Din acest cui-b oltenesc și circum-oltenesc, unii *Basarabi* în cursul timpului emigraü în diferite direcțiuni, dar tulpina lor römânea curat oltenescă. Intr'un alt loc (Ist. crit., I, 83 sqq.), eu am dovedit că dinastia Mușătescilor din Moldova a fost și ea o ramură a *Basarabilor*; un fapt pe care astăzi nu'l mai contestă nimenea. Pöte să fi fost tot *Basarabi* și *Aseni*; dar acësta nu ne interesază de o cam dată.

Dacă *Basarabi* ar fi fost numai o familiă, iar nu o întregă clasă predominantă, atunci Oltenia și Țera-Românescă n'ar fi căpătat numele «țerei *Basarabilor*», pe care l'a purtat deja în secolul XIII. Sub anul 1259, vorbind despre o invasiune a Mongolilor spre Carpați, cronicarul polon contimpuran dicë: «MCDLIX. Thartari subiugatis Bessarebenis» (Sommersberg, Siles. rer. script. II, 82; cfr. Ossolinski, Vincent Kadlubek ed. Linde, 622). În «Istoria critică» (ed. 2 p. 62 sqq.) sînt grupate mai multe texturi din secolii XIV și XV, în cari Țera-Românescă e numită «a *Basarabilor*» sau *Basarabi*: țzarul serbesc Stefan Dușan (1330—1356), papa Gregoriü XI (1370—1378), împăra-

tul Sigismund (1366—1437), regele Vladislav Jagello (1350—1434), annalistul Dlugosz (1415—1480), annalistul Micchowski (1450—1523), annalistul Thurocz (1450—1490) etc. Astăzi se mai pot adăuga alte fântâne de prin documente publicate mai încoace (Ulianitzki, *Матеріалы для исторіи*, Moscva, 1887). Aşa la 1429 marele duce litvan Vitold, vorbind despre certele dintre Munteni şi Moldoveni, dice: «differencias pro quibus inter Bessarabitas et Moldwanos oriuntur quesciones», iar la 1430 ambasadorii poloni vorbesc despre: «woy-woda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gencium Bessarabicorum...» Insuşi Mircea cel Mare, la 1403, în două acte de alianţă cu regele Vladislav îşi dă titlul de: «mare voevod şi domn autocrat a totă ţera basarabescă». E nu mai puţin caracteristic că Domnii Moldovei, cu Alexandru cel Bun şi Stefan cel Mare în frunte, numiau şi ei Ţera-Românească Basarabiă, sau şi mai bine o numiau cu pluralul: *Basarabi*, ca şi când ar fi fost *Basarabi* toţi locuitorii.

O cauză foarte curiosă a concurs a face ca numărul cel mare al *Basarabilor* să fie aşa dicând învăluit începând chiar din secolul XIV. Se pare că era un obicei, ca în fie-care familiă din acest nēm numai unul din frați sau veri să porțe numele *Basarabă*, și încă să'l porțe în locul numelui seü de botez. Acest obicei se învederază mai întâiu la *Basarabi* din Hațeg, cari apar în istoriă în secolul XIV și — după cum am vedut mai sus

— există acolo pînă astăzi. În secolii XIV și XV ei stăpîniau, între altele, în însușire de «chinezi» satul Rîușor. Actul din 1398 numesce trei frați: «honestos viros Janustinum et fratres suos B a s s a r a b e et Custe Knesios de Riusor», și mai jos: «saepedicti Knesi Janustinus, B e s s a r a b e et Custa» (Fejér, Cod. dipl. Hung. X, 8, 447—8): numai fratele al doilea pòrtă numele de *Basarabá*, fără nici o indicațiune a numelui de botez. Actul din 1435 constată că chinezii de atunci din Rîușor, Costa, Stanciul și Volcul popă, au trădat Ungaria trecînd în Moldova, și transmite chineziatul în partea «Nobilium Michaelis et B'a z a r a d ac Joannis filiorum quondam Joannis de dicta Ryusor» (Fejér, XI, 504). Toți cei menționați, trei fugiți și trei remași, erau din aceeași familie chinezială a *Basarabilor* din Rîușor, frați și veri; totuși numai unul din șese se numesce *Basarabá*, și é răși un frate al doilea, al cărui nume de botez ne remâne necunoscut. Fără îndoelă, avem de 'na-
 ința noastră un obicei; un obicei pe care întru cât-va îl putem urmări în aceeași epocă și la *Basarabii* din Țera-Românescă.

După mórtea primului Dan-vodă la 1386, apucând tronul fratele seú Mircea cel Mare, se pregătise pentru viitor o crâncenă luptă între cele două crengi domnesci; o luptă care s'a trăgënat pînă departe în secolul XVI. O crângă numită «Drăculesci» după numele lui Vlad Dracul, fiu al lui Mircea și tată al lui Țepeș, se credea în drept

a domni prin faptele adevărat eroice ale membrilor sei; posteritatea însă a lui Dan sau «Dănescii», de câte ori isbutiau pe o clipă a apuca Domnia, pretindeau că dinșiși singuri se pot numi *Basarabi*. Primit doi «Dănesci», Dan I și fiul său Vladislav, se mulțumiau cu numele lor de botez (Arch. ist. I, 1 p. 19, 73, 142). Dar iată că fiul acestui Vladislav nu se mai scie ce nume de botez va fi avut, căci el se întitulă: «tînărul *Basaraba* voevoda fiul bunului *Basaraba* voevoda», ca și când *Basarabi* ar fi fost numai el și tatăl său (Venelin p. 111, 121). La 1476 domnesce fiul lui Dan II, dându-și numele tot așa: «*Basaraba* voevoda» (ibid. p. 118). Cel mai celebru dintre «Dănesci» a fost artistul Négoc. Și el de asemenea, din dată ce ajunge Domn la 1512, nu vrea să mai scie de numele său de botez «Négoc», ci începe a se scrie pretutindenea: «*Basaraba* voevoda fiul pre-bunului *Basaraba* voevoda» (ib. 137 etc.). Fenomenul este cam același ca și la *Basarabi* din Hațeg; ba este chiar același, dacă vom judeca după crisojul lui Dan II din 1428, în care «sînt numiți, ca fii ai domnitorului, Danciul și *Basaraba*» (Odobescu, Scrieri I, 393), adevărat este *Basaraba* numai fiul al doilea, întocmai ca în Hațeg.

În Țera-Românească urmările acestui fenomen au fost mult mai însemnate decum puteau ele să fie în Hațeg. Din dată ce stăpânul țerei monopolisă numele *Basarabă*, boierii din «nēmul Bă s ă r ă b e s e» erau siliți a lua alte porecle, din ca-

uisa cărora cu timpul li se uita originea și putea să se pară că *Basarabii* cei foarte mulți de altă dată s'au stins aproape cu totul. Era și mai rău când veniaă la putere «Drăculeșcii»: atunci oricine și-ar fi dis *Basarabă* era expus a fi privit ca din ramura cea vrăjmașă a «Dănescilor». Ast-fel s'a întâmplat că în secolul XVII căutaă pe adevărații *Basarabi* și nu'i mai gășiaă, căci *Basarabii* — după cum observă foarte bine patriarcul constantinopolitan Dositeiū în prefața la Biblia din 1688: «cândū era boțari, pentru zavistiia stăpânitorilor celor tirani să chema cu altū nume».

Obiceiul de a rezerva numele de *Basarabă* unuia dintre frați sau veri în fie-care din cele multe familii de *Basarabi*, obiceiū surprins de noi în Hațeg și în Țera-Românească de o potrivă, a avut drept efect treptată împușinare aparentă a *Basarabilor*; dar acest obiceiū fusese el-însuși la început efectul unei cauze. Și care cauză? Nu putea să fi fost alta decât tocmai acea mulțime a *Basarabilor*, care făcea ca toți locuitorii din Țera-Românească să ajungă a fi priviți de către străini ca «Bassarăbeni», «Bassarabita», «Bassarabici», ba la Moldoveni chiar ca *Basarabi*. Fiind pré-mulți, *Basarabii* au căutat un mijloc de a nu se confunda cu poporul, și acel mijloc l'au găsit în obiceiul de mai sus, care era un fel de *m a j o r a t* sau mai bine de *m i n o r a t* nominal: σ concentrare nu de avere, ci de poreclă.

Aci este locul de a vindeca un text, pe care rău l'au îmbolnăvit unii istorici ai noștri, deși în

fond el este tot ce p^ote fi mai s^{an}atos. Vestitul împ^{er}at serbese Ștefan Dușan, vorbind despre coalițiunea tuturor pop^orelor învecinate cari n^{av}ăliseră asupra tatălui se^u Ștefan Milutin la 1330, numește între dușmani: «Александръ цара Болгаромъ и Касаравъ Иванка таста Александръ цара сумегъ жишнихъ Чрънихъ Татаръ и господство сашко и прочихъ езнихъ господа», adică: «Alexandru țarul Bulgarilor, și Ivanco *Basaraba* soerul țarului Alexandru al învecinaților Negri-Tătari, și domnia Săsescă și alți domni cu dînșii». În paleografia cirilică lesne confundându-se grupul ca cu grupul u, fiind-că în acesta din urmă i este legat cu a printr'o liniuță care'l asem^{en}ă cu cirilicul s, în loc de «господство сашко» editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise «господство шико», ea și când ar fi vorba despre Iași și i din Moldova sau cine mai scie despre ce, pe când sînt în joc numai Sași și i din Transilvania, «dominium Saxorum», сашку fiind în vechea serbescă un adjectiv dela сакъ, de ex.: «сашкимак иштемак = via Saxorum» (Daničić, Rječnik, III, 81). Ac^{est}ă alianță a Sașilor cu Bulgarii contra Serbilor merită a fi urm^{ar}ită în fânt^{an}ele istorice săsesci; în orⁱ-ce cas, ea este un fapt. Mergem mai departe. Pe «Ivanco *Basarabă*» istoricii l'au prefăcut în Domn al Țerei Rom^{ân}esci, pe când el era numai soerul Domnului: «таст Александръ цара», iar acel Domn nu era Alexandru din Bulgaria, menționat deja deosebit în același text, ci era celebrul Alexandru Ba-

sarabă, pe care Ștefan Dușan îl numește aci: «țar al Negrilor Tătari», înțelegând prin această «Nigra Cumania», după cum numău atunci Ungurii România (Ist. crit. I, 99). Se știe că tocmai la 1330 Alexandru *Basarabă* era în luptă contra regelui unguresc Carol-Robert; și iată de ce în ajutorul aliaților săi Bulgari nu putea să meargă peste Dunăre el-însuși, ci le-a trimis pe socrul său.

Când d. Xenopol dice (Ist. Rom. II, 77): «Ivanu «Basarab, 1310 — 1320, este urmașul și probabil «fiul lui Radu Negru sau Tugomir Basarab. Despre acest Ivanu se spune în legile sîrbesci ale «lui Ștefan Dușan că el ca Domn al Valachiei, ar «fi ajutat țarului bulgar Mihail (1323—1331) în «lupta acestuia contra imperiului bizantin. Ivanu «Basarab, urmând exemplului dat de tatăl său Radu «Negru, mărită pe fata lui după Alexandru, nepotul și urmașul în tronul bulgăresc a lui Mihail «etc. etc.» — în toate acestea ne surprinde aritmetica autorului, în puterea căriia un Domn mort la 1320 merge totuși la resboiu între anii 1323—1331, după ce de demult murise, dar nu ne surprinde de loc mulțimea de greșeli, mai multe greșeli decât cuvinte, impletite asupra unui text slavie, pe care d. Xenopol nu l'a vădut nici o dată, și care nu e altul decât cel de mai sus. Este însă foarte de mirare că același text, așa de lămurit, așa de limpede, n'a fost înțeles de profesorul rus Brun (ж. Мин. Нав. Ипов. т. 200, 1878, sect. 2 p. 237) și de Bohemul Jireček (Gesch. d. Bulg. 290, 293, 298).

Aşa dară într'o căsătorie a sa înainte de 1330 Alexandru *Basarabă*, puternicul Domn al Ţerei Româneşti, ţinea pe feta unui Ivancu *Basarabă*, membru şi el al nămului *Băsarăbescilor*, *B a n o v e Ț* şi el, din aceeaşi castă şi el, dar nu rudă cu principele, ceea ce ar fi împedecat căsătoria, ci numai un boier mare, pe care ginerele său l'a trimis în capul oştirii contra Serbilor.

Acuma dară, după ce noi scim cine a fost *Basarabii*: nu o dinastie, nu o familie, şi o numeroasă grupă de familii, constituind o castă în totă puterea cuvântului, mai ales înainte de secolii XV şi XVI, să ne întrebăm: de unde vine numele *Basarabă*?

II. *BASARABĂ* ESTE O COMPOZIȚIUNE DIN TITLUL *BAN* ŞI DIN NUMELE DE FAMILIE *SARABĂ*.

În prima edițiune a «Istoriei critice», începător atunci în studii lingvistice, eu credeam (t. I p. 166) că: «*Basarab* este de aceeaşi origine cu elenicul *βασιλεύς* principe» şi am căutat a mă urca pînă la radicala sanserită *bhas* «briller»; dar: 1°. radicala cea indo-europeă nu e *bhas*, ci *bha*; 2°. *bh*, după legi fonetice cunoscute, trebuie să treacă la Grecii în *φ*, nu în *β*; 3°. forma cea organică a cuvântului românesc este nu *Basarab*, ci *Basarabă*; 4°. în ori-ce ce cas finalul *b* nu se explică de loc prin grecul *βασιλεύς*. Deja în a 2-a edițiune a «Istoriei critice» eu renunțai cu totul la acea etimologie, şi o mai citez astăzi numai dora ca o fasă

förte trecötöre în cronologia cercetărilor mele asupra lui *Basarabă*.

În cronicе, în unele texturi mai nouе, rare-ori în acte oficiale, ne întimpină trisilabicul *Basarab* în loc de tetrasilabicul *Basarabă*. Acеsta se pöte privi în parte ca o scurtare poporană prin analogiă cu cele-lalte numi bărbătesci: așa eü-însuși scrieam altă dată *Basarab*, iar d. Odobescu, chіar atunci când traduce un text slavie dela Négoevodă, unde de doө ori e pus förte clar nominativul *Басараба*, îl prefăce de doө ori în *Basarab* (Rev. Rom. I, 816—817). Mai obiсnuit însă acest *asarab* în loc de *Basarabă* este din partea editorilor de cronicе și de vechi texturi o lectură greșită și o greșită transcriere a graficei cirilice, în care finalul *bă* se scrie de-asupra rîndului cu un singur *б*, dar prin consöna cea supra-scrișă se sub-întelege tot-d'a-una și vocala ce o însoțescе, adecă nu «*Basarab*», ci «*Basarabă*». Apöi nu o dată în texturi se citeșce *Bäsărabă* sau *Bäsărab*, cu cei doi *a* netonici trecuți în *ă*, prin analogiă cu fonetica normală a limbei romănesci, și tot-o-dată prin înriurirea pluralului celui poporan *Bäsărăbesci*, unde toți *a* scăd la *ă*. Forma însă *Bäsărabă* este förte rară în texturile cele vechi și apröpe fără exemplu în cele oficiale, mai ales pînă la anul 1600, unde scrierea cea tradițională nu e alt-fel decăt articulatul *Басараба* sau nearticulatul *Басарабъ* și *Басарабз*. Ast-fel în colecțiunea de crisöve slavice muntenesci a lui Venelin:

1472: Басараба cu genitivul Басарабе, nu cu genitivul Басарабы, după cum cere gramatica slavă ;

1476: Басараба;

1480: Басарабз cu genitivul Басарабе;

1514: Басараба cu același genitiv foarte interesant, căci nu e slavă, ci este genitivul românesc nearticulat, care nu poate să provină decât dela un nominativ cu —ă, nici o dată cu —ă: babă — (unei) babe, róbă — (unei) róbe, bubă — (unei) bube, tată — tate(î), popă — pope(î).

Forma cea organică este dară *Basarabă*, și în această formă totul arată că ea s'a compus din două cuvinte:

de 'ntăiu, lungimea Ba—sa—ra—bă e neobiceiuită în numi proprii cari nu sînt formate prin sufixele onomastice—énu saŭ—escu și cari tot d'a-una sînt monosilabice, dissilabice, cel mult trisilabice, afară numai de străinul «Cantacuzino», scurtat și acela la Moldoveni în «Canta»;

al doilea, patru *a*, din cari primii trei sînt pururea clari în vechile monumente: *Ba—sa—ra—*, nu se pot explica decât prin fusiunea a două cuvinte deosebite fie-care cu tonicul *a*, ceea ce a făcut ca asimilarea vocalică bilaterală să mîntînă clar pe *a* cel dela mijloc, prin urmare: *bă—sa—ră—*.

Resultă dar că inițialul *Ba* aparține în compozițiune unui alt cuvînt decât finalul *răbă*, me-

dialul —sa— putând să aparțină unuia sau altuia din cele două cuvinte în compozițiune.

Ajunși aci, lucrul se limpedește dela sine.

Fiind vorba despre némul cel bănesc din Oltenia sau despre acea castă nobilitară a Banoveților din care se alegeau Baniii, compusul *Basarabă* este Ban-Sarabă; și acesta se întărește pe deplin prin syntaxă și prin fonetică în același timp.

Românesce titlurile se pun înainte de nume sau se pun după nume, nu însă arbitrar, nu de o potrivă, nu fără nici o deosebire, ci urmând unei regule statornice. După nume se pun titluri individuale: Ion-vodă, Ștefan Logofet, Petru-stolnic etc.; înainte de nume se pun titluri care aparțin unei clase de indiviși: jupânul Ștefan-logofet, boierul Petru-stolnic, cuconul cutare. În *Basarabă*=Ban Sarabă titlul figurază foarte corect înainte de nume, căci acest titlu distingea pe toți membrii castei nobilitare din care se alegea capul țerei, pe toți Banoveții. Ast-fel într'un crisov dela Vlad Țepeș din 1491 figurază patru boieri purtând toți de o potrivă titlul de «Ban», deși nici unul din ei nu era «Marele Ban»: banul Déteo, banul Dédiu, banul Dițeu și banul Dragomir (Venelin, 130). Erau patru Banoveți, adecă patru *Basarabi*.

Ca titlu de bréslă, nu de persónă, graiul cerea dară ca Ban să se pună de naintea numelui: «Ban Sarabă». Tindând apoi a se aglutină ambele

elemente, de vreme ce *Ban* era inseparabil de *Sarabă*, o lege fonetică imperioasă în limba română împunea mai departe disparițiunea lui *n* de 'nainte a lui *s* din *Ban-Sarabă*. Trebuia să devină *Basarabă* după cum din «mensa» s'a făcut «masă», din «densus» — «des», «pensare» — «păsare», «pinso» — «pisez», «mansum» — «mas» etc., căci *n* de 'nainte a lui *s* n'a dispărut numai în flexiunea verbală cu tematicul *d* și *g*: tind—tins, plâng — plâns, ung — uns. Fenomenul a fost în parte cunoscut deja în latina și ne întimpină și în alte dialecte romanice; la noi însă el formeză o normă.

Așa dară, din punctul de vedere sintactic, ca și din punctul de vedere fonetic, *Basarabă* este *Ban Sarabă*; și deci, înainte de a se fi putut introduce la Români titlul *Ban*, adevărat înainte de secolul X, marea castă oltenescă, din care a isvorit dinastia *Basarabilor*, se numia: *Sarabă*.

Aglutinarea lui *Ban* cu *Sarabă* pentru a forma *Basarabă* trebuia să fi fost completă deja în secolul XIII; cel puțin străinul nu mai deosebiau de pe atunci în compozițiune elementul cel titular «Ban», de vreme ce cronicarul Fazel-Ullah-Rașid, descriind sub anul 1240 năvălirea Mongolilor asupra «țerei Oltului», numesce pe capul acesteia din urmă «Bazaranban» (D'Ohsson, Hist. d. Mong. II, 627—8), adevărat «Basarabă-ban», mai adaugând o dată titlul în coda numelui, după usul oriental. Cu toate acestea, primitivul *Sarabă*, dacă nu în memoria poporului, încă în tradițiunea

propriă a *Basarabilor* cată să si rămas multă vreme cunoscut ca numele cel primitiv al castei. In adevăr, în secolul XIV nu se accenta *Basarabă*, ci *Bàsarabă*, unde accentul pe *Ba* arată că în acéstă silabă se simția încă titlul *B a n*. Pe mormîntul lui Alexandru *Basarabă* din 1364, descoperit de cătră d. Tocilescu în interiorul bisericeii mănăstirii Cămpulung, se citește :

МІА ПОЕБРІА СІ ДНЬ ПРѢСТАВІСА ВЕ
 ЛІКІИ И СІМОДРЪЖІВІИ ГДРЬ ІОНИ
 КОЛА ЧЛЕЗУ ЧДРЬ ВОЕВОДА СІНЬ ВЕ
 ЛІКАГО . БІСАМЕЖ ВОЕВОДЖ ВЛАТ
 С . О ОГ . ЕИ . Г . ВЪУНАА ЕМЪ ПАМАТ .

(† luna Noembre 16 zile a reposat marele și autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiul marelui *Bàsarabă* voevodă, în anul 6873 indiction 3, fie-î, eternă memoria).

In acéstă înscricțiune *Басараек* e prețios nu numai prin inițialul *Bà* = *B a n*, dar și prin finalul cel nearticulat: *Basarabă* = *B a n - S a r a b ă*.

Inainte de a păși mai departe, o parentesă. Asemnarea fonetică între elementul — *s a r a b ă* din numele *Basarabă* și între *S ă r b* fiind foarte mare, unii din cronicarii noștri s'aũ apucat de timpuriu a face pe *Basarabi* de origine serbescă. In cronica pe care, orî-câte ar spune d. V. A. Urechia

(Tocilescu, Revista an. II vol. I, fase. 1; cfr. Sircu în Ж. Мин. Нав. Прочв, t. 239 sect. 2, p. 345), cù persista o atribui lui Nicolae Milescu, se țice despre boierimea românească: «Unii sînt din Sărbî, alții din Greci, alții din Albănași, alții din Frânci, alții dintr'alte limbî, cã și Domniî încã mai mulți din străini aũ stătut; cum și *Basarabiî* se trag din n e m s ă r b e s c e» (cfr. Istoria critică, ed. 2, t. 1 p. 81). In cronica lui Zilot Românul (ed. Hasd. p. 113): «Acest n e m al Cantacozinilor rudindu-se de aprópe cu n e m u l *Basarabescilor*; care aũ stătut și stă cel mai slăvit n e m aici în țeră, și pentru cãci se trage despre tată din sângele împěraților *Ser viei*, iar despre mumă din sângele împěraților *Țarigradului*, și pentru cãci cel d'întăiũ Domn al țerei, de cãnd avem istorie, aũ stătut *Basarab*, și pentru cãci ei cu vrednicia lor stătură destoinicî a înfrîna pe Turc pe acele vremi cãnd el dedese gróză în tot pãmîntul și cãdeaũ supt dînsul împěrațiile și crãiile, precum pică pómele cãnd se coc, abia mișcãnd pomul la rãdăcină; iar mai vîrtos Mircea-vodă cel Bãtrîn și Laiotă-vodă, amîndoi *Basarabesci*...» In așa numita Cronică Cantacuzin e scã, la Cantemir și în genealogia Domnilor Române sc e c e a publicatã de Pray (Dissert., 140) noi vedem urmele aceleiași confusiunii între *Basarabi* și *Serbi*; o confusiune care, cu totul necunoscutã cronicelor serbesc e și fãntanelor slavice în genere, este datoritã în fond numai numelui celui primitiv:

S a r a b ă.

Dar ce este acest S a r a b ă? De unde vine? De când se începe?

Am vedut că e vorba nu de o familie, ci de o castă întregă, de un fel de bréslă, o colectivitate tradițională, formată prin secolii și ale căriia rădăcinii sînt însipite în istoriă cu mult mai adânc decăt se pare la prima vedere.

Sînt acum vr'o 20 de ani, pe la 1874, într'o notiță pe care o dedei d-lui F. Damé (*Annuaire générale de la Roumanie* 1879, p. 41); cū diceam: «La caste nobiliaire, du sein de laquelle on tirait par élection les princes et les pontifes, s'appelait chez les Daces B a s s a r a b i, nom tronqué en Z a r a b i dans Jornandès». Astădi nu voiū avé decăt a modifica pasagiul în următorul chip: «s'appelait chez les Daces S a r a b i, nom amplifié chez les Roumains en B a s a r a b i».

Să vedem.

III. S A R A B I ESTE NUMELE CASTEI NOBILITARE LA DACI.

La Iornande, după tôte edițiunile cele vechi, dintre cari vom pomeni pe cea de 'ntău din 1515 a lui Conrad Peutinger, apoi a lui Bonaventura Vulcanius (1597), a dominicanului Jean Garet (1679) și a lui Muratori (1723), se citește următorul pasagiū:

«... ut refert Dio, qui historias eorum (Getarum) annalesque graeco stilo composuit, qui dixit pri-

num Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges, et sacerdotes ordinabantur...»

În nouele edițiuni, dintre cari avem de naintea noastră pe a lui Closs (1866) și pe a lui Holder (1882), afară de a lui Mommsen (1882), în loc de «Zarabos Tereos» ne întimpină: «Tarabostes eos». În codicil manuscrisului, așa cum i-a colacionat Mommsen, se găsesce:

Cel Ottobonian: «tarabostereos»;

Cel Berlines: «thorabostes eos»;

Cel Laurentian: «strabostes eos»;

Cel Breslavian: «zarabostereos».

Puțin ne pasă în cazul de față, dacă pasagiul de mai sus Iornande l'a luat d'a-dreptul din Dione Crisostom sau numai prin mijlocirea lui Cassiodor. Nu este de loc important, pe de altă parte, de a se ști, care din codicil manuscrisului e mai vechiu și care e mai nou, de oră-ce o copie mai veche după același original poate să fie mai puțin corectă decât o copie mai nouă. Singurul lucru de căpeteniă, tocmai acela pe care neminea nu l'a băgat pînă acum în seamă, este concordanța pasagiului în cestiune cu un alt pasagiu tot din Iornande, și anume:

«Elegit namque (Diceneus) ex eis tunc nobilissimos prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia oportet capitibus

tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant; reliquam vero gentem Capillatos dicere jussit . . . »

Se scie că Iornande, ca și prototipul seü Cassiodor, confundă pe Daci cu Goții; în pasagele însă de mai sus este învederat că se povestese numai despre Daci, căci în cel al doilea e vorba în specie de marele legislator dacic Deceneü, amic al regelui dacic Berebista din epoca lui Cesar, ambii bine cunoscuți din Strabone (VII, c. 3 § 5, 11; XVI, c. 2 § 39); ș' apoi, direct sau indirect, relațiunea e luată din Dione Crisostom, scriitor din epoca lui Traian și autor al unei opere perdue despre Daci, nu despre Goți.

În pasagiul al doilea este foarte interesantă mențiunea tiarelor ca acoperimint de cap la nobilii Daci. «Tiara» nu este un cuvint grecesc, ba Grecii nu scieau nici măcar la ce gen să'l pună, dicând «ἡ τιάρα» și «ὁ τιάρα». Pentru copistii cei latini ai lui Iornande, această vorbă era atât de neobișnuită, încât în manuscriptele consultate de Mommsen fie-care o serie altfel: «tyaris», «thyaris», «thiaris» și «tiaris». Tiara era o căciulă curat tracică, pe care Servius în scoliile la Virgiliu (Aen. 247) o explică prin «pileum phrygium». Ea se întrebuintă și la vechii Persi, dar De Lagarde (Abhandl. 206) n'a putut să 'i găsească vre-o etimologieă eranică.

La Daci dară exista o clasă nobilitară și sacerdotală, care nu umbla cu capul gol ca poporul,

ci purta pe cap tiare, de unde lătinesc eî se numiaă «pileati», iar în limba dacică se diceaă «Zarabi Terei» sau «Tarabi Terei». Care din aceste doă lecturi este ôre cea mai corectă?

Să presupunem că la Daci s a r a b a însemna «cap»; o presupunere provizoriă, pe care mai jos o vom verifica pe calea pozitivă. Nobiliî dacî umblau cu capul acoperit cu tiara, adecă erau c a p e t e t i a r a t e: «capita tiaris operta» la Iornande în pasagiul al doilea, întocmai așa și la Dione Crisostom (Or. LXXII): «πίλοϋς ἐπὶ ταῖς νεφελαῖς ἔφορας». Intru cât S a r a b i ar însemna «capete», a doua parte a numelui: T e r e i, cată neapărat să cuprindă o noțiune privitoare la t i a r ă: un adjectiv «tiareus = couvert d'une tiare» este din punct în punct tot așa de tracic ca și adjectivul recunoscut tracic «bassareus, βασσαρεῖς = couvert d'une pelisse de renard» din cuvîntul tracic βασσάρια «pelisse de renard» (De Lagarde, op. cit. 278). Este un raport fonetic și morfologic perfect :

tiareus: tiara : : bassareus: bassara.

Pentru a demonstra că textul lui Iornande nu pôte fi citit și înțeles alt-fel decât așa cum l'am citit și înțeles noi, să luăm ipotesa contrariă, întemeiată pe lectura «Tarabostes eos», și lesne se va vedé că ea duce la absurd.

În acéstă ipotesă «Tarabosti» se explică (Tocilescu, Dacia înainte de Romani p. 657) prin «neopersianul târbus, căciulă ascuțită, pileus», și deci

se referă la «Pileati». Însă «eos» care urmăzează după «Tarabostes», în antitesă cu «hos» care precede pe «Pileatos», vĂdește cĂ «Tarabostes» în acĂstĂ ipotesĂ nu pĂte fi clasa cea nobilitarĂ care purta cĂciule, ci numai restul poporului dacic, cei pletoși, «Capillati» din pasagiul al doilea, cĂtrĂ carĂ nu se potrivește de loc «cĂciula», cĂci tocmai Ă umblau cu capul gol. Pe lingĂ acĂstĂ absurditate logicĂ, vine apoi absurditatea etimologicĂ de a atribui Dacilor un cuvĂnt neo-persian, fĂrĂ a dovedi cĂ el a existat la Traci sau mĂcar la vechii Persi.

Am putĂ sĂ nu mai vorbim despre etimologia cea goticĂ a lui «Tarabosti» din «tharbĂstai, was zwar egentes, necessarii, vielleicht aber auch sacrifici, sacrificantes heissen kann» (Grimm, Gesch. d. d. Spr. 820). AstĂdĂ neminea nu mai amestecĂ pe Daci cu Goții, una la mĂnĂ; ș'apoi al doilea, «tharbĂstai» ĂnsemnĂnd «sĂraci», este absurd ca sĂ fie un nume tocmai pentru casta cea domnitĂre.

Nu mai prin lectura «tereos = tiareos» dispare acel «eos» care ĂncurĂ ori-ce ipotesĂ contrariĂ. Dar culmea demonstrațiunii este cĂ numai prin lectura «Sarabos» noi Ăjungem la un cuvĂnt curat dacic, asupra cĂruia ne vom opri acuma o clipĂ.

MaĂ sus noi ne-am mĂrginit a bĂnui cĂ Ăn limba dacicĂ s a r a b a Ănsemna «cap», dupĂ cum se admit presupunerĂ provisorie chiar Ăn matematicĂ, cu condițiunea ĂnsĂ, neapĂrat, ca sĂ le verifice și sĂ le confirme apoi consecințele. În cazul de fațĂ

consecințele au justificat bănuéla, și am avé dreptul din parte-ne de a ne mulțumi cu atâta. Din fericire, avem material îndestulător ca să mergem mai departe.

Pentru noțiunea de «cap», cuvîntul indo-europeu primitiv cel mai comun era *ç a r a* (Pauli, Benennung d. Körpertheile, Stettin 1867 p. 8), scăduť în sanscrita la *ç i r a* și din care d'a-dreptul s'au desvoltat:

cu <i>k</i> :	cu <i>s</i> :
gr. <i>κάρα, κάρη, κάρ;</i>	zend. <i>çara</i> ;
lat. vulg. <i>cara</i> , de unde <i>cara</i>	armén <i>sar</i> ;
la Sardi, Provențali, Spanioli și	pers. <i>sar</i> , <i>ser</i> .
Portugesî, vechiu frances chiere	
(Körting, Rom. Wtb. 171).	

Se află o mărturiă textuală din epocă lui Cesar cumeă Tracii, iar prin urmare și Dacii, aveau pentru «cap» același nume, dar cu *s* ca Eranii, nu cu *k* ca Greco-italii, anume la Strabone (XI, 14): «*Πασί δὲ καὶ Θρακῶν τινος, τοὺς προσαγορευομένους Σα-ραπάρας, οἷον κερφαλοτόμους...*», în traducere: «nesce Tracii porecliți *S a r a*-pare, adecă *c a p*-tăiători...» (cfr. Lassen în Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch., X, 367).

La Dacii în specie *s a r a* «cap» ni se înfățișeză în nomenclatura topică la orașul «Sarmizegethusa», capitala Dacilor, «caput Daciæ», după cum Tit-Liviu numesce Roma «caput Italiæ» sau Larissa «caput

Thessaliæ», ast-fel că acest nume trebuî descompus în Sar-mizegethusa. Apoi peste acelaşi s a r noi dăm la «Sargetia», râuleţ ce curgea lângă Sarmizegethusa şi care tocmai prin acésta căpěta importanţa de a fi şi el «caput», descompuněndu-se în Sar-getia. În restul Daciei s a r a se găseşte tot în compoziţiune, întru cât îmi aduc a-minte, numai la finea unor numi locale: Germi-sara şi Deu-sara, peste Dunăre Sapri-sara, unde Germi-, Deu- şi Sapri- trebuî să fie elemente adjectivale.

Alături cu ç a r a se constată în limba indo-europeă primitivă o formă amplificată ç a r a b h a, cu un *bh* care se scie că trece la Greci în *φ*, la Eranî şi Latinî în *b*. Aşa sînt :

la Greci : *ζορφή* «cap» cu nasalizatul *ζορφυβος*;

la Latinî : *cerebrum* «crier», adecă *ce-reb-rum* «apartîněnd capului», nici decum *cerebrum* «purtător de cap», ceea ce n'are nici un sens, de vreme ce nu crierul pōrtă capul, ci vice-versa;

vechea formă persică la Isidor: «*s a r a b a r a e quædam capitum tegmina nuncupantur qualia videmus in capite magorum picta*» (De Lagarde, *Abhandl.* 206), adecă *s a r a b a - r a* «căciulă», literalmente iarăşi «apartîněnd capului», cu acelaşi sufix adjectival *-ro-* ca şi în latinul *ce-reb-rum*;

în fine, zendicul *ç ā r a v ā r a* «căciulă», «*Kopfbedeckung*» (Justi, *Handb.* 294), urmeză şi el a fi îndreptat în *ç ā r a b ā r a*.

Aşa dară Tracii, pe lângă *s a r a* trebuî să fi avut

și ei pe amplificatul *saraba*, și tocmai pe acesta noi îl vedem la Daci ca nume al castei celei nobilitare în prețiosul pasagiū din Dione Crisostom.

Prin urmare, din tóto puncturile de vedere, cea mai corectă lectură a primului pasagiū din Iornande rămăno aceea din edițiunea lui Peutinger: «Zarabos Tereos = Sarabos tiareos», și mai bine: «Sarabas tiareos». Intregul pasagiū va suna astfel: «ut refert Dio, qui historias eorum annalesque græco stilo composuit, qui dixit primum Sarabas tiareos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur...»

În acest pasagiū «primum» se rapórtă la cuvântul original dacic: «Sarabas», iar «deinde» la traducerea lui, fie grécă, fie latină: «*πιλοφόροι*» la Dione Crisostom, «pileati» la Iornande. Sensul dară este: «Dione, care a scris grecesce istoria Dacilor, ne spune că la dinșii se număia *Sarabi tiarei*, pe lătinesce *pileati*, clasa cea de sus, din care se alegeau regi și sacerdoși».

Saraba însemnând «cap», este învederat că și fără epitetul *tiareus* acest cuvânt caracteriza deja în deajuns casta cea nobilitară, astfel că mai adesea său chiar tot-d'a-una el urmă să se întrebuințeze singur în gura poporului de câte ori era vorba de «pileati» său «*πιλοφόροι*», și de aceea *tiareus* trebuia dela sineși să dispară, devenind de prisos.

IV. O URMĂ A DACICULUI S A R A B A ÎN GRAIUL ROMÂNESC DE ASTĂZI.

Noi am văzut că la Daci s a r a b a era nu numai un titlu, dar circula tot-o-dată cu sensul comun de «cap». Ca titlu, forma cea dacică, oricare să fi fost, lesne putea să se conserve intactă la Români, după cum se conservă intact un nume propriu prin tradițiunea familiară, deși tendințele fonetice ale poporului supun în restul graiului aceleași sunuri la diferite modificări succesive. În compusul *Basarabă* = Ban-S a r a b ă dacicul s a r a b a ajunge pînă la noi cu vocalismul ne'ntunecat și cu *b* între vocale. Este adevărat că în aceeași pozițiune, după silaba tonică -ra-, *b* s'a păstrat în «scărăbuș», deminutiv din «scărăbu = scarabeus, *scarabus». Ori-cum însă, conservațiunea aceluși -b- și a vocalismului era cu mult mai anevoe pentru dacicul s a r a b a cu sensul comun de «cap». Aci trebuia să își reia deplina lor putere tendințele cele fonetice ale graiului. Precum din «strabus» s'a făcut românesce «strambu», italianesce «strambo», deja în epoca latină, tot așa s a r a b a ar fi căutat de pe atunci a da o formă nasalizată s ă r â m b ă. Ei bine, acest s ă r â m b ă trăesce la noi pînă astăzi în gura poporului, și trăesce iarăși numai într'o compozițiune: n ă s ă r â m b ă = n e.-s ă r â m b ă, lucru fără minte, fără cap, ἀκέφαλον, ἀκόρυφον, «minus-caput».

Miklosich (Slav. El. im Rumun. 46) trage pe

românul *нзсржмѣз* din slavicul *срамъ* «pudor», ca și când ar însemna «impudentia». Cihac (II, 215) își apropiază această etimologie, traducând pe «năsărâmbă» prin «impudence». Vom vedea mai jos, dacă acesta se potrivește din punctul de vedere al sensului; nu merge însă de loc sub raportul morfologic și sub cel fonetic, căci:

1°. Românii puteau să adauge negațiunea numai la un cuvânt slavice trecut în limba română, pe când nu este nici o urmă la noi de slavicul «sramă», iar prin urmare nu se putea forma o negațiune pentru ce-va neexistente;

2°. E peste putință a presupune că Românii au împrumutat dela Slavi cuvântul cu negațiunea cu tot, adică «nesram», fiindcă această formă substantivală negativă nu se află la Slavi, și este cu totul excepțională la dînșii chiar forma adjectivală «nesramini = impudicus»;

3°. Slavicul «sramă» ar fi rămas la Români «sram», după cum «hramă» a rămas «hram», «gramada — grămadă», «păstramă — *παστραμᾶς*», «dram — *δράμι*», «cramă — krama», «năframă — maqrama» etc.;

4°. Chiar trecerea masculinului «sram» în femininul «sărâmbă» ar fi ce-va anormal, de vreme ce limba română femininează numai pe neutrii slavici, de ex. «baltă = blato», nu însă pe masculini.

Dar derivațiunea lui nă s ă r â m b ă din slavicul «sramă» este nu mai puțin greșită din punctul de vedere al sensului.

Lexiconul Budan din 1825, singurul pe care îl cunoscuse Miklosich, vede de asemenea în năsarâmbă o negațiune, însă anume din latinul «siremps»: «Siremps prorsus obsoletum apud Latinos, denotabat omnimodam rei similitudinem, et hinc negatio apud Valachos Nesîrêmbă.»

Adjectivul latin «siremps» era un termen exclusiv juridic, contras din «si-rem-ipse» și însemnând: «parfaitement égal, absolument semblable»; deci forma negativă nu'i putea d'a un alt sens decât numai d'ora acela de «tout-à-fait différent», de unde nu ajungem la năsarâmbă, chiar dacă trecerea latinului -pse în românul -bă n'ar fi o imposibilitate tot așa de mare.

Cum ore se traduce năsarâmbă în cele-lalte vocabulare?

La Budai-Delenu, care observă foarte bine că acest cuvânt este numai țărănesc: «năsărâmbă, der Possen» (Lex. MSS. circa 1820 în Muz. ist. din Buc.), adecă «farce, bouffonnerie, arlequinade».

La Sava Barcianu (Wtb. 1868 p. 153) «năsărâmbă» se explică prin «neghiobiă».

La Laurian-Massim (Gloss. 406) «năsărâmbă» este: «stultetă, nebuniă, ineptiă».

Prin urmare, năsarâmbă nu e de loc «impudence» a lui Cihac.

Ne'ncredător în vocabulare, eū am făcut o anchetă în graiul poporan, și iată rezultatul:

«Năsarâmbă însemneză: prost prostovan, meteleū» (avocat P. Călcunariū, Banat, Orșova).

«N ă s ă r ă m b se întrebuintează cu înțelesul de: prost, hăbăue, tîmpit la minte, fără socotă» (Dr. I. Roșiu, Banat, Biserica-albă).

«In graiul poporului, a face n ă s ă r ă m b ă însemnă a face un lucru nepotrivit, slab, prost» (preot D. Popovici, Banat, Lugos).

«N ă s ă r ă m b ă însemnă în Transilvania, de ex. în comitatul Alba-Iulia și pe la Brașov: om prostănac, într'o ureche; iar cu sensul rușinos se dice numai în privința calului, ca și când s'ar dice: prostia calului» (N. Mănărădianu).

Cumă n ă s ă r ă m b ă n'are în fond alt sens decât acela de nerod sau neghiob, probă este că poporul îl amalgamează une-ori cu «nătâng», prefăcându'l în n ă s ă r ă n g ă, și cu «nătăreū» prefăcându'l în n ă t ă r ă m b ă.

«N ă t ă r ă m b și n ă t ă r ă m b ă se aude în Banat și pe Lipova. N ă t ă r ă m b este un om care face o prostia, n ă t ă r ă m b ă o muțere care nu îngrijesce de afacerile sale. Se mai dice și ca substantiv, de ex.: acest om a făcut o n ă t ă r ă m b ă, s'a îmbăt și și-a bătut muțerea» (I. Tuducescu, Banat, Lipova).

«N ă s ă r ă n g ă, la plural n ă s ă r ă n g u r i însemnă ce-va reū, de ex.: acest argat numai n ă s ă r ă n g u r i imi face ori-unde il m ă i u» (I. Pop Reteganul, Transilvania).

«Cuvintele n ă s ă r ă m b ă și n ă t ă r ă m b ă se întrebuintează în înțelesul de a face d'ale nefăcute, adecă un non-sens, un lucru reū, g ă l c ă v ă, potc ă,

ce-va nebunesc. Apoi năsarâmbă mai însemnă a face o față urâtă cui-va, a încreși fruntea» (avocat P. Rotariu, Timișoara).

Afară de substantivul năsarâmbă și adjectivul năsarâmb, Lexiconul Budan ne mai dă adjectivul năsarâmbos. Ambele forme adjectivale sînt însă învederat posterioare și sporadice, ca și formele analogice nătărămb și năsarângă. Forma cea primitivă, singură răspândită în popor, este cea substantivală, mai ales în locuțiunea: a face o năsarâmbă. Cuvîntul se descompune dela sine-și în ne-sărâmbă = «ne-cap», o compozițiune prin care s'a tradus literalmente în Dacia latinul rustic minus-caput, conservat pînă astăzi în Occident. Acest minus-caput «ne-cap» era tocmai ceea ce însemnă substantivul nesărâmbă, adică o pagubă sau o neplăcere făcută prin lipsă de judecată, de unde spaniolul menoscabo «dommage, détriment, atteinte», apoi portugezul menoscabo «mépris, dépréciation», în fine provençalul mescap și francesul méchef «fâcheuse aventure», nuanța logică cea mai apropiată de românul nesărâmbă, astfel că, bună-ora, în vechea francesă versul lui Gringoire în «Les folles entreprises» :

Tu m'as fait meschef

En me cuydant faire tres grant service...

se traduce perfect românesc: vrînd să-mi faci un pré-mare bine, mi-ai făcut o năsarâmbă.

Aşa dară dacicul s a r a b a, «cap» și tot-o-dată numele membrilor castei nobilitare, s'a păstrat la Români în ambele sale înțelesuri: ca vorbă comună în ne-sărâmbă «minus-caput» și ca nume în *Basarabă* = B a n - S a r a b ă.

După ce am constatat modul de desfășurare a *Basarabilor* din S a r a b i - a i lui Dione Crisostom, să ne oprim acuma cu tot dinadisul asupra unor fase din istoria lor între secolii II și XI.

V. CAPUL NEGRU ESTE EMBLEMA ERALDICĂ A BASARABILOR.

Se scie că în vécul de mijloc o mare parte din mărei nobilitare erau ceea ce se numesce în eraldică «armes parlantes», «figurae paronomasticae», adecă pe pecete saŭ pe stég figuraŭ lucruri al cărorora nume, peste tot saŭ măcar întru cât-va, aducea a-minte de numele familiei nobile respective. Aşa, bună-óră, dinastia regală a Plantagenetilor avea în marca sa o drobiță, modestă plantă numită latinesce «genista» și din care se fac mături. Aceste figure paronomastice nu erau o invențiune a feudalității, căci ele ne întimpină și la selbateci: nu este în fond alt-ceva decât așa numitul «totem» al Pieilor-Roșii din America, o asociațiune de idei propriă minții omenescei în genere. In acest mod, marca *Basarabilor*, din cauza elementului fonetic *arab*, — trebuia să fi fost un cap negru, adecă un cap de A r a p. Orî-cine cunósce

istoria blazonului medieval, p \acute{o} te s \acute{a} afirma *à-priori* pe acest *trebui*, chiar dac \acute{a} n'ar exista nici un document *în* sprijinul afirma \acute{t} ionii.

Olandesul Levinus Hulsius a publicat la 1597 o marc \acute{a} a \acute{T} erei-Rom \acute{a} nes \acute{c} i cu trei capete negre, \acute{s} i tot-o-dat \acute{a} o marc \acute{a} a Moldovei cu do \acute{e} capete negre puse *în* v \acute{i} rfului a do \acute{e} ramuri *î*ncruc \acute{s} ate, iar ramurile, «*les ramaux*», se scie c \acute{a} *î*nsemn \acute{e} z \acute{a} *în* limbajul eraldic deriva \acute{t} ione, adec \acute{a} marca Moldovei deriv \acute{a} nd din aceia a \acute{T} erei-Rom \acute{a} nes \acute{c} i (Ist. crit. 2 I, 95).

Iat \acute{a} cele do \acute{e} m \acute{a} rci:

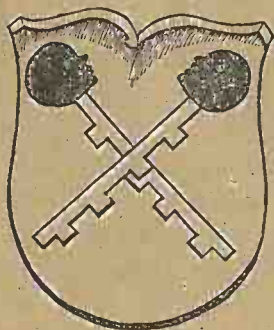
Hulsius se ocupase *în* specie cu \acute{t} erile rom \acute{a} nes \acute{c} i, scriind chiar o carte intitulat \acute{a} «*Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae*» (Engel, *Gesch. d. Wal.* 69). Acele m \acute{a} rci dar \acute{a} el le-a luat de unde-va dintr'o f \acute{a} nt \acute{a} na consultat \acute{a} . Or \acute{i} -care s \acute{a} fi fost *î*ns \acute{a} acea f \acute{a} nt \acute{a} na, *în* cazul de fa \acute{t} \acute{a} o *î*nt \acute{a} rese do \acute{e} fapte pozitive:

1 $^{\circ}$. Preceptele blazonului, dup \acute{a} cari numele *Basarab \acute{a}* urm \acute{a} s \acute{a} aib \acute{a} ca «*armes parlantes*» un *c a p n e g r u*;

2 $^{\circ}$. Impregiurarea c \acute{a} dinastia Mu \acute{s} \acute{a} tescilor din

Moldova era în adevăr o ramură, o derivațiune din *Basarabi*.

În *Cosmografia* lui Sebastian Münster (1541), în «*Illyricum*» al lui Du Cange (1746) și pe aiurii cele două capete negre, pe cari Hulsius le pune în marca Moldovei, sînt atribuite Bosniei:

Să fie ôre printr'o confusiune între *B a n* și *B a n*, fiind-că în vechia Bosniă principii purtau titlul de *B a n* ca și în Oltenia?

Său nu cum-va printr'o confusiune de o altă natură între inițialul *B o s* - din «*Bosnia*» și inițialul *B a s* - din *Basarabă*?

Său pôte va fi fost în adevăr așa ôre-când marca Bosniei?

Ar trebui studiată sigilografia specială a acestei țeri. Să nu se uite în ori-ce cas că, din toate regiunile serbesci, Bosnia este aceea unde s'a conservat mai mult timp un element românesc foarte puternic, immigrat din Pannonia cam în secolul

X, după cum noi am arătat'o într'un alt studiu (Strat și sub-strat, p. 28), și cuprindând nu numai ciobani, dar și căpetenii, bună-óră acel «cnez Markul», adevă «Marco» cu articolul românesc *-l*, de care se plângeau la 1401 Ragusaniî că a apucat cu forța și nu lasă din mână orașul dalmatin Almissa (Putzić, Споменици срѣбски, t. I, p. 35). La 1373 un district întreg al Bosniei se numia «România-mare», «Major Vlachia» (Miklosich, Wander. d. Rum. 5).

Dar să ne'ntorcem la marca *Basarabilor*.

În Biblioteca imperială din Viena se află într'o traducere germană anterioară secolului XVIII o colecțiune de blazonuri făcută de unul numit Rubčić, care își dă titlul de eraldist (Wappenherold) al împăratului serbesc Stefan Dușan (Ianko Schaffarik în Гласник, t. 9, 1857 p. 348). Dacă această indicațiune cronologică ar fi adevărată, atunci noi am ave a face cu un monument eraldic tocmai de pe la 1340. În acea colecțiune, marca Țerei-Românescei este din punct în punct ca la Hulsius.

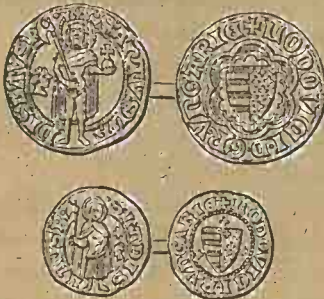
Tóte acestea, neapărat, sînt deja ce-va ; dar în cestiuni de o asemenea natură se cere cu orî-ce preț un isvor fórte autorisat, când e vorba mai ales nu de o marcă particulară, ci de blazonul unei țeri. Prima confirmațiune oficială ne oferă numismatica maghiară.

La 1368 Vladislav *Basarabă* recunoscuse suzeranitatea Ungariei asupra Țerei-Românescei (Fejér, IX. 4, p. 148, 210). Din aceeași epocă există mo-

nete dela regele Ludovic, de diverse mărimi, purtând pe o parte cap negru :

Pe alte monete dela regele Ludovic, asupra cărora mî-a atras atențiunea amicul meu d. D. A. Sturdza, același cap-negru nŭ ocupă seutul întreg, ei se allă numai la o parte saŭ de-desubtul efigiei regesci, ceea ce represintă și mai expresiv triumful cel jubilat al Ungariei asupra lui Vladislav *Basarabă* :

Acest cap negru nu p^ote fi marca Siciliei, care va fi avut a face cu familia Anjou a regelui Ludovic, dar în ori-ce cas nu avea a face de loc cu Ungaria; cu atât mai virtos un cap figurând alături cu esigia regescă, sau chiar ocupând scutul întreg, nu p^ote fi marca vre-unui fabricant de monetă. Singura explicațiune serioasă remâne dară «subjectio Valachiae», după cum presupunea deja în secolul trecut arheologii unguri: «hoc esse Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant» (Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206).

Numismatica maghiară ne dă o mărturie oficială prețioasă, dar numai externă, nu internă, adecă nu din partea *Basarabilor*, și de aceea ea tot încă nu ne mulțumesc pe deplin.

Confirmațiunea, pe care o dorim noi, ne vine pe o altă cale, grație unei descoperiri făcute de d. D. A. Sturdza.

Mai întâiu, o observațiune preliminară.

Ori-cine a avut în mână crisóve muntenesce, n'a putut să nu fie isbit de împregiurarea că sigiliile lor presintă nu o singură marcă a țerei, ci doč

mărei diferite : una cu vulturul, cea-laltă cu sfinții Constantin și Elena, întrebuintate când una, când cea-laltă, când ambele în compozițiune.

Față cu această duplicitate, lucrul cel mai natural este de a admite că o mareă era a Statului, cea-laltă a dinastiei. A Statului fiind vulturul, care singurul figurază pe sigiliile cele mari atîrnate, pe sama dinastiei rămân sfinții Constantin și Elena. Dar sfinții Constantin și Elena ce au ei a face cu dinastia *Basarabilor*? Să se bage de samă că este tocmăi o dinastiă, care pînă la a doua jumătate a secolului XVII n'a avut în curs de cinci secoli nici un membru cu numele «Constantin», ast-fel că nu sfântul Constantin ar fi fost dispus s'o patroneze.

Acuma vine descoperirea d-lui Sturdza: un act dela Vlad Dracul și doă acte dela fratele seă Alexandru, ambii fii ai lui Mircea cel Mare. Actele sînt anteriore anului 1444, iar cele dela Alexandru sînt anume din 1431.

Pecetea lui Vlad Dracul este :

d'a-una noțiunile mai rare sau mai puțin cunoscute prin noțiuni mai familiare: boul e mai familiar decât zîmbrul, corbul e mai familiar decât vulturul, sfinții cei sîrbătoriți mereu sînt mai familiari decât A r a p i i.

Evoluțiunea mărcii *Basarabilor* cată dară să se fi operat cam în următorul mod:

de'ntăiu un singur cap negru ca pe monetele regelui Ludovic, ceea ce era suficient pentru «ar-mes parlantes»;

apoi două capete negre unul lingă altul, adică ce-va ca în marca Mușătescilor;

apoi trei capete negre ca la Hulsius și la Rubčić;

apoi capul al treilea transformat într'o ramură înflorită între cele-lalte două capete, toate perdînd tipul negriten, ca pe sigiliile din 1403—1431;

apoi sub capete adăugându-se o parte din corp, iar ramura cea înflorită prefăcându-se în copăcel, ca pe sigiliul lui Tepeș;

apoi corpul lungindu-se etc. etc. pînă la figurile sfinților Constantin și Elena.

În orî-ce problemă din archeologia figurată lipsa unei verigi dela mijloc împedecă nu numai de a lega ambele capete ale lanțului, dar chiar de a recunoște că acele capete aparțin unui singur lanț. Într'un asemenea caz fie-care capăt se studiază în deosebî ca ce-va străin unul altuia, găsindu-se pentru fie-care în parte multe analogii, cari totuși perd orî-ce valoare din dată ce, prin aflarea verigei celei dela mijloc, se reconstitue totalitatea lanțului.

Doë figuri în felul sfinților Constantin și Elena de pe sigiliile românești se vîd pe monete și la Bizantini, și la Serbi, și la Unguri, și cine mai știe pe unde; în același mod în Portugalia, în Sicilia, în Polonia și pe aîuri se nemeresc pe mărci capete-negre; ast-fel dintr'o parte și din cea-laltă se puteau face cu multă erudițiune nescie apropieri foarte ingenioșe, a cărora lipsă de temeiū se îndeверeză însă pe dată ce regăsirea verigei celei dela mijloc restabilește la Români în specie strînsa filiațiune între capetele cele negre și între cele doë figuri. Acéstă filiațiune ar fi ramas aseunsă fără descoperirea d-lui Sturdza, o descoperire în așteptarea căriia sfinții Constantin și Elena erau o nestrăbătută enigmă în marca *Basarabilor*.

Post-scriptum. Cele de mai sus erau tipărite, când d. Dim. Sturdza, în ședința Academiei Române din 12 Novembre 1893, a comunicat o carte care — dice d-sa — «din câmpul îndoelilor l'a făcut să între în acel al realității» întru cât privesce capetele de Arapi din Levinus Hulsius. Este anume descrierea Conciliului dela Constanța, făcută de cătră Ulric de Reichental la 1417, nu numai ca martur ocular, dar încă după o însărcinare expresă din partea municipalității de acolo, în arhivul căriia s'a și depus atunci manuscriptul original. După 1450, adecă după descoperirea tiparului, opera lui Reichental fu tipărită la Augsburg; dar acea edițiune devenise în scurt timp atât de rară, încât la 1536 a retipărit-o tot la Augsburg Enrie Steiner, in-folio sub

titlul: «Das Concilium so zu Constantz gehalten ist worden». Acéastă a doua edițiune, devenită și ea foarte rară și foarte seumpă, este aceia pe care d. Sturdza a dăruit'o Academiei Române. În cartea lui Reichental numile proprii sînt mai-mai tóte desfigurate, cel puțin în textul cel tipărit; adevărat importantă însă nu este nomenclatura personală, ci partea cea figurativă, în care nu încăpeau nici erori de pronunțiațiune, nici acelea de tipar. Între mai multe steme, copiate de cătră Reichental la 1417 de pe stégurile celor veniți la Constanța, se află și doă steme princiare pe cari le aduseră cu sine reprezentanții oficiali ai României: «die Walachie». Ambele sînt sub o corónă ducală și 'n ambele ne întimpină de o potrivă c a p e t e d e A r a p i, cu deosebirea numai că pe una sînt trei capete negre întórse spre stînga, pe cea-laltă doă figurî aprópe întocmai ca cele publicate de Boliac (Daco-române No. XXII), care nu arétă de unde le-a luat, și a- nume: «doi Arapi întregi, goi, fără legătură, întorși cu spatele unul cătră altul, brațul stîng al fie-căruia fiind rădicat în sus, ast-fel că ambele se unesc în-crucisându-se în nivelul capetelor, iară brațele drepte sînt lăsate în jos și picióarele aũ aerul de a danța» (v. Etymologicum magnum t. 2 p. 1460). În acest mod cercetarea nóstră despre blazonul *Basarabilor* primesce o nouă strălucită confirmațiune, printr'un document autentic din epoca lui Mircea cel Mare și a lui Alexandru cel Bun, dovedindu-se tot-o-dată că atît numărul capetelor

precum și proporțiunile corpului erau supuse la variațiuni chiar în sinul dinastiei, iar cu atât mai virtos în totalitatea castei *Basarabilor*.

VI. S A R A B I I A U F O S T C U N O S C U Ţ I V E C I N I L O R S U B P O R E C L A D E A R A B I .

«Arab» este un element eraldic al numelui *Basarabă*, dar mai ales al formei celei vechi *Sarabă*, de care se deosebesce printr'o singură consónă. Înainte dară de a deveni *Basarabi*, adecă înainte de ași fi aglutinat titlul de «Ban», *Sarabii* cată să li avut deja pe pecetea și pe stégul lor capete negre sau un cap negru. Numele și emblema trebuiaū de o potrivă să le dea în ochii tuturor vecinilor un aspect de *Arapi*, și tocmă acésta o constatase cel d'întăiū d. Bezsonov în poesia poporană epică serbă și bulgară, unde fórte adesea Româniī sînt numiși *Arapi* (Rybnikov, Народныя былинны p. CCCXXX sq.)

Nu voese a reveni aci asupra celor desvoltate pe larg în «Istoria critică»; voiū semnala însă ce-va nou.

Căzaciī cei ruteni din Ucraina nu puteaū să aibă a face cu *Basarabii* dela Olt; dar începēnd din secolul XVI ei aū fost mereū în contact cu acea parte a Moldovei, căriia din timpul stăpânirii muntenești acolo în secolii XIV și XV, de pe când Mircea cel Mare și Vlad Dracul erau Domni pînă la gurile Dunării, îi remăsese numele de «Basa-

rabia», după cum o spune deja Miron Costin în poema sa polonă: «Giurgiul și Brăila sînt eterne suvenirî ale acelor domni muntenesci *Basarabi*, cari stăpâniseră o parte a Bulgariei și peste țermul Mării unde s'a lățit numele *Basarabi*» (Arch. ist. I, 162).

Dd. Antonowicz și Dragomanov au publicat în zece variante o baladă poporană rutenă de pe la finea secolului XVI, intitulată «Alexe Popovici și furtuna pe Marea-négră» (Историческія івѣсти Маторуецкаго народа, I, 176—208), unde este vorba anume despre acea *Basarabi* dela Nistru.

Primul variant se începe așa :

«Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă șede un șoim
«luminos și suspină cu jéle, privind îngrijit la Marea-négră.
«Nu va fi bine pe Marea-négră, căci furtuna cea rea se
«rădică, împrăștiând în trei părți luntrile cele voïnicesci
«ale Cazacilor: o parte din ele spre țera *Bilarapésca*
«(u *Bilarapsiku zemliu*), a doua parte în gîrla Dunării, a
«treia parte în mijlocul Mării-negre . . .»

Variantul al optulea :

«Acolo pe Marea cea vinătă, pe o pétră albă, șede lu-
«minosul șoim cu ochii strălucitori; el își plécă în jos
«capul și suspină cu jale, privind la sfântul cer, căci în-
«tunicul a acoperit jumătatea sórelui, jumătatea lunei, și
«se începe furtuna pe Marea cea vinătă, se rădică valuri
«din fundul mării și împrăștiă în trei părți luntrile căză-
«cesci: duc o parte din ele în Dunărea cea liniștită, împing
«a doua parte spre țera *Arabska* (v *Arabsiku zemliu*),
«innécă a treia parte în mijlocul Mării . . .»

Variantul al șeselea :

«Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă șede luminosul șoimuleț, trist și jelitor, privind departe la luciul Mării-negre, căci nu va fi bine pe Marea-négră : se rădică din fundu'î valuri dușmănesci și împrăștiă în trei părți luntrile căzăcesci, asvărind o parte din ele în gîrla Dunării, împingënd pe a doua parte spre țera Orabéscă (u zemliu Orabsikü), ér pe a treia parte, nesciind ce să'i mai facă, o innecă în mijlocul Mării...»

Variantul al șeptelea se începe ca cel al optulea, cu deosebirea numai că în loc de «țera Arabéscă» este «țera Orabéscă» (u zemliu Orabsikü) ca și'n variantul al șeselea.

Variantul al treilea :

«Pe Marea-négră, pe o pétră albă suspină cu jéle luminosul șoim; e trist și privesce îngrijit la Marea-négră, căci nu va fi bine pe Marea-négră; s'aú întunecat pe cer toate stelele, aú acoperit norii jumătatea lunel, și din jos suflă vîntul cu furiă împrăștiând în trei părți luntrile căzăcesci: a dus o parte spre țera Agaréscă (v zemliu Agarsku), a doua parte a înghițit'o gîrla Dunării, a treia parte — unde să fie? — se'nneacă în Marea-négră...»

În fine, în variantul al patrulea «țera agaréscă» este amplificată în «țera Agaranéscă» (v Agaranisku zemliu).

Prezum vedetî, naufragiul se întâmplă pe Marea-négră, aprópe de gurile Dunării, față cu țermii Basarabiei.

Din «Basarabiă», prin o schimbare fonetică ne

simțită, balada de mai sus, după primul său variant, a făcut «Bilarapiă», ceea-ce înseamnă «Albarabiă»; din această «Bilarapiă», omițându-se inițialul *bil*, considerat ca un simplu epitet de alb, a ramas în variantul VIII numai «Arabiă», de unde apoi în variantul VI și VII a eșit o formă mai coruptă «Orabia»; în sfârșit, numele «Arabilor» amintind imaginațiunii poporane, prin asociațiunea de idei, pe al «Agarilor» sau «Agarenilor», ambele aceste numi aplicându-se d'o potrivă la păgâni și mai ales la mahometani, iată că în loc de «Arabia» sau «Orabia» ne întimpină în variantele III și IV «Agaria» și «Agarania».

Este o procedură identică cu aceea prin care, într'o epocă mai veche, Serbii și Bulgarii a r a b i z a ũ pe *Basarabii* dela Olt; o procedură însă pe care balada rutână, grația număróselor sale variante, ne permite, ca să dic așa, a o pipăi de astă-dată cu degetul, urmărind pas la pas toate fazele succesivei sale transformațiuni. Dacă o scurtă cunoscință cu *B a s a r a b i a* cea dela gurele Dunării au permis Rutenilor a o preface în *A r a b i i* și apoi chiar în *A g a r i i*, cu cât mai virtos Serbii și Bulgarii, puși în contact cu *Basarabii* și mai întâiu ca *S a r a b i i* dela Olt în curs de mai mulți secol, trebuiau neapărat să urdască asupra acestor *A r a b i* din Dacia o vastă țesătură de complicațiuni! Bezsonov ne-a indicat abia câte-va puncturi; restul urmăză să'l studieze alții.

Ceea ce s'a întâmplat Rutenilor, ceea ce s'a

întâmpat Serbilor și Bulgarilor, nu putea să nu se întâmpale și mai de'nainte tuturor nămurilor învecinate cu *Basarabii*, adevărate toate trebuiau de asemenea să'i arabiseze mai mult sau mai puțin; și întru cât începutul *Sarabilor* se înfundă în epoca dacică, de pe atunci deja ar pute să ne fi rămas în istorie vre-o urmă de acest fenomen.

Sarabii lui Dione Crisostom, ca și *Basarabii* posteriori, își aveau cuibul lor în munții Hațegului și ai Olteniei, căci aci, în gîrul Drobetei și al Sarmizegetusei, fusese centrul Statului lui Decebal, iar prin urmare și al castei celei nobilitare. Hațegul și Oltenia sînt tocmai regiunea pe care, sub raportul hidrografic, o reprezintă riul Jiū, izvorînd din Hațeg și străbătînd apoi pe lîngă Vulcan pentru a șerpui în lung prin întregă Oltenia. Ei bine, în geografia lui Ptolemeu Jiūl n'are alt nume decît: *κατ' Ἀράβων ποταμός*, literal «de Arabibus fluvius», adevărate: «riul care se pogoră din țera *Arabilor*», pe cînd Dunărea este *Ἰαρούβιος ποταμός*, Oltul — *Ἀλοῦτας ποταμός*, Temeșul — *Τιβίστος ποταμός* etc.

Iată secțiunea corespondente din atlantele lui Ptolemeu, luată după prețiosul manuscris din secolul XII, cel mai vechiu din cele cunoscute pînă acum, descoperit de Sevastianoff la Vatopedi în Atos (Géogr. de Ptolémée, 1867, p. LXXVIII):

Fiind-că editorii lui Ptolemeu tipăresc tot-d'una: *zarà* 'Ραβθρος ποταμῶν, cată să facem următoarele observațiuni paleografice asupra manuscriptului: 1°. De câte ori prepozițiunea *zarà* nu se unesc prin elipsă cu vorba ce'i urmăze, manuscriptul îi dă regulat accentul, pe când în cazul de față accentul lipsește pe chartă ca și'n text (p. XXXIII), ceea ce dovedește că nu pôte fi «*zarà* 'Ραβ-», ci este «*zar*' 'Αραβ-». 2°. Atât în text precum și pe chartă se vede -βων fără obicînuita abreviațiune suprascrisă pentru finalul -ος, astfel că este arbitrar de a citi -βωρος. 3°. In text acest -βων nu e accentat de loc, iar pe chartă accentul este dubios, căci copistul trage de 'ntătu o liniuță din vârful lui β spre a forma un ὄσις pe α din ρα, și după aceea se resgândește și se întorce spre ω accentându'l cu un lung βαρῆς, o nedumerire care probéză că în original lipsia accentul. Lectura dară cea mai corectă este: *zar*' 'Αράβων ποταμῶν, unde noi completăm pe ποτ prin nominativul ποταμῶν, după cum tot la nominativ sînt puse și cele-lalte riuri.

Ptolemeu scriea pe la 170, peste vr'o 50 de ani după Dione Crisostom. Dione Crisostom fusese el-insuși în Dacia, unde cunoscuse casta cea nobilitară a Sarabilor. Ptolemeu, trăind departe în Alexandria, putea să culégă numai nescie informațiuni indirecte, extra-dacice, dar tocmai de aceea noi îi datorim cunoscința celei mai vechi transformățiuni a Sarabilor în Arabi. Gura Jiului fiind pe charta lui Ptolemeu față cu Misii din

oraşul Ratiaria : *Ῥατιαρία Μυσῶν*, este probabil că fântâna lui Ptolemeu îşi luase pe *Ἀραβες* din Oltenia dela Misî, cari, ocupând regiunea Slavilor meridionali de astăzi, vor fi numit, astfel pe Sarabi cu mai mulţi secolî înainte de Serbi şi de Bulgari. In orî-ce cas, numai prin Sarabi din Dione Crisostom se pôte înţelege «*αὐτῶν Ἀραβῶν ποταμὸς*» din Ptolemeu, şi acêsta este punctul cel esenţial, dela care putem trece d'a-dreptul la una din cestiunile cele mai interesante în istoria *Basarabilor*.

VII. ÎMPĚRĂȚII FILIP ȘI LICINIŪ AŪ FOST DĂCI DIN CASTA SARABILOR.

Despre împăratul roman Filip dintre 244—249, acela sub care Roma îşi serbase jubileul de 1000 de ani şi care a fost cel întâiu împărat creştin, fântânele istorice sînt fôrte puţine. Toţi se unesc aî da porecla de «Arabs», *Arabul*; dar de ce «Arab»? ce fel de «Arab» şi de unde?

Bizantinul Zonara ne spune că Filip era din regiunea Bostrei în Palestina, unde a şi fundat oraşul Filipopole. Cedren însă dice că acea Bostră, de unde era Filip, se afla nu în Asia, ci în Europa, adecă Filipopole din Tracia. Cedren trăia în secolul XI, Zonara şi mai târziu cu un secol. Despre fundarea Filipopolei de cătră împăratul Filip mai vorbeşte Cassiodor din secolul V şi Iornande din secolul VI, amîndoî însă o pun în Europa:

«Philippus urbem nominis sui in Thracia construxit»; ba Iornande (Summa temporum, 283) mai adaoge și numele cel curat tracie al acestui oraș: «Pulpudeva». Toți însă de o potrivă uită că orașul cel pretins fundat atuncea, fie Filipopole din Tracia, fie Bostra din Asia, existaseră cu mult mai de'nainte.

Fântâna cea mai importantă, întru cât e scrisă numai cu un secol după mórtea lui Filip, este Aurelius Victor. In capitolul 28 din cartea sa «De Caesaribus» el ȳice: «M. Julius Philippus Arabs Trachonites, sumpto in consortium Philippo filio, rebus ad Orientem compositis, conditoque apud Arabiam Philippopoli oppido, Romam venit.» Deci orașul cel fundat era în Asia, dar nu Bostra, ci o altă localitate, pe care se pare că a și descoperit-o d. Waddington în ruinele satului Șebebe din Hauran (Sur l'emplacement de Philippopolis d'Arabie, în Revue numismatique, X, 56 sqq.). Deși satul Șebebe nu se află tocmai în regiunea numită la cei vechi «Trachonitis», *Τραχωνίτις, Τραχωνίται* "Aqâşeg la Ptolemeu, totuși archeologul francez crede pe deplin confirmată prin această descoperire originea lui Filip anume din acea provincie, adecă crede că așa trebuî să fie înțeles textul lui Aurelius Victor: «Arabs Trachonites».

Mai întâiū, «Trachonites» sau «trachonites» — majusculul T aparține editorilor moderni, iar nu paleografiei — pôte să nu însemneze alt-ceva de-

cât «hoț» sau «fecior de hoț», «ném de haïduc»; și acesta în două feluri:

1°. Locuitorii Trachonitei erau vestiți departe prin hoțiile lor, după cum ni-o spune Strabone (XVI, c. II § 20), și prin urmare numele lor putea să fi devenit un simplu epitet pentru ori-ce bandit;

2°. Din grecul *τραχών* se formase în latinitatea vulgară *trachones* cu sensul de ascundături sub pământ și chiar cu acela de balauri. Vilhelm de Tyr, vorbind despre regiunea Trachonitei, dice: «Videtur nobis a traconibus dicta; tracones enim dicuntur occulti et subterranei meatus, quibus ea regio abundat...» Intr'un glosar din evul mediu: «Traco idem est quod via subterranea, vel ubi habitant dracones fantastici...» (ap. Du Cange, ed. Carpent. VI, 625).

Deci, prin «Trachonites» Aurelius Victor nu trebuia neapărat să aibă în vedere țera Trachonită, ci putea să înțeleagă originea cea hoțescă a lui Filip; sau mai bine, profitând de porecla «Arabs» el putea să-i acăte un epitet în legătură cu hoșii din Arabia propriu zisă. Noi dicem de o cam dată «putea», fără a afirma că așa a și fost. Pentru afirmațiune se cere o probă; și o asemenea probă cine ore pôte să ne-o dea mai cu temei decât însuși Aurelius Victor?

Noi am vădut mai sus că pasagiul din Iornande n'a fost înțeles numai și numai fiind-că nu se pusesse în alăturare cu un alt pasagiu corespunzător

tot din Iornande. Pasagiul din Aurelius Victor, de asemenea, nu pöte fi înțeles decât alăturându-se cu un alt pasagiu corespunzător tot din Aurelius Victor, și anume capitolul 28 din cartea sa «De vita et moribus», unde despre originea împăratului Filip se dice: «Is Philippus humillimo ortus loco fuit, patre nobilissimo latronum ductore...»

Iată dară în loc de: «Trachonites» — «latronum ductoris filius», «fiul unui căpitan de hoți.»

În acest pasagiu ne mai întimpină un «nobilissimus» foarte caracteristic. Cum putea öre să fie «nobilissimus» un bandit? Și apoi fiul unui «nobilissimus» cum öre să fi fost «humillimo ortus loco»? Este învederat că pasagiul întreg trebui să fie tradus: «Acest Filip a fost năseut în obscuritate, fiind-că tatăl seü, deși de un nöm ilustru, totuși se făcuse căpitan de hoți». Și atunci «nobilissimus» din pasagiul al doilea ne va da o cheiă pentru «Arabs» din pasagiul întâiu, dacă în adevăr «Arabs», după cum ne vom încredința în dată, nu este alt-ceva decât numele «Saraba» al castei celei aristocratice din Dacia, «virorum nobilissimorum» din Dione Crisostom.

Pină aci noi am stabilit numai posibilitatea ca Filip să nu fi fost de loc «Arab» în sensul geografic al cuvintului; dar o pură posibilitate. De aci înainte urmöză argumentațiunea cumcă el a fost în realitate D a c.

Rolul acestui împărat în privința Daciei n'a fost

încă destul de studiat. Usurpând tronul imperial după măcelul lui Gordian III în războiul contra Persiei, Filip nu-și mai bate capul cu Asia, cedeză Perșilor Mesopotamia, le-ar fi cedat la nevoie și Arabia, se întorce în Europa, serbăză în Roma jubileul cel mare și apoi... apoi s'ar păre că nu se mai gândesce decât numai la Dacia. După ce pierduse cu nepăsare o mare provincie asiatică, el ține ca Dacia să nu fie nici măcar turburată de barbari. La cea de 'ntâiu ocaziune Filip lasă în Roma pe fiul său numit de asemenea Filip, înainteză cu o armată în Dacia, se luptă cu o invaziune germanică, mai ales cu Carpiii, învinge și liniștesce provincia. Acesta ni-o spune Zosima (I, 20), dar și mai cu autoritate monetele cu legenda «Victoria Carpica» și cu titlurile «Carpicus Maximus» și «Germanicus Maximus», urmate la 248 de un triumf. Nu e încă tot. La 247 Filip înființeză în Dacia o monetărie proprie, ceea ce este o mare grație imperială și dovedesce tot-o-dată o stare comercială înflorită a provinciei. Pe aceste «monete dacice» figuréză Dacia ca o femeie între o aquilă și un leu, cu numerele Legiunilor V și XIII, ținând într'o mână sabia dacică cea încovoiată întocmai ca pe bas-reliefulurile Columnei Traiane, iar în cea-laltă un stég. Sabia cea dacică nu se vede decât numai pe aceste monete ale lui Filip. Pe unele exemplare Dacia pörtă tiara sau bonetul cel frigan, simbol de libertate. Pe altele, noi citim: «Dacia Felix». Locuitorii Daciei își creaseră chiar o

eră propriă dela împărățirea lui Filip, numărând anul 247 ca cel întâiu, și această eră a durat acolo cât-va timp și sub urmașii lui Filip: Deciu, Valerian, Emilian și Galien (Katanesich, Istri geographia, II, 347). Eră un fel de renascere a Daciei, operată sub Filip în scurtul interval de vr'o trei ani.

Ce îndemn să fi avut un Arab din Asia de a face toate acestea pentru Dacia? Intrebarea e cu atât mai legitimă, cu cât pentru restul Imperiului Roman Filip n'a făcut nimic, sau nu va fi făcut decât acel oraș din Hauran despre care vorbește d. Waddington, deși însuși d. Waddington ne face a bănuî că orașul în cestiune, negreșit sub un alt nume, existase acolo deja sub împăratul Mare-Aureliu (161—180): «sur les dix inscriptions que j'ai copiées à Chéhebé, il y en a une d'une époque incertaine, une du règne de Marc Aurèle...» (loco cit. p. 62). Încă o dată, de unde o asemenea dragoste exclusivă a lui Filip pentru Dacia? Fiind-că acel Arab nu era din Asia, ci era un Saba, un «nobilissimus» din Dacia, din provincia lui Traian; și despre acesta, ca ultimul argument decisiv, vom da acum un text, care a scăpat cu totul din vedere d-lui Waddington și celorlalți istorici ai împăratului Filip.

Dintre împărații pe cari i-au luat Roma din Dacia, cel mai celebru a fost Liciniu, cumnatul lui Constantin cel Mare și înverșunatul dușman al creștinilor. Fântânele sînt unanime asupra originii sale: «Licinius imperator est factus, Dacia oriun-

d u s» (Eutrop.); «ἀπὸ Δαξίας ὀρμώμενος» (Socrates Scholasticus). Și se mai adaoge că era un barbar, un om crescut și născut departe de orașe: «agraribus plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis» (Aur. Victor). Despre Liciniū dară este necontroverabil că a fost «natione Dacus», ca să vorbim în stilul inscripțiilor. Ei bine, acest D a c Liciniū dicea că se trage din némul lui Filip A r a b u l; iar prin urmare una din doč : saū Liciniū a fost Arab din Asia, cecea ce'i peste puțină, saū Filip a fost S a r a b a din Dacia, după cum am vădut că 'l arătă și faptele sale.

Julius Capitolinus trăia sub Constantin cel Mare, căruia i-a și închinat scrierile sale. În vieța lui Gordian III (c. XXXIV) la sfîrșit, tocmai în pasagiul unde se adresază către Constantin cel Mare, Capitolinus vorbește despre o inscripțiune în care se menționa că Gordian fusese învins de Filip, adevă de împărații Filip Arabul și fiul seū Filip II; apoi adaoge că se dice cum-că Liciniū, când ajunsese împărat, a distrus acea inscripțiune, fiind-că el, Liciniū, «pretindea a se trage din némul celor doi Filipi»: «Quem titulum evertisse Licinius dicitur eo tempore quo est nactus imperium, quum se vellet videri a Philippis originem trahere».

Acest text este nec-plus-ultra categoric. Tôtă lumeă sciea că Liciniū era Dac, ba încă barbar din Dacia; dar toți trebuiaū să scie nu mai puțin că

el își urcă originea némului la Filip Arabul, pe care însuși Julius Capitolinus îl numesce «Philippus Arabs»; și trebuia s'o seie mai ales Constantin cel Mare, când îi deduse pe soru-sa în căsătorie. Inrudirea însă între Liciniu și între Filip nu putea să fi fost în fapt decât identitatea de castă: amîndoi S a r a b i. Elementul cel mai rezistent contra dominațiunii romane în Dacia, S a r a b i i, flórea Dacilor de altă dată, par a se fi ținut tot-d'a-una retrași, departe de cultura cea curat latină a orașelor: de aci tatăl lui Filip ne este descris ca un hoț de codru, iar Liciniu ca un țerănoiu. Ném barbar pentru urbanitatea romană, S a r a b i i se distingeau totuși prin trăsura caracteristică de a fi toți foarte mândri: «superbus», dice Capitolinus despre Filip. Asupra acestei trăsuri caracteristice noi vom reveni mai jos.

Originea dacică a împăratului Filip și sensul poreclei sale «Arabs» fiind lămurite, nu ne va fi greu acum de a explica greșéla acelor care îl aduceau din «Bostra», o greșéla foarte instructivă prin aceea ca pînă și ea, bine înțelósă, servește a confirma adevérul. Ca Dac, Filip era un «Traianensis», era din «Provincia Traiana», și o alusiune la acesta câtă să fi fost în vre-o fântână cunoscută încă Bizantinilor înainte de Cedren și de Zonara. Din dată însă ce porecla «Arabs» era luată în sensul geografic, Bizantinii trebuiau vrënd-nevrënd să caute anume în Arabia vre-un oraș cu numele lui Traian, și n'aú putut să găséscă acolo decât numai unul

singur, căci numai unul singur există : «Nova Traiana Bostra», care pe monetele sale poartă legenda : *NEA TPALANH BOΣTPA* (Mionnet, Descr. d. médailles, V, 579 sq.; Eckhel, III, 500 sq.). Fără acest «*TPALANH*» nimenui n'ar fi venit în cap să aducă pe Filip din Bostra, ci l'ar fi lăsat simplu cu porecla sa de «Arabs». Ori-ce poreclă însă să fi avut, stăruința lui Filip de a rădica Dacia și prețiosul text al lui Capitolinus demonstrează că el era Dac.

Confusiunea între doă regiuni traianense ca «Dacia» și «Bostra» ne amintesc ce-va absolut de aceeași natură la Ammian Marcellin. Dacia era «provincia lui Traian»; Spania era «patria lui Traian»; de aci unul și același «Traianensis», Paulus notarius, personagiū important sub împăratul Constanțiu, este numit la Ammian Marcellin în cartea XIV: «ortus in Hispania», iar în cartea XV: «natus in Dacia». Un alt qui-pro-quo căm de același fel ne întimpină în privința împăratului Carus, despre care nu se sciea dacă a fost de origine din Pannonia sau din Africa, fiind-că se confundaseră termenii «Pannonius» și «Poenus» (Vopisc., Car. IV).

D. Waddington susține că tatăl împăratului Filip, «nobilissimus latronum ductor» al lui Aurelius Victor, — o expresiune care, fie și în parentesă, ne amintesc cuvintele lui Vopiscus despre împăratul Proculus: «domi nobilis, sed majoribus latrocinantibus» (IV Tyr., XII), — d. Waddington

susține că acel tată se numia «Marinus» și că a fost apoteosat în Filipopole cel din Hauran. Lucrul e cu putință, cu atât mai mult că tocmai acolo nu se sciea că el fusese bandit. Noi lăsăm dară în picioare tot ce spune d. Waddington despre monete și inscripțiuni cu *ΘΕΩ ΜΑΡΙΝΩ*, deși argumentațiunea îi e departe de a fi sugestivă. Marin sau ne-Marin, tatăl lui Filip a fost un *Saraba* din Dacia, după cum un *Saraba* din Dacia a fost și tatăl cel necunoscut al lui Liciniu, ambii din regiunea cea caracterisată de către Ptolemeu prin «*ατ' Αρ ά β ω ν ποταμός*».

VIII. ALȚI SARABI ÎMPERAȚI ROMANI.

Dominațiunea romană în urma cuceririi Daciei nu exterminase acolo nici poporul de jos, pe cei «pėjoși», «capillatos», nici casta cea aristocratică a «căciulaților», «*Saraba*s», ba nici chiar în sinul acestei caste dinastia cea regéscă a lui Decebal. Filip, un *Saraba* ordinar, adevă ne-dinastic, apucă sceptrul imperial la 244. Peste 17 ani, la 261, pe fostul tron al cuceritorului Daciei se urcă un alt Dac, dar nu *Saraba* ordinar, ci tocmai din dinastia lui Decebal, anume Regillian: «*gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affinis*» (Treb Pollio, XXX Tyr. IX). Acésta învederéză pe deplin puternica persistință a *Sarabilor* în Dacia un secol și jumătate după mórtea lui Traian. Ce-va

mai mult; peste vr'o dece ani după Regillian împăratul Aurelian retrage din Dacia administrațiunea romană și legiunile, lăsând pe cei-lalți locuitori în voia furtunelor; dar elementul cel nedomolit al *Sarabilor* rămâne neștrămutat acolo, și, după ce Roma perde cu totul Dacia, doi dintr'înșii mai isbutesc a deveni împărați Romani: la 307 Liciniū, despre care s'a vorbit deja, iar la 305 Găleriū.

Se repetă mereū că împăratul Găleriū a fost născut în Dacia cea nouă sau a lui Aurelian nu departe de Sardica, adecă aprópe de Sofia, în Bulgaria actuală, fiind-că Eutropius (IX, 22) ȕice: «Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus». In privinȕa lui Găleriū, o fântână mult mai sigură decăt Eutropius este Lactantius, contimporan cu acest principe, nu posterior ca cela-lalt, și carele ne spune lórtre lámurit că Găleriū era din Dacia cea veche sau a lui Traian, de unde mumă-sa fugise cu dînsul trecênd Dunărea de'naintea unei invasiuni a Carpilor, și prin urmare putea să fie crescut în Sardica sau pe aprópe, dar nu fusese născut acolo. Lactantius mai adaogă că Găleriū nu era Latin, ci barbar din Dacia cea veche, și anume indigen, adecă dac, de vreme ce fugia de'naintea năvălitorilor străini. Iată chîiar textul: «Inerat huic bestiae naturalis barbaries et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus *Transdanuvia* infestantibus Carpibus in Daciam novam transiecto amne confugerat» (De mort. persecutor. IX). De aci se explică ami-

cia sa cu Liciniu: «veteris contubernii amicum et a prima militia familiarem», pe care dînsul l'a ajutat a se urca pe tron, ast-fel că în același timp Roma avea doi Daci împărați.

Despre Liciniu noi seim că a fost S a r a b ă, de oră-ce pretindea a fi din nêmul lui Filip Arabul. Post'a ore tot S a r a b ă și Galeriu?

A-priori se pôte răspunde că da, căci este de cređut că în secolul IV, față cu agera sistemă romană de desnaționalizare în curs de doi secolii trecuți, din întregul popor dacic de altă dată numai dóră elementul cel ne'nduplecat al S a r a b i l o r, cu tradițiunile sale de vechi mărire, a putut să păstreze acea atitudine autoctonă pe care Romanii o numiau «barbaries». Poporul de jos, «pletoșii», «capillati», afară de cei adăpostiți în creerii munților sub îndatinata căpeteniă a S a r a b i l o r, cată să fi devenit de de-mult o singură apă cu coloniile romane. Dacă dară Galeriu ar fi fost dintre aceștia, Lactantius nu putea să'l numescă barbar «a Romano sanguine alienus».

A-posteriori, Galeriu era tórte mândru de originea sa. Pe când alții îl porecliau «cioban», «armentarius», după cum șiceau lui Filip «haidue» și lui Liciniu «bădăran», însuși Galeriu pretindea a fi dintr'un nêm șeesc: «diis oriundus» după Lactantius, sau un nêm de balaur: «matre compressa dracone» după Aurelius Victor.

Considerațiunile de mai sus ar fi ele singure destul de ponderóse pentru a ne îndemna să cre-

2°. De vreme ce *Sarabi* înainte de secolul V și *Basarabi* după secolul XII constituiau ne'ntre-rupț o castă nobilitară, deci: tot o castă nobilitară au fost ei și între secolii V și XIII;

3°. De vreme ce *Sarabi* înainte de secolul V au fost dat Dacilor pe cei mai mari regi cu Decebal în frunte și detără apoi Romei cincî împărați: pe doi Filipi, pe Regilian, pe Galeriū și pe Liciniū, toți de o energiă mărturisită chîr de cătră dușmanii lor, și de vreme ce după secolul XII *Basarabi* au dat Românilor un lung șir de eroi ca Alexandru, ca Mircea, ca Vlad Dracul, ca Tepeș etc.; deci: același rol conducător în capul nēmului românesc contra furtunelor din afară au vuseseră ei și între secolii V și XIII.

În acest mod, pentru intervalul dintre secolii V și XIII ne lipsese texturi, ne lipsese documente, ne lipsese numi proprii, ne lipsese amărunte, dar perspectiva istorică nu ne mai lipsese de astă dată: în Oltenia și în Hațeg, luptându-se contra năvălitorilor și revărsându-se din când în când asupra regiunilor de prin peregîur, trăia pe atunci poporul românesc avînd Domni din casta *Sarabilor*, ascuns în munți ca o comoră depusă de Traian și păzită de urmașii lui Decebal.

Iată cine, iată de când, iată de unde sînt *Basarabi*.

I N D E X

	<u>Pagina.</u>
I. Dicționare și Dicționare	5
II. Genealogia popoarelor balcanice	21
III. Ajung	73
IV. Albina	99
V. Aleg	113
VI. Amnar	126
VII. Antina	137
VIII. Apuc	145
IX. Ariciu	188
X. -atec	202
XI. -ăesc	207
XII. Treccerea lui <i>bi</i> în <i>ghi</i>	231
XIII. Ba	238
XIV. Baba-Novac	250
XV. Bacău	259
XVI. Bals	266
XVII. Ban	271
XVIII. Basarabă	285

VERIFICAT
 1987

CĂRȚI AȚĂRUTE ÎN EDITURA LIBRĂRIEI

E. GRAEVE & Comp.

Bacalbașa A. Moș Teacă (Ediția V)	2.50
Caragiali. Păcat	1.—
Cholera, mijlocul cel mai nou și sigur de vindecare	—50
Delavrancea. Între Vis și Viață	3.50
— — — — — legat în legătură de amator	6.—
— — — — — legat în piele de vițel peste tot roșu	7.—
Din Dorna A. Sapho, piesă	1.—
Eminescu M. Der Abendstern (Lucesfărul) traducție germană de E. de Herz	1.—
Gherca. Știință și Literatură, Vol. I.	5.—
Glaize, Leitfaden der Rum. Sprache (Ediția XI)	2.—
Grigorovitza Der Em. I-a Carte de citire carton.	1.70
— — — — — II-a — — — — — carton.	2.25
— — — — — Chrestomație Germană broșat.	3.50
— — — — — — — — — — — carton.	3.70
— — — — — Dicționar școlar Român-German și German-Român broșat.	3.—
— — — — — — — — — — — carton.	3.20
Hartmann Chr. C. Liedersammlung, Cactul I	1.20
— — — — — Cactul II	1.50
— — — — — Cactul III	2.—
— — — — — Cactul IV	2.—
Hasdeu B. P. Din Etymologicum Magnum	3.50
Manual de conversațiune, în limba Română, Franceză, Rusă și Turcă	2.—
Massaloup I. V. Harta României, Ediția III, 1893 în foaie volante	4.—
— — — — — întinsă pe pânză în formă de portofoliu	7.50
— — — — — și pentru perete	7.—
— — — — — întinsă pe pânză ca țep pentru perete	8.—
Richard A. de. Les Tremblements de Terre en Roumanie	1.—
Simionescu Staur Căpitan. Legea recrutării. Ediție nouă	1.—
Urechia Dr. Anatomia unei conferințe	1.—
— — — — — Șarlatanismul în medicină	1.—
— — — — — Igiena	3.—
Vlachuța Al. Din Goana Vieții (Ediția II)	3.50
— — — — — în legătură elegantă	5.50
— — — — — Carentul Eminescu	1.—
— — — — — Dan (Roman)	3.50
Xenopol Nic. Brași și Putregaiu (Ediția III)	3.—

ÎN PREPARAȚIE :

Gherca. Știință și Literatură Volumul II.
Bacalbașa A. Madama Teacă.

VERIFICAT
1937